ČASOPIS ZA KULTURU I DRUŠTVENA PITANJA BEHAR GODINA XXIV • 2015. • BROJ 126 • CIJENA 40 KN

BEHAR

Sead Begović:
Budi se Bliski istok i Zapad

20 godina od potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma

Ibrahim Pašić:
Kršćanski nišani

Sanjin Kodrić:
Sarajevski atentat i njegovi odjeci u književnom djelu Ive Andrića

Evlija Čelebija o Bošnjacima

Islam u Hrvatskoj:
Ibrahim paša Požežanin

EKONOMSKI PODLISTAK:
Makroekonomske debate

KNJIŽEVNI PODLISTAK: 240 godina od rođenja: Šejh Abdurrahman Sirri

BEHAR, dvomjesečni bošnjački časopis za kulturu i društvena pitanja

Nakladnik:
Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske PREPOROD
Za nakladnika:
Ervin Jahić

Glavni i odgovorni urednik:
Sead BEGOVIĆ

Izvršni urednik:
Filip Mursel BEGOVIĆ

Urednik Ekonomskog podlistka:
Faris NANIĆ

Grafički urednik: **Selma KUKAVICA**

Uredništvo: **Remzija HADŽIEFENDIĆ PARIĆ, Rusmir AGAČEVIĆ, Edin Urjan KUKAVICA, Senad NANIĆ, Sena KULENOVIĆ, Azra ABADŽIĆ NAVAEY, Edib AHMETAŠEVIĆ**

Rukopisi i fotografije se ne vraćaju

Adresa:
BEHAR
KDBH "Preporod"
Ulica Grada Vukovara 235,
10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon i fax: 00385 (0)1 483-3635
e-mail: casopisbehar@gmail.com
kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr
web: www.behar.hr

Cijena po primjerku 40 kn, godišnja pretplata 200 kn
Cijena u BiH: 10 KM, godišnja pretplata 60 KM.

Kunski žiro-račun:
ZABA **2360000-1101441490**

Devizni žiro-račun: SWIFT ZABA HR 2X:
703000-280-3755185
(S naznakom: Preporod, za Behar)

Tisak: **Grafomark d.o.o., Zagreb**

Tiskano uz financijsku potporu iz Državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske
ISSN 1330-5182
Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi uredništva.

Behar je prvi slavni bošnjački list tiskan latinicom u Sarajevu godine 1900., a izlazio je sve do 1911. godine. Prvim mu je urednikom bio Safvet-beg Bašagić, a vlasnik Ademaga Mešić. Objavljivao je tekstove "za zabavu i pouku", izvorne i prijevodne književne priloge bosanske i islamske obojenosti. Beharov se sjaj nije dao integracijom pretopiti u bliske susjedne kulture, a niti preimenovati. Od 1992. godine izlazi zagrebački Behar ocijenjen "najboljim što su Bošnjaci dosad imali". On je najbolji izraz povezanosti nacionalne manjine sa životnom sredinom, dijasporom u svijetu i matičnim narodom u Bosni i Hercegovini. U desetogodišnjem razdoblju (1992.-2002.) glavni i odgovorni urednik zagrebačkog izdanja bio je književnik dr. Ibrahim Kajan, a potom ga je zamijenio dr. Muhamed Ždralović koji je tu službu obnašao do ljeta 2006. godine.

Na naslovnici: Fotografija Antonio Bat EPA

RIJEČ UREDNIKA

3 Sead Begović:
Budi se Bliski istok i Zapad

20 GODINA OD POTPISIVANJA DAYTONSKOG MIROVNOG SPORAZUMA

4 Admir Mulaosmanović:
Alija u Daytonu

STAV

14 Edin Urjan Kukavica:
Alija između čekića i nakovnja

ISLAMSKA DUHOVNOST

16 Marina Kralik:
Šejh Abdul Wahid Jahja – René Guénon (1886. – 1951.)

19 **Rekli su o René Guénonu**

20 René Guénon:
Pripreme za kraj svijeta i dolazak dajjâla

ZOON POLITIKON

22 Faris Nanić:
Parabole dvadesetog i dvadesetprvog stoljeća – slučaj Gaze

ESEJ – TOKOVI MISLI

25 Ante Gavranović:
Društveni dijalog i etika

ISLAM U HRVATSKOJ

28 Goran Đurđević:
U zrcalu prošlosti: Ibrahim paša Požežanin?

ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI

30 Sanjin Kodrić:
"Zanos i stradanje": Sarajevski atentat i njegovi odjeci u književnom djelu Ive Andrića

PRIJEPORI HISTORIOGRAFIJE

40 Jusuf Džafić:
Evlija o bošnjačkom narodu i bosanskom jeziku

46 Ibrahim Pašić:
Kršćanski nišani

EKONOMSKI PODLISTAK

51 Faris Nanić: **Makroekonomske debate**

52 Faris Nanić: **Vrijeme je ironije**

56 **Intevju: Selmo Cikotić** (Razgovarao: Faris Nanić)

62 Kenan Spaho: **Sindikati u BiH u novim uslovima**

66 **Zanimljiivosti**

KNJIŽEVNI PODLISTAK

67 Edin Urjan Kukavica:
240 godina od rođenja: Šejh Abdurrahman Sirri sin Mehmedov sina Fadlullaha Balta-zade, Bošnjak (1775. – 1847.)

BUDI SE
Bliski istok i Zapad

Piše: Sead Begović
glavni urednik

Nakon zadnjeg rata i Hrvatska se ponovo suočava sa starim/novim leksikom: egzil, tranzit, izbjeglice, sigurnosne službe, lažne dojave i od toga dojmovi u celofanu od straha, sablazni, kaosa itd. Pitamo se pritom: da li se gubi pojam manjinskog statusa u društvu kao što je hrvatsko kada kroz državu prođe 300 000 ljudi, izbjeglica? Tko smo mi, a tko su oni? Prijatelj Malik mi posredno odgovara pitajući me: "Znaš ti koliko ima muslimana u Hrvatskoj?"

"Oko šezdeset tisuća", odgovaram.

"Ma jok ima nas 62 977 sa stalnim boravkom i još, kažu, 500 000 onih u tranzitu, pa ti sad zbroji."

I počinje ono što proizlazi iz teorije kaosa. "A znaš li ti da se u Zaprešiću", nastavlja Malik, "već šire glasine da će ovi 'garavi' preplaviti grad, tu se nastanit, pa će domaći hodit u oranž kombinezonima na arbajt u Njemčiju". Eto, dok ISIL plaši glavosijekom, ksenofobi plaše ISIL-om uz poklič: "Pazite da Europa ne postane Sirija!" U ovakvoj situaciji izgledan je uspjeh neke nove stranke, koja promovira vladavinu pravde i zakona, a ne neke koja premošćuje razlike. Dok su izbjeglice još u prolazu i nisu dio liberalnog tržišta, Europa postaje antieuropska tvrđava - integralna u svojim granicama.

Hoćemo li upasti u zamku da se distanciramo od sirijskih, iračkih i afganistanskih muslimana objašnjavajući Hrvatima i Evropi da mi nismo ti muslimani, osumnjičenici za mogući terorizam, nego neki drugi – tzv. evropski muslimani? Neki upravo to nameću, a na nama je da odlučimo hoćemo li dopustiti da postanemo peta kolona ummeta Poslanika Muhammeda?

Ako mala država ne vodi politiku otvorenih vrata nema propuha i nastaje zaduha. U takvim uvjetima javljaju se i lideri židovskih zajednica koji traže limit prihvata tražitelja azila jer, navodno, sa svakim izbjegličkim priljevom raste netrpeljivost prema Izraelu, a raste i antisemitizam. Znači, polako ali sigurno mogao bi nas oplahnuti i val antisemitizma, i onog Hrvata iz Rakovog potoka i onog iz zagrebačkog Rudeša ili Sesveta, a možda tu opasnost osjete i kineske pande jer ne znaju da izbjeglice bježe od fašizma koji uključuje antisemitizam pa nemaju što raspiriti osim ako to ne raspiruju lideri Židova.

Posvema Bliski istok nije više blizak nego mrzak. Humanizam Europe pretvorio se u volonterski rad. Volonteri svih zemalja zebu na otvorenom zajedno s izbjeglicama. Ispred i iza njih je žica, a poslije dolaze i psi. Dakle, odjednom se gorući problem izbjeglica pretvorio u gorući problem poistovjećenosti izbjeglica i terorizma. Možemo slobodno protjerati imigrante i ojačati nacionalnu državu jer kod kuće je najbolje. Najbolje je gasiti požar kad kuća gori kod kuće. A kod kuće marginalne stranke šire govor mržnje i ksenofobiju što se indirektno, ili pak "direktom" otvoreno, tiče i muslimana Bošnjaka u Hrvatskoj. I opet se vraćamo na manjinski strah od izolacije, a zatim protjerivanja. Na sreću obje vodeće stranke u Hrvatskoj za sada ne posežu za takvom politikom, što je odista ohrabrujuće. No, hoćemo li upasti u zamku da se distanciramo od sirijskih, iračkih i afganistanskih muslimana objašnjavajući Hrvatima i Evropi da mi nismo ti muslimani, osumnjičenici za mogući terorizam, nego neki drugi – tzv. evropski muslimani? Neki upravo to nameću, a na nama je da odlučimo hoćemo li dopustiti da postanemo peta kolona ummeta Poslanika Muhammeda?

Može i ovako. Zatvorimo svi zapadne granice i otvorimo nova radna mjesta, npr. obrte za krijumčarski zanat na čijim će firmama pisati: "Vaša je sudbina u našim rukama". Poslije vas, drage izbjeglice, čekaju novi vlakovi, šatori, željezni kreveti, poljski zahodi, suzavac, pokoja "vaspitna" palica, grupno trčanje pod tuš i vrećica sa sapunom i suhom hranom. Ako ništa drugo djeca su zadovoljna – ona vole putovanja, a čikice i tete daju im bombona i banana, dok tate raspravljaju s vlašću, a mame plaću od sreće.

Ako se apstrahira teorija kaosa i strah ima, po nekima, i uljuđenijih rješenja. Po njima lijepa riječ otvara sva vrata. Na primjer, ako tu nepreglednu kolonu lijepo zamoliš oni mogu postati civilizirani i bogobojazni kršćani. Riječ "civilizirati" posebno se kanalizirala kroz biće i pamćenje autora ovog napisa. Naime, na pragu 21. stoljeća mu je hrvatski pjesnički bard Dragutin Tadijanović, u prolazu, na stepenicama HAZU-a doslovno povjerio: "Seade, kad sam ja sređivo djela I. G. Kovačića sve ono moje našao sam u njega..." Ja sam u čudu treptao očima i mirno ga zapitao: "A jeste li Vi napisali 'Jamu'?" Simpatični Tadija se na to trzne i svojim sonornim glasom zagrmi: "Seade, Seade, kad ćeš se već jednom civilizirati" . Izgleda za to nisam imao vremena jer sam i ne sluteći skrivio sukob civilizacija. Ubrzo su zaredali bombaški napadi, Twinsi, rat u Iraku, Afganistanu, Siriji... desio se Pariz, a ja sam osjetio strah. Sklonio sam se u KDBH "Preporod" i još i sad čekam hoće li mi dati azil, ili će me izručiti, jer sigurni smo da među hrvatskim Bošnjacima već djeluje peta kolona. ■

Alija u Daytonu*

Izetbegović je uspio uvjeriti parlametarce, ali i javnost koja je bila na izmaku snaga. Rat je za sve predugo trajao i svako rješenje se činilo dobrim. Nakon dogovorenih principa Holbrooke je bio spreman ići i korak dalje ne bi li se definirale funkcije države, njene institucije i slično. Septembarske diplomatske vratolomije, zapravo, držale su pregovarače u stalnoj napetosti.

Piše: Admir Mulaosmanović

Dobre i loše odluke nepromjenjiva su politička istina i na kraju je tek značajno kakva je bila namjera. Tumačiti politiku kroz moralni imperativ, svojstven upravo Aliji Izetbegoviću, znači dati joj ljudski oblik. Čitavu ovu ljudsku borbu Izetbegović je sažeo na sljedeći način:

Moja borba za Bosnu nije bila pravolinijska. Historijske činjenice su poznate i ja ih niti namjeravam, niti mogu mijenjati. To je neka izlomljena, cik-cak linija, u ovisnosti od situacije u samoj Bosni i van nje, ali opći smjer je bio uvijek isti: očuvanje Bosne kao cjelovite države u njenim međunarodnim priznatim granicama. Bio je Carringtonov, pa Cutilierov, pa Vance-Owenov, pa Owen-Stoltenbergov plan, pa konačno Dejton. Štošta se mijenjalo, ali konstanta svih tih planova bila je očuvanje Bosne kao države. Po svim zakonima vojne i političke logike, s obzirom na odnose snaga i ponašanje svijeta, Bosna je trebala biti zbrisana sa političke karte svijeta. Sjetite se: u jednom periodu, dugom, za nas beskrajno dugom, od decembra 1992. do aprila 1994. bili smo potpuno opkoljeni, imali smo tri fronta: Karadžić, Boban, Abdić. Ali, evo, Bosna je opstala. Pregovori su u tome odigrali svoju ulogu jer mi smo paralelno jačali svoju odbranu i osigurali kakvo-takvo prisustvo svijeta u Bosni. Ne znam da li sam uvijek vukao najbolje poteze, ali sam uvijek radio po najboljem svom znanju i savjesti i bio spreman saslušati savjet drugih.

Daytonski sporazum: Ovo možda nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata

Daytonski mirovni ugovor sporazum je kojim je, kako velika većina istraživača, sudionika i, uopće, zainteresiranih ističe, zaustavljeno stradanje i razaranje. To je i najveći domet ovoga ugovora jer su sve ostale, ili barem dobar dio, odredaba i rješenja u Daytonu zaustavili i zamrznuli BiH u nekom nejasnom statusu quo koji nijednoj od tri etničke zajednice ne može odgovarati. No, dolaženje do njega smatralo se pobjedom međunarodne zajednice, u prvom redu SAD-a, jer je uspješno završila 'bosanska kriza'. Izetbegović je teško podnosio pregovore, ovi posljednji u Daytonu su bili najteži.

U svome dugom životu radio sam najrazličitije poslove: kao zatvorenik kopao zemlju, nosio malter, sjekao šumu, a kasnije kao slobodan čovjek, rukovodio gradilištem, zastupao na sudu, pisao članke. Ipak, moj najteži posao bili su pregovori. Pregovarati znači odlučivati. A donositi odluke je najteži posao koji je nesretnom biću namijenjen.

Početak septembra 1995. godine bio je u znaku snažnih zračnih udara, ali i odlučnih koraka ka uspostavljanju mira u BiH. Jedna dilema je, ipak, postojala – pozicija Alije Izetbegovića prema budućnosti BiH. S tim u vezi Holbrooke mu je sasvim izravno postavio pitanje koje je u suštini bilo – da li želite jedinstvenu Bosnu sa slabom središnjom vladom ili podjelu? Izetbegović kaže da je odmah, prilikom toga razgovora u američkoj ambasadi u Parizu, odgovorio da želi 'ovo prvo'. Američki diplomata, pak, kaže da Izetbegović nije dao odgovor odmah, što zbog navodne smušenosti, inzistiranja na zračnim udarima i nedefinirane poslijeratne politike, no rekao je da je jedinstvena BiH cilj i da prihvata visoku autonomiju srpskog dijela.

Temelji su bili postavljeni. Srpska strana je konačne odluke i teret prenijela na Miloševića, što je potvrdila i Srpska pravoslavna crkva (SPC), čime je pregovaranje bilo definitivno deblokirano. Holbrooke je uspio izbiti poluge odlučivanja iz Karadžićevih ruku i predati ih ponovo Miloševiću, kojem bi 'paljanski' Srbi bili tek dio delegacije na pregovorima. U Beogradu je srbijanski predsjednik dočekao Holbrookea

<?> Ovaj tekst predstavlja prerađeni odlomak iz knjige *Iskušenje opstanka* i referira se na poziciju, ulogu i djelovanje Alije Izetbegovića tokom pregovora u Daytonu ali i na nekoliko događaja u postdaytonskom periodu. Članak "Alija u Daytonu" je prvi put objavljen u brošuri *Umjerenost u politici i djelovanju Alije Izetbegovića* (Mladi muslimani, Sarajevo, 2015.).

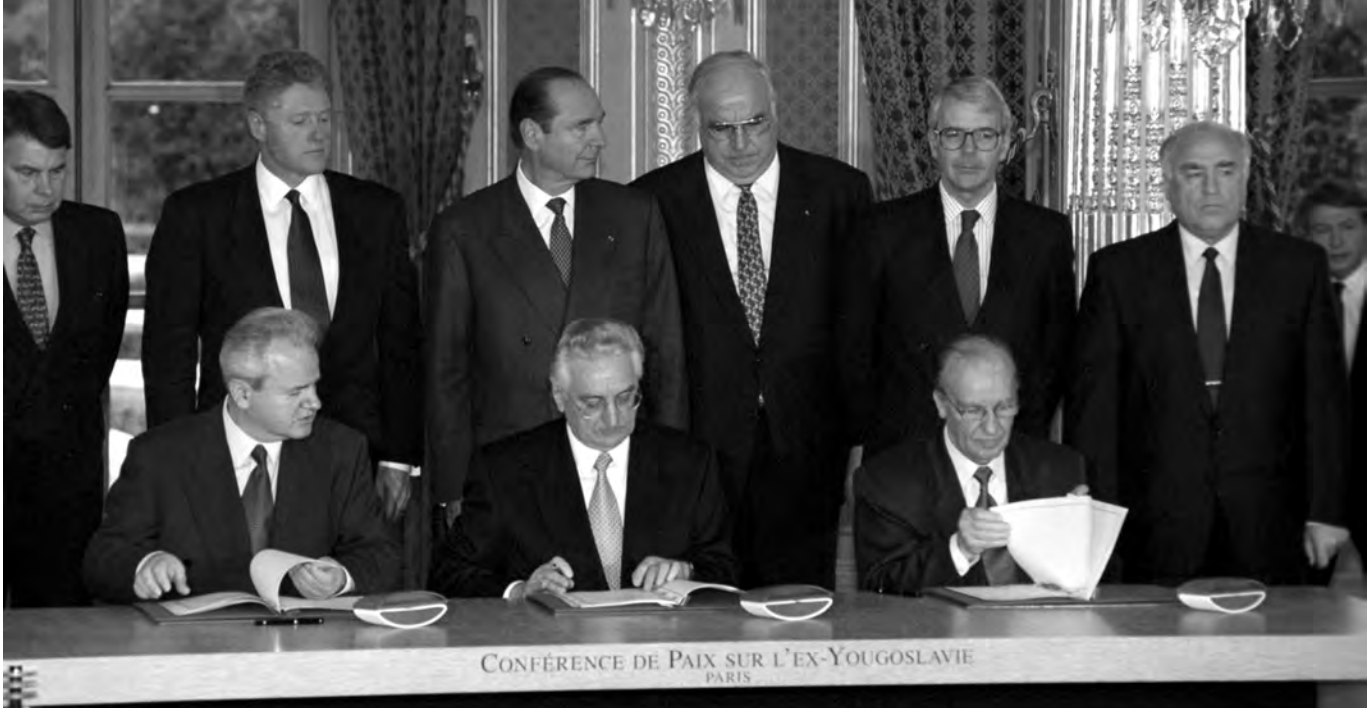

sa dokumentom usuglašenim sa 'paljanskim rukovodstvom' i pozicijom obnovljene moći. Nakon ovih razgovora Izetbegoviću je, tokom susreta u Ankari 4. septembra, isporučen račun za njegovo prihvaćanje "visokog stepena autonomije srpskog dijela" u vidu Holbrookeovog inzistiranja da se prizna RS. Izetbegović je, kako kaže u svojim memoarima, odbio ovaj Holbrookeov zahtjev.

Holbrooke, pak, o ovome ponovo svjedoči nešto drukčije. Izetbegović se dugo opirao i govorio da je to neprihvatljivo. "Ime je kao nacističko ime", rekao je Izetbegović ali, ipak, na kraju je prihvatio rješenje jer se ostalim tačkama dogovora dobivala država (tri tačke koje je Milošević prihvatio, a govore o državnosti i kontinuitetu BiH). Šaćirbegović je izvijestio, nakon duge pauze da se ime RS prihvata. Izetbegović je ipak dvojio tako da je, nekoliko dana poslije, trebala dodatna intervencija na dan potpisivanja sporazuma u Genevi koji su potpisali ministri vanjskih poslova Šaćirbegović, Granić i Milutinović. Dana 8. septembra, tokom samih pregovora, Christopher je nazvao Izetbegovića iz Geneve i rekao mu da se dokument treba prihvatiti jer će SAD stati iza Bosne, no cijena je bilo prihvaćanje RS-a.

Odbijanje, dakle, nije bilo opcija. Bilo je izvjesno da će dogovor o budućnosti države biti postignut. Pred svima je bila već spomenuta runda razgovora u Genevi između ministara vanjskih poslova BiH, Hrvatske i Srbije. Na njemu je usvojen omjer koji je još Kontakt grupa definirala, a što je kasnije u

Daytonski mirovni ugovor sporazum je kojim je, kako velika većina istraživača, sudionika i, uopće, zainteresiranih ističe, zaustavljeno stradanje i razaranje. To je i najveći domet ovoga ugovora jer su sve ostale, ili barem dobar dio, odredaba i rješenja u Daytonu zaustavili i zamrznuli BiH u nekom nejasnom statusu quo koji nijednoj od tri etničke zajednice ne može odgovarati. No, dolaženje do njega smatralo se pobjedom međunarodne zajednice, u prvom redu SAD-a, jer je uspješno završila 'bosanska kriza'. Izetbegović je teško podnosio pregovore, ovi posljednji u Daytonu su bili najteži

Daytonu samo potvrđeno. Teritorijalna raspodjela na dvoentitesku BiH u odnosu 51:49 i nepodijeljeno Sarajevo ovom sastanaku su dali značaj tako da je figurirao kao jedan od najznačajnijih u toku pregovaranja od početka agresije i rata u BiH. Izetbegović je, nespokojan i nezadovoljan, građanima BiH u članku za Oslobođenje pokušao pojasniti šta je dobitak ovih pregovora i zašto se trebaju prihvatiti dogovorene točke.

Holbrooke je, u međuvremenu, na dramatičnom sastanku u Beogradu sa Miloševićem postigao dogovor o prekidu vatre i 'skidanju okova' sa Sarajeva. Pregovorima su bili prisutni i Karadžić i Mladić, ali vještim diplomatskim manevrima 'američki buldožer' uspio je da ih neutralizira i prisili na potpis. Bio je vrlo sretan zbog postignutog.

Važna sjednica Skupštine BiH od 17. do 18. septembra na kojoj se trebala progutati gorka pilula, a to je postojanje političko-administrativnog entiteta zvanog Republika Srpska kao i ranije sjednice (Owen-Stoltenbergov plan, Plan Kontakt grupe) bila je burna i opterećena rezultatima dogovora. Malo je bilo onih kojima je bila prihvatljiva tvorevina nastala na genocidu i etničkom čišćenju. Izetbegović je, kao i ranije u izlaganju tijekom diskusije nastojao pridobiti zastupnike za prihvaćanje plana.

Ja bih odmah dao svoj glas za prijedlog koji nam je upravo izložio uvaženi profesor univerziteta, koga ja veoma poštujem, ali profesori obično mnogo znaju o teoriji – ne znaju neke stvari iz prakse. Ne može se deklaracijom ukinuti zlo te vrste. Kada bi se moglo, mi ne bismo trebali oklijevati nijednog momenta, trebalo bi odmah izglasati taj ustav i još danas riješiti problem. Ali, nažalost, i nakon toga, četnici bi ostali na Trebeviću i nastavili ubijati našu djecu te isključivati gas i struju (...)

Neki ljudi svojevremeno zamjerili su mi kad sam rekao da cjelovitu Bosnu, u koju se mi zaklinjemo, niko ne garantira. Jer, danas niko nikome ništa ne garantira. Svako kaže: pokušajte, borite se, izborite se. Stoga i ovo ovdje što ja kažem, hoće li Republika Srpska početi nestajati i hoće li se njeno nestajanje nastaviti ili neće, zavisi od toga jesmo li mi u stanju da vojno idemo dalje. Imamo

li dovoljno snage i hrabrosti da to radimo i, posebno, da li ćemo biti u stanju da na dijelu Bosne koji mi kontroliramo napravimo jedan uzoran primjer države, primjer demokratskog i ekonomskog razvijenog društva, da li ćemo sredstva koja će nam dati svijet danas-sutra pretvoriti u neke fabrike ili u kola i vikendice, hoćemo li ga pokrasti, ili ćemo ga upotrijebiti za narod i za dobro, hoćemo li mi sve to biti u stanju da uradimo.(…)

Izetbegović je uspio uvjeriti parlametarce, ali i javnost koja je bila na izmaku snaga. Rat je za sve predugo trajao i svako rješenje se činilo dobrim. Nakon dogovorenih principa Holbrooke je bio spreman ići i korak dalje ne bi li se definirale funkcije države, njene institucije i slično. Septembarske diplomatske vratolomije, zapravo, držale su pregovarače u stalnoj napetosti, a dogovor na samom rubu propasti. Sve je bilo skoro izvjesno, ali zadnji koraci koji su se trebali poduzeti na putu prema okončanju neprijateljstava i završetku rata nisu bili na vidiku. Izetbegović je o ovim Holbrookeovim pokušajima dao vlastito viđenje i sažeo razloge koji su, prema njemu, usporavali proces.

Holbrooke je najavio sastanak u New Yorku na kojem se trebao napraviti korak dalje u odnosu na Genevu gdje bi se precizirale centralne institucije, podjela nadležnosti između države i entiteta, kompetencije Vijeća ministara i način izbora Predsjedništva i Skupštine BiH. Holbrookeov tim je tijesno surađivao sa Šaćirbeyom i većina stvari je išla dobro tako da su nacrtom, koji je bio završen 22. septembra, u BiH bili uglavnom zadovoljni. No, Izetbegović pokušava pokazati Miloševićevu logiku i konkretne poteze.

Provedba odredaba Daytonskog sporazuma u prvim mjesecima mira nije bila nimalo jednostavna. Veliki napor morao se učiniti u mirnoj reintegraciji Sarajeva. Okupirani dijelovi sarajevskih općina Ilijaš, Vogošća, Hadžići, Ilidža, Novo Sarajevo (naselje Grbavica) trebali su preći pod jurisdikciju Federacije BiH i to je bio prvi izazov međunarodnim institucijama i domaćim vlastima

Sada je trebalo uvjeriti Miloševića. Američka ekipa, u sastavu Owen, Hill i Pardew, otputovala je 23. septembra u Beograd na razgovore. Milošević ih je pustio da se prvo bore sa Karadžićem i njegovima, koji nisu htjeli čuti o nekakvim državnim institucijama. Kada su se pregovarači dobro umorili i shvatili u kakvom su se čudu našli, Milošević je odstranio bosanske Srbe i, kao "mirotvorac" i čovjek "dobre volje", prihvatio mnogo od onoga što su Karadžić i kompanija odbijali. Ali ne i sve. Ako ste papir nakon Miloševićeve intervencije uspoređivali sa Karadžićevim zahtjevima, on je bio dobar. Ako ste ga uspoređivali sa onim sa čime su Amerikanci krenuli u Beograd, on je bio apsolutno neprihvatljiv.

Izetbegović ovakvim pojašnjenjem daje suštinsku poziciju srpske strane tokom skoro svih pregovora u kojima jedno radikalno krilo traži maksimum (Karadžić) dok drugo (Milošević) djeluje kao umjereno i trezveno. S obzirom na to da su svi nastojali varati, mora se zaključiti da su Srbi, ipak, varali bolje.

Teško ostvareni preduvjeti tokom dramatičnih nekoliko dana u New Yorku (22.–26. septembra) američku administraciju usmjerili su ka pripremi završnici pregovora i potpisivanju sporazuma. Iako su Srbi pravili velike probleme, još veći su izbijali zbog loših odnosa između Izetbegovića i Šaćirbeya, sa jedne, te Silajdžića sa druge strane. Silajdžić je, prema Holbrookeu, nastojao osigurati vlastitu političku poziciju. Tokom boravka američke delegacije u Sarajevu (Hill, Perdew i Owen) čak su imali odvojene sastanke sa predsjednikom Predsjedništva i premijerom na Silajdžićevo inzistiranje. Ipak, obojica, i Izetbegović i premijer, prihvatili su izmjene postignute u Beogradu sa Miloševićem (23. septembra).

Odlučeno je da 1. novembra 1995. delegacije dođu u gradić Dayton (vojna baza Wright-Peterrson) gdje će u miru moći dogovoriti detalje koji su ostali nerazriješeni. Iako je, dakle, u zadnjoj trećini septembra postignut napredak i sporazum, većina pitanja žučno je diskutirana tokom novembra i izgledalo je kao da se krenulo sa mrtve tačke. Interesantno je, da je prilikom susreta u New Yorku (24. oktobar) dvojca Izetbegović-Tuđman sa američkim predsjednikom radi dogovora o Federaciji, Clinton sugerirao da obojica odu u Moskvu i dobiju podršku od Jeljcina što će biti i snažna poruka Srbima o njegovoj podršci mirovnom procesu. Dan prije dogodio se susret Clinton–Jeljcin u New Yorku tako da je ova inicijativa bila vrlo svježa. I Tuđman i Izetbegović su pristali da to učine. Clinton je ponudio avion

predsjedniku Predsjedništva da bi mu olakšao putovanje. Izetbegović nije imao vlastiti/vladin avion kao Tuđman i ova podrška mu je sasvim koristila.

Sve to vrijeme Tuđman je živio u uvjerenju da mu je dano pola Bosne. Ako ne odmah, mislio je, onda za određeni broj godina ostvarit će se ta ideja o Banovini. U tom vlastitom snu (koji nije bio potpuno nerealan) stalno je ponavljao da je dobio mandat europeizacije Bošnjaka, što će reći kroatizacije kako je jednom sam to definirao, pa čak to ponovio u jednom intervjuu sredinom septembra. Izetbegović je, upitan o tome, odgovorio na vrlo lucidan način iako je, kako je navedeno, smatrao da Tuđman ne govori totalne besmislice.

(…) Mislim da nije u redu dijeliti svijet na Evropljane i na ostali dio svijeta, uvredljivo je to za ostale. Znam da se mnogi narodi i ljudi u svijetu vrijeđaju na takvu kategorizaciju. Konačno, Evropljani su i Karadžić i Mladić, pa i onaj general što je pucao na mostarski Most. I on je Evropljanin, ali to ništa nije pomoglo. Mislim da ljude treba dijeliti na civilizirane i barbare i da je to jedina prava podjela (…).

On, kao europski musliman, odveć je puno razočarenja doživio da bi mu Europa i dalje bila uzor po bilo čemu. Na kraju, jasno je to pokazao i novinaru "Sterna" ciničnim odgovorom o vlastitom europejstvu. No, ovakvi Tuđmanovi pogledi imali su tragične posljedice i Izetbegović ih je bio svjestan. Zbog toga će i funkcioniranje Federacije biti problematično u narednim godinama, a Mostar žarište političkih problema.

Dolaskom u Dayton šefovi timova obratili su se na svečanom otvaranju konferencije, kurtoazno i učtivo, ostavljajući nerealne utiske za medije. Na sastanku sa Christopherom trojice predsjednika izrežirano je njihovo međusobno rukovanje, fotografija napravljena za javnost, a tom prilikom, državni sekretar izložio je četiri uvjeta za dogovor – jedinstvena država BiH, uzimanja u obzir 'specijalne historije i značenja' Sarajeva, odgovornost ratnih zločinaca i pitanje istočne Slavonije.

Izetbegović je nakon zahvale američkoj vladi i narodu ponovio stavove u osam tačaka prihvaćenih na sjednici

Izvršnog odbora SDA u Fojnici (20. novembar), a koji su bili mala modifikacija i razjašnjavanje dvanaest tačaka od 18. augusta, da bi na kraju pozvao Miloševića da spriječi progone civila iz Banje Luke koje vrše Mladićeve snage. Inače je, zbog nemogućnosti da Karadžić i Mladić idu na pregovore, na 'srpskoj skupštini' u Bijeljini 23. oktobra odlučeno da njih u Miloševićevom timu predstavljaju Krajišnik, Koljević i Buha. I oni su, također, stigli sa 'platformom' koja je prema, Bildtu, dosta odstupala od dogovorenih principa.

Prvi problemi i nesporazumi nastali su između Bošnjaka i Hrvata zbog suprotnih kopncepata i razmišljanja o Federaciji BiH. Komšić navodi da je delegacija Federacije u Daytonu odmah bila podijeljena, Hrvati (Zubak i Prlić) nisu htjeli prenijeti nikakve ovlasti na BiH i smatrali su da je Federacija država, a da će i RS biti država koja će se brzo odvojiti. Izetbegović i Silajdžić su zatražili da se ova situacija razriješi prije početka pregovora sa Srbima, a zadatak je povjeren Michaelu Steineru, drugom čovjeku njemačke delegacije i članu Kontakt grupe. Problem Federacije bilo je, između već naznačenih Tuđmanovih opcija, i neriješeno pitanje istočne Slavonije. Tuđman je Federaciju držao u 'šahu', sve dok nije uspio dogovoriti mirnu reintegraciju ovoga dijela Hrvatske.

No pored ovih nesporazuma postojali su i oni između američkog tima i Kontakt grupe. Prema Holbrookeu, Christopher je bio svjestan problema koje mogu imati sa Europljanima i nastojali su ih preduprijediti. Za Europljane, pak, američko pokazivanje mišića nije bio put za postizanje dobrog i kvalitetnog sporazuma, posebno zbog velikog oslonca na vojni pritisak, a ne na rješenja kojima bi civilne vlasti bile ojačane.

Natezanje i odugovlačenje, tako bi se moglo definirati pregovore u vezi sa Federacijom. Materijal koji je sačinio Michael Steiner kružio je između delegacija na koji se dodavalo i oduzimalo. Mukotrpno iznalaženje rješenja bilo je završeno 8. novembra kada je Steiner ponudio Sporazum o oživotvorenju Federacije BiH. U općim načelima sporazuma naglašeno je da je "Potpuna uspostava Federacije Bosne i Hercegovine bitan preduvjet za mir u Bosni i Hercegovini. Bez snažne Federacije koja u cijelosti funkcionira, kao jedne od dva sastavna entiteta Bosne i Hercegovine, Daytonski bliski razgovori ne mogu proizvesti trajno mirovno rješenje". Preduvjet je, dakle, bio osiguran na papiru, a za pregovore to je bilo sasvim dovoljno.

Pozicija bosanskohercegovačkih Srba bila je vrlo loša. Većina pregovarača se prema njima odnosila s određenim prijezirom i nipodaštavanjem. Krajišnika je dosta ljutilo što uopće nisu uključeni u razgovore i što nemaju informacija o toku pregovora i postignutim rezultatima. Slao je pisma Miloševiću koje je ovaj nepročitane bacao u korpu za otpad: "Ne obraćajte pažnju na te tipove", govorio je. Vjerovatno je opet hinio.

Milošević se dosta trudio da svojim šarmom i 'širinom pogleda' postigne političke probitke. "Društveni Milošević koji može da popije lako je uspostavljao odnos sa svojim sagovornicima, dok Izetbegović nije pokazivao nimalo interesa za druženje sa posrednicima ili drugim stranama, osim kada je to bilo neophodno", prenijeli su Litlle-Silber i tako dijagnosticirali ponašanje dvojice predsjednika. Izetbegovića je, zapravo, puno toga mučilo i nerviralo. Napredak nije bio vidljiv, a dani su brzo prolazili. Ovime se pokazivao i karakter osobe. Kod Izetbegovića se dalo primijetiti da nosi na svojim plećima tegobe kroz koje, u prvom redu, prolazi bošnjački narod dok je Miloševiću to bila kulisa gdje je mogao iskazati vlastite mogućnosti.

Ja sam izgubio i ono malo optimizma sa kojim sam došao u Dayton. Slabo sam jeo i spavao, lupanje srca budilo me noću. Izgleda da je moje stanje primjetio Holbrooke jer mi je nakon današnjeg razgovora (misli na 10. novembar, op.a.) prišao i učinio neočekivanu ponudu: da jedno od moje djece dođe u Dayton i bude sa mnom. Odbio sam, ali sam iz ove ponude zaključio da Holbrooke nije pesimist kao ja i da nema namjeru lahko odustati. Meni se činilo da sam svaki dan sve bliže infarktu. To se dogodilo ali tri mjeseca kasnije. Ipak, siguran sam da sam ga 'zaradio' u Daytonu.

Holbrooke je bio vrlo posvećen, a izgleda da je znao procijeniti ljude. Ovakvim postupkom omekšao je Izetbegovića koji određene stvari, jednostavno, nije mogao prihvatiti. "Izgledalo je da misle da će se stvari jednostavno riješiti s nekoliko sastanaka, kao da je ceo sukob bio lična svađa. U stvarnosti, nas su razdvajala ogromna groblja i hrpe leševa", osvrnuo se Izetbegović kasnije na Daytonske pregovore. Koliko je Izetbegović postajao odsutan i povučen u sebe svjedoči i epizoda sa odlaskom na nogometnu utakmicu između dvije univerzitetske ekipe. Ideja je bila Šaćirbeyeva, a Holbrookeu nije bilo drago da se to uradi, no, bosanski dvojac je otišao. Na povratku 'buldožer' je pitao predsjednika Predsjedništva ko je pobijedio, na što mu je Izetbegović odgovorio – "Ne znam, mislim da su ljudi u crvenim dresovima".

Razlike između trojice predsjednika bile su intrigantne. Izetbegovićev očaj oslikavao se u njegovom djelovanju i nije bio prijatno društvo. Dapače. Milošević, s druge strane, kao da je živio svoje najbolje dane. Sklon zabavi, pijančenju i humoru predstavljao je sebe kao čovjeka koji se nalazi 'iznad balkanskih sitnih duša', nastojao je pokazati prijezir prema južnoslavenskim pregovaračima i njihovim potezima kao nedoraslim i djetinjastim. "Rekao sam vam da te idiote s Pala ne dovodite na sastanke… Oni imaju više zajedničkog s bosanskim Muslimanima nego s nama", (mislio je na Srbijance, op.a.) rekao je Holbrookeu nakon mučnih pregovora o mapama. Otrgnut od 'srpskih mudrih glava' koje su snivale velikosrpske snove oslobodio se i počeo pokazivati i drugu stranu karaktera. Je li glumio ili ne, teško je reći, no, ostavljao je najbolji utisak. Rješenje Sarajeva koje je 'dao' Bošnjacima možda ide u prilog tvrdnji da je pod svaku cijenu želio pokazati da je đentlmen i 'gazda'.

Tuđman je, pak, imao svoja 'huntingtovke' polazišta. Srbi su mu namjeravali otkinuti značajan komad zemlje, ali zbog fiks-ideje o sukobu civilizacija, nastojao je postići historijski sporazum kojim bi prodor islama bio spriječen, a podjela Istoka i Zapada definitivna. Zbog toga je Milošević za njega bio 'Slobo', a međusobni razgovori bili su im prijatni. Sve nevolje koje su Hrvati iskusili (Vukovar, Dubrovnik i druga mjesta) trebalo je smatrati kolateralnom štetom, 'mreškanjem beznačajnih događaja na dubokim strukturama povijesne zbiljnosti'.

Nakon sređivanja stvari u pogledu Federacije (bacanja problema pod tepih), otvoreni su pregovori o mapama. To je bio i najteži zadatak i svi su znali da dogovor ovisi upravo o rješenju teritorijalnog razgraničenja. Bilo je teško i napeto. Mape koje su nuđene od srpske ili bosanske strane nikako nisu mogle biti usuglašene. Čekao se pravi trenutak za 'američku mapu'. Vrhunila su tri velika problema: Goražde, Sarajevo i Brčko. Američki tim izradio je i skicu ustava, dosta suprotan onome što je Kontakt grupa zagovarala, ali njihova volja da se sve pokrene bila je jača od nastavka cjepidlačenja i natezanja svih sa svima.

Srpska strana, njen bosanskohercegovački dio, nije bila zadovoljna prijedlozima ustavnih rješenja, a dolazila su, kako su smatrali sve lošija i lošije. Do 19. novembra Milošević je već bio prihvatio vojni dio sporazuma i uvjeravao je Koljevića i Krajišnika o dobro izbalansiranom aneksu. Za Sarajevo su već postojala dva prijedloga; federalni distrikt i jedinstveni grad u okviru Federacije BiH, a za Brčko je preovladavajući stav bio da pripadne RS-u. Bosanska delegacija se raspadala. Silajdžić se osjećao izoliranim od strane Izetbegovića i Šaćirbeya, a Holbrooke je nastojao da ga vrati u pregovore na način da izravno razgovara sa Miloševićem. Prigovorio je Izetbegoviću i Silajdžiću da su htjeli jedinstvenu državu, a da nisu spremni da pregovaraju i približe se Srbima i Hrvatima. Zapravo je bilo tačno, a posebno se to odnosilo na Izetbegovića, da su najčešće razgovori koje je vodila bosanska (bošnjačka) delegacija potencirali pravdu kao preduvjet političkog rješenja.

Uzaludno zanovijetanje, svakodnevna žalopojka, kako su neki tumačili zahtjev za pravdom, nije moglo dati rezultate, trebalo je pokušati osmisliti praktični pristup. Izetbegoviću je to teško padalo, a Silajdžić je bio jedina opcija. Holbrooke je uspio u svome naumu. Na pitanju koridora za Goražde, nakon dugo natezanja i 'salveta shuttle' diplomatije Silajdžić i Milošević, uz Izetbegovićev telefonski blagoslov, sjeli su da razgovaraju. Koridor za Goražde izazvao je ogromno

Razlike između trojice predsjednika bile su intrigantne. Izetbegovićev očaj oslikavao se u njegovom djelovanju i nije bio prijatno društvo. Dapače. Milošević, s druge strane, kao da je živio svoje najbolje dane. Sklon zabavi, pijančenju i humoru predstavljao je sebe kao čovjeka koji se nalazi 'iznad balkanskih sitnih duša', nastojao je pokazati prijezir prema južnoslavenskim pregovaračima i njihovim potezima kao nedoraslim i djetinjastim. "Rekao sam vam da te idiote s Pala ne dovodite na sastanke… Oni imaju više zajedničkog s bosanskim Muslimanima nego s nama"

suprotstavljanje između Izetbegovića i Silajdžića, no, pronađen je zahvaljujući generalu Wesley Clarku tako da je među pregovaračima dobio naziv Clarkov put. Ipak, dogovor su postigli Silajdžić i Milošević. Povodom ove epizode Holbrooke je izvukao interesantne zaključke o Izetbegoviću:

(…)Izetbegović je devet godina proveo u zatvoru i u tolikoj mjeri nije lider vlasti koliko lider pokreta. Pokazuje malo razumijevanja ili zanimanja za ekonomski razvoj ili modernizaciju – stvari koje mir može donijeti. Mnogo je pretrpio zbog svojih ideala. Za njega Bosna je više apstrakcija a ne nekoliko miliona ljudi koji silno žele mir (...)

Ovo Holbrookeovo zapažanje je izuzetno. Skica koju je dao o Izetbegoviću, vjerojatno, najbolje oslikava poziciju predsjednika Predsjedništva. Jedina zamjerka bi mogla biti da je umanjio Izetbegovićevo zanimanje za ekonomski prosperitet stanovništva BiH. Svakako, nije mu to bio prioritet, ali nije bilo ni na marginama.

Brčko je, s druge strane, Srbima bilo značajno radi što šireg koridora koji bi povezivao istočni i zapadni dio njihovog entiteta i bili su vrlo uporni u zahtjevima po ovom pitanju. Britanci su podržavali ovaj zahtjev, iako je Izetbegović upućivao strjelice prema njima, a ni Silajdžić nije ostajao po strani. Izetbegović ih je podsjetio da je Milošević prihvatio plan Kontakt grupe koji ne sadrži nikakvu odredbu o koridoru. Europljani, posebno Britanci, igrali su neku svoju igru i imali vlastite interese. Brendan Simms navodi da je, između ostaloga i zbog ovakvog pristupa, Holbrooke imao veoma hladan odnos sa Britancima, a britansku pregovaračicu Pauline Neville-Jones otvoreno je prezirao. Pola godine nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma, Holbrooke ih je optužio da žele podjelu zemlje. Odgovorila mu je gospođa Neville-Jones niječući njegov stav.

Problem Brčkog bio je povezan i sa navodnim dogovorom Tuđmana i Miloševića da Posavina pripadne Srbima (čime bi koridor bio vrlo dobro osiguran), a da istočna Slavonija bude reintegrirana brzo i potpuno. Pitanje Posavine i spomenutog dogovora, po Komšiću, bilo bi pogubno tako da je uvjeravao

Izetbegovića da to omete. Ni Krešimir Zubak, predsjednik Federacije nije se slagao sa ovakvim aranžmanima i prijetio je da neće potpisati sporazum, no, prema Bildtu, ovaj dogovor je bio veoma čvrst.

Preokret za Sarajevo izrežirao je sam Milošević kada je tri dana prije potpisivanja sporazuma povukao strateški potez koji je čuvao za najbolji trenutak. "Izetbegović je zaradio Sarajevo ne napuštajući ga. On je tvrd tip. To je njegovo", rekao je uz opasku da se ništa ne govori srpskoj delegaciji dok on ne osmisli i razradi 'tehnologiju' priopćenja sunarodnjacima. Ipak, Milošević nije 'dao' cijeli grad, prepredeni balkanski majstor obmane, sarajevsko naselje Grbavica, ostavio je u RS-u.

Izgledalo je da je nedefinirano ostalo još Brčko. Rješenje nije bilo na pomolu, konferencija je propadala. Izetbegović je predložio arbitražu za ovaj grad u narednа tri mjeseca. Christopher nije dao nikakav komentar u vezi prijedloga samo je napustio sobu. Ovo je bilo posljednje Izetbegovićevo značajnije pregovaranje, ostalih manje od 48 sati Silajdžić je bio lider bosanske delegacije koji je uspio isposlovati mnoštvo ustupka od Miloševića, a koje je on vjerovatno bio i predvidio. No, Milošević je u jednom trenutku uvidio kako se omjer 51:49 narušio u korist Federacije (bilo je sa ustupcima oko 55:45) i reagovao je ljutito. Tražio je da omjer bude kako je i dogovoreno, jer u protivnom nema nikakve mogućnosti da se dogovor postigne zbog sigurnog odbijanja bosanskih Srba.

Mudro Silajdžićevo pregovaranje donijelo je značajne dobitke u kvalitativnom pogledu, no, trebalo je nešto dati Srbima. Kompromis je napravljen sa područjem južno od Mrkonjić Grada koje su snage HV-a zauzele tokom Oluje. Milošević je pristao i pružio ruku, Silajdžić je prihvatio. Nastalo je slavlje. Ovaj postignuti 'mir od trideset sedam minuta', kako ga je nazvao Holbrooke, izgledao je nestvaran, nisu ni slutili da će gotovo sve propasti, pa su pozvali Izetbegovića na slavlje.

Veće ranije novopridošli Granić i Šušak, kada su vidjeli mapu, zamjerili su Silajdžiću što je dao 'hrvatska područja' (radilo se o slabo naseljenom srpskom području) i naglasili su da Tuđman to neće prihvatiti. Holbrooke se nije puno brinuo i smatrao je ovu situaciju rješivom. Pokazivao je da vlada procesom i da može izvući nekog skrivenog aduta. Izetbegović je, pak, odbio plan. Kako sam kaže, kada su ga pozvali na slavlje razmišljao je o Brčkom i prvo što je pogledao na mapi bilo je to područje BiH. "Bez Brčkog ne mogu prihvatiti sporazum", kazao je.

Brčko je i Srbima bilo od izuzetne važnosti i imalo je veliki strateški značaj jer je bilo poveznica zapadnih okupiranih

područja u BiH i Hrvatskoj sa Srbijom i ostatkom RS-a na istoku BiH. Još 11. maja 1994. godine, Radoslav Brđanin, kasnije osuđen pred Haškim tribunalom kao ratni zločinac za zločine počinjene na području Bosanske krajine, na skupštini je kazao da "oko Brčkog nema pogodbe, bez Brčkog nema RS niti RSK. Mi moramo reći svijetu da mi nismo ratnički raspoloženi, ali svijet mora znati sledeće: da sve i jedan Srbin mora postati kamikaza u obrani Brčkog".

Sve je palo u vodu, Silajdžić je izjurio iz prostorije sa riječima da to više ne može trpjeti. Spavanje je izgledalo kao dobar izlaz, a Clinton je morao reagirati i donijeti konačnu presudu. Upravo se to dogodilo. Plan Američkog tima bio je da predsjednik Clinton uputi pozive Tuđmanu i Izetbegoviću i kaže im da je posljednja šansa za postizanje mira. Administracija je savjetovala da se Izetbegovića ne zove jer može biti protumačeno kao pritisak na bosansku stranu, a što su Amerikanci nastojali izbjeći. Teret je, doista, bio na Izetbegovićevim leđima. Clinton ga je cijenio zbog hrabrog i tvrdoglavog odbijanja da se preda pred srpskom agresijom.

Pregovarači, prije svih Bildt i Holbrooke, bili su uvjereni da Izetbegovića ne zanima mir već osveta. Je li još bio u onome stanju kao u Mostaru 28. augusta? Teško je reći. Izetbegović je isticao Brčko kao posljednju nerješenu tačku. To njegovo zahtijevanje, moguće, osnažio je i Komšić rezolutnim stavom da je Posavina (koridor) ključ za opstojnost BiH. Zvao je i profesor Ivo Banac apelirajući na Izetbegovića da se ništa ne potpisuje. Izmučen stradanjem vlastitoga naroda, a i zdravlje ga nije baš služilo, Izetbegović je, zapravo, žudio za prekidom rata. No, ne bez određenog dobitka. Ako ne može postignuti pravedan mir, onda barem treba dobiti Brčko.

Tuđman je pokrenuo stvari naprijed nakon Clintonovog poziva koje su dovele do davanja teritorija prema dogovoru Silajdžić–Milošević, ali i povratka posavskih gradića Šamca i Orašja Federaciji. Za Tuđmana je to bio dobitak u svakom slučaju. Ostalo je da Izetbegović da jedan postotak i omjer 51:49, bio bi zadovoljen, ali on nije imao namjeru to učiniti. Američka administracija bila je

Izetbegović je isticao Brčko kao posljednju nerješenu tačku. To njegovo zahtijevanje, moguće, osnažio je i Komšić rezolutnim stavom da je Posavina (koridor) ključ za opstojnost BiH. Zvao je i profesor Ivo Banac apelirajući na Izetbegovića da se ništa ne potpisuje

na granici, konferencija je propadala i dali su Izetbegoviću jedan sat da donese konačnu odluku. Postotak je naposljetku bio spreman prepustiti, ali ne i Brčko.

Izetbegović je pakirao kofere i s gorčinom u ustima spremao se na put prema Bosni. Nije znao za rasplet i Miloševićevu nevjericu da 'Bosanci ne prihvaćaju sporazum'. Svojim ponašanjem pred Holbrookeovim izaslanicima pokazivao je koliko mu je značajno da ode iz Daytona sa sporazumom i skorim skidanjem sankcija za SRJ. Predložio je da 'on i Franjo' potpišu, a Izetbegović može naknadno, no Christopher nije pristao na to. Ujutro, nakon kratkog sna, Milošević je došao do Holbrookea, ali nakon kratkog razgovora sa Tuđmanom. Ponudio je arbitražu za Brčko u narednih godinu dana. To je bio okidač, Cristopher i Holbrooke su skoro trčali bazom grozničavo pokušavajući predati Izetbegoviću nenadanu ponudu. "Ovo nije pravedan mir. Ali mome narodu je potreban mir", rekao je i pristao na nagodbu.

Govoreći o ovim trenucima odluke, Silajdžić je o Holbrookeu rekao da mu je "ličio na čovjeka na vratima gasne komore koga su upravo povukli nazad". Za američku administraciju ovo je bio dobitak jer je njihov integritet ostao neokrnjen. Clinton je oko podne saopćio 'radosnu vijest', a za 15 sati istoga dana (21. novembar) zakazano je i parafiranje sporazuma. Obraćajući se ovom prilikom, Izetbegović je poruku zaključio riječima: "Ovo možda nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata. U situaciji kakva jest, u svijetu kakav jest, bolji mir se nije mogao postići. Bog nam je svjedok da smo učinili sve što je bilo u našoj moći da nepravda za naš narod i našu zemlju bude manja". Novinaru magazina Ljiljan na povratku je pojasnio što je značilo 'U svijetu kakav jeste…' odgovorom da je to svijet u kojem je moguće povesti nepravedan rat

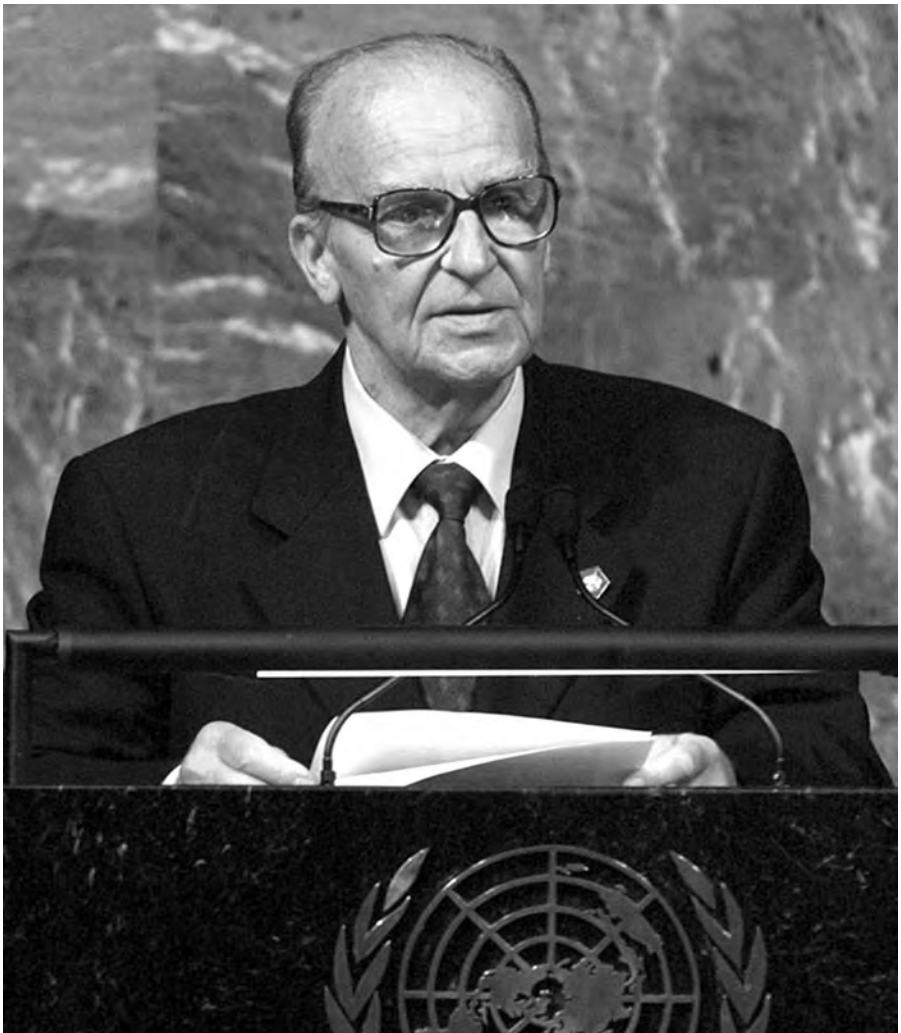

i nametnuti nepravedan mir. Daytonski sporazum potpisan je u Parizu 14. decembra 1995. godine i pored Općeg mirovnog sporazuma, sadržavao je 11 aneksa.

Postdayton

Rat u BiH je stao, a mirovni sporazum, veoma teško i ne bez otpora, počeo se provoditi. Predsjedništvo BiH je na sjednici 22. decembra ukinulo ratno stanje u BiH (proglašeno 20. juna 1992.), a na snazi je ostala Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti (8. aprila 1992.). Mir je donosio relaksaciju stanovništvu BiH, ali i novu vrstu problema vlastima i ljudima vezanih za obnovu, zapošljavanje i prevladavanje ratnih trauma. U novogodišnjem intervjuu magazinu Dani, Izetbegović je upravo naglasio što nadolazeće vrijeme nosi: "Ljudi će relativno brzo zaboraviti granate, kao da ih nikada nije bilo, jer će se suočiti sa novim problemima koje mir donosi: posao, plaće, stanovi, različite nepravde. Ipak, zadovoljan sam što se više ne gine", rekao je u odgovoru.

Provedba odredaba Daytonskog sporazuma u prvim mjesecima mira nije bila nimalo jednostavna. Veliki napor morao se učiniti u mirnoj reintegraciji Sarajeva. Okupirani dijelovi sarajevskih općina Ilijaš, Vogošća, Hadžići, Ilidža, Novo Sarajevo (naselje Grbavica) trebali su preći pod jurisdikciju Federacije BiH i to je bio prvi izazov međunarodnim institucijama i domaćim vlastima. Srpska politička vrhuška, pomirivši se sa političkim gubitkom dijelova Sarajeva koje su vojno držali, odlučila se na politiku 'spaljene zemlje'. Napuštani su sarajevske općine i kvartovi, a iza masa koje su odlazile ostajali su uništeni stanovi i kuće. "Nijednom Srbinu ne smijemo dozvoliti da ostane na teritoriji koja je pala pod muslimansko-hrvatsku kontrolu", govorio je Gojko Kličković, budući premijer Republike Srpske i osoba zadužena za zbrinjavanje izbjeglih u to vrijeme. Na kraju, kada je Sarajevo reintegrirano (20. mart 1996.) evidentirano je da je većina Srba napustila područja koja su ponovo postali njegovim sastavnim dijelom.

Moguće odgađanje reintegracije glavnoga grada BiH i prepadi koje je vršio 'paljanski režim' na međunarodnu

Tekst Općeg okvirnog sporazuma za miru u BiH

Članovi Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija ("Stranke"),
Priznajući potrebu za sveobuhvatnim sporazumom radi okončanja tragičnog sukoba u regiji,
Želeći pridonijeti tom cilju i promovirati trajni mir i stabilnost,
Potvrđujući svoje prihvaćanje Dogovorenih temeljnih načela od 8. septembra 1995., Daljnjih dogovorenih temeljnih načela od 26. septembra 1995. i Sporazuma o prekidu vatre od 14. septembra i 5. oktobra 1995,
Primajući na znanje Sporazum od 29. augusta 1995. kojim je delegacija Savezne Republike Jugoslavije ovlaštena potpisati u ime Republike Srpske dijelove mirovnog plana koji se odnose na nju, uz obavezu stroge i dosljedne provedbe postignutog sporazuma,

Sporazumjele su se kako slijedi:

Član I

Stranke će regulirati svoje odnose u skladu s načelima izloženim u Povelji Ujedinjenih naroda, kao i s Helsinškim završnim dokumentom i drugim dokumentima Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi. Stranke će naročito potpuno poštovati međusobnu suverenu jednakost, rješavati sporove mirnim putem, te se uzdržati od svake akcije, prijetnjom ili upotrebom sile ili na drugi način, protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države.

Član II

Stranke pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o vojnim aspektima mirovnog rješenja i aspektima regionalne stabilizacije, kako je izloženo u Sporazumima u Aneksu 1-A i Aneksu 1-B. Stranke će u cijelosti poštivati i promovirati ispunjenje obaveza preuzetih u Aneksu 1-A, te će se u cijelosti pridržavati svojih obaveza izloženih u Aneksu 1-B.

Član III

Stranke pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o razgraničenju između dvaju entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kako je izloženo u Sporazumu u Aneksu 2. Stranke će u cijelosti poštivati i promovirati ispunjenje obaveza preuzetih u njemu.

Član IV

Stranke pozdravljaju i podržavaju program izbora za Bosnu i Hercegovinu izložen u Aneksu 3. Stranke će u cijelosti poštivati i promovirati ispunjenje tog programa.

Član V

Stranke pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o Ustavu Bosne i Hercegovine izložene u Aneksu 4. Stranke će u cijelosti poštivati i promovirati ispunjenje obaveza preuzetih u njemu.

Član VI

Stranke pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o uspostavi Arbitražnog suda, Komisije za ljudska prava, Komisije za izbjeglice i prognanike, Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, kao i javnih preduzeća Bosne i Hercegovine, izložene u Aneksima 5-9. Stranke će u cijelosti poštivati i promovirati ispunjenje obaveza preuzetih u njima.

Član VII

Priznajući da su poštivanje ljudskih prava i zaštita izbjeglica i prognanika od vitalne važnosti za postizanje trajnog mira, Stranke su saglasne s odredbama o ljudskim pravima izloženim u Poglavlju Jedan Sporazuma u Aneksu 6, kao i odredbama o izbjeglicama i prognanicima izloženim u Poglavlju Jedan Sporazuma u Aneksu 7, i u cijelosti će ih poštivati.

Član VIII

Stranke pozdravljaju i podržavaju postignute dogovore o provedbi ovog mirovnog rješenja, uključujući naročito one koji se odnose na provedbu civilnih (nevojnih) aspekata, izloženih u Sporazumu u Aneksu 10, te na međunarodne policijske snage kako je izloženo u Sporazumu u Aneksu 11. Stranke će u cijelosti poštivati i promovirati ispunjenje obaveza preuzetih u njima.

Član IX

Stranke će u potpunosti surađivati sa svim entitetima koji su uključeni u provedbu ovog mirovnog rješenja, kako je izloženo u Aneksima ovog Sporazuma, ili koje je ovlastilo Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda, u skladu sa obavezom svih Stranaka da surađuju u istrazi ratnih zločina i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, kao i gonjenju njihovih počinilaca.

Član X

Savezna Republika Jugoslavija i Republika Bosna i Hercegovina priznaju jedna drugu kao suverene neovisne države unutar svojih međunarodnih granica. Daljnji aspekti njihovog uzajamnog priznanja bit će predmet naknadnih razgovora.

Član XI

Ovaj Sporazum stupa na snagu njegovim potpisivanjem. Sklopljeno u Parizu, dana 14. decembra 1995. na bosanskom, hrvatskom, srpskom i engleskom jeziku, s tim da je svaki tekst jednako vjerodostojan."

Potpisnici Općeg okvirnog sporazuma su, prema redoslijedu potpisivanja, za Republiku BiH Alija Izetbegović, za Republiku Hrvatsku dr. Franjo Tuđman i za Saveznu Republiku Jugoslaviju Slobodan Milošević.
Potpisivanju su svjedočili i to potvrdili svojim potpisima, prema redoslijedu potpisivanja, za Predsjedništvo Evropske unije Felipe Gonzalez, za Francusku Republiku Jacques Chirac, za Saveznu Republiku Njemačku Helmut Kohl, za Rusku Federaciju Viktor Černomirdin, za Ujedinjeno Kraljevstvo John Major i za Sjedinjene Američke Države William Clinton.

zajednicu, izazvali su Izetbegovićevu rekciju u pismu upućenom komandantu IFOR-a (bivši UNPROFOR), američkom admiralu, Leightonu Smithu:

U nastojanjima da potkopa Mirovni sporazum, paljanski režim čini sve da nametne diskusiju o "Dejtonskom sporazumu i srpskom Sarajevu". Mislim da ne treba da dokazujem da ne postoji nikakav poseban sporazum o Sarajevu niti posebno "srpsko Sarajevo". Postoji veliki paket o mirovnom rješenju i taj paket je cjelina. Sarajevo se uopće ne može posmatrati odvojeno, a upravo to paljanski režim želi. Mi smo učinili ogromne žrtve da bismo imali jedinstven grad i zato je svako odvojeno razmatranje Sarajeva apsolutno neprihvatljivo. (…)

Politički pregovori završeni su u Daytonu i ta knjiga je zatvorena. Vama je dodijeljena misija primjene, a ne i promjene postignutog političkog dogovora; dakle, ne ŠTA, nego KAKO. Iz svih ovih razloga mi od Vas očekujemo da Sporazum u cijelosti i dosljedno provedete i da to saopćite paljanskom režimu. Svaki drugi odgovor na zahtjev paljanskog režima izazvao bi nepovjerenje u ispravnost Vaših postupaka i vodio bi u neuspjeh.

U vezi s ovim procesom, Izetbegović je doživio određene kritike zbog nezauzimanja za ostanak građana srpske nacionalnosti na svojim posjedima i u svojim mjestima prebivanja. Istina, 14. decembra prilikom potpisivanja Sporazuma u Parizu, odaslao je poruku pozvavši ih da ostanu u svojim domovima, međutim, ukupan društveni kontekst nije bio naklonjen 'velikim' potezima – rat je tek bio završio, a odnosi i dalje puni nepovjerenja – tako da poruka, ionako mlaka, nije imala nikakvog efekta.

Rekao je tada da Srbima oko Sarajeva treba omogućiti izbor: da odu ili da ostanu. Izrazio je želju i odaslao pozive da ostanu i nastave tu živjeti uz jedini uvjet da poštuju zakone Bosne i Hercegovine. "Neka pomognu svojim susjedima da se vrate svojim kućama i neka sarađuju sa legalnim vlastima Bosne i Hercegovine u uspostavljanju reda i zakona", poručio je.

Vlasti Federacije nisu poduzimale značajnije korake po ovome pitanju, no, ne treba gubiti iz vida da je koncept podijeljene zemlje, koju su Karadžić i družina zagovarali, podrazumijevao ovakve demografske promjene. "Srbi u kolonama beže iz Sarajeva (…) Ta seoba Srba iz Sarajeva izazvana strahom od muslimanske osvete, ali i pozivom Krajišnika i Karadžića, odlukom donetom u očajanju zbog Miloševićeve lake, kavaljerske predaje Sarajeva Aliji Izetbegoviću (…) To je epohalan nacionalni poraz", zapisao je Dobrica Ćosić u svom dnevniku na samome početku nove 1996. godine. Jednostavno, velikosrpska politička vrhuška prihvatila je da su 'izgubili' Sarajevo i odlučili se na izgradnju famoznog 'Srpskog Sarajeva' na području naselja Lukavica, dijelova Dobrinje i zloglasnih Pala na Romaniji, ali i na preseljavanje stanovništva srpske nacionalnosti iz Sarajeva na područje Brčkog. Kada su, s druge strane, u sarajevske kvartove nakon reintegracije i povratka protjeranog stanovništva počeli dolaziti i pljačkaši 'operirajući' po kućama i stanovima, dodatno je pokolebano domicilno srpsko stanovništvo.

Izetbegović je iseljavanje Srba iz okoline Sarajeva povezao sa nastavkom bosanskog genocida koji je paljanski režim provodilo u toku rata, a njihovo naseljavanje na područje zbog kojeg su zamalo propali pregovori u Daytonu govori tome u prilog. "Vi tvrdite da nemate načina i sredstava da utječete na ovu politiku, koja je očito suprotna duhu i slovu Djetonskog dogovora o miru", obratio se međunarodnim faktorima: "Ipak, smatram da sloboda izbora mjesta življenja, na koju se srpsko vodstvo poziva, ima jedan apsolutni izuzetak; to je Brčko".

Izetbegović je, s pravom, smatrao da Srbi nemaju pravo svoje sunarodnike, koje su pokrenuli iz njihovih domova, nastanjivati u grad Brčko jer, prema Dejtonskom dogovoru, o konačnoj sudbini ovoga grada trebala je odlučiti međunarodna arbitraža čime sve radnje koje znače prejudiciranje arbitražne odluke, dok se Brčko u međuvremenu nalazi pod posebnim režimom, treba tretirati kao nedopustive.

Pored ovih nedaća Izetbegoviću je promptno isporučen račun u vezi s dobrovoljcima porijeklom iz muslimanskih zemalja. Već 8. decembra 1995. godine, Holbrooke je bio krajnje izričit u zahtjevu da 'strani dobrovoljci' i Iranci napuste

Mape koje su nuđene od srpske ili bosanske strane nikako nisu mogle biti usuglašene. Čekao se pravi trenutak za 'američku mapu'. Vrhunila su tri velika problema: Goražde, Sarajevo i Brčko

BiH u roku od 30 dana (što je bila i odredba Daytonskog ugovora) inače će se suspendirati vojni program "Opremi i obuči" namijenjen Armiji BiH. Škakljiva i prešutna saradnja tokom rata SAD-a i Irana u vezi s kršenjem embarga na uvoz naoružanja morala se odlučno prekinuti zarad američkog ugleda i njihove globalne politike. Ovaj problem je, zapravo, dugo godina bio uteg oko vrata bošnjačkoj politici.

No, zbog određenih poteškoća u provedbi sporazuma, europske i američke diplomate odlučile su organizirati 'mini – Dayton' u Rimu, na inicijativu talijanske ministrice vanjskih poslova, Susanne Agneli. Hapšenje dvojice srpskih oficira (general Đorđe Đukić i pukovnik Aleksa Krsmanović) u Sarajevu zbog ratnih zločina uzburkalo je duhove i intervencija diplomacije bila je neophodna. Najznačajniji problem, pak, bio je grad Mostar i teško funkcioniranje predstavništva EU-a koji je vodio Hans Koschnik. Tokom februara 1996. u Mostaru je došlo do velike krize zbog pokušaja administrativnog organiziranja grada sa velikom središnjom jedinicom, a koju su hrvatski političari proglasili neprihvatljivom.

Izvršen je veliki pritisak na Koschnika koji je, na kraju, ponudio ostavku nezadovoljan podrškom koju ima od strane

EU, ali i odnosom prema njemu koji je pokazala hrvatska strana u Mostaru. U Rimu su donesene četiri značajne odluke; 'pravila puta' (sloboda kretanja na cijelom prostoru BiH i metodologija hapšenja optuženih), po ideji sekretara Christophera, kompromis za Mostar, poboljšanja zadaće Međunarodne policije (IPTF) i dogovoreno je da ovakvi samiti budu redovni. Taj dogovor su potpisali, kao i Dejtonski sporazum, Alija Izetbegović, Franjo Tuđman i Slobodan Milošević, a "Pravila puta" (Rules of the Road) predviđala su da se nijedno lice u BiH ne može lišiti slobode pod optužbom za ratne zločine, ako lokalna policija ili tužilaštvo iz BiH prethodno ne pošalju Tužilaštvu MKTJ spis predmeta i od Tužilaštva ne dobiju potvrdu da taj spis sadrži dovoljno vjerodostojnih dokaza.

No, pored 'mostarskog' velikog problema koji se trebao rješavati, na Izetbegovića je izvršen dodatni pritisak kada je prilikom njegovog polaska za Rim (16. februara) IFOR izvršio upad na bazu MUP-a u mjestu Pogorelica (Fojnica), tridesetak kilometara zapadno od Sarajeva. 'Afera Pogorelica', koja će diskreditirati bošnjački politički vrh (zapravo SDA vrhušku), prezentirana je kao obučavanje sumnjivog policijskog odreda za sumnjive operacije, a i naoružanje koje se tu nalazilo nije bilo evidentirano i znano komandi IFOR-a. Kada su se na Pogorelici našli i iranski instruktori sve je dobilo vrlo opasne konotacije. Ministar unutarnjih poslova, Bakir Alispahić, brzo je dao ostavku, dok je Izetbegović tvrdio da nije znao kako je ta baza funcionirala, ali da je očito bilo nejasnoća u njenom radu.

Čitava ova borba nakon Daytona u vezi sa Sarajevom i Mostarom (i ona u bazi Wright-Petersson) kao i početak otvorenih napada na politiku koju vodi, dovela je do brzog Izetbegovićevog infarkta. I o ovoj epizodi Izetbegović govori hladno, a blagdan Bajrama koji je bio samo mu je mutio osjećanja i opterećivao ga.

Bio je radni dan, a ja sam poslije podne otišao da obavim obavezne bajramske posjete: bratu i trima sestrama. Gotovo sam trčao od jedne posjete do druge, ne osjećajući nikakvu radost. Navečer sam se morao pojaviti na bajramskom prijemu koji je priređivao Reis. Mogu li da ne odem? Onda sam mislio da ne mogu. Poželio sam da Bajram čim prije prođe. Sutradan ujutru rano – bio je treći dan Bajrama – osjetio sam snažne bolove u prsima i prebačen sam u bolnicu. Ljekari su konstatovali – infarkt.

Nakon skoro jednomjesečnog liječenja i izlaska iz bolnice uputio je poruku građanima Mostara zbog nepovoljne rimske odluke kojom se umanjila središnja gradska zona, čime je napravljen ustupak za HDZ BiH, pozvavši ih na strpljenje uz isticanje, između ostalog, da je Europa politički nemoćna i da je teško ostvariti veći politički probitak. Nakon rimske odluke kovertirana mu je još jedna ostavka. Safet Oručević, spiritus movens istočnog dijela grada nije mogao 'progutati' dogovor iz Rima, ponudio je ostavku koju Izetbegović nije prihvatio.

Odnosi sa SAD-om su se komplicirali. Iako je veći broj osoba arapskog porijekla napustio BiH, nekolicina je ostala jer su osnovali porodice, dobili djecu i odlučili nastaviti živjeti u BiH, ali je američka administracija odlučno zahtijevala izgon tih ljudi. Gubitak najznačajnijeg saveznika kakve su SAD bile značilo bi stavljanje BiH, posebno Bošnjaka, u vrlo težak i nejasan položaj. Izetbegović je odlučio da se obrati dokazanim prijateljima i lobistima za BiH u američkom senatu, Bobu Doleu i Josephu Liebermannu ne bi li na taj način olakšao situaciju i političke probleme spustio na manji intenzitet.

Zahvalio im se na pismu od 12. marta 1996. godine i rekao da u Bosni nema više nikakvih iranskih vojnih lica, niti vojne saradnje između Bosne i Irana. "Razumijem da ćete vi više vjerovati Vašim izvorima, ali molim Vas da zatražite dokaze", napisao je i konstatovao da se "na dvije lokacije nalazi između 50 i 60 pripadnika bivše jedinice El-Mudžahid, koja se u toku rata nalazila u sastavu Armije BiH". U ovoj jedinici nikada nije bilo Iranaca, niti ih je moglo biti s obzirom na političku podjelu na šiite i sunite. Teško da senatori nisu bili svjesni toga.

"Njihovo prisustvo nije nikakva tajna. O njima je obaviješten IFOR, a ja sam to rekao i predsjedniku Clintonu i državnom sekretaru Christopheru", stao je u odbranu bivših pripadnika jedinice. "Ne odgovara moralnim shvatanjima našeg naroda da ove ljude, koji su se borili sa nama, protjeramo iz zemlje, ne vodeći računa da oni nemaju kud, jer, kao što znate, u jednom broju muslimanskih zemalja na vlasti su nedemokratske vlade (…)".

Izetbegović je, očito, bio pod velikim pritiskom američke administracije, ali i vlastite savjesti. Kako otjerati ljude koji su bili spremni dati živote za obranu Bošnjaka? Odlučio je da to ne uradi iako je time umanjio podršku SAD-a njegovoj politici što će se vremenom pokazivati na razne načine. Njegov vrlo otvoren i prijateljski odnos prema SAD-u temeljio se na razočaranosti Europom i američkim osjećajem za slobodu, ali i jasnom razmišljanju da je neophodno imati SAD na svojoj strani. Rat ga je tome podučio bez obzira na američko vrludanje.

Sasvim jasno je ponovio da Amerika nije neprijatelj BiH i Bošnjaka, ali da se može to od nje napraviti. Trebalo ju je uvjeriti da je opstanak BiH kao cjelovite države i u američkom interesu tako da djelovanje u tom pravcu nema alternativu. "U situaciji kakva jeste, to je pitanje opstanka Bosne i našeg naroda. To je jedina realna politika, ili kraće; to je politika, jer nerealna politika nije politika nego glupost. Iran se u toku rata pokazao kao iskreni prijatelj, ali Iran je daleko, a neprijatelji su blizu, vrlo blizu, možemo se kamenom dobaciti (…)", bio je Izetbegović više nego konkretan u pogledu strateškog planiranja političkih poteza koje BiH i Bošnjaci trebaju poduzimati. ■

Alija između čekića i nakovnja

Da nije kako jest, najradije bih napisao samo da "za dobrim se konjem prašina diže, nije bitno je li bijel ili crn", ali ne priliči. Samoproglašena (naručena) je medijska kampanja ne u cilju otkrivanja historijskih i svakih drugih skrivenosti, nego u cilju bolje prodaje "*denbrownovskog*" pojeftinog senzacionalističkog štiva promoviranog kao objektivno, a ustvari se radi o subjektivnim viđenjima i nalazima manje-više nezainteresiranog posmatrača.

Piše: Edin Urjan Kukavica

Patetični pokušaj dizanja medijske i svake druge (političke) prašine nekako baš oko godišnjice njegovog preseljenja koja je koincidirala sa datumom potpisivanja koalicionog sporazuma između dvije najjače bošnjačke/bosanskohercegovačke političke partije, SDA i SBB-a, osim što se poklopio s izvanjskim i unutarnjim osporavanjima nacionalne bitnosti Bošnjaka osporavanjem (naziva) njihovog/našeg jezika, podudario se i s reakcijama političke i naučne javnosti na (konačno) formiranje bošnjačkog političkog bloka i stvaranja ozračja i okruženja u kojemu je moguće početi i završiti ne samo ekonomske projekte iznimno značajne za svaku razinu opstanka i postojanja Bosne i Hercegovine, nego i postaviti važna pitanja iz sfere njene političke budućnosti. Ovako poredane stvari mogu, na prvi pa i na drugi pogled, izgledati kao teoretiziranje neke zavjere ali, budući da sam skloniji najmanjem prakticiranju prije i radije nego najvećem teoretiziranju previše poklopljenih ili podudarenih slučajnosti nikako ne ide na ruku bilo kakvoj teoriji.

Reaktiviranje lika i djela Alije Izetbegovića u knjizi Mustafe Čengića "Alija Izetbegović – jahač apokalipse ili anđeo mira" naročito u kritizerskom, pomalo mističnom, sveznadarskom nuđenju odgovora na naslovno pitanje ovoga teksta, napose govori o njegovome značaju, ne samo za suvremenu historiju Bosne i Hercegovine, nego ili prije svega, u kontekstu odnosa trenutnih događanja u zemlji i oko nje. Alija Izetbegović je neporeciva historijska činjenica i politološko-sociološki fenomen – pa, ako hoćete, i enigma – koju niti je moguće pojednostaviti niti lahko objasniti. Suditi o djelu pa i o čovjeku, može se samo uobziravanjem svih okolnosti koje su tog čovjeka okruživale i svih okolnosti koje su djelo uvjetovale i određivale.

Drugim riječima, o Alijinim mladomuslimanskim danima i idejama mogu samo njegovi suvremenici i suučesnici iz tog vremena; o njegovim zatvorskim danima, i prvim i drugim, govoriti imaju pravo samo oni koji su s njim bili na robiji; o njegovom privatnom životu samo članovi njegove porodice, rodbine i uski krug bliskih prijatelja; o njegovom političkom angažmanu i djelovanju samo saradnici, (politički) protivnici i (svi) oni koji su bili svjedoci njegovih političkih promišljanja i odluka. Moglo bi se reći da, doista, čudi nedostatak ili, makar, oskudnost takvih svjedočanstava. No, poznajući stvari u svim tim domenima i okruženjima moglo bi se reći da, ako se takve studije ikada i pojave, na njih ćemo se načekati. U svakom slučaju, treba – kritičarski – spomenuti da njihovo odsustvo širom otvara vrata svakovrsnim nagađanjima.

Je li Alija Izetbegović bio (štagod) ili, pak nije, je li mogao bolje (brže, jače...), je li u djelo proveo ono što je imao u glavi ili pak ono što se moglo, šta je ustvari, imao na umu, u glavi i kakve su mu bile namjere... ne znamo i, vjerovatno, nikada nećemo saznati ponajprije jer je sve to u domenu imaginalnog, nedokučivog i nedokazivog – šta bi bilo kad bi bilo – odnosno spomenutog nagađanja, a to je najgora moguća perspektiva za objektivno sagledavanje bilo čega. Osim toga, žestina i ostrašćenost i branitelja i kritičara su, bez ikakve sumnje, potvrda i dokaz da je Alija Izetbegović u svoje vrijeme, a i danas značajna ličnost oko koje će se, kao i oko njegovog djela, još dugo lomiti i koplja i pera. Sve to me, po svemu, uveliko podsjeća na kvazidilemu: je li Armija BiH, doista, bila u zamahu u trenutku potpisivanja Pariškog a potom i Dejtonskog ugovora? Doista bismo voljeli da jest i da se cijeli NATO "digao" da nas zaustavi, ali...

U svakom slučaju, stupanj zanimanja za lik i djelo Alije Izetbegovića, kritičarskog ali i kritizerskog, može ukazivati samo na jednu činjenicu: od tog

su čovjeka – ko god i kakav god da je bio – svi, prijatelji i neprijatelji, sljedbenici i protivnici, kritičari i fanovi – nešto očekivali što on nije uspio realizirati! Drugim riječima, ovoliko strasti s obje strane njegovih analitičara navodi na zaključak da može biti riječ samo o razočarenju. Čime (nas) je Alija Izetbegović razočarao? Istim logičkim i etimološkim slijedom: upravo u onome u čemu nas je inicijalno očarao!

Naime, temeljem premise da je Milošević u svome okruženju konačno doživio odbacivanje (i izručenje) samo ili, ponajviše zbog toga što nije dovršio započeti projekat, te da kritičari lika i djela Franje Tuđmana uvijek imaju "kočnicu" u vidu nezavisnosti države Hrvatske, dakle završenog projekta, moglo bi se spekulirati čime je to Alija zaslužio ovoliku pažnju.

No, nažalost, Alija se ne može poredit sa njegovim kontrapartima; ni sa Miloševićem, ni sa Tuđmanom, respektivno iz mnoštva razloga od kojih su neki objektivne, a neki subjektivne prirode. Kažem, "nažalost", jer nažalost nijedan od njih supotpisnika Dejtonskih (ne) sporazuma nije bio u njegovoj koži ni biografskoj ni situacionoj ni historijskoj. Isto tako, dio te njegove, Alijine, kože je i činjenica da je on bio predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine, zemlje čija složenost i specifičnost znakovito uvjetuje njenu historijsku i geostratešku ulogu ne samo na Balkanu ili jugoistočnoj Europi nego znakovito šire, a koje tek treba evaluirati. Upravo ta njena složenost, etnička, narodna, nacionalna, politička i kakva sve ne, uvjetovala je svaki potez koji je Alija Izetbegović morao ili želio povući. Nema sumnje da je mnogo toga što je (u)činio iz današnje perspektive moglo biti (u)činjeno neuporedivo bolje, pametnije, mudrije, smislenije, opreznije... Koliko su ti njegovi potezi i djela bili u skladu sa onim što je želio, namjeravao, morao ili bio prisiljen povući nije bitno. Jedino pitanje koje se, objektivno i subjektivno, može postaviti je: "Je li u onom trenutku kada je potez povlačen i djelo činjeno, moglo biti bolje?" odnosno "Jesu li Alija Izetbegović (i njegovi najbliži saradnici) u konkretnom trenutku učinili najbolje i najviše što su znali i umjeli?"

O svemu ostalom svjedoče rezultati pa, ako hoćete i posljedice. A rezultati nisu zanemarljivi ma koliko se nama, ponovo, iz današnje perspektive činili malim. U najkraćem: činjenica je da Bosna i Hercegovina postoji kao zemlja, država i nezaobilazan regionalni i međunarodni činilac; samostalna, neovisna i suverena onoliko koliko su joj to historijski uvjeti i brojne interesne skupine; cjelovita ali sa nezamislivo kompliciranim unutarnjim uređenjem koje se teško može nazvati funkcionalnim, ali koje je u datom vremenu bilo jedino smisleno i moguće; Bošnjaci kojima je javno prijećeno biološkim nestankom ne samo da nisu nestali nego su aktivan i, voljeli bismo ustvrditi, presudan činilac u svim unutarnjim i vanjskim pitanjima vezanim i za prošlost i za budućnost, ali najvažnije za sadašnjost Bosne i Hercegovine.

No, ne treba bježati ni od činjenice da je jedan od rezultata, odnosno posljedica, onovremene situacije, loše politike i nesnalaženja na vlasti te loša privatizacija, jadna ekonomska situacija, visoka stopa nezaposlenosti, loš socijalni program i dojam posvemašnje nebrige za stanje u zemlji i njenim narodima po čemu se Bosna i Hercegovina ne izdvaja od zemalja u regionu ali što, nipošto, ne smije biti opravdanje. No, upravo na tome razočarani temelje svoje razočarenje. S pravom. Čak i laički posmatrano mnoge od negativnih stvari nisu se ni morale ni smjele dogoditi, naprosto s toga jer se njima baca ljaga na sve pozitivno. Isto tako činjenica je da su razočarenje u lik i djelo Alije Izetbegovića ustvari, izazvali, polučili i proizveli kasniji pozivatelji na nastavak njegovoga djela ("I poslije Alije – Alija!"), odnosno oni koji su svoje likove i (ne)djela sakrivali i još uvijek sakrivaju iza rahmetlije. No, o tome će jednim dijelom historija, a drugim sudovi reći svoje mišljenje.

Alija Izetbegović je neporeciva historijska činjenica i politološko-sociološki fenomen – pa, ako hoćete, i enigma – koju niti je moguće pojednostaviti niti lahko objasniti. Suditi o djelu pa i o čovjeku, može se samo uobziravanjem svih okolnosti koje su tog čovjeka okruživale i svih okolnosti koje su djelo uvjetovale i određivale

Kako god i koliko god nepristojno i neprijatno bilo, razapinjanje i seciranje je dio bošnjačkog usuda. Temeljem činjenice da nijedan ne samo Bošnjak, nego ni Bosanac ni Hercegovac nije postao velik za života te da je u Bosni i Hercegovini oduvijek bio bolji i ljepši golub na grani nego vrabac u ruci, a u tuđoj livadi uvijek zelenija trava. Nisam imao priliku upoznati rahmetli Aliju Izetbegovića. Niti mi je žao niti mi je drago zbog toga. Stoga nemam nikakav osnov da ga branim ali ni da ga napadam. Daleko od svake patetike i apologetike koje su mi po definiciji odvratne, rahmetli Aliji Izetbegoviću naša hvaljenja i sporenja ni na koji način ne mogu ni uvećati ni umanjiti slavu, niti mu mogu pomoći ni odmoći. Bosanski muslimani imaju običaj reći: "On je na istini, a mi smo na laži!" ■

Šejh Abdul Wahid Jahja – René Guénon (1886. – 1951.)

"Nismo nikada 'prešli' s nečega na nešto drugo, što uostalom obilato dokazuju i naši pisani radovi; i nemamo nikakve potrebe 'tražiti istinu' zato što znamo (i uporno ćemo isticati ovu riječ) da istina postoji jednako u svim tradicijama..."
Guénonov odgovor jednom kritičaru na primjedbu kako je "prešao" s hinduizma na islam.

Piše: **Marina Kralik**

Životni put u kratkim crtama

Sama Providnost, kako danas smatraju mnogi pristaše tradicionalne škole mišljenja, poslala je početkom 20. st. jednog posebnog čovjeka, nesuđenog studenta matematike, a potom pariškog ezoterika, francuskog filozofa i konačno sufijskog mudraca, da na Zapadu spasi ono malo što je preostalo od Prvih principa, ideje Apsoluta i intuicije Transcendentnog, a na Istoku, da podsjeti islam na njegovu prvotnu predaju, dublju od moderne sekularizacije i rigidnog fundamentalizma. Taj posve jedinstveni čovjek rodio se u Francuskoj kao René Guénon, a umro je u Kairu kao Abd al-Wahid Yahya u 66. godini života, gotovo nepoznat, u uskom krugu obitelji, prijatelja i nekolicine sljedbenika, upravo onako nezamjetno kako je to sam htio.

Guénon je po dolasku u Kairo postao učenikom Salamaha ibn Hasana al-Radija (1284./1867.-1358./1939.), utemeljivača hamdiyya ogranka šazilijskog sufijskog reda, kojemu je nedugo zatim i pristupio. Od ostalih osoba, vjerojatno je najznačajnija bila Guénonova povezanost sa šejhom Abdul-Halimom Mahmudom, priznatim autoritetom u šerijatskom pravu i sufizmu, koji je kasnije postao rektorom Sveučilišta al-Azhar

Okanivši se vrlo brzo jalove "akademske karijere" Guénon se već kao dvadesetogodišnjak uputio u vlastita istraživanja: u sve moguće i nemoguće, egzotične i "domaće" skupine, lože i "radionice" koje su bujale u tadašnjem Parizu i nudile "ezoterijsku mudrost" ili "spiritualnu alkemiju". Simboli koje su te skupine svojatale bili su: Salomonov hram koji je trebalo simbolički ponovno izgraditi, Templarski red koji je valjalo obnoviti, te Sveti Gral koji je trebalo uprisutniti u operacijama "duhovne alkemije".

U godinama iza 1906., Guénon je bio čest gost "hermetičke" i "martinističke" škole koju je vodio izvjesni dr. Encausse, poznatiji kao "Papus". Na spiritualističkom i masonskom kongresu godine 1908. Guénon je upoznao i Fabrea des Essartsa - "gnostičkog patrijarha", odnosno "Sinezija" – te je s nepune 22 godine postao i "biskupom" jednog masonskog bratstva. Sljedeće, 1909. godine, sudjelovao je u pokretanju okultnog časopisa *La Gnose* te je u njemu sljedeće dvije godine objavljivao većinu svojih članaka. U njima je zahvaćao široka područja svjetskih religijskih predaja, od vedante, taoizma, sufizma, svjetskih mitologija, tajnih gnostičkih predaja, alkemije, kabale, i dr., uvijek nastojeći u njima otkriti principe na kojima počivaju i prikazati ih kao formalne manifestacije jedne te iste primordijalne tradicije.

Uz "gnostičke" skupine, Guénon je aktivno bio uključen i u teozofske seminare Madame Blavatsky, kao i u spiritističke seanse gđe Mathers, Bergsonove sestre udane za osnivača društva *Golden Dawn (Zlatna zora)*, a bio je i članom lože "Teba" unutar Velike slobodnozidarske lože Francuske. Tako je on, u razdoblju od svoje dvadeset i prve do dvadeset i osme godine života, neposredno i iz prve ruke upoznao cijeli spektar okultnog pariškoga podzemlja o kojemu je, deset godina potom, izrekao svoje poražavajuće mišljenje u djelima *Le Théosophisme, histoire d'une pseudo-religion* (1921.) te *L'Erreur spirite* (1923.), dok su njegove analize o spekulativnoj i operativnoj masoneriji objavljene u dva toma tek nakon njegove smrti, *Études sur la franc-maçonnerie et le compagnonnage*. Kirurški precizno postavljanje tih pseudo-duhovnih

pokreta na njihovo pravo mjesto, *sine ira et studio*, dovršio je Guénon u knjizi "Vladavina kvantitete", pridruživši popisu devijantnih "duhovnosti" i pseudoinicijacija još i Bergsonov intuicionizam i Freudeovu psihoanalizu koji su, prema njemu, "kontrainicijacije" u ono "ispod ljudsko" te stoga imaju pomalo i obilježja čistog sotonizma.

Unatoč raznoraznim nagađanjima o njegovom mladenačkom pristupanju islamu, ili pak o tinejdžerskoj inicijaciji u hinduizam, izvjesno je da se Guénon u razdoblju 1912.- 1929. g. družio i surađivao s nekoliko važnih intelektualnih skupina unutar Katoličke crkve, a objavljivao je i članke u nekoliko katoličkih novina, poput časopisa *Regnabit* koji je uređivao p. Anizan od Sacre Coer, zatim u neotomističkoj biblioteci *Editions de la revue de jeunes*, koju je jedno vrijeme uređivao Maritain, pa čak i u antimasonskoj katoličkoj reviji *La France Anti-Maçonnique*, u kojoj je pisao pod nadimkom "*Le Sphinx*". U svojoj kasnijoj radikalnoj kritici kartezijanskog racionalizma i iz njega proizašlog modernog scijentizma Guénon se bez sumnje u najvećoj mjeri oslanjao na izvorni tomizam zakratko oživljen u Parizu tih godina, u skupini okupljenoj oko dominikanca o. Garrigou-Lagrangea te na Katoličkom kolegiju.

Druga katolička skupina s kojom je Guénon bio u doticaju tih godina bila je moćna rojalistička Francuska katolička akcija koja se u liberalnoj i masonskoj Francuskoj digla na obranu tradicionalnih, nacionalnih i socijalnih vrijednosti. Na zaprepaštenje konzervativnih katolika koji su se u velikom broju okupili oko Akcije, papa Pio X. zabranio je 1926. g. katolicima sudjelovanje u tom pokretu, procijenivši da je riječ o instrumentalizaciji Crkve u nacionalno-političke svrhe. Taj događaj našao je odjeka u Guénonovoj knjizi *"Duhovni autoritet i svjetovna vlast"* iz 1929. godine u kojoj on zastupa strogo tradicionalističko stajalište da je odnos

duhovne i svjetovne vlasti poput odnosa između znanja i djelovanja, pa djelovanje u svakom slučaju mora biti hijerarhijski podređeno znanju. Guénon navodi primjer Filipa Lijepog i još nekih francuskih kraljeva te zaključuje kako su njihove svađe s papinstvom oko investiture već tada pokazivale devijacije u kršćanskome svijetu. Štoviše, on nenerušivim smatra svaki regularno uspostavljen duhovni autoritet, pa čak i onda kada ga možda gotovo nitko više ne priznaje (uključujući i same predstavnike tog autoriteta), taj autoritet i opet će imati prednost koja mu nikad ne može biti oduzeta jer sadrži nešto više od čisto ljudskih mogućnosti: "ono jedino potrebno", jedino trajno i vječno, perenijalno i neprolazno.

U Egipat, odnosno u Kairo, Guénon je otputovao 1931. godine, nakon smrti svoje prve supruge, odane katolkinje, možda pomalo zatečen neprijateljstvom koje su određeni katolički krugovi pokazali prema njegovim nastojanjima da nasuprot općem teološko-filozofskom redukcionizmu i već ispražnjenim tumačenjima tradicionalnih vjerskih sadržaja, pokuša u kršćanstvo ponovno vratiti izvorni ezoterijski sadržaj.

Otpori tome pokazali su se osobito u raspravama oko njegove knjige *Kralj svijeta,* u kojima je načelno bila odbačena mogućnost analogije između orijentalnih (vedskih i vedantskih) te kršćanskih vjerskih istina. Prema nekim izvorima, Guénon je po dolasku u Kairo postao učenikom Salamaha ibn Hasana al-Radija (1284./1867.-1358./1939.), utemeljivača hamdiyya ogranka šazilijskog sufijskog reda, kojemu je nedugo zatim i pristupio. Od ostalih osoba, vjerojatno je najznačajnija bila Guénonova povezanost sa šejhom Abdul-Halimom Mahmudom, priznatim autoritetom u šerijatskom pravu i sufizmu, koji je kasnije postao rektorom Sveučilišta al-Azhar. Šejh Abdul-Halim Mahmud je izdao nekoliko klasičnih sufijskih tekstova s uvodnicima u kojima je čitateljstvu iznio mnogo materijala iz Guénonovih djela. Štoviše, dok je boravio u Kairu, Guénon nije samo pisao eseje na francuskom jeziku, koji su potom bili štampani u Parizu i koje je također čitala nekolicina Arapa koji su govorili francuski jezik. On je također napisao i određen broj eseja na arapskom jeziku u egipatskom časopisu Al-Ma'rifah, a sudjelovao je u i značajnim intelektualnim raspravama. Guénonov utjecaj u islamskom svijetu i njegov doprinos tumačenju islamske ezoterijske tradicije počinje dolaziti do izražaja tek posljednjih godina, dugogodišnjim zauzimanjem profesora Seyyed Hossein Nasra, posebice u Perziji gdje je početkom 2002. godine bila održana i glavna konferencija o tradiciji i modernizmu čiji je dio bio posebice posvećen Guénonu.

Posljednje razdoblje Guénonova života poznato nam je uglavnom iz svjedočenja njegovih prijatelja i suradnika koji su ga posjećivali u Kairu, a to su ponajprije dr. Martin Lings, te zatim T. Burckhardt, F. Schuon i A. Coomaraswami, koji su u svojim djelima nastavili temeljne ideje i načela svog Učitelja. S ubrzanim kvarenjem i propadanjem današnjega modernoga svijeta, Guénonove analize i dijagnoze pokazuju se svakim danom sve točnijima, za neke spasonosno, za druge, opet, kao neprihvatljivi "pesimizam". Kako bilo, na koncu će iznad svega ostati istina, prema Guénonovu geslu: VINCIT OMNIA VERITAS. ■

REKLI SU O René Guénonu

"Ako je Guénon želio da se Zapad okrene metafizici Istoka, onda to nije zato što je ona s Istoka, nego zato što upravo to jest metafizika. Kada bi ''istočna'' metafizika bila nešto različito od ''zapadne'' – onda jedna od njih dvije ne bi bila metafizika."

(Ananda K. Coomaraswamy)

"Čitajući Guénonove knige, kao tridesetogodišnjak, bilo mi je kao da me pogodila munja i shvatio sam da je to što čitam istina. Nikada prije nisam vidio istinu tako jasno izloženu kao u toj Guénonovoj poruci, o tome kako postoje mnoge religije i kako im svima treba pristupati s poštovanjem te da su različite zato što su namijenjene različitim narodima. To je imalo smisla i bilo je istodobno na slavu Božju zato što će i osoba posve prosječne inteligencije, kada ju uče ono što su nas učili u školi, neizbježno upitati, no dobro, a što je s ostatkom svijeta? Zašto su stvari uređene na taj način? Zašto bi istina bila dana prvo i jedino Židovima, samo jednom narodu? A zatim kršćanstvo, kojem je bilo naređeno proširiti se svijetom, no zašto tako kasno? A što je s razdobljima prije toga? Na ta pitanja nije nikad odgovoreno, ali kada sam čitao Guénona znao sam da je to što on govori istina."

(Martin Lings, Abu Bakr Siraj Ad-Din)

*

"Osim njegovog zadivljujućeg osjećaja za razvijanje čistog metafizičkog učenja te njegove oštre kritike kada se bavio zabludama modernoga svijeta, Guénon je pokazao izvanredan uvid u stvari koje se tiču kozmološkog poretka. Tu treba u svakom slučaju spomenuti možda najsjajniju među njegovim knjigama, naime Vladavinu kvantitete. U tom djelu otkrivena je jedna istina kapitalne važnosti, koja će povrh svog općeg doprinosa imati i brojne praktične primjene: to je činjenica kako vrijeme i prostor ne tvore, kako se obično vjeruje, neki jednoobrazni kontinuum u čijoj se neutralnoj matrici odvijaju događaji i u kojoj tijela postaju očitovana, manifestirana. Naprotiv, prostor-vrijeme tvore polje kvalitativnih razlika, čime je isključena, u načelu i u stvarnosti, redukcija ičega što god to bilo na čisto kvantitativnu formulu. Odjednom će biti očito kako padaju u vodu sve pretpostavke koje vode isključivo kvantitativnoj znanosti o univerzumu. "

(Marco Pallis)

"Ime Renéa Guénona zapravo je već odavno trebalo biti poznato. Njegove prve knjige univerzalne vrijednosti pojavile su se još početkom dvadesetih godina XX. stoljeća. Ta djela pripadaju među najzanimljivije radove našeg vremena. Tema im je uvijek iznenađujuća, ton zanimljiv, razmišljanje oštro i brzo, zaključivanje otvara do sada neslućene uzajamne veze, osjećaj za istinu je nepotkupljiv, znanje je tako snažno, bogato i mnogostrano da je onaj tko je jednom razumio njegovu namjeru, očaran i prisiljen slijediti ga."

"Guénon ne odbacuje samo novovjeki racionalistički materijalizam i pozitivistički pragmatizam. To su prije njega činili i drugi. Guénon se suprotstavlja sveukupnoj europskoj znanosti uvriježenoj od kraja srednjega vijeka, koju je ljudski duh reducirao, i smatra ju tek profanim, inferiornim odsječkom, uvjeren kako je ta znanost posve nepouzdana, a u konačnici ju i bez ikakve zadrške prezire i poriče. Djela Renéa Guénona danas znače bitan i odlučan iskorak samo za onoga čovjeka koji je do kraja istražio cjelokupnu filozofiju i znanost novoga doba i koji u pet stotina godina te povijesti nije pronašao ni jednu neospornu istinu, ni jednu jedinu čvrstu polaznu točku, ni jednu jedinu apsolutnu misao. Dapače: ono što bi u Europi novoga doba moglo biti apsolutno polazište i istina, to se može pronaći potisnuto i izobličeno, u komadićima i izblijedjelo, kod onih koje je znanost obilježila kao fantaste, zanesenjake, mistike, i nije ih uzimala ozbiljno. Upravo je zato Guénon presudan i jedini za duhovni iskorak iz novoga doba samo za one koji su se nakon deset-dvadeset-trideset godina rada razočarali u sveukupna znanstvena i filozofska nastojanja modernog čovjeka i sve to odbacili. Takvih je ljudi danas, dakako, malo. A Guénonov duhovni iskorak, njegova misao presudna po svojim posljedicama, beskrajno je jednostavna: Tradicija."

(Bela Hamvas, 1942. godine)

"Guénonov utjecaj je dopro do islamskog svijeta kroz tri kanala. Prvi predstavljaju sama njegova djela, koje su muslimani čitali u francuskom izvorniku, prijevodima na druge evropske jezike kao što je engleski, ili prijevodima na razne jezike islamskog svijeta. Drugi predstavljaju radovi, bilo u njihovom jezičkom izvorniku ili prijevodi, drugih vodećih tradicionalnih autora koji su baštinili iste temeljne principe sa Guénonom i koji su aludirali na njegova djela i učenja. Među ovom grupom najznačajniji su: Frithjof Schuon, kojega su slijedili Titus Burckhardt, Martin Lings i Gai Eaton, te jednako tako Ananda Kentish Coomaraswamy, naročito za muslimane indo-pakistanskog potkontinenta i Irana. Treći kanal su djela muslimanskih autora kao što su Muhammad Hasan Asakri i Seyyed Hossein Nasr, koji su izravno pisali o Guénonu, ili su raspravljali neke od njegovih temeljnih prikaza metafizike, tradicionalne znanosti, kritike modernog svijeta itd. u svojim vlastitim djelima."

"Mnogi u Bosni su vjerovali da samo tradicionalna perspektiva koja je utemeljena na uvažavanju svih tradicionalnih oblika i onome što je Schuon nazvao 'transcendentnim jedinstvom religija' može priskrbiti intelektualnu i duhovnu matricu za multireligijsko društvo kako bi živjelo u miru. Užasne tragedije u periodu između 1992. i 1995. godine koje su prouzročile smrt skoro četvrt miliona bosanskih muslimana i prisilile na iseljenje brojne narode, a što je nazvano etničkim čišćenjem, nije splasnulo ovu nadu u srcima i umovima mnogih vodećih bosanskih intelektulaca. Zapravo, mogli bismo kazati da ne postoji danas drugo mjestu na svijetu gdje je zbiljnost tradicije i perenijalne filozofije, kako ju je razumijevao Guénon, toliko razvidna čak i u javnoj sferi i gdje se pokušava stvoriti okvir za miroljubivu koegzistenciju muslimana, pravoslavaca, katolika i jevreja na temelju jedinstva unutarnjeg značenja tradicionalnih učenja i praksi.."

(Iz teksta profesora Seyyeda Hosseina Nasra, 'Utjecaj Renea Guénona na islamski svijet, objavljenog u časopisu "Znakovi vremena" , ur. Adnan Silajdžić).

Pripreme za kraj svijeta i dolazak dajjâla

Velika parodija ili naopaka duhovnost

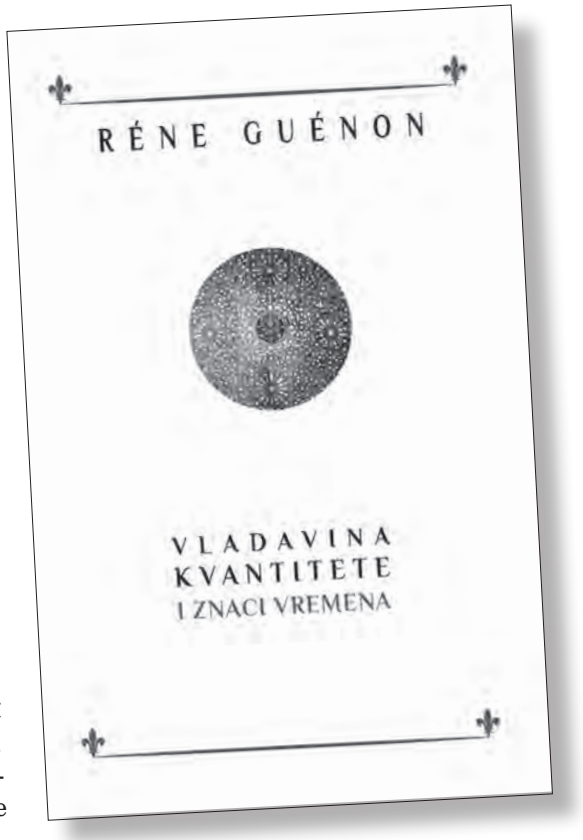

(...)

"Naopaka duhovnost" označava, zapravo, lažnu duhovnost, i to lažnu do najekstremnijeg stupnja koji se može zamisliti. To je, ustvari, ona "duhovna obnova" čiji skori dolazak neki tako uporno najavljuju, odnosno "novo doba" u koje svim sredstvima nastoje uvesti sadašnje čovječanstvo,[1] pri čemu stanje općeg "iščekivanja" stvoreno širenjem pretkazanja i "proročanstava" može to čak i ubrzati. Vrlo značajnu ulogu može odigrati i privlačnost raznih "fenomena" kojima će većina ljudi u vrijeme "kontratradicije" biti uhvaćena i prevarena jer je rečeno da će lažni proroci koji će se tada pojaviti činiti velika čuda i štošta zaprepašćujuće sve dok, po mogućnosti, ne zavedu i same izabrane. Osobito se u tom smislu mogu pojaviti očitovanja metapsihičkog i razni oblici neospiritualizma, kao neka vrst predslike onoga što će iz toga proizaći. Uvijek je u osnovi riječ o djelovanju nižih suptilnih sila koje će, međutim, sada djelovati s neusporedivo većom snagom. A kada vidimo koliko je ljudi vazda spremno slijepo podariti puno povjerenje svim buncanjima nekog običnog "medija", samo zato što su buncanja poduprta "fenomenima", zar će nas iznenaditi ako to zavođenje bude gotovo sveopće?

Zato nikada nije na odmet ponoviti kako "fenomeni", sami po sebi, ne dokazuju apsolutno ništa što se tiče istinitosti nekog učenja, te kako je sve to sfera "velike iluzije" u kojoj se sve što će neki olako uzeti za znakove "duhovnosti" uvijek može simulirati i krivotvoriti igrom nižih sila o kojima je riječ. To je čak možda jedini slučaj u kojem oponašanje može biti doista savršeno jer to u biti stvarno i jesu isti fenomeni, a razlika počiva samo u naravi uzroka koji se u njih upliću i koje velika većina ljudi nije, dakako, sposobna odrediti, tako da je na kraju najbolje ne pridavati ni najmanji značaj ničemu što predstavlja neki "fenomen", pa ga čak valja *a priori* smatrati nepovoljnim znamenjem.

Neospiritualizam i "pseudoinicijacija" koja iz njega potječe značе usto i nešto poput djelomičnog predoblika "kontratradicije". Govorimo o upotrebi tradicionalnih elemenata, autentičnih po njihovu podrijetlu, no sada se njihov pravi smisao obrće te ih se tako stavlja u službu zablude. Međutim, ovdje više neće biti riječ tek o nekoliko fragmentarnih i raspršenih elemenata nego o potrebi stvaranja iluzije nečeg paralelnog, čak i istovrijednog onome što čini cjelinu jedne istinske tradicije. Može se primijetiti da kontrainicijacija, poradi svojih ciljeva, izmišlja i širi sve te suvremene ideje, dok je ujedno savršeno svjesna njihove neistinitosti jer i odviše dobro zna što je tu posrijedi. No, to u isti mah pokazuje da je riječ tek o prolaznoj i privremenoj fazi jer provođenje svjesne laži ne može, samo po sebi, biti pravi i jedini cilj kojemu se teži: sve to poduzima se samo s ciljem da se pripremi dolazak nečeg drugog, nečega što će izgledati kao "pozitivniji" rezultat, a to je upravo sama "kontratradicija". Stoga se već vidi kako se u raznim izvedbama ocrtava ideja o jednoj organizaciji koja bi bila nešto poput duplikata, a istodobno i krivotvorina tradicionalne koncepcije "Svetog Carstva", pa se onda mora pojaviti i Antikrist kao nešto što možemo nazvati, jezikom hinduističke tradicije, naopakim *Chakravartîjem* .[2]

[1] Ne bi čovjek vjerovao do koje se točke taj izraz "novo doba" u posljednje vrijeme posvuda širi i ponavlja, sa značenjima koja se često poprilično razlikuju, ali koja, u konačnici, sva teže stvoriti jedno te isto uvjerenje u javnom mnijenju.

[2] Doslovno, *Chakravarti* je "onaj koji čini da se kotač okreće", što podrazumijeva da je postavljen u središte svih stvari,

Vladavina kontratradicije vrlo točno označava "vladavinu Antikrista": koju god ideju mi o njemu imali, on će u sebi sabrati i sintetizirati sve sile kontrainicijacije, shvatili ga mi kao osobu ili kao zajednicu. To čak, u stanovitom smislu, može biti i jedno i drugo jer za takvo što mora postojati snažna zajednica koja će biti nešto poput "povanjštenja" kontrainicijacijske organizacije, a isto tako može biti i jedna osoba koja će, postavljena na čelo te zajednice, biti nešto poput samog "utjelovljenja" onoga što ta organizacija predstavlja pa čak i ako to bude samo u svojstvu "potpore" svim zlokobnim utjecajima koje treba sabrati i projicirati na svijet.[3] On će očigledno biti "varalica" (to je smisao riječi *dajjâl* kako ga se na arapskom jeziku obično označava) jer će njegova vladavina biti "velika parodija", karikaturalna i "sotonska" imitacija svega što je doista tradicionalno i duhovno. To zasigurno više neće biti tek "vladavina kvantitete" koja je, uostalom, bila samo rezultat antitradicije. Naprotiv, pod izgovorom lažne duhovne obnove bit će to svojevrsno ponovno uvođenje kvalitete u sve stvari, ali kvalitete obrnute u odnosu na njezinu zakonitu i normalnu vrijednost. Poslije egalitarizma naših dana ponovno će postojati vidljivo uspostavljena hijerahija, ali izokrenuta, u pravom smislu "protuhijerahija", čiji će vrh zauzeti biće koje će doticati samo dno "paklenog bezdna".

To biće, čak i ako se pojavi u liku određene osobe, uistinu će biti više simbol nego pojedinac i bit će poput sinteze sveukupnog izokrenutog simbolizma namijenjenog kontrainicijaciji. Kako bi izrazilo neistinu u njezinom najekstremnijem stupnju, ono će morati biti "krivotvoreno" baš u svakom pogledu i predstavljat će nešto poput inkarnacije same neistine.[4] Uostalom, upravo zbog te krajnje suprotnosti istini u svim njenim vidovima, Antikrist može preuzeti i simbole samog Mesije, no dakako, opet u suprotnom smislu;[5] i upravo to što se njihov "zlokoban" vid prikazalo pod "blagotvornim" vidom, predstavlja njegovu karakterističnu oznaku. Jednako tako može postojati i čudna sličnost između imena Mesije (El-Mesîha na arapskome jeziku) i imena Antikrista (El-Mesîkh);[6] no, to potonje ime samo je izobličenje prvog, isto kao što je sam Antikrist u svim manje ili više simboličnim opisima koji su nam dani, prikazan kao dvoobličan. Naime, ti opisi osobito inzistiraju na tjelesnim asimetrijama, što bi značilo da su to vidljive oznake same naravi bića kojem su pridane i one su doista uvijek znakovi neke unutrašnje neravnoteže; to je, uostalom, i razlog zbog kojeg tjelesne mane znače "diskvalifikaciju" s inicijacijskog gledišta, no, istodobno je lako shvatiti da one mogu biti "kvalifikacije" u odnosu na kontrainicijaciju. Pa čak i s čisto simboličkog gledišta, Antikrist je nužno tjelesno nakazan: upravo smo, naime, rekli da sve to može biti samo karikatura tradicije, a kada kažemo karikatura time kažemo i tjelesna nakaznost.

Vladavina kontratradicije vrlo točno označava "vladavinu Antikrista": koju god ideju mi o njemu imali, on će u sebi sabrati i sintetizirati sve sile kontrainicijacije, shvatili ga mi kao osobu ili kao zajednicu. To čak, u stanovitom smislu, može biti i jedno i drugo jer za takvo što mora postojati snažna zajednica koja će biti nešto poput "povanjštenja" kontrainicijacijske organizacije

Uostalom, kada bi bilo drugačije, ne bi postojala nikakva izvanjska mogućnost razlikovanja "kontratradicije" od prave tradicije i doista je potrebno, kako barem "izabrani" ne bi bili zavedeni, da ona u sebi nosi čak "znak đavla". Osim toga, laž je isto tako "umjetna" te, povezano s time, kontratradicija unatoč svemu neće moći izbjeći mehanički karakter koji je svojstvo svih produkata suvremenoga svijeta među kojima će ona, pak, biti posljednji. Još točnije, postojat će u njoj nešto usporedivo s automatizmom "psihičkih leševa" o kojima smo ranije govorili i ona će, poput njih, biti načinjena od umjetno i na trenutak oživljenih "ostataka", što dodatno objašnjava da u tome ne može biti ničeg trajnog. Ta gomila "ostataka" galvanizirana, takoreći, "paklenom" voljom pruža doista najprikladniju zamisao o nečemu što je došlo do samih granica rastakanja.

Ovdje smo došli do krajnje točke antitradicijskoga djelovanja koje će ovaj svijet dovesti do njegova kraja. Nakon prolazne vladavine kontratradicije ne može nego doći do "uspravljanja" koje će, dovodeći sve stvari odjednom ponovno na njihovo normalno mjesto, u istom tom trenu pripremiti Zlatno doba budućega ciklusa. ■

Skraćeno poglavlje XXXIX
iz knjige "Vladavina kvantitete
i znaci vremena" Renéa Guénona
(Zadruga Eneagram, Zagreb, 2015.)

dok je Antikrist, naprotiv, biće koje je najudaljenije od tog središta; on će, međutim, također tvrditi kako "čini da se kotač okreće", ali u smjeru suprotnom normalnom cikličkom kretanju, dok je, ustvari, svaka promjena kruženja nemoguća prije "izokretanja polova", drugim riječima, prije "uspravljanja" koje će se moći izvršiti samo djelovanjem desetog *avatâra*. No, ovaj ovdje je označen kao Antikrist upravo zato što će na svoj način oponašati ulogu tog krajnjeg *avatâra* koji je u kršćanskoj tradiciji predstavljen kao "drugi dolazak Krista".

[3] "Antikrist", dakle, može biti smatran poglavarom *awliyâ esh-Shaytâna*, a kako će on biti i posljednji koji ispunjava tu funkciju, može se reći da će biti poput "pečata" tog svijeta (*khâtem*, prema terminologiji islamskoga ezoterizma).

[4] Tu opet nalazimo antitezu Krista koji je govorio: "Ja sam Istina", ili jednog walîja poput El-Hallâja koji je također govorio: "Anâ-el-Haqq."

[5] "Možda nismo dostatno istaknuli analogiju koja postoji između prave i lažne doktrine; sveti Hipolit, u svojoj knjižici *O Antikristu*, iznosi znameniti primjer koji nimalo neće iznenaditi ljude koji su proučavali simbolizam: obojica, i Mesija i Antikrist, imaju lava za amblem" (Vidi: P. Vuliaud, *La Kabbale juive,* Vol. II, str. 373). – Duboki razlog tome, s kabalističkog gledišta, leži u razmatranju dviju strana Metatrona, svijetle i tamne; iz istoga razloga je apokaliptični broj 666, "broj Zvijeri", ujedno i sunčani broj (usp. *Le Roi du Monde* str. 34-35).

[6] Tu postoji dvostruko značenje koje je neprevodivo: *Mesîkh* može biti shvaćen kao iskrivljenje od *Mesîha*, jednostavnim dodavanjem jedne točke posljednjem slovu; ali sama ta riječ istodobno želi reći "dvoobličan", što upravo i izražava karakter Antikrista.

zoon politikon

Piše: **Faris Nanić**

Novi požar u Svetoj zemlji

Parabole dvadesetog i dvadesetprvog stoljeća – SLUČAJ GAZE

Osim u izbjeglištvo u susjedne zemlje, Palestinci su godinama bili protjerivani unutar zemlje, na okupiranom području Zapadne obale i Gaze i polako bili satjerani i zbijani na sve manje teritorija. Proces se nastavlja i danas, izgradnjom tzv. sigurnosnog zida na Zapadnoj obali koji presijeca posjede Palestinaca i onemogućava njihovo iole normalno korištenje, a u Gazi je tzv. židovska država britanski izum koncentracijskih logora uzdigla na višu razinu

Izbijanjem sukoba u okupiranom Istočnom Jerusalemu između Arapa i Židova oko prava na obavljanje molitve, izbila je pod visokim pritiskom palestinska frustracija neodrživim, ponižavajućim položajem već sedmu deceniju. Borba za dostojanstvo važnija je već i od borbe za život, a jedan je aspekt koji se stalno od mainstream medija zanemaruje onaj koji na to dostojanstvo najviše utječe. Zatvorenost zidovima, pomorskim i kopnenim blokadama zapravo je završni čin drame dvadesetog stoljeća – logora za nepodobne i nepoželjne koji u palestinskom slučaju poprima druge, veće i zastrašujuće dimenzije. Dimenzije dvadeset i prvog stoljeća u koje se drama prelila, iako su joj epilog zacrtali još davno, 1945.

Čin prvi – trajanje manje od tri godine

Sabirne tabore (po ustaški) ili koncentracijske logore inaugurirali su Britanci u Burskim ratovima s prijelaza 19. na 20. stoljeće po Miladu. Buri (od niz. Boer – seljak) sebe su tako nazivali, dok te ratove britanska historiografija naziva afričkima. Ratujući, naime s Burima - nizozemskim kolonizatorima izrazito rasističke provenijencije za prevlast nad mineralima bogatom zemljom koju su kasnije, 1910. osnivanjem Unije nezavisnog Transvaala i britanskih protektorata i teritorija nazvali Južnom Afrikom (kao britanski dominion), suočili su se s prilično tvrdim protivnikom koji zemlju otetu starosjediocima nisu htjeli predati pod političku i financijsku vlast poglavaru Anglikanske ckve, ergo britanskoj kraljici. Veliki su broj ratnih zarobljenika, ali i civilnog stanovništva koje je "pružalo podršku" ili "bilo prisiljeno od svojih vojnih jedinica" ostati u ratnom području naprosto trpali u improvizirane kampove, često bez osnovnih higijenskih uvjeta, ograđene bodljikavom žicom. Tamo su ih držali pod kontrolom, mučili ih psihološki i fizički i slamali volju za otporom. U tim su logorima ljudi i umirali, pa su polako postajali logorima smrti. Britanci su ratove dobili, ali je burska Južnoafrička Republika poživjela s nezavisnošću priznatom od 1934., sa svojim, prvo otvoreno i tupo rasističkim, a kasnije sofisticiranijim konceptom apartheida, od 1958. sve do 1994. godine.

Čin drugi – trajanje manje od trideset godina

Izum logora se svidio jednom čovječuljku, izrazito frustriranom porazom svoje zemlje u 1. svjetskom ratu, a posebno ponižavajućim uvjetima mirovnog sporazuma iz Versaillesa. On je, pak, kao poluobrazovan političar i vojnik amater (tek kaplar u njemačkoj vojsci) bio opčaran veličinom i sjajem Britanske imperije i noću je, stišćući jastuk, u mokrim snovima (i snoviđenjima) maštao o velikoj Germanlandiji poput britanske imperije. Posebno su mu se svidjele suvremene metode postupaka sa ratnim zarobljenicima, a nadasve koncentracijski logori iz Burskih ratova. Kako je od njegovih prvih košmara do dolaska

na vlast u Weimarskoj republici prošlo petnaestak godina, imao je vremena koncept njemački precizno i prilježno usavršiti. Svoje je logore otvorio odmah po uspostavi izvanrednog stanja 1934. U njih je prvo trpao političke protivnike, takozvane Sozis und Kozis, socijaldemokrate i komuniste, ali i demokršćane koji su bili manje opozicijski nastrojeni.

Početkom provedbe svoga dugoročnog programa "konačnog rješenja židovskog pitanja", nakon tzv. Kristalne noći 1938. koja je označila početak sistemskog uništavanja Židova u Njemačkoj i Evropi, u konclogore stao je hrpimice slati Židove, muškarce, žene, djecu i starce. Neselektivno, iako je tvrdio drukčije, čak i da se tamo država o njima brine i da ih štiti. Snimao je i propagandne filmove u kojima je bezočno lagao što se tamo stvarno dešava. Prvotni plan je bio iskoristiti te zarobljenike kao ropsku radnu snagu, pa ih potom, iscrpljene, likvidirati. Tada, zbog velikog broja pristiglih Židova te političkih i ideoloških protivnika, kasnije i pripadnika naroda iz osvojenih zemalja, posebno onih na kojima se pružao teritorij iz jednog njegovog mokrog snoviđenja – njemački životni prostor, morao donekle adaptirati koncept jer je trebalo što prije eliminirati sve veći broj ljudi. Riječ je o milionima.

Tako su bazično osnovane tri vrste logora – oni koncentracijski na kojima je vršio trijažu te slao ljude u druga dva – radne i logore smrti. Ta monstruozna industrija zločina i smrti završila je 1945. godine, potpunim porazom u globalnom sukobu bez presedana, u kojem je ratovao i protiv svojeg uzor carstva - Britanije te vjekovnom, kolektivnom ljagom na njemačkom narodu. Njemačka se ipak poslije rata i neviđenih razaranja uzdigla, pa podijeljena, nakon 45 godina i ujedinila. Svoje je sljedbenike i poslušnike, taj njemački čovječuljak kleinburgerei porijekla i nazora imao i na ovijem stranama, i među Bošnjacima i među Hrvatima i među Srbima, uglavnom iz istog ili još goreg društvenog millieu-a. Britanska imperija je formalno preživjela Drugi svjetski rat, preiscrpljena da bi opstala u toj formi, pa je nova, radnička vlada promijenila pristup, počevši se povlačiti iz kolonija, priznavajući im nezavisnost, s više ili manje otpora i nelagode, ostavljajući pri tomu sve terete kolonizatorske ere – nejednaku razvijenost, nedostatnu infrastrukturu, umjetne granice povlačene ravnalom s razdvojenim narodima u dvije ili tri ili više država i tomu slično. Katkada se činilo kako je riječ o nekontroliranom kaosu. Osim u jednom specifičnom slučaju.

Čin treći – trajanje više od devedeset godina

Taj se specifični slučaj zvao Britanski mandat nad Palestinom. Riječ je bila o protektoratu nad takozvanom Cisjordanijom, odnosno Palestinom koja, za razliku od Transjordanije, Sirije, Libanona i Iraka, u periodu 1933. - 1947. nije dobila priznanje nezavisnosti, iako je panarapski politički program, već poslije 1920. i početka intenzivnijeg naseljavanja Židova u Palestinu bio zamijenjen palestinskim nacionalnim manifestom. Nije ju dobila iz vrlo jasnog i podosta prije definiranog plana koji s interesima i težnjama Palestinaca i ostalih Arapa na tome području nije uopće računao. Zvao se nacionalna država Židova na Sionu. Osmislila ga je ekstremistička organizacija Svjetskog cionističkog kongresa 1897. - 1904., kao povod iskoristivši jedan u nizu ruskih pogroma nad Židovima. Prilično pomaknutu ideju naseljavanja milijuna ljudi na tuđu zemlju, u neobavezujućoj poruci britanskog ministra vanjskih poslova Alfreda Balfoura predsjedniku Svjetskog cionističkog kongresa Lordu Rotschildu, podržala je i vlada njegovog veličanstva 1917. godine.

To se dešava u jeku svjetskog rata i još neizgledne pobjede Antante, ali i nakon arapskog ustanka u pustinji protiv Osmanske imperije kao dijela Centralnih sila 1916., pod patronatom Britanije i obećanja ustaničkim vođama, sinovima tadašnjeg hadimu-l haremejna, Huseina Al Šerifa Al Hašimija o državama kojima će oni vladati, Siriji, Transjordaniji i Iraku. Naravno, arapskim ustanicima nije spomenuta prepiska Balfour-Rotschild koju su kasnije izraelski ektremisti svih boja, od Davida ben Guriona do Yitzaka Rabina i od Menachema Begina do Ariela Sharona zvali Balfourovom deklaracijom, kao da je riječ o međunarodno verificiranom dokumentu koji jamči neka prava.

Naseljavanje počinje intenzivno nakon 1919. i postizanja Versajskog mirovnog sporazuma, koji je dao Britaniji mandat protektorata nad Palestinom. Zemlja se zauzima na različite načine, dobrovoljnom kupoprodajom za cijenu nižu od realne, prijetnjama i prislinom kupoprodajom za cijenu nižu od realne, reklamacijom, komasacijom kojima se uzimala zemlja Palestincima i kasnije za budzašto prodavala židovskim naseljenicima. Kasnije je započela i otimačina, formirane su paravojne snage (Haganah, nastala kao židovska vojna formacija za samozaštitu uoči

palestinskog ustanka protiv britanske uprave 1936.-1939., postala jezgrom monoetničke vojske nasilno, na teritorijama znatno većima od dodijeljenih izraelskoj državi Rezolucijom UN 1947.), terorističke grupe (Irgun i Stern koje su vodili kasniji izraelski Likud-ovi premijeri Begin i Shamir), a tokom rata 1948. primjenjivane su metode istjerivanja deportacijama i ubojstvima.

Osim u izbjeglištvo u susjedne zemlje, Palestinci su godinama bili protjerivani unutar zemlje, na okupiranom području Zapadne obale i Gaze i polako bili satjerani i zbijani na sve manje teritorija. Proces se nastavlja i danas, izgradnjom tzv. sigurnosnog zida na Zapadnoj obali koji presijeca posjede Palestinaca i onemogućava njihovo iole normalno korištenje, a u Gazi je tzv. židovska država britanski izum koncentracijskih logora uzdigla na višu razinu. Uz punu podršku i pomoć Egipta, za vrijeme vojne diktature Husnija Mubareka i Abdulfetaha Sisija s obje kopnene strane (Izrael i Egipat) i morske (Izrael) uvedena je 2007. godine potpuna blokada pojasa, nakon što je pokret Hamas pobijedio na izborima u tom dijelu Palestinske samouprave, a ostaci PLO administracije odbijali su mu predati vlast, dok Hamas nije nasilno tu vlast preuzeo.

Dakle, na nešto preko 350 kvadratnih kilometara zemlje uspostavljen je mega koncentracijski logor, s preko milion i sedamsto tisuća duša. Gustoća naseljenosti približila se gustoći naseljenosti njemačkih logora smrti, a smrt je u Gazi postala svakodnevicom. Koncentracijski logor mega proporcija funkcionira dualno. Zbog smirivanja javnosti, posebno u zapadnim zemljama koja je znatno osjetljivija od muslimanskih na kršenja ljudskih prava, Izrael, a povremeno (kada od Izraela dobije nalog) i Egipat nakratko otvore granične prijelaze i uz strašne i ponižavajuće procedure omoguće uvoz osnovnih namirnica, lijekova, opreme, materijala i energenata. Istovremeno, stalno se otežе s plaćanjem ubranog poreza vlastima u Gazi koji, po idiotskim (ili možda ipak ne?) odredbama Sporazuma u Oslu iz 1993. za Palestinsku samoupravu ubire – Izrael!!! Onemogućuje se kupnja električne energije jer Gaza ne proizvodi dovoljno energije za zadovoljenje minimalnih potreba. Blokiraju se i humanitarni transporti morem i kopnom. Najpoznatiji takav slučaje je onaj iz 2009. kada je turski konvoj presrela izraelska ratna mornarica te izvršila upad na jedan od brodova, ubivši pri tomu devet turskih humanitarnih radnika.

Licemjerju, naravno, nema kraja. Kada počnu nelesektivna bombardiranja, a svjetska se javnost elektrizira na ubijanja civila, onda se optuži Hamas da namjerno drži ljude na području ciljeva izraelskog granatiranja, a oni su svi provjerene terorističke mete. Velikodušno, kako i priliči militariziranoj državi, nastaloj na nasilju i otimačini, bacaju se leci kojima se stanovništvo konclogora poziva na evakuaciju. Pitanje je samo – kamo i kuda

Uglavnom i ukratko – u Gazi se stalno živi na rubu gladi, u teškim sanitarnim uvjetima, s vrlo ili potpuno ograničenim kretanjem samo unutar pojasa, visokom stopom naseljenosti i nezaposlenosti, skoro bez mogućnosti rada izvan pojasa u drugim državama, pa i u Izraelu. Drugi način funkcioniranja pojasa je ilegalan, ali zapravo neophodan jer osigurava pokriće deficita u hrani, lijekovima, materijalu, ali i oružju i municiji. Naime, ne treba zaboraviti da Palestinska samouprava ima svoju policiju i sigurnosne jedinice i to sasvim legalno, u skladu s prilično nepravednim Sporazumom iz Osla. Time se održava prividna ravnoteža i kontrola, odnosno labilan mir koji omogućava Izraelu daljnje agresivne aktivnosti. Zapravo načinio se pravi kontroliran ekspres lonac koji s vremena na vrijeme otvara ventil za izražavanje nezadovoljstva i frustracije. No, on se češće i zatvara, pa i egipatske i izraelske vlasti održavaju kampanje zatvaranja graničnih prijelaza, zatrpavanja podzemnih tunela za ilegalnu opskrbu, sve u ime navodno ugrožene sigurnosti jer tu i tamo, kao izraz očaja iz logora ispale pokoju raketu na izraelski teritorij. Od koje navodno, zbog izraelske superiornosti u ratovanju i mjerama zaštite nikada nitko ne pogine (tako barem tvrde Izraelci), ali zato imaju pravo odgovoriti nesrazmjerno, mjerama u kojima pogine petstotina puta više Palestinaca.

Licemjerju, naravno, nema kraja. Kada počnu nelesektivna bombardiranja, a svjetska se javnost elektrizira na ubijanja civila, onda se optuži Hamas da namjerno drži ljude na području ciljeva izraelskog granatiranja, a oni su svi provjerene terorističke mete. Velikodušno, kako i priliči militariziranoj državi, nastaloj na nasilju i otimačini, bacaju se leci kojima se stanovništvo konclogora poziva na evakuaciju. Pitanje je samo – kamo i kuda. Kamo i kojim to putevima, ako su u Gazi sve sami teroristi, odnosno terorističke mete jer se, kaže propaganda koju podržavaju likovi poput Baracka Huseina Obame, Ban Ki Moona i Lionela Messija, Hamasovci kriju u svakom ćošku, kukavički iza svojih žena i djece koje tako izlažu pogibelji. Kamo i kojim putevima ako su blokirani granični prijelazi? Kriju li se Hamasovci i u UN utočištima za civile, u bolnicama, školama, a to su sve ciljevi koje nesmiljeno gađaju tzv. izraelske obrambene snage, odnosno do zuba, američkim oružjem i municijom naoružana jednoetnička armada države nastale na nasilju i otimačini tuđega.

Vrhunac izraelske hipokrizije dolazi sa zahtjevom da se Hamas, što će reći legalna palestinska policija i naoružane skupine koje nisu dio Hamasa (nešto poput židovske Hagana-e za vrijeme britanske uprave) razoružaju i ostave se na milost i nemilost. Pa zar nakon Srebrenice ima onih koji vjeruju da ima naivaca koji bi predali oružje, a nalaze se u potpunoj blokadi? Pri tomu se zaboravlja da je Hamas legalno, na demokratskim izborima osvojio vlast koju mu nikako ne daju u normalnim uvjetima obnašati. I to je u redu jer je u interesu izraelske sigurnosti, za koju još uvijek nije jasno kako je ugrožena. Kada Bešer Esad dobije izbore u Siriji, održane na velikoj većini teritorija zemlje, onda to nije u redu jer za njega Izrael kaže da je terorist, odnosno da podržava teroriste. A što kaže Izrael to je istina i to se ne propitkuje, čak niti sa stajališta elementarnog razuma i logike. ■

Mediji i društvene vrijednosti ili zašto u nas izostaje dijalog?

Društveni dijalog i etika

Tabloidi, žutilo u novinama i časopisima, naglašeni senzacionalizam, razgolićavanje osoba i događaja, narušavanje etičkih normi i standarda sve su prisutniji. Poneki naglašavaju da novine danas svoju tržišnu poziciju uglavnom zasnivaju upravo na tim elementima i počivaju pretežito na tri 'S' – seks, sport, skandal, što zasigurno ima utjecaja na naklade novina, posebno tabloida, ali ne pridonosi razvoju kvalitetnog novinarstva, jačanju etičkih zasada i stvaranju potrebne vjerodostojnosti u novine i novinare.

Piše: Ante Gavranović

Njemački filozof Friedrich Nietzsche jednom je izrekao rečenicu kojoj pravo značenje otkrivamo svakog dana iznova: "Sve istine koje se prešute, postaju otrovne". A kako doći do istine? Najjednostavniji je put – dijalogom. Upravo stoga ima smisla govoriti o dijalogu.

Istrošena supstanca demokracije

U knjizi "*Pobuna elita i izdaja demokracije*" američki sociolog i znanstvenik Cristopher Lasch tvrdi da je perspektiva demokracije izrazito sumorna i bezizgledna. U mnoštvu argumenata kojima potvrđuje svoju pesimističku prognozu posebno mjesto zauzima stanovište da je istrošena supstanca demokracije, što je naročito vidljivo u odsustvu javne debate koja bi mogla utjecati na racionalne ishode politike. Lasch govori, što je posebno zanimljivo, o izgubljenoj umjetnosti vođenja raprave. I kad debate postoje, nevolje nastaju, jer je složene pojmove, ideje i mišljenja, teško približiti prosječnom građaninu, a još teže ih je navesti da donose kritičke sudove. Praksa pokazuje, naime, da i pored nevjerovatnih mogućnosti informatičke tehnologije, živa javna debata, temeljni preduvjet demokracije – izostaje! A put do civiliziranog i demokratskog društva zapravo je nezamisliv bez javne debate. I bez dijaloga.

Sve ozbiljnije analize stanja u našim medijima, tiskanim i elektroničkim, pokazuju na pomanjkanje onoga što nazivamo društvenim, civiliziranim dijalogom. Ukazuju i na sveprisutnu eroziju profesije i profesionalnosti te zapostavljanje ili čak potpuni gubitak etičke dimenzije medija. Tome uvelike pridonosi i orijentacija naših dnevnih ili tjednih listova gdje su na naslovnicama uglavnom senzacija, skandal, zamagljene činjenice ili izmišljeni događaji. Nažalost, to se uvelike pojavljuje i u elektroničkim medijima, posebno u promociji celebrity emisija. Sloboda izražavanja pretvorena je u zloupotrebu medija: Otvorena je Pandorina kutija iz koje su izašli zli duhovi – bez realne mogućnosti da se uspostavi normalna kontrola. Zli duhovi izrodili su se u opaki senzacionalizam, žutilo najvećeg dijela novinstva, koji se u konačnici obija o glavu začetnicima i pokretačima takvoga medijskog pristupa. Međutim, nanijete su velike štete novinarstvu i novinarima i teško ćemo ih se riješiti.

Nama je, stoga, možda više no ikada dotad, potreban dijalog i angažiranje svih intelektualnih potencijala, a da bismo u tome donekle uspjeli, potrebno je njegovati kulturu dijaloga. U našem društvu, koje prolazi stadij posvemašnje tranzicije, razoreni su čitavi sustavi vrijednosti, a nisu nadomješteni novima. U toj duhovnoj praznini dijalog je nešto za čime ovo društvo vapi na svim razinama. Međutim, traži se civilizacijski dijalog, koji ima svoje pretpostavke i jasne okvire. To, prije svega, podrazumijeva uvažavanje sugovornika, dijalog bez uvreda, podmetanja, nipodoštavanja ili netolerancije. To mora biti govor protiv sijanja mržnje i ljudske, profesionalne i znanstvene netrpeljivosti; to mora biti dijalog u kojem prevladava snaga argumenata i činjenice, a ne argument snage i političkoga, ideološkog, kulturnoga ili bilo kojega drugog nasilja nad sugovornikom.

Kakva je naša stvarnost?

Kakva je, međutim, naša stvarnost? Navikli smo da dijalog smatramo borbom u areni iz koje netko mora izaći kao poraženi ili pobjednik. Mentalitet isključivosti i svojevrsni dogmazitam, vrlo prisutan na našim prostorima, onemogućavaju da se dijalog shvati kao uvjet slobodnog nadmetanja u

mišljenjima i da se pri tome služimo činjenicama kao najmoćnijim i jedinim opravdanim oružjem. Kod nas se u dijalogu sugovornika hoće pretvoriti u 'neprijateljski' objekt, čime je bitni smisao dijaloga odmah poništen.

Kultura dijaloga ne zahtijeva samo kulturu sugovornika, već pretpostavlja i demokratsku svijest, razvijenu i emancipiranu sredinu i, konačno, naviku da se provjeri sve relevantno, sve što se naslućuje. Dijalog u nas najčešće izostaje jer, u stvari, i nije imao druge ambicije osim da bude paralelni monolog. Bez autokritičnosti, bez naklonosti prema istini, bez tolerancije prema različitosti mišljenja – nemoguće je "putovanje" do drugoga. Nemoguć je, zapravo, dijalog.

Jorge Luis Borghes piše: "Dva čovjeka koji umiju razgovarati mogu sebe i druge neizmjerno obogatiti i razviti. Ono što izlazi iz mene ne iznenađuje me toliko koliko ono što izlazi od drugoga." Zapravo, dijalog najviše koristi kad postaje oblik raskrinkravanja vlastitih i tuđih predrasuda. Martin Buber pak u svom djelu "Ja i Ti" kaže da "vještinu umnog razgovora ostvaruju samo oni koji znaju pitati i koji znaju slušati. Duh dijaloga nije sadržan u pojmu JA već između JA i TI. On nije poput krvi koja kola u Tebi nego poput zraka koji udišeš."

Svakako, problematičan je onaj dijalog koji hoće samo rušiti a ne i stvarati. A društveni dijalog je, zapravo, svojevrsni put do zamišljene istine. Sve to moramo imati na umu kad govorimo o odnosima medija i ljudi. Naime, etika univerzalne solidarnosti, povratak dostojanstva čovjeku i sociološko osmišljavanje smisla života postaju na neki nov način najveći izazovi 21. stoljeća. U uvjetima opće globalizacije ta pitanja dolaze u prvi plan ljudskih nastojanja. Otvoreno je pitanje u kojoj će novostvoreni sustavi vrijednosti kroz globalizaciju utjecati na naš ukupni način življenja.

S obzirom da je središnja tema današnjice "Čovjek i društvena odgovornost u suvremenom društvu" bitno je naglasiti i ulogu medija u tom procesu stvaranja novih sustava vrijednosti. Nova medijska strategija trebala bi, zapravo, počivati na načelima uspostave informirane, budne i aktivne javnosti. U toj strategiji najveću važnost i odgovornu ulogu imaju nevladine organizacije koje potiču ljudska prava i dostojanstvo čovjeka, zatim slobodu medija i izražavanja kao bitan dio tih prava. No, sve te velike misli ne bi smjele izostaviti sustavnu brigu za čovjeka, koji je ipak stožer oko kojega se sve okreće. Nažalost, mi to činimo svakoga dana i uloga medija je tu objektivno zakazala. Puna su nam usta velikih načela, visoke politike, problema globalizacije i internacionalizacije, a sam čovjek ostaje po strani u tim procesima.

Cijeli sustav medijskog djelovanja trebalo bi zapravo postaviti na način da omogućava upravo građanima spoznaju o događajima, da im pruža dovoljno argumenata i činjenica kako bi o tim događajima mogli razmišljati, odlučivati i nadzirati svaku aktualnu vlast i, na kraju, kroz svoju funkciju birača, glasovati za najbolje programe. To znači da informativni sustav – kao značajan dio ukupnoga sustava vrijednosti svakog društva, a danas i univerzalno – ne bi smio biti okrenut prema političarima i strankama već prema javnosti i građanima, koji moraju postati aktivni čimbenici u stvaranju novih sustava društvenih vrijednosti.

U skladu s tim promjenama mijenja se i odnos prema izlaznom proizvodu medija. Formula vijesti poznata pod klasičnom sintagmom 5W mijenja se i pretvara u novi oblik koji označava 5 P + 1, ali se ne mijenja samo oblik već i sadržaj vijesti. O čemu je riječ?

Pojam TKO (onaj poznati WHO) danas označava PROBLEM.

ŠTO (WHAT) zamjenjuju PRATEĆE okolnosti koje treba objasniti.

GDJE (WHERE) danas pokušava naznačiti PRAVCE rješenja problema.

KADA (WHEN) sve se više okreće prema POSLJEDICAMA neke odluke ili čina.

Konačno, ZAŠTO (WHY) dobiva najviše na značenju, jer ljudi žele jasna POJAŠNJENJA.

Tome danas moramo dodati i dva nova, KAKO (HOW), jer o njemu ovisi stvarni sadržaj mogućeg rješenja i HOW MUCH, kojim sredstvima se ono može ostvariti.

Prema tome, svi smo mi postavljeni u poziciju, bez obzira na razinu društvenog utjecaja, da se stalno susrećemo s pojmovima kao što su informiranje, motiviranje i, u konačnici, pridobivanje ljudi za određenu argumentaciju. I to je prava uloga medija, ali i manevarski prostor za društveni dijalog.

Tabloidi, žutilo u novinama i časopisima, naglašeni senzacionalizam, razgolićavanje osoba i događaja, narušavanje etičkih normi i standarda sve su prisutniji. Poneki naglašavaju da novine danas svoju tržišnu poziciju uglavnom zasnivaju upravo na tim elementima i počivaju pretežito na tri 'S' – *seks, sport, skandal*, što zasigurno ima utjecaja na naklade novina, posebno tabloida, ali ne pridonosi razvoju kvalitetnog novinarstva, jačanju etičkih zasada i stvaranju potrebne vjerodostojnosti u novine i novinare kao šire društvene poslenike koji stvaraju ili bitno utječu na stvaranje javnoga mnijenja. S druge strane treba naglasiti da su u praksi upravo mediji

Sve ozbiljnije analize stanja u našim medijima, tiskanim i elektroničkim, pokazuju na pomanjkanje onoga što nazivamo društvenim, civiliziranim dijalogom. Ukazuju i na sveprisutnu eroziju profesije i profesionalnosti te zapostavljanje ili čak potpuni gubitak etičke dimenzije medija. Tome uvelike pridonosi i orijentacija naših dnevnih ili tjednih listova gdje su na naslovnicama uglavnom senzacija, skandal, zamagljene činjenice ili izmišljeni događaji

ambasadori u promicanju kulturnih i ukupnih humanističkih vrijednosti. Gdje onda nastaje raskorak prakse i teorije? U svakom slučaju, prisutne su ne samo promjene, već se mijenja i ukupna percepcija o ulozi i mjestu medija u suvremenom društvu.

"Mediji imaju za funkcioniranje suvremenoga demokratskoga društva središnju ulogu. Bez slobodnog protoka informacija ta društva nisu sposobna za funkcioniranje. Audiovizualnim medijima pripada i fundamentalna uloga u razvoju i posredovanju socijalnih vrijednosti. To nije samo zbog toga što oni odlučuju koje će činjenice o svijetu i koje će slike iz svijeta objavljivati već zbog činjenice da oni – politički, socijalno, etnički, geografski i drugačije – jednostavno uspostavljaju pojmove i kategorije koje trebamo da bi te činjenice i slike postali prihvatljivim za široke mase korisnika. Oni, dakle, ne odlučuju samo ŠTO ćemo vidjeti iz svijeta, nego odlučuju i o tome KAKO ćemo ih vidjeti" - isticala je dr. Viviane Reding, dugogodišnja komesarica za kulturu i informiranje u Europskoj komisiji.

Mediji koji se sve više okreću komercijalizaciji i gdje se veći dio prihoda ostvaruje iz oglašavanja, moraju voditi računa da im profit ne uništi sam proizvod. Medijima vlada profitna logika – informacija je postala roba. Sadržaji su sve više pod pritiskom komercijalizacije, što je velikim dijelom rezultat novih vlasničkih odnosa, interesa i utjecaja oglasne industrije. Mediji imaju moć stvaranja slike svijeta, ali tematika kojom se mediji pretežito bave razlikuje se od tema koje šira javnost doživljava potrebnim, razložnim i presudnim. Tu se, prije svega misli na socijalne teme i tzv. 'malog čovjeka' koji postupno jednostavno nestaje iz medija. Konačno, s punim se pravom postavlja ključno pitanje: ostvaruju li mediji svoju misiju?

"Medijsko područje može postati dominantnom industrijom 21. stoljeća" - ističe se u izvješću sa Svjetskog samita o održivom razvoju, održanom 2002. u Johannesburgu. "Naime, ni jedna druga industrija ne će tako snažno utjecati na razmišljanja ljudi i političara o društvenoj odgovornosti i prioritetima održivoga razvoja. Mediji su, zapravo, među najutjecajnijim institucijama u svijetu. Tu svoju moć morali bi u većoj mjeri koristiti upravo za stalnu promidžbu tih ideja". Komunikacija je danas ne samo temeljna pretpostavka međusobnog razumijevanja već i nasušna potreba u uspostavljanju kvalitete življenja. Komunikacija u suvremenom svijetu danas nesumnjivo počiva na tri temeljne poluge: na povjerenju, na razumijevanju i na dijalogu. U neposrednoj ljudskoj i profesionalnoj komunikaciji ta su tri temeljna stupa izuzetno naglašena i bez njih, zapravo, svaka se komunikacija svodi na manipulaciju ili indoktrinaciju ili lažnu sliku stvarnosti - bez obzira na to je li riječ o pojedincu, naciji, ili općim društvenim kretanjima. U tom smislu je neobično važno da otvoreno raspravljamo o tim pitanjima, posebno o fenomenu etike i morala u politici i novinarstvu. Svaki doprinos jačanju povjerenja, razumijevanja i dijaloga kao sredstva za prihvaćanje argumenta nesumnjiv su doprinos i jačanju ukupne društvene etike, pa time i mogućnosti širenja međusobne komunikacije među ljudima istoga naroda, ali posebno u međunarodnoj komunikaciji i u multikulturalnim društvima. A tu je uloga medija nenadomjestiva.

Kakva je, međutim, naša stvarnost? Navikli smo da dijalog smatramo borbom u areni iz koje netko mora izaći kao poraženi ili pobjednik. Mentalitet isključivosti i svojevrsni dogmazitam, vrlo prisutan na našim prostorima, onemogućavaju da se dijalog shvati kao uvjet slobodnog nadmetanja u mišljenjima i da se pri tome služimo činjenicama kao najmoćnijim i jedinim opravdanim oružjem. Kod nas se u dijalogu sugovornika hoće pretvoriti u 'neprijateljski' objekt, čime je bitni smisao dijaloga odmah poništen

Umjesto zaključaka

Razumljivo, različite argumentacije imaju i različitu težinu i veoma nepodudarni smisao zbog toga što različite oblasti društvene svijesti imaju kao svoju osnovu različita mjerila. Besmisleno je stoga vjerovati da dijalog može stvoriti samo 'negativne' ili samo 'povoljne' posljedice ili potpunu koherentnost mišljenja i stavova. Problematičan je, međutim, onaj dijalog koji hoće samo rušiti, a ne i stvarati.

Pouzdani dijalog, pokazuje praksa, temelji se na znanju i znanstvenim istraživanjima. No, na našu veliku žalost, takav dijalog u nas još ne postoji. U tim uvjetima pojava novih medija i oblika komunikacije dobiva posebno značenje i skreće na sebe dodatnu pozornost. Ostaje nam, naime, vjerovanje da je to put ka novom sagledavanju komunikacijskih procesa, izazvanih upravo pomanjkanjem stvarnog društvenog dijaloga u postojećim okvirima. Naglasio bih, na kraju, još nešto: Civiliziran pristup dijalogu pokazuje da zapravo i nema tako nasilnoga stanja koje se ne bi moglo riješiti – ili pokušati riješiti - dijalogom. U multietničkoj i multikulturalnoj sredini – a to jest i hrvatska, ali i bosanskohercegovačka zbilja – takav odnos prema dijalogu je i nužan i etički jedino održiv.

Treba poći od činjenice da - kad se sagovornika hoće pretvoriti u "neprijateljski" objekt – dijalog se poništava kao jasan i civiliziran oblik društvene komunikacije. Teško je odrediti da li dijalog više onemogućava ravnodušnost, mrzovolja i strah od pogreške ili nesposobnost mijenjanja stavova i dogmatizam. Dovoljno je prisustvo samo jednog od ovih čovjekovih pasivnih svojstava, pa da se dijalog ugasi. Na nama je svima da upravo to ne dopustimo! ■

U zrcalu prošlosti: Ibrahim paša Požežanin?

"Behar" objavljuje vrlo interesantan i intrigantan tekst Gorana Đurđevića. Problematski, tekst je lociran oko pitanja: "Otkud ideja da je veliki vezir Ibrahim paša Požežanin?" Ako je bio, svakako nije spalio svoj rodni grad, ili je to učinio netko drugi, bez njegova znanja, prije ili poslije njegove vizite sa Sulejmanom II. kroz požeški sandžak. Nadalje, polazi se od lingvističke operativnosti (manipulacije osobnim imenom), jer, "čvrsti" su podaci pohranjeni već poodavno u magli Panonije. Naime, ako je bio Paržanin, bio je Grk iz Parga, a ako je bio Požežanin, onda je bio Bošnjak ili Slavonac koji je primio islamsku vjeru. Proizlazi da se inspirativni zaključci nameću kao indicije pa je bolje pričekati "utemeljenije" nalaze hrvatskih, bošnjačkih i srpskih povjesničara - da ne bi bilo: Bolje Grk, nego Bošnjak ili Slavonac musliman, ako već ne može biti Srbin.

Piše: Goran Đurđević

Proteklih nekoliko godina pažnju gledatelja je zaokupljala turska serija s povijesnom osmanskom tematikom – Sulejman Veličanstveni. Mora se naglasiti kako je riječ o sapunici u kojoj su intrige dvorskih dama i gospode puno značajniji temelj fabule od povijesnih činjenica. Ilustracije radi, sam naziv Veličanstveni nije potjecao od Osmanlija za svog sultana, već su ga tako nazivali njegovi zapadnjački suvremenici. Osim toga, odijevanje nije primjereno modi osmanske države iz 16. st. kada se radnja događa. Propusta ima još i u ponašanju (primjerice, osmanska se elita nije ubijala mačem ili bodežom, nego bi bila udavljena), običajima (stranci nisu mogli ući u prostoriju gdje zasjeda Divan) i drugim faktografskim pogreškama (Bali beg nije živio u doba Sulejmana Veličanstvenog). Sve upućuje na sekundarnost povijesnih činjenica u ovoj seriji.

Gledateljima su vjerujem ušli u domove mnogi likovi iz ove serije poput Sulejmana, Hurem (koju je i Severina opjevala u svom hitu), Bali bega, Hatidže itd. Pretpostavljam da je i Ibrahim paša bio jedan od takvih. Znali su ga kao najljepšeg čovjeka carstva i Sulejmanovog prijatelja i šogora (oženio je Sulejmanovu sestru Hatidže) koji je konačnici obnašao dužnost velikog vezira (da pojednostavim, današnjim rječnikom to bi bio predsjednik vlade) na kojoj je ostao trinaest godina sve do pogubljenja 1536. godine.

Otkud ideja da je Ibrahim paša Požežanin? U vrijeme popularnosti serije, brojni su mediji počeli s napisima kako je veliki vezir Sulejmana Veličanstvenog porijeklom Požežanin. Ideja potječe od bosansko-hercegovačkog osmanista Hazima Šabanovića koji je objavio tekst pod nazivom Ibrahim paša Požeški veliki vezir Sulejmana II. u Hrvatskom kolu iz 1942. godine. U tom tekstu on navodi kako je Ibrahim paša rođen u Požegi 1496. g. koristeći osmansku knjigu Sidžili Osmani s kraja 19. st. koja navodi da je "carski zet Ibrahim-paša iz Požege". Prema mišljenju dr. Šabanovića Ibrahim paša je zbog ljubavi prema rodnom kraju izgradio sklonište u Udbini. Julije Kempf pak u svojoj monografiji o Požegi tvrdi da je Sulejman dao Ibrahim paši posjede u Požeštini.

Pažljivom analizom Šabanovićeva teksta uočavaju se brojne neobičnosti. Prije svega, u cijelom tekstu kojeg obilježava kićeni i romantičarski stil pisanja (podcrtavam da je tekst izašao u jeku Drugog svjetskog rata 1942. g. u Zagrebu) ne ističe se niti jedna negativna osobina Ibrahim paše čime se može zaključiti da je navedeni bio savršen i bezgrešan. Tako je Ibrahim prikazan kao mudar, vrijedan, razborit, vjeran, savjestan, skroman. Njegovi su neprijatelji poput janjičara prikazani kao zavidni, zli i puni mržnje. Analizom pisanja, vidljivo je kako je u pitanju narativ u kojemu postoji pozitivni lik (Ibrahim paša), negativni likovi (janjičari, Hurem) i scena. Takav je način pisanja uvjetovao atributiranje crnih i bijelih

likova transferirajući autorove političke i svjetonazorske stavove u prošlost. S druge strane, tekst ima nekoliko faktografskih pogrešaka. Tako Hazim Šabanović navodi 1496. kao godinu, a sva ostala konzultirana literatura (većinom novija i zapadna) nude 1493. kao godinu Ibrahimova rođenja. Prve godine kao islamizirani dječak prema Šabanoviću provodi na Krimu, dok druga literatura smatra kako te prve godine provodi u Manisi. Podaci o upoznavanju Sulejmana i Ibrahima također se razlikuju pa spomenuti Šabanović navodi kako je Ibrahim kao rob poklonjen princu Sulejmanu, a ostali autori prepričavaju legendu o Ibrahimovoj uličnoj svirci u Manisi tijekom koje ga je zapazio Sulejman i potom uzeo u službu.

Osim toga, Ibrahim je rođen krajem 15. st., a u tom su razdoblju Osmanlije svega nekoliko puta prodirale u Slavoniju. Zato je teško očekivati da su uspjeli odvesti veći broj djece. Novija literatura osim tradicionalnog shvaćanja Osmanlija kao neprijatelja koji masovno uzimaju kršćanske dječake za službu nudi i drugačije spoznaje poput dobrovoljne predaje Osmanlijama ili čak prodaje i davanje vlastite djece Osmanlijama. Neovisno o tome, Osmanlije su ostvarile premalo upada u Požešku kotlinu tijekom 15. st. kako bi se mogao očekivati značajniji upliv zarobljenika ili dobivene djece za karijeru u osmanskom vojnom i državnom aparatu.

Važno je napomenuti kako su Osmanlije trajno osvojile Požegu u drugoj polovici siječnja 1537. kada smederevski sandžak-beg Mehmed-beg Jahjapašić osvaja samu tvrđavu i cijelu okolicu. To je nekoliko mjeseci nakon smrti Ibrahim paše. Stoga je teško očekivati da je on imao posjede u Požeštini. Zanimljiv je podatak o Sulejmanovom pohodu iz 1532. g. kada on osobno i Ibrahim paša prolaze kroz Požešku kotlinu, a Ibrahim paša naređuje paljenje same Požege. Ne čini se vjerojatnim da bi Ibrahim paša zapalio svoj rodni grad (postoji više primjera u Osmanskom carstvu gdje bi pojedini dužnosnici vodili brigu o svoj kraju i/ili obitelji iz koje potječu i u kojoj su rođeni, a primjer za to nudi nam Mehmed paša Sokolović koji je ostao u odnosima sa svojoj kršćanskom obitelji).

Mogu zaključiti da Ibrahim paša nije Požežanin, već je Grk iz Parga (uostalom, nazivao se Paržaninom) koji je u vrijeme Ibrahimova rođenja bio sastavni dio Mletačke Republike. Slične priče o Ibrahim pašinom porijeklu pronalaze se kod bošnjačkih autora koji ga smatraju Bošnjakom i srpskih autora koji ga smatraju Srbinom, no u oba se slučaja ne radi o relevantnim autorima za osmanski period već o publicistima koji raspolažu s veoma malenim brojem nategnutih dokaza. Radi se o manipulaciji kako bi se jedna važna i poznata osoba dovela u vezu s navodnim krajem iz kojeg potječe te postavila na listu slavnih sugrađana toga grada. Takav je pristup prihvatljiv u turističkim promidžbama pojedinih gradova i regija, no ne i u ozbiljnijim povijesnim publikacijama.

Svim zainteresiranim preporučujemo konzultiranje djela mnogo puta spomenutog Hazima Šabanovića za požešku teoriju porijekla Ibrahim paše, a od stranih autora preporučujemo djela Rogera Bigelowa Merrimana, Giancarla Casalea i Hestera Donaldsona Jenkinsa. ■

“Zanos i stradanje“: Sarajevski atentat i njegovi odjeci u književnom djelu Ive Andrića

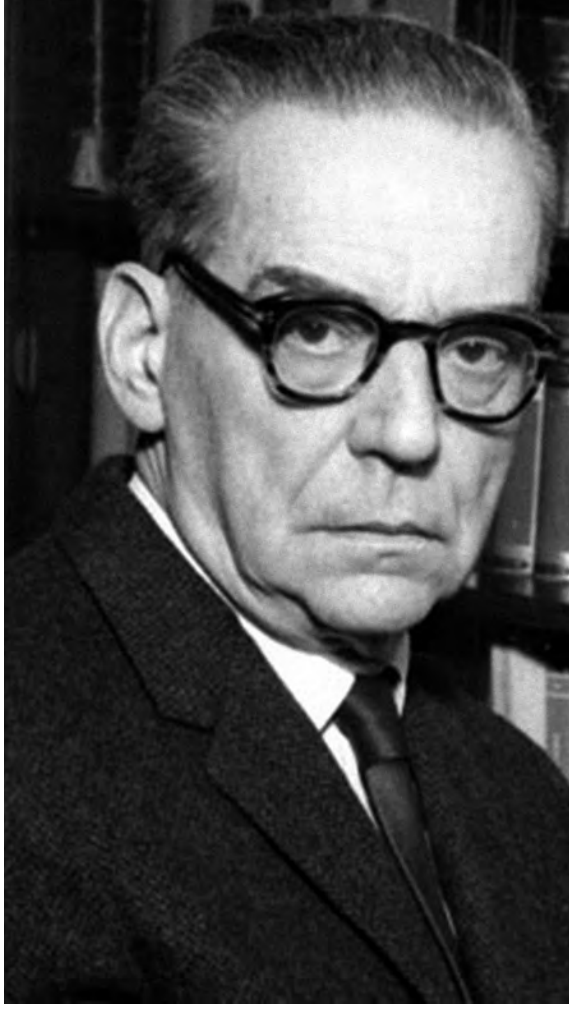

Piše: **Sanjin Kodrić**

Sarajevski atentat iz 1914. godine, uključujući i ono što mu prethodi te ono što nakon njega slijedi, višestruko je tekstualiziran i memoriran i u književnom djelu nobelovca Ive Andrića (1892–1975), pisca čiji je književni rad dominantno vezan za temu prošlosti Bosne, ali i pisca koji i sam ima stvarnu mladobosansku prošlost. Uz glasoviti roman *Na Drini ćuprija* (1945), koji je pripovijedan iz perspektive vezane za upravo 1914. godinu, ono što je predstavljao Sarajevski atentat manje ili više eksplicitno tekstualizirano je i memorirano i u drugim književnim radovima ovog autora. Ovakvo što nije samo važan segment Andrićeva književnog djela kao cjeline, već je, isto tako, vrlo značajan element u onom što je književna reprezentacija i memorijalizacija Sarajevskog atentata kao izrazito kompleksnog znaka i memorijskog fenomena u južnoslavenskom književnom i kulturalnom kontekstu jednog, sad već prošlog vremena.

1.

Bespredmetno je, naravno, nagađati da li bi se Sarajevski atentat, a posebno onakav kakav je na kraju ostvaren, desio bez važne uloge kulture, pa tako i književnosti, ali je gotovo sasvim sigurno da bi bez književnosti imao znatno drugačija značenja. Jer, književnost i Sarajevski atentat višestruko su povezani, pri čemu je ova veza vidno izraženija od one uobičajene povezanosti književnosti i kulture na Slavenskom jugu, gdje, naime, književnost i inače funkcionira kao jedan od središnjih i posebno privilegiranih kulturalnih diskursa. A to Mladu Bosnu i Sarajevski atentat čini i dominantno književno-kulturalnom činjenicom, a ne samo činjenicom iz društveno-političke historije.

Upravo je, naime, i književnost imala jednu od ključnih uloga najprije u idejno-ideološkom profiliranju, potom realnom insceniranju, a posebno u kasnijem historijskom osmišljavanju i memorijaliziranju atentata na austrougarskog prestolonasljednika nadvojvodu

Franza Ferdinanda u Sarajevu 28. juna – na Vidovdan – 1914. godine, tokom proteklih cijelih stotinu godina, u različitim društvenim, političkim i ideološkim kontekstima na izrazito važan način učestvujući u oblikovanju onog što će Sarajevski atentat u međuvremenu postati (i) kao naročito složena šira kulturalna tvorba. Pritom, književna praksa bit će, također, jedna od važnih bojišnica na kojoj se vode i historijske bitke (kako bi se to danas zaključilo u novohistoricističkom maniru), što je slučaj čak i onda kad su ove borbe u stvarnosti završene, a kako to pokazuje upravo složeno kontinuirano oblikovanje predstave o Sarajevskom atentatu u vremenu kako prve, tako i druge Jugoslavije, odnosno nakon nje. Uostalom, ovakvo što naslućeno je i znatno ranije, pa tako i onda kad se zapaža u osnovi slično – da bez književnosti "Principov atentat ne bi mogao da bude herojski izraz i najneposrednije oživotvorenje buntovnog slobodarskog duha i raspoloženja čitave predratne omladine nego bi ostao stihijski, neosmišljen i idejno nemotivisan individualni akt grupice nezadovoljnika", kako to u povodu 50. godišnjice Sarajevskog atentata piše Predrag Palavestra[1], istina na način primjeren tadašnjem vremenu.

Sasvim očekivano, sva ova složena, a tokom prethodnog stoljeća stvarana značenja Sarajevskog atentata bitno su oblikovana i jednim posebnim tokom u književnosti BiH u godinama neposredno prije samog atentata – tzv. književnošću Mlade Bosne, koja se počela razvijati u godini početka tzv. aneksione krize (1908), odnosno tek godinu dana nakon što je nimalo slučajno upravo pisac Petar Kočić, tad već glasoviti književnik i nacionalni tribun, po svoj prilici po prvi put upotrijebio mladobosansko ime, da bi svoj vrhunac i nagli kraj ova književna praksa doživjela upravo sa Sarajevskim atentatom, kad književna akcija mladobosanaca biva zvanično zabranjena, ali i kad postaje historijska zbilja – sama realnost s dalekim i važnim učincima u budućnosti. Mada će glavni tok književnosti Mlade Bosne činiti književni rad autora kakvi su Dimitrije Mitrinović, Vladimir Gaćinović, Miloš Vidaković ili Borivoje Jevtić i dr., i mada će mladobosanska književnost biti poetički dosta heterogena, a svoju unutrašnju kakvu-takvu zaokruženost dugovati uglavnom tek načelnom ideološkom aspektu (pa i to ne dokraja), u mladobosanskoj književnoj proizvodnji one osobene kulturalne tvorbe u koju će izrasti historijski čin Sarajevskog atentata vjerovatno najistaknutije mjesto u međuvremenu će, međutim, zadobiti prije svega drugog književni rad jednog drugog autora – Ive Andrića (1892–1975), u mladosti također pripadnika Mlade Bosne, a kasnije književnog nobelovca, odnosno najpoznatijeg južnoslavenskog književnog imena u svjetskim okvirima i autora koji se već desetljećima nalazi u samom vrhu južnoslavenskog književnog kanona.

No, veza između Ive Andrića i Mlade Bosne, a posebno samog Sarajevskog atentata, nije jednostavna, kako se to može učiniti na prvi pogled. Uprkos uloženom golemom biografističkom naporu s ciljem rasvjetljavanja činjenica Andrićeva života, pa tako i njegove uloge u pokretu Mlada Bosna,[2] i dalje je, naime, ovaj segment autorove biografije uglavnom nedovoljno poznat, sasvim u skladu s poznatim Andrićevim insistiranjem na privatnosti piščeva života i nerijetko vještim prikrivanjem svega onog što izlazi iz okvira javnosti piščeva književnog djela:

Posle naše smrti možete ispitivati i šta smo *bili* i šta smo *pisali*, ali za života samo ovo drugo.[3]

[1] Palavestra, Predrag: *Književnost Mlade Bosne*, knj. I. Sarajevo: Svjetlost, 1965, str. 11.

[2] Usp. npr.: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012; Karaulac, Miroslav: *Rani Andrić*. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost, 1980; Palavestra, Predrag: *Skriveni pesnik. Prilog kritičkoj biografiji Ive Andrića*. Beograd: Slovo ljubve, 1981; Popović, Radovan: *Ivo Andrić – život*. Beograd: Jugoslovenska revija, 1989. i sl.

[3] Andrić, Ivo: *Znakovi pored puta*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. XVI. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 231.

Od onog što je, pak, sa sigurnošću utvrđeno i poznato jeste između ostalog i to da je Andrić još kao učenik Državne velike gimnazije u Sarajevu usvojio ideje koje će biti bliske ideologiji pokreta Mlada Bosna, pri čemu je bio predsjednik Hrvatske napredne organizacije, jednog od niza tajnih udruženja "napredne nacionalističke omladine" uoči Prvog svjetskog rata, i to u isto vrijeme kad je predsjednik Srpske napredne organizacije bio Gavrilo Princip, kasnije sarajevski atentator, nakon čega, 1911. godine Andrić postaje i prvi predsjednik jedinstvene Srpsko-hrvatske napredne organizacije, koja je – kako se tvrdi – činila "duhovno i revolucionarno jezgro Mlade Bosne"[4]. Znatno kasnije, u socijalističkoj Jugoslaviji, u poznatim razgovorima s Ljubom Jandrićem, Andrić će ovaj svoj životni trenutak opisati i kao trenutak mladalačkog zanosa, ali i kao sudbonosni san o jugoslavenskom zajedništvu i ravnopravnosti, gotovo kao ono što će biti karakteristična jugoslavenska socijalistička ideja "bratstva i jedinstva":

Ja sam za jugoslovenstvo još od dana kada je Austro-Ugarsku trebalo oterati sa našeg ognjišta. [...] Mi, sarajevski gimnazijalci, bili smo protiv hegemonizma bilo koje vere i bilo kojeg naroda.[5]

Kako to primjećuje i autorova biografkinja Žaneta Đukić Perišić, ova Andrićeva izjava vidno korespondira i s jednom od izjava sarajevskog atentatora Gavrila Principa zabilježenom u stenogramima sa suđenja počiniocima Sarajevskog atentata,[6] ali s tom važnom razlikom da se Andrić povukao iz aktivne borbe, uz opravdanje vlastite nemoći oprezno prepustivši neizvjesni i opasni prostor historije drugima. Kao takav, kao, dakle, zaneseni revolucionar, ali i uplašeni čovjek koji želi od života barem ono što može dobiti, i dalje ponesen Idejom, ali i lično egzistencijalno uznemiren, istovremeno i egzaltiran herojstvom i hrabrošću drugova i posramljen vlastitim strahom i napuštanjem borbe, Andrić se pokazuje već u svojem dnevničkom zapisu od 8. juna 1912. godine nakon (doduše, neuspjelog) atentata hrvatskog revolucionara i pripadnika organizacije Napredna omladina Luke Jukića, po ideološkom opredjeljenju Srbo-Hrvata, na hrvatskog bana Slavka Cuvaja, "krvoloka i tiranina svog vlastitog naroda", kako ga je opisao Miroslav Krleža:

"Danas je Jukić počinio atentat na Cuvaja. Kako je lepo, da se zatežu tajni konci dela i bune. Kako radosno slutim dane velikih dela. I diže se i gori hajdučka krv. Bez čednosti i dobrote žrtava prolazi moj život. Ali volim dobre. Neka žive i oni, koji umiru po trotoarima onesvešćeni od srdžbe i baruta, bolni od sramote zajedničke. Neka žive oni, koji povučeni, ćutljivi u mračnim sobama spremaju bune i smišljaju uvek nove varke. A ja to nisam. A neka žive i oni."[7]

Iako bez bipolarnosti u doživljaju atentatorskog čina iz gornjeg slučaja, ovom vrlo sličan zapis, bez naznačenog datuma, ali uz napomenu da je riječ o materijalu "za pripovetku", sačuvan je u Andrićevoj za života neobjavljenoj književnoj ostavštini, u tzv. "Crnoj knjizi", gdje autor nesumnjivo u vezi sa svojom mladobosanskom prošlošću i svojim (ne)učešćem u historijskim zbivanjima ovog vremena između ostalog piše:

"Ja nisam bio rođen da se borim za slobodu, da tražim pravdu, da otkrivam istinu. Ovakav kakav sam, ja sam od onih što dolaze na svet samo zato da na bezmerno i neshvatljivo delo božije veličine kažu svoje slabo: da; ili da ga prošapću samo ili tek dahom svojim potvrde. Ali to moje nečujno i skromno 'da' imalo bi svoje mesto u šumnom moru glasova ljudskih i važilo bi, na svoj način, tamo negdje u dalekom, krajnjem obračunu koliko i teške borbe i velike zasluge boraca i pravednika. Toliko me je napora stajao svaki dah.

(Ovo sam zapisao sinoć, probuđen, u mraku. Jutros mi sve ovo ne izgleda ni jasno ni opravdano i čitam ga kao da ga je neko drugi pisao, ali ga ostavljam ovakvo kakvo je, jer ne bih umeo da ga menjam i popravljam.)"[8]

Pripovijetku koju je ovdje skicirao Andrić nikad nije napisao. Pa ipak, muka (ne)učešća u herojski doživljavanim događajima koji će promijeniti svijet kako na globalnoj, tako i na lokalnoj razini, baš kao će promijeniti i sam Andrićev život te njegov književni rad, nije ostala uzaludna. Jer, atentat na austrougarskog prestolonasljednika nadvojvodu Franza Ferdinanda u Sarajevu na Vidovdan 1914. godine, uključujući i ono što mu prethodi te ono što nakon njega slijedi, višestruko je tekstualiziran i memoriran upravo u Andrićevu književnom djelu i upravo tako zadobio je izrazito važno kulturalno značenje, više nego kod i jednog drugog pisca iz pokreta Mlada Bosna, i to baš zahvaljujući tome što je riječ o Andriću – autoru visokopozicioniranog djela u južnoslavenskom književnom kanonu, odnosno svjetski uglednom književnom nobelovcu, ali i zahvaljujući Andrićevu naročitom književnom oblikovanju mladobosanske teme i samog Sarajevskog atentata. Uz glasoviti roman *Na Drini ćuprija* (1945), koji je pripovijedan iz perspektive vezane za upravo 1914. godinu, ono što je djelo tzv. "vidovdanskih heroja" manje ili više eksplicitno tekstualizirano je i memorirano i u drugim Andrićevim književnim radovima, pa tako i u autorovoj poeziji, posebno u pjesničkim zbirkama *Ex Ponto* (1919) i *Nemiri* (1920), te različitim proznim radovima

[4] Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 134.

[5] Jandrić, Ljubo: *Sa Ivom Andrićem*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1977, str. 73.

[6] Usp.: "Ja sam nacionalista Jugosloven. Moja je težnja ujediniti sve Jugoslovene u kojoj bilo državnoj formi i osloboditi ih od Austrije." (Citirano prema: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 140.)

[7] Andrić, Ivo: *Sveske*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. XVII. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 242.

[8] Andrić, Ivo: *Sveske*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. XVII. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 16.

i pripovijetkama poput, između ostalih, autobiografskog teksta *Prvi dan u splitskoj tamnici* (1924) ili pripovijetke *Zanos i stradanje Tome Galusa* (1931), odnosno ostalih pripovijetki iz tzv. tamničkog ciklusa – *Iskušenje u ćeliji broj 38* (1924), *Postružnikovo carstvo* (1933/34), *Na sunčanoj strani* (1952), *Sunce* (1960) ili *U ćeliji broj 115* (1960), uključujući i nedovršeni, posthumno rekonstruirani roman istog naslova poput ranije pripovijetke *Na sunčanoj strani* (1994) i druga mjesta u Andrićevu golemom književnom djelu, poput dijelova romana *Gospođica* (1945) itd. Ovakvo što nije samo važan segment Andrićeva književnog opusa kao cjeline već je, isto tako, vrlo značajan element u onom što je književna reprezentacija i memorijalizacija Sarajevskog atentata kao izrazito kompleksnog znaka i memorijskog fenomena u južnoslavenskom književnom i kulturalnom kontekstu jednog, sad već prošlog vremena, što je sve slučaj i s uopće pokretom Mlada Bosna. Zato se i može tvrditi da je književnost Mlade Bosne, iako je zvanično zabranjena odmah po samom atentatu, upravo u književnom radu Ive Andrića ostvarila jedan od svojih najvažnijih produžetaka, uključujući i idejno-ideološki aspekt, bez obzira na sve kasnije poetičke i druge mijene u autorovu književnom stvaranju, baš kao i bez obzira na to što je, naravno, jasno da se Andrićevo književno djelo kao složena cjelina nipošto ne može svesti samo na svoju mladobosansku tradiciju, ma koliko ona za njega bila važna i produktivna.

2.

Zanos i *stradanje* dvije su ključne odrednice Andrićeva tekstualiziranja i memoriranja, odnosno reprezentiranja i memorijaliziranja Sarajevskog atentata, jednako kao i cjeline mladobosanskog pokreta, pri čemu će upravo odavde proizlaziti i druga važna određenja ove vrste, pa tako i osjećanje veličanstvenog bola i uzvišeno-tragične sudbinske dalekosežnosti. Upravo ovakvo što apostrofira i sam Andrić u jednom intervjuu još 1934. godine, dakle na 20. godišnjicu Sarajevskog atentata, između ostalog na slijedeći način sjećajući se 1914. godine:

"Ne žaleći se i primajući hod događaja i red stvari u ljudskoj sudbini, ne tražeći od novog naraštaja više razumevanja nego što on može da ga ima, mi, iz 1914. godine, upiremo danas jedan drugom pogled u oči i sa žarom, ali i sa tom dubokom melanholijom, tražimo *ono naše iz 1914. godine*, što je izgledalo strašno, divno i veliko, kao međa vekova i razdoblja, a što polako nestaje i bledi kao pesma koja se više ne peva ili jezik koji se sve manje govori. Ali, između sebe, gledajući jedan drugom u zenice koje su videle čuda, prava čuda, i ostale i dalje žive da gledaju ovo svakodnevno sunce, mi podležemo uvek neodoljivom, za nas večnom čaru tih godina. Tada mi opet dobivamo krila i okrilje patnje i žrtve savladanog straha i prežaljene mladosti. I dok nas traje, mi ćemo u sebi deliti svet po tome na kojoj je ko strani bio i čime se je zaklinjao 1914. godine. Jer to leto, leto 1914, žarko i mirno leto, sa ukusom vatre i ledenim dahom tragedije na svakom koraku, to je naša prava sudbina."[9]

Na ovaj način, apostrofiranjem predodžbe zanosa i stradanja te njezinih različitih izvedenica, postepeno se i u Andrićevu književnom djelu, ali i šire uspostavljala jedna od najvažnijih memorijalnih predstava o Sarajevskom atentatu na Slavenskom jugu, a preko ovog i o Mladoj Bosni uopće, dakle putem retroaktivnog konstruiranja njihova *značenja* i *smisla*, sasvim u skladu s onim što je u povodu 50. godišnjice atentata naslutio Predrag Palavestra naglašavajući značaj mladobosanske književnosti upravo u ovom pogledu. Uprkos vlastitom stvarnom povlačenju iz neposredne borbe (a na koje ovdje, sakriven iza kolektivnog "mi", ne referira), Andrić – naglašavajući nimalo slučajno upravo zanos i stradanje – govori i o onom što je *neviđeno* čudo i *samoprijegorna* žrtva te, izlazeći iz kategorije racionalnog, insistira na *emotivnom*, izrazito *iracionalnom* aspektu, čak s osjećajem neke *svete tajne* i *mistike*, pri čemu apelira prije svega na obavezu tzv. dužničkog sjećanja potomaka u odnosu na *"velike pretke"* i ukazuje – nesumnjivo emfatično – na ono što je tzv. *deficijencija sadašnjosti*, koja se ovim činom nastoji prevladati i nadići, uz ispunjavanje prošlosti posebnim, upravo svetim i mističnim smislom. S obzirom na ono što je način prisutnosti prošlosti u sadašnjosti i tzv. politika vremena, na sceni je očito i ono što Christian Giordano naziva osjećajima *"izdanosti od historije"* i *"gubitničke uzornosti"* u smislu odgovora na nesretno proživljeno iskustvo povijesti,[10] odnosno onaj slučaj kad "kolektivno sjećanje obično preferira da u prošlosti zajednice zadrži dva tipa situacija: one u kojima smo imali ili junake pobjednike, ili nevine žrtve", kako to konstatira Tzvetan Todorov[11], pri čemu se kod Andrića javlja i jedno i drugo.

Uz druge sastavnice autorova književnog djela, upravo u ovakav okvir, s istom logikom i smislom, retroaktivno će se upisati i Andrićeva poezija prije samog Sarajevskog atentata, a posebno autorovo pjesništvo nastajalo upravo u vremenu kad su mladobosanski zanosi postajali surova historijska realnost. Takav je slučaj prije svega s amblemski važnim Andrićevim pjesničkim radom u prozi *Prva proljetna pjesma*, pjesmom koja je pred proljeće 1914. godine, gotovo uoči Sarajevskog atentata, objavljena u drugom broju zagrebačkog časopisa *Vihor*, važnog časopisa u lektiri mladobosanaca, a koju je moguće razumijevati i kao naročitu najavu i anticipaciju samog atentata, iako je Andrić u ovo vrijeme bio na studiju u

[9] Citirano prema: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 141.

[10] Usp.: Đordano, Kristijan: *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, prev. Tomislav Bekić i Vladislava Gordić. Beograd: XX vek, 2001, str. 87.

[11] Citirano prema: Đordano, Kristijan: *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, prev. Tomislav Bekić i Vladislava Gordić. Beograd: XX vek, 2001, str. 85.

Krakovu i, po svemu sudeći, ni na koji način nije mogao imati stvarne informacije o atentatorskim planovima Gavrila Principa i drugova, a pogotovo ne biti uključen u njihove pripreme:

"Jutros oblaci nebom idu, a ja slutim radosti: kad procvatu brda strašnim sjajem njihova oružja, kad posiju plamene cvjetove po poljima, kad se začuje prva truba, kad se pojave prvi konjanici, umorni, prašni: i poprskani pjenom kao u nekoj staroj pjesmi; o radosti!

Kad će doći kraljeve vojske?

Žene tkaju u tišini za njih darove, njih spominju dobri ljudi u molitvama, o njima pjevaju djevojke za prozorima i za njih raste cvijeće u malim vrtovima. Čeka spremnih stotinu nježnosti.

Kad će doći kraljeve vojske?

Oblaci nebom plove kao vojska; ja slutim dane velikih djela.

Jutros sam vidio napupalu granu.

Kad li će doći kraljeve vojske?"[12]

Mada su moguće i drugačije interpretacije pjesme, policijski istražitelji koji su nakon Sarajevskog atentata ispitivali Andrićevu ulogu u ovom događaju – prepoznavši u spominjanju "kraljevih vojski" stvarnog srpskog kralja Petra I. Karađorđevića – samu pjesmu čitali su upravo kao dokaz o Andrićevoj aktivnoj umiješanosti u atentat te, posebno, kao zazivanje oslobodilačkog dolaska srpske vojske, pa će, zahvaljujući ovakvom policijskom razumijevanju, između ostalog i zbog ove pjesme pisac biti optužen za veleizdaju i završiti u tamnici najprije u Splitu, a potom u Šibeniku i Mariboru, da bi kasnije, zbog nedostatka drugih dokaza, bio oslobođen optužbi i interniran prvo u Ovčarevo kraj Travnika, a na kraju u Zenicu. Međutim, naknadno, 1922. godine, onda kad je već stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno u vremenu kad je kretao putem svoje sve uspješnije diplomatske karijere u službi Kraljevine, i sam Andrić podržat će

nekadašnje policijsko tumačenje *Prve proljetne pjesme* – u predstavci Skupštinskom odboru za priznavanje nacionalnog rada navest će je kao jedan od važnih priloga dokazima o njegovu prijeratnom nacionalnom angažmanu, pri čemu će naslov pjesme preoblikovati prema njezinu refrenu i nekoć spornom mjestu, ali uz važnu izmjenu koja je sasvim izravno i nesumnjivo svjesno referirala historijsku ličnost srpskog kralja – *Kad će doći Kraljeva vojska*.[13] A tako su se književnost i Sarajevski atentat po prvi put u Andrićevu slučaju našli u uskoj, neraskidivoj međusobnoj vezi – u Andrićevoj naknadnoj (re)interpretaciji *Prva proljetna pjesma* postala je u neku ruku (i) pjesma o samom atentatu, pjesma koja ga, doduše, šifrirano i mimikrijski, ali sa sigurnošću najavljuje kao ono za što se zna da će se neumitno desiti, a što se ne smije glasno kazati, a pogotovo postaje pjesma o oslobodilačkom dolasku srpske vojske i pobjedi Srbije nad Austro-Ugarskom, što – najzad – samoj pjesmi, njezinu očitom svečanom zanosu i stradalničkoj melanholiji, daje i karakter upravo ranije istaknutog čuda, one apostrofirane svete tajne i mistike, baš kao i oreol žrtve i žrtvovanja, tim prije što je u pitanju upravo tekst zbog kojeg je njegov autor utamničen i prognan. Jer, u osnovi poetički zasnovana na elementima ekspresionističkog iskustva svijeta i života, a naročito potpomognuta ekspresionističkom "čežnjom kojoj nema

[12] Andrić, Ivo: *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. XI. Sarajevo: Svjetlost, 1984, str. 147.

[13] Usp.: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 170.

imena“, a koja je bila jedna od konstanti avangardne poetike ovog trenutka u južnoslavenskim književnostima, *Prva proljetna pjesma* Sarajevski atentat u autorovoj poslijeratnoj (re)interpretaciji prikazala je upravo kao izraz i ostvarenje iste ove duboke lirske žudnje, s melanholičnom željom nestrpljivog čekanja i tihom, ali stvarnom svečanom radošću izvjesnosti – kao čin volšebnog, upravo čudesnog ispunjenja onog što je najljepši i najčišći san, bez obzira na cijenu stradanja. Pritom, a već u prvoj godini nakon Andrićeve smrti, prilikom priređivanja jednog od prvih posthumnih izbora autorova književnog rada, ovakvo što će naknadno – također retroaktivnom interpretativnom gestom – biti još i više, dodatno potencirano uvrštavanjem ove pjesme u Andrićevu knjigu pjesama i pjesama u prozi *Šta sanjam i šta mi se događa* (1976), što je još izrazitiji primjer naročitog posteriornog memorijalističkog tekstualiziranja Sarajevskog atentata i mladobosanskog naslijeđa u Andrićevu slučaju, tim prije što je ovaj put u pitanju i svojevrsna knjiga pjesničkog “zavještanja“ književnog Barda, mada – istina – ovakvo što sad više nije autorski, već priređivački čin.[14]

Uza sve ovo, a u kasnijoj autorskoj, kao i potonjoj priređivačkoj (re)interpretaciji pjesme, u njezinu idejno-ideološkom aspektu, a tragom prije svega onog što su “kraljeve vojske“ (i još više sa sviješću o onom što je “Kraljeva vojska“ koju naknadno naglašava sam Andrić), podrazumijeva se i pijemontski lik Srbije, kako one stvarne, realne, u vremenu pred Sarajevski atentat sve važnijeg faktora balkanske društvene zbilje i otud sposobne za “dane velikih djela“ koje spominje Andrić, tako i one nebeske, kosovske, koja može i hoće uskrsnuti, a koja je u ovom svečanom iščekivanju satkana upravo od čežnje i snova. Na ovakvo što, između ostalog, upućuje i navedeni Andrićev dnevnički zapis od 8. juna 1912. godine nakon Jukićeva atentata na Cuvaja, a gdje Andrić u nesumnjivoj vezi s kasnijom *Prvom proljetnom pjesmom* također spominje “dane velikih d(j)ela“, uz diskretnu, ali ovdje važnu aluziju na prije svega ono što je predodžba o srpskoj tradiciji buna i ustanaka, a koja je u ovom vremenu i inače imala posebno simboličko značenje i vrijednost, osobito u mladobosanskom kontekstu, ali i šire, naročito u vezi s onim što je ideal “kosovskog tiranoubistva“ o kojem u vezi sa Sarajevskim atentatom i Mladom Bosnom piše Vladimir Dedijer.[15] U istom smislu znakovito je, također, još eksplicitnije vezivanje “dana velikih djela“ i uskrsnule Srbije u Andrićevu prikazu knjige patriotske i ratne poezije Vojislava Ilića Mlađeg, gdje 1914. godine, tek malo prije Sarajevskog atentata, Andrić s oduševljenim sjećanjem na pobjede srpske vojske u nedavnim Balkanskim ratovima piše:

“Kada su se s onu stranu Drine događale velike stvari i neviđena djela, mi smo strepili pred događajima, i nosili se čudnim mislima i radosnim slutnjama u duši. [...] Ali mi smo iza rešetaka gledali krvavo svitanje, bili smo isključeni iz dana velikih djela.”[16]

Ovako je – konačno – Sarajevski atentat, baš kao i ono što je cjelina mladobosanskog djela, dobio još jedno važno značenje, naročito u smislu šire – dulje i trajnije povijesne, ali i epske te mitske dimenzije, tj. ono što je aspekt borbeno-pobunjeničke srpske prošlosti, epike i mitologije, gdje su opet zanos i stradanje neki od ključnih konstituenta kako historijskog, tako i epskog te mitskog smisla – riječ je, dakle, najzad i o gesti cjelovitog uključivanja u sistem *kulturalnog pamćenja*. A sve ovo pokazat će se kao posebno značajno s obzirom na kasnije Andrićevo književno djelo i njegovo sjećanje na Sarajevski atentat, pri čemu će u međuvremenu i samo na važan konstituirati neke od ključnih memorijskih predstava o atentatu i mladobosanskom pokretu uopće.

3.

Bez obzira na autorove kasnije (re) interpretacije, u Andrićevoj *Prvoj proljetnoj pjesmi* naravno nema – niti je moglo biti – samog Sarajevskog atentata, ali, uz nekoliko drugih mjesta u djelu poslovično opreznog i odmjerenog pisca, atentat i poezija kod Andrića sreli su se vrlo blisko barem još jednom nakon ove pjesme, a prije samog atentata u Sarajevu – u eseju *A. G. Matoš*, objavljenom također u časopisu *Vihor* u proljeće 1914. godine, eseju koji će Andrić napisati povodom Matoševe smrti, a poentirati opet znakovito:

[14] Usp.: Andrić, Ivo: Šta sanjam i šta mi se događa. Pesme i pesme u prozi, prir. Petar Džadžić. Beograd: Prosveta, 1976.

[15] Usp.: Dedijer, Vladimir: *Sarajevo 1914*. Ljubljana – Beograd – Sarajevo: Državna založba Slovenije – Prosveta – Svjetlost, 1965.

[16] Citirano prema: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 167.

"Sva Hrvatska nelijepo hrče. Budni su samo pjesnici i atentatori."[17]

Ni ovdje – razumije se – Andrić nije mislio na Gavrila Principa već najvjerovatnije na Luku Jukića i/ili Bogdana Žerajića, koji je još ranije, 1910. godine izvršio (također neuspjeli) atentat na austrougarskog guvernera BiH Marijana Varešanina, mada su Andrićevi susreti s Principom zapamćeni upravo u vezi s poezijom – u tom burnom vremenu zanosa i stradanja, poezije i revolucije, Princip je Andriću govorio o pjesmama koje piše, Andrić je prihvatio da ih pročita, ali mu ih Princip nikad nije dao na uvid, uz izgovor da ih je spalio.

Do konkretnih, stvarnih susreta Andrića i Sarajevskog atentata doći će, međutim, tek nakon samog atentata, kad uza sumnju da je imao aktivnu ulogu u ovom događaju i bliske veze sa sarajevskim atentatorima Andrić završava u zatvoru. Tu, u splitskoj, šibenskoj i mariborskoj tamnici, začela se i autorova poezija iz pjesničkih zbirki *Ex Ponto* i *Nemiri*, kao i – barem misaono – njegov tzv. tamnički ciklus pripovijetki, a unutar njega i za Andrića posebno važni lik Tome Galusa, autorova književnog *alter ega*,[18] a koji će izbiti i u naslov Andrićeve važne pripovijetke *Zanos i stradanje Tome Galusa*. Inače, cijela ova, rana faza u razvoju Andrićeva književnog djela, pa tako i ovaj tok autorova mladobosanskog narativa i oblikovanja Sarajevskog atentata, u znaku je izrazitog intimizma, s naglašenim poetsko-lirskim prosedeom čak i u pripovjednom tekstu, što će se, međutim, pokazati također značajnim u procesu memorijaliziranja samog atentata i mladobosanskog djela uopće, a koji ovdje uz važnu epsku snagu na ovaj način dobivaju i karakterističnu *ljudsku*, humanu stranu – ono što kao takvo nastoji dokraja humanizirati samu predstavu o Sarajevskom atentatu i njegovim mladobosanskim izvršiocima, a time dobivaju i jednako važni emotivni karakter i naročiti, upravo poetsko-lirski *pathos*. Upravo ovakvo što bit će prisutno i na stranicama Andrićeve prve autorske knjige – pjesničke zbirke *Ex Ponto*, koja o potenciranoj humanoj strani mladobosanskog zanosa i stradanja hoće svjedočiti već svojim simboličkim naslovom, što je slučaj i u autorovoj ispovijedi o – kako kaže – "bolu žrtve" i čovječanstvu "koje preko patnje ide istini i dobru u susret" (mada – razumije se – autorov pjesnički prvjenac nipošto se ne može svesti tek na svoj inicijalni mladobosanski narativ):

"Je li kad bilo naraštaja i u naraštaju pojedinca na kom bi počivale ovako teške baštine i neminovna prokletstva rase i krvi?

Strahovit je hod historije; preteški su tereti prošlosti i zahtjevi budućnosti na ovim uskim plećima."[19]

No, vrhunac Andrićeva memorijaliziranja Sarajevskog atentata, jednako kao i vrhunac memorijaliziranja onog što je cjelina mladobosanskog djela, javit će se više od četvrt stoljeća kasnije – u romanu *Na Drini ćuprija*, koji je ponajviše zaslužan za to da je Andriću 1961. godine dodijeljena Nobelova nagrada za književnost, i to upravo "za epsku snagu kojom je pratio teme i opisao ljudske sudbine iz povijesti svoje zemlje", kako je autorovo književno djelo okarakterizirao Anders Österling, stalni sekretar Švedske akademije, prilikom dodjele nagrade Ivi Andriću.[20]

Kao što je poznato, *Na Drini ćuprija* hronika je grada – višegradske kasabe, jednako kao i hronika mosta – ćuprije Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu, ali i roman koji na način *pars pro toto*, u sinegdoškoj transformaciji, kroz priču o Višegradu i višegradskom mostu posredno predstavlja neke od ključnih momenata bosanskohercegovačke prošlosti od 16. stoljeća, pa sve do ljeta 1914. godine, odnosno upravo do Sarajevskog atentata i početka Prvog svjetskog rata, kao one vremenske tačke iz koje se roman i pripovijeda. U obilju vrlo raznolikih tema ovog romana, koji je žanrovski i roman-rijeka, te kao takav sastavljen od čitavog niza pojedinačnih priča međusobno povezanih prije svega višegradskim toposom i motivom mosta, Andrićeva *Na Drini ćuprija* tematizira između svega

[17] Andrić, Ivo: *Umetnik i njegovo delo*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. XIII. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 194.

[18] Usp.: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 326–328.

[19] Andrić, Ivo: *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. XI. Sarajevo: Svjetlost, 1984, str. 23.

[20] Usp.: Anders Österling, *Award Ceremony Speech*, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1961/press.html.

ostalog i ono što se u osnovi može tumačiti kao povijest porobljenosti Bosne i njezina oslobođenja, barem kako to vidi i prikazuje pripovjedač romana, uključujući u ovakvo što i povijest društveno-političke i identitetske autoemancipacije, pri čemu se ovaj proces odvija od osmanskog ("turskog") doba, preko austrougarskog ("austrijskog") vremena, opet s vrhuncem upravo u trenutku Sarajevskog atentata i početka Prvog svjetskog rata. U tom smislu, uz neposredno prijeratne godine, i vrhunac samog romana kao cjeline jeste upravo ljeto 1914. godine, koje se u romanu *Na Drini ćuprija* javlja od njegova XXI poglavlja, pa sve do kraja romana, i to s čitavim nizom sličnosti u poređenju s Andrićevim sjećanjem na ljeto 1914. iznesenim u jubilarnom intervjuu iz 1934. godine, s tim što je ovdje, kao u romanu vezanom za Višegrad i njegov most, fokus prije svega lokalni. Dakle, kao i u Andrićevu intervjuu, ljeto 1914. godine i ovdje se u početku pojavljuje kao "žarko i mirno leto", ali i kao vrlo brzo ljeto "sa ukusom vatre i ledenim dahom tragedije na svakom koraku", prikazano upravo "sa žarom, ali i sa tom dubokom melanholijom", odnosno kao ono što je izgledalo upravo "strašno, divno i veliko, kao međa vekova i razdoblja", baš kao i s osjećajem da to "polako nestaje i bledi kao pesma koja se više ne peva ili jezik kojim se sva manje govori", uprkos onom što je nekadašnje "okrilje patnje i žrtve savladanog straha i prežaljene mladosti", te, naravno, s važnom, neizostavnom podjelom svijeta "po tome na kojoj je ko strani bio i čime se je zaklinjao 1914. godine":

"Najposle, došla je i godina 1914, poslednja godina hronike o mostu na Drini. Ona je došla kao i sve ranije godine mirnim hodom zemnog vremena, ali uz potmulu huku sve novijih i sve neobičnijih događaja koji su se kao talasi propinjali jedan iznad drugog.

Toliko je božjih godina prešlo preko kasabe pored mosta i toliko će ih još preći. Bilo ih je i biće ih još svakojakih, ali će godina 1914. uvek ostati izdvojena. Tako bar izgleda onima koji su je preživeli. Njima izgleda da se nikad, ma koliko se pričalo i pisalo o tome, neće moći ili neće smeti kazati sve ono što se tada sagledalo tamo u dnu ljudske sudbine, iza vremena i ispod događaja. Ko da izrazi i prenese (tako misle oni!) one kolektivne drhtaje koji su odjednom zatresli masama i koji su sa živih bića stali da se prenose na mrtve stvari, na predele i građevine? Kako da se opiše ono talasanje u ljudima, koje je išlo od nemog životinjskog straha do samoubilačkog oduševljenja, od najnižih nagona krvološtva i podmukle pljačke do najviših podviga svetačkog žrtvovanja u kome čovek prevazilazi sebe i dodiruje za trenutak sfere viših svetova sa drugim zakonima? Nikad to neće moći biti kazano, jer onaj ko to sagleda i preživi, taj zanemi, a mrtvi ionako ne mogu da govore. To su stvari koje se ne kazuju, nego zaboravljaju. Jer da se ne zaboravljaju, kako bi se mogle ponavljati?

Toga leta 1914. godine, kad su gospodari ljudskih sudbina poveli evropsko čovečanstvo sa igrališta opšteg prava glasa u već ranije spremljenu arenu opšte vojne obaveze, kasaba je pružala malen ali rečit obrazac prvih simptoma jednog oboljenja koje će s vremenom postati evropsko, pa svetsko i opšte. To je bilo vreme na granici dveju epoha

ljudske povesnice, i otud se mnogo jasnije video kraj one epohe koja je tu završavala nego što se nazirao početak nove koja se otvarala. Tada se još za nasilja tražilo opravdanje i za zverstva nalazilo neko ime, pozajmljeno iz duhovne riznice prošlog veka. Sve što se dešavalo imalo je još izgled prividnog dostojanstva i draž prvine, onu strahovitu, kratkotrajnu i neizrecivu draž koja je docnije tako iščilela da je ni oni koji su je tada tako živo osetili ne mogu više u sećanju da izazovu.

Ali sve su to stvari koje samo uzgred napominjemo i koje će pesnici i naučnici idućih epoha ispitivati, tumačiti, i vaskrsavati sredstvima i načinima koje mi ne slutimo, a sa vedrinom, slobodom i smelošću duha koji će biti daleko iznad našega. Njima će verovatno poći za rukom da i za ovu čudnu godinu nađu objašnjenje i da joj odrede pravo mesto u istoriji sveta i razvoju čovečanstva. Ovde, ona je za nas jedino i pre svega godina koja je bila sudbonosna po most na Drini.

Leto 1914. godine ostaće u sećanju onih koji su ga ovde preživeli kao najsvetlije i najlepše leto koje se pamti, jer u njihovoj svesti ono sja i na čitavom jednom džinovskom i mračnom horizontu stradanja i nesreće, koji se proteže do u nedogled."[21]

Slično se odnosi i na vrijeme koje prethodi ljetu 1914. godine i Sarajevskom atentatu, odnosno na ono što je prijeratni idejno-misaoni koloplet i složeno unutrašnje društveno i političko-ideološko gibanje, koje, u polifonijskoj strukturi romana (a koju zrcali i prethodni odlomak), Andrić prikazuje upravo u njihovoj izrazitoj složenosti, proturječnosti i agonalnosti, uključujući i ono što je revolucionarna ideja mladobosanaca. S ovim u vezi, u romanu je posebno akcentiran upravo mladobosanski naraštaj, i to opet upravo s njegovim revolucionarnim zanosom, baš kao i s anticipacijom njegova kasnijeg stradanja:

"Bilo je i biće zvezdanih noći nad kasabom, i raskošnih sazvežđa i mesečina, ali nije bilo i bogzna da li će još biti mladića koji u takvim razgovorima sa takvim mislima i osećanjima bdiju na kapiji. To je naraštaj pobunjenih anđela, u onom kratkom trenutku dok još imaju svu moć i sva prava anđela i plamenu gordost pobunjenika."[22]

I ovdje je, kao i na drugim mjestima u romanu, više nego očita sličnost s Andrićevim književnim dijelom iz vremena Mlade Bosne i uopće s mladobosanskom književnom tradicijom, posebno u smislu ovdje ključne predstave o mladobosanskim pobunjenicima kao "pobunjenim anđelima", a na isti način bit će prikazan i kod Andrića izrazito važni lik Tome Galusa, njegova – kako je spomenuto – naročitog književnog *alter ega*. Oblikovan i u Andrićevim pripovijetkama iz tzv. tamničkog ciklusa, uključujući i prozu *Postružnikovo carstvo*, odnosno jedno od poglavlja autorova nedovršenog romana *Na sunčanoj strani*, a gdje Austro-Ugarskoj između ostalog poručuje: "Mi Srbi smo u temeljima ove carevine. Tu mi kopamo, a to možemo jer smo mali"[23], Galus se i u romanu *Na Drini ćuprija* pojavljuje s istom revolucionarnom idejom, čija je sličnost s Andrićevim riječima iz razgovora s Ljubom Jandrićem također jasno vidljiva:

"On je sa živošću koja mu je bila urođena i rečnikom koji tada vladao u omladinskoj nacionalističkoj literaturi nabrajao planove i zadatke revolucionarne omladine. Sve žive snage rase biće probuđene i stavljene u dejstvo. Pod njihovim udarcima raspašće se Austro-Ugarska Monarhija, ta tamnica naroda, kao što se raspala evropska Turska. Sve antinacionalne i reakcionarne sile koje danas sputavaju, dele i uspavljuju naše nacionalne snage biće pobeđene i potisnute. Sve će to moći biti izvedeno, jer je duh vremena u kome živimo naš najbolji saveznik, jer su i napori ostalih malih i porobljenih naroda sa nama. Savremeni nacionalizam trijumfovaće nad konfesionalnim razlikama i zastarelim predrasudama, oslobodiće narod stranih nenarodnih uticaja i tuđinske eksploatacije. I tada će se roditi nacionalna država.

Galus je tada opisivao preimućstva i lepote te nove nacionalne države koja će oko Srbije kao Pijemonta okupiti sve Južne Slovene na osnovi potpune plemenske ravnopravnosti, verske snošljivosti i građanske jednakosti."[24]

Ovakav Galusov zanos razlog je i njegova stradanja, krivica bez stvarne krivice, kako to prikazuje Andrić, a što je istaknuto već u naslovu rane autorove pripovijetke *Zanos i stradanje Tome Galusa*, koja je s romanom *Na Drini ćuprija* u očitoj, vrlo bliskoj vezi. A ovakvo što – sve zajedno – reći će to da je upravo *Na Drini ćuprija* Andrićevo ključno djelo onda kad je u pitanju tekstualiziranje i memoriranje, odnosno reprezentacija i memorijalizacija Sarajevskog atentata, a preko njega i mladobosanske ideje uopće, tim prije što je roman dodatno ovjeren *hroničarskim*, tj. prividno objektivnim stilom pripovijedanja, pri čemu ovaj roman u sebi memorira te memorijalizira sve ono što je tematika ove vrste u ostatku autorova književnog djela, od *Prve proljetne pjesme* pa nadalje, ali, isto tako, na važan način nastavlja i tradiciju književnosti Mlade Bosne, s u osnovi manje-više istim temeljnim značenjem i smislom, iako, naravno, u bitno drugačijem književnom prosedeu i s drugim važnim poetičkim te širim promjenama koje su se u međuvremenu desile u autorovu književnom radu.

Pa ipak, u svemu ovom postoje i neke isto tako važne razlike.

Andrić roman *Na Drini ćuprija* piše u Drugom svjetskom ratu u

[21] Andrić, Ivo: *Na Drini ćuprija*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. I. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 328–329.

[22] Andrić, Ivo: *Na Drini ćuprija*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. I. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 286.

[23] Andrić, Ivo: *Na sunčanoj strani (Rekonstrukcija romana)*, prir. Žaneta Đukić Perišić. Novi Sad: Matica srpska, 1994, str. 93.

[24] Andrić, Ivo: *Na Drini ćuprija*, *Sabrana djela*, prir. Vera Stojić i dr., knj. I. Sarajevo: Svjetlost, 1981, str. 301–302.

okupiranom Beogradu – u vremenu kad one Jugoslavije u čijem su ostvarivanju učestvovali i mladobosanci praktično više nema, s golemim iskustvom i brojnim iznevjerenim očekivanjima jer, između svega ostalog, tad je i bivši jugoslavenski kraljevski ambasador kod Trećeg Reicha, čija mu ideologija, međutim, nije bila bliska. A u ovakvoj perspektivi, složenoj i iznutra kontradiktornoj, u vremenu kad je cijelu Evropu i ostatak svijeta razdirao još jedan veliki rat, u konačnoj slici učinaka Sarajevskog atentata, kao i uopće onog što su mladobosanski ideali, znatno je manje zanosa i mnogo više stradanja. Uz jasno sugeriranu distancu, kad se Sarajevski atentat i mladobosanski ideali sagledavaju i s naznakama neke vrste uglavnom sažaljivog (auto)ironijskog odmaka spram mladalačkih, neiskusnih, pa i naivnih snova jednog pokoljenja, u konačnici nesvjesnog dalekosežnosti svojeg djela i nerazrješive složenosti povijesnog postojanja (a što može manje ili više asocirati i autorov različit odnos prema *Prvoj proljetnoj pjesmi* u različitim okolnostima neposrednog života i aktuelnog historijskog trenutka), roman se završava tzv. otvorenim krajem, ambivalentnim po svojoj prirodi, pri čemu se u njegovoj posljednjoj sceni javlja lik konzervativnog, ali čestitog Ali-hodže Mutevelića, koji nad slikom teško oštećenog mosta izdiše dok Kraljeva, srpska vojska ulazi u grad, dakle u onoj situaciji koju je oslikala još Andrićeva *Prva proljetna pjesma*. To, međutim, ovdje označava i željeni oslobodilački čin, ali između ostalog i konačan, bespovratan kraj čitavog jednog, historijski dotrajalog svijeta, slično onom kako razvoj mladobosanske revolucije vidi Toma Galus ("sve antinacionalne i reakcionarne sile koje danas sputavaju, dele i uspavljuju naše nacionalne snage biće pobeđene i potisnute"), a zapravo početak jednog novog, žuđenog, ali ipak na kraju ne nužno mnogo sretnijeg vremena. Ovakvo što odnosi se ne samo na konzervativnu bosanskomuslimansku zajednicu kakvu prikazuje roman, a čiji je simbol upravo Ali-hodža, već i na tzv. "Principovo pleme", tj. zajednicu koja je nakon progona "Turaka" i okončanja višestoljetne osmanske vlasti u atentatorskom djelu Gavrila Principa i drugova vidjela ostvarenje mitski i epski davnog sna s Kosova polja, baš na 525. godišnjicu Kosovske bitke, galusovski stremeći onom što su "preimućstva i lepote te nove nacionalne države koja će oko Srbije kao Pijemonta okupiti sve Južne Slovene na osnovi potpune plemenske ravnopravnosti, verske snošljivosti i građanske jednakosti". No, sve ovo neće, naravno, kazati da Andrićeva predodžba Sarajevskog atentata i mladobosanskog djela uopće ovdje prelaze iz pozitivne u negativnu – naprotiv, riječ je tek o paradoksalnoj vezi zanosa i stradanja, koju je Andrić iz vlastitog ljudskog opreza i straha osjetio još u ranoj mladosti, a onda u širokim okvirima složenog romana kakav je roman *Na Drini ćuprija* misaono-filozofski produbio i književno oblikovao. Kad je riječ o perspektivi srpske zajednice kao perspektivi iz koje je (uz, naravno, druge, različite individualne i kolektivne narativne glasove) ponajviše pripovijedan roman,[25] u pitanju je, pritom, i novo, dodatno memorijalizacijsko preoblikovanje Sarajevskog atentata i mladobosanskog djela, i to ovaj put u duhu još više naglašene *kosovske tragike*, gdje su kao trajne kategorije zanos i stradanje također neodvojivi, kako je to Andrić pokazao i u svojem glasovitom eseju *Njegoš kao tragični junak kosovske misli* (1935).

Uprkos ovom osobenom povijesnom tragizmu i pesimizmu koji se javlja na kraju romana, a koji je dovoljno jasno vidljiv, roman *Na Drini ćuprija* Ive Andrića objavljen je odmah po oslobođenju Beograda, već u martu 1945. godine, kao – po svoj prilici – prvi domaći roman u tek oslobođenoj Jugoslaviji. Iako na prvi pogled paradoksalno, tad je – u jugoslavenskoj socrealističkoj interpretacijskoj matrici – nimalo slučajno predočen bitno drugačije i pritom znatno optimističnije – kao roman o "vječitoj borbi naših naroda i narodnosti za slobodu", odnosno kao roman o neprekinutoj povijesti narodnog oslobođenja i historijskoj nužnosti narodne pobjede upravo od bitke na Kosovu polju pa nadalje, sve do partizanske savremenosti i socijalističkog trenutka, odnosno opet, dakle, kao roman o jednom naročitom, mada ipak nešto drugačijem zanosu i stradanju, uz naglašavanje njegove općeljudske, humanističke strane i estetskog idealizma. U najnovije vrijeme, pak, s raspadom zajedničkog jugoslavenskog književno-kulturalnog interpretacijskog prostora i javljanjem novih društvenih, političkih i ideoloških okolnosti, dolazi do pojave niza različitih, nerijetko i potpuno suprotstavljenih i međusobno isključujućih čitanja Andrićeva romana uopće, pa tako i predstave o Sarajevskom atentatu koju oblikuje, a u kojima mladobosanski zanos i stradanje znače, opet, i uvijek, nešto drugo. Uz čitav repertoar drugih mogućnosti, ovakvo što uključuje i ona dokraja oprečna razumijevanja poput ili predodžbe o prije svega slavnoj, junačkoj višestoljetnoj borbi za svenarodno ujedinjenje i otadžbinu prvenstveno jednog, državotvornog naroda, na jednoj strani, ili – sasvim drugačije – predodžbe o jednom od kobnih trenutaka u dugoj i složenoj povijesti jedne uporne izrazito nacionalističke ideologije i njezina velikodržavnog projekta, na drugoj strani. A sve to danas, cijelo stoljeće nakon sarajevskih pucnjeva što su promijenili svijet, još više usložnjava sliku Mlade Bosne i Sarajevskog atentata, i to ne samo u književnom djelu Ive Andrića, već uopće u cjelini postjugoslavenskih kultura i društava. ■

[25] Usp.: Đukić Perišić, Žaneta: *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012, str. 417.

Rad je objavljen i u: Sarajevski dugi pucnji 1914.: Događaj - narativ - pamćenje, prir. Vahidin Preljević i Clemens Ruthner, Vrijeme, Zenica, 2015.

Evlija o bošnjačkom narodu I BOSANSKOM JEZIKU

Svjedočenja o obitovanju Bošnjaka i prisustvu bosanskog jezika u Bosni, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori

Zasigurno jedna od ličnosti koja je obilježila osmansku historiju XVII stoljeća, a time i bosansku historiju predmetnog razdoblja, jeste Evlija Čelebija, pisac "Sejahatname" i najznačajniji osmanski putopisac, a bez dvojbe i jedan od najvećih svjetskih putopisaca. Iako je Evlija danas poznato ime, poznatiji je i proučavaniji na Zapadu, kome je posvećen manji dio njegovog "Putopisa", dok je u muslimanskim zemljama, čije opise obuhvaća većina njegovog "Putopisa", proučavan, bez istinskog interesa. Primjera radi, zadnji stručni članak o Evliji Čelebiji u Bosni je objavljen davne 1988. godine. Stoga, zapitajmo se, koliko, ustinu, znamo o Evliji Čelebiji, posebice o njegovim putovanjima po Bosni i drugim bošnjačkim krajevima, njegovom službovanju kod uglednih Bošnjaka Osmanskog carstva, njegovim opisima građevina koje su naši zemljaci podizali u ime Božije širom Osmanskog carstva? U ovom radu, koji predstavlja poglavlje šire cjeline pod nazivom "Evlija Čelebija o Bošnjacima", imamo samo jedan cilj: predstavljanje Evlije Čelebije i njegovog odnosa sa Bošnjacima toga doba.

Piše: Jusuf Džafić

Evlija Čelebija je Bošnjacima posvetio pozamašne dijelove svoje "Sejahatname", tako da nema nijedne knjige od deset njenih knjiga u kojoj se ne govori o Bošnjacima, posebno u 5., 6. i 7. knjizi, u kojima se nalaze opisi njegovih putovanja po Ugarskoj i južnoslavenskim zemljama. Budući da je Evlija veliku pažnju posvetio životu običnih ljudi, u "Sejahatnami" nalazimo i zapise o religiji, nacionalnosti i jeziku ljudi kroz čije je krajeve opisao, čime je Evlija prvenstveno doprinio proučavanju ionako nejasne demografske historije Osmanskog carstva za period sredine XVII stoljeća. U dijelovima svezaka u kojima govori o svojim putovanjima kroz južnoslavenske prostore i Ugarsku, nalazimo za Bošnjake izuzetno važne demografske podatke o vjerskoj, etničkoj i jezičkoj strukturi stanovništa Bosne, Srbije, Crne Gore, Makedonije, osmanske Hrvatske, Unđurovine (osmanska Ugarska i Slovačka), posebno za razdoblje polovice XVII stoljeća.

Evlija je do svojih podataka za demografiju južnoslavenskih prostora i Ugarske dolazio prvenstveno na osnovu svojih ličnih zapažanja i informacija koje je prikupio na terenu, raspitujući se među prvacima onih gradova, tvrđava, kasaba, sela, palanki kroz koje je prošao i o kojima je pisao. Također, dobar dio demografske građe prikupio je iz raznih kanunama (posebno onih sultanskih) i fermana, te regionalnih i lokalnih dokumenata - kadijskih sidžila, finansijskih, katastarskih i drugih deftera, raznih vakufnama, fermana i sl.

Pitanje vjerodostojnosti Evlijinih izvješća, koji su u vezi sa demografijom naših prostora, i dan-danas je pitanje na koje ne postoji jednoglasan odgovor. Određeni autori, poput Jovana Radonića (Jovan Radonić, *Putovanja Evlije Čelebije po srpskim i hrvatskim zemljama*, Godišnjica Nikole Čupića, 29/1910, str. 33-101, 30/1910, str. 259-291, 31/1912, str. 233-297), su doveli u pitanje njihovu vjerodostojnost, neki su ih prihvatili bez kritičkog osvrta, kao što je to učinio Sejfuddin Kemura (Sejfuddin Kemura, *Iz Sejahatname Evlije Čelebije*, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, 20/1908, knj. 2, str. 183-202, knj. 3, str. 289-342).

Ipak, većina autora smatra da su Evlijini podaci jedni od najpouzdanijih i najdragocjenijih, budući da su uzeti sa lica mjesta i iz administrativnih dokumenata, ali da, kao i ostali slični izvori nisu nepogrješivi. Takav stav imaju, između ostalih, sljedeći autori: Hazim Šabanović (Evlija Čelebi, *Putopis.odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Svjetlost, Sarajevo, 1957, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović), Hamdija Kreševljaković (Vidi o njegovim djelima u kojima se poziva na Evliju u poglavlju *Sejahatnama kao izvor za proučavanje bošnjačke historije sredine XVII stoljeća*), Hivzija Hasandedić (Hivzija Hasandedić *Muslimanska baština Bošnjaka II*, Islamski kulturni centar, Mostar, 1999; Ibid., *Muslimanska baština Bošnjaka u Južnoj (Srednjoj) Hercegovini*, Islamski centar, Mostar, 1997; Ibid., *Muslimanska baština Istočne Hercegovine*, El-Kalem, Sarajevo, 1990; Ibid., *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2005), Fehim Nametak (Fehim Nametak, *Bošnjaci u Hrvatskoj u vrijeme osmanske vlasti*, Behar, br. 71-72), Adem Handžić (Adem Handžić, *O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću*, Prilozi za orijentalnu filologiju, 25/1975, str. 133-168), Alija Bejtić (Alija Bejtić, *Povijest i umjetnost Foče na Drini*, Naše starine, 3/1956, str. 23-74; *Ibid.*, *Banja Luka pod turskom vladavinom*, Naše starine, 1/1953, str. 91-116), Marta Andrić (Marta Andrić, *Simpozij o Evliji Čelebiji*, Scrinia slavonica, 12/2012, str. 377-380), Martin van Bruinessen i Hendrik Boeschoten (Martin van Bruinessen, *Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected in Evliya Çelebi's Seyahatname*, The Journal of Kurdish Studies, 3/2000, str. 1-11; Martin Van Bruinessen-Hendrik Boeschoten, *Evliya Çelebi in Diyarbekir*, Brill, Leiden, 1988), Robert Dankoff i Sooyong Kim (Robert Dankoff, *Ottoman Mentality. The World of Evliya Çelebi*, Brill, Leiden-Boston, 2006; Robert Dankoff-Sooyong Kim, *An Ottoman Traveller*, Eland, London, 2010), Joseph von Hammer (Joseph von Hammer, *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa in The seventeenth Century by Evliya Efendi*, Oriental Translation Fund for Great Britain and Ireland, London, sv. 1 u dva dijela 1834, 1848, sv. 2, 1850), Franz Taeschner (Franz Taeschner, *Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen*, Mayer und Müller, Leipzig, 1924-1926) i dr.

Također, treba naglasiti da su Evlijini demografski podaci za naše prostore često znali biti i zloupotrebljavani, pogotovo u hrvatskim nacionalističkim

krugovima (Vidi zloupotrebu u sljedećim djelima: Ante Starčević, *Izabrani spisi*, priredio dr. Blaž Jurišić, HIBZ, Zagreb, 1945, passim; Fehim Spaho, *Evlija Čelebija kod Zrinskog*, Napredak, kalendar za 1932, str. 58-66; Ibid., *Hrvati u Evlija Čelebijinu putopisu*, Hrvatsko Kolo, 13/1932, str. 41-50).

Mi ovdje nećemo zalaziti u podrobniju raspravu glede vjerodstojnosti Evlijinih demografskih podataka, ali pojasnit ćemo Evlijinu terminologiju kojom se služio prilikom govora o jeziku i etnicitetu naroda južnoslavenskih krajeva.

Evlija ne pravi razliku između makedonskog i bugarskog jezika, kao ni između Makedonaca i Bugara te ih naziva jednostavno Bugarima, a njihov jezik jedinstvenim imenom - bugarski. (Vidi primjer: "bugarska" sela Nagoričane kod Kumanova i nekadašnje Muradovo Selo kod Krive Palanke, *Putopis*, 293; Prilep, 303)

Evlija obično pravi razliku između Srba i Bugara, srpskog i bugarskog jezika, i to samo u slučaju kada detaljno govori i opisuje neko mjesto. Međutim, kada govori općenito o slavenskoj pravoslavnoj "raji" Bosne, Srbije i Makedonije, onda rabi sintagmu: Srbi i Bugari, odnosno srpski i bugarski jezik. Stoga, Evlijine Bugare i Srbe u Srbiji treba smatrati Srbima, Evlijine Srbe i Bugare u Makedoniji Makedoncima, Evlijine Srbe i Bugare u pograničnim dijelovima Srbije prema Bugarskoj Bugarima, a Evlijine Srbe i Bugare u Bosni Bošnjacima. (Vidi primjer: Beograd, 91; Srebrenica, 99; Prilep, 303; Štip, 343; Požega u Srbiji, 377; Rača, 480)

Kada Evlija spominje bugarski jezik u krajevima gdje su današnji Bugari, prema historijskim izvorima, tada bili većinsko stanovništvo, onda nema nikakve dileme da se tu radi upravo o Bugarima, a ne Makedoncima ili čak Srbima. Kao primjer, dovoljno je navesti slučaj Pirota. (Vidi primjer: Pirot, 61)

Evlija spominje Srbe i srpski jezik i pod tim imenima uglavnom označava pravoslavni živalj u današnjoj Srbiji. Zanimljivo da nijednom nije spomenuo Srbe na prostoru današnje Hrvatske, dok ih u Bosni spominje samo kao "raju" u Srebrenici. (Vidi primjer: Beograd, 84; Srebrenica, 99; Kruševac, 308; selo Kojnica kod Srem. Mitrovice, 350; selo Gojna Gora kod Gornjeg Milanovca 379)

Evlija piše o latinskom jeziku i Latinima. No, Evlija pod Latinima podrazumijeva katoličko življe u Bosni, Hrvatskoj, Srbiji, Ugarskoj i dr. Dotični katolički živalj skoro uvijek naziva Latinima, a njihov jezik latinskim jezikom. (Vidi primjer: Sarajevo, 118; Nadin kod Zadra, 160; Prijepolje, 391; Dubrovnik, 420; Herceg Novi, 433)

Evlija spominje hrvatski jezik i Hrvate. Međutim, budući da obično katolički živalj Hrvatske i Srbije naziva Latinima, a njihov jezik latinskim, nemamo mnogo izvješća u "Sejahatnami" o Hrvatima, a poglavito o hrvatskom jeziku. Zanimljivo je da u granicama današnje Bosne nikako ne spominje Hrvate. Jedino spominje da stanovnici Sarajeva, pored bosanskog, turskog i još tri druga jezika, govore i hrvatskim jezikom. (Vidi primjer: Bosanski ejalet, 116; Drniš kod Knina, 189-190)

Evlija spominje kako u Beogradu nema franačke mahale. U osmanskom društvu Franak je bilo ime za zapadnoevropske narode. Skoro u potpunosti odgovara terminu Latin. Mislimo da se ovdje prvenstveno odnosi na Nijemce. (Vidi primjer: Beograd, 84)

Evlija spominje Grke i grčki jezik samo na tri mjesta: tri grčke mahale u Beogradu (cca. 1500 st.); da se u Strugi priča bugarski (tj. makedonski) i grčki jezik; da se u Ohridu govori, pored turskog i bugarskog (makedonski), i grčki jezik. Očito je da beogradski Grci nisu starosjedioci, već doseljeni trgovci, dok je u Ohridu i Struzi po svoj prilici riječ o domaćim Grcima, te grčkom sveštenstvu koje je dominiralo u Makedoniji do sredine XIX stoljeća. (Vidi: Beograd, 84; Struga, 550; Ohrid, 561)

Evlija spominje Jermence u kontekstu Beograda, tačnije spominje jednu jermensku mahalu u Beogradu (cca. 500 st.). Očito je da je tu riječ o jermenskim trgovcima i njihovoj trgovačkoj koloniji. Inače, jermenski trgovci, koristeći se pogodnostima Pax Ottomana (relativni mir unutar Osmanske države u XVI i XVII st.) uspostavili su svoje trgovačke kolonije širom Osmanske carevine. (Vidi primjer: Beograd, 84)

Evlija spominje Jevreje u Beogradu, Sarajevu (2 mahale - cca. 1000 st.) i Užicu (1 mahala - cca. 500 st.). Radi se o Jevrejima sefardima koji su, bježeći pred španskom inkvizicijom, pronašli utočište u Osmanskom sultanatu. Čudno je što Evlija šuti o jevrejskoj zajednici u Skoplju koja je po svoj prilici bila veća i od sarajevske i od beogradske. (Vidi: Beograd, 84; Sarajevo, 105; Užice, 382).

Evlija spominje Juruke i jurački jezik. Juruci su Turci, doseljeni iz Anadolije na područje Rumelijskog ejaleta, pa samim tim i u makedonske krajeve. (Vidi primjer: nekadašnje juručko selo Kapudžioglu između Kratova i Velesa, 338; Štip, 343; Strumica 576)

Evlija govori o turskom jeziku na južnoslavenskim prostorima. Međutim, teško je razgraničiti kada govori specifično, tj. o ljudima kojima je turski jezik maternji jezik, kada govori općenito, tj. o ljudima kojima je turski drugi jezik, odnosno jezik administracije i nauke, a kada govori i specifično i općenito, tj. govori i o ljudima kojima je turski maternji jezik i o ljudima kojima je turski drugi jezik. Zanimljivo je da turski jezik Evlija nikako ne spominje na području Bosne, Slavonije, Dalmacije, turske Hrvatske, ako izuzmemo Sarajevo. S druge strane, najviše spomena za turski jezik nalazimo u Makedoniji, Kosovu i Negotinskoj krajini (Skoplje, Štip, Ohrid, Vučitrn, Kladovo, gdje se pouzdano zna da su živjeli etnički Turci - u nekim područjima spomenutih krajeva i dan-danas ima etničkih Turaka). Dakle, najvjerovatnije da Evlija prilikom govora o Sarajevu misli na općenitu upotrebu turskog jezika, dok se u većini ostalih mjesta misli ili samo na specifičnu upotrebu turskog jezika među etničkim Turcima ili na njegovu specifičnu upotrebu među etničkim Turcima i njegovu općenitu upotrebu među širim ili užim krugovima stanovnika dotičnog mjesta. (Vidi: Sarajevo, 116; Vučitrn, 274; Skoplje, 286; Štip, 343; Hram, 540; Kladovo, 545; Ohrid, 561)

Pod Arnautima i arnautskim jezikom Evlija misli na današnje Albance i

današnji albanski jezik, pošto su Albanci sve do početka XX stoljeća nazivani Arnautima, a njihov jezik arnautskim. (Vidi primjer nekadašnjeg arnautskog sela Omoras kod Ohrida, 334)

Evlija spominje također arbanaski jezik i Arbanase na nekoliko mjesta. Pod arbanaskim jezikom i Arbanasima misli na današnje Albance i albanski jezik, budući da su se naziv Arbanasi i arbanaski jezik ravnopravno koristili uz naziv Arnauti i arnautski jezik za Albance i albanski jezik sve do početka XX stoljeća. (Vidi primjer: Vučitrn, 274)

Evlija govori o Mađarima i mađarskom jeziku. Budući da u njegovo doba, nije bilo mnogo Mađara koji su živjeli u Slavoniji i Vojvodini, Evlija spominje samo mađarski jezik kao jezik Osijeka. (Vidi Osijek, 367)

Evlija je prilikom posjete tadašnjem mletačkom Splitu zabilježio uzorke italijanskog jezika i spomenuo da se mnogi Splićani služe italijanskim jezikom. Koliko je tada tačno Italijana živjelo u Splitu, teško je reći. Najvjerovatnije da nisu činili većinu, ali da je jezik administracije i nauke sigurno bio italijanski jezik, tačnije venecijanski dijalekt. (Vidi primjer: Split, 202-203)

Evlija spominje i Rome (Cigane). Naziv Cigani, zajedno sa svojim raznim inačicama u raznim evropskim i blisko-istočnim jezicima, koristio se sve do sredine XX stoljeća kao uobičajeni naziv za današnje Rome. Evlija spominje Cigane samo u Beogradu (3 mahale- cca. 1500 st.). Međutim, broj Roma je na južnoslavenskim prostorima tada morao biti veći, ali zbog njihovog marginalnog i nomadskog života, nisu posebno zaokupili Evlijinu pažnju. (Vidi primjer: Beograd, 84)

Evlija piše o poturima i poturskom jeziku. Poturima je nazivano lokalno slavensko stanovništvo koje je primilo islam. Oni mogu biti Srbi, Bošnjaci, Makedonci, Bugari, Hrvati. (Vidi primjer: Jagodina, 68; Beograd, 91; Požega u Srbiji, 377; Bač, 526)

Evlija pod Vlasima i vlaškim jezikom misli na Rumune i rumunski jezik, kako su se Rumuni i njihov jezik nazivali do XIX, odnosno XX stoljeća. (Vidi primjer: Vel. Bečkerek, 534; Kladovo, 545)

Evlija Bošnjake bilježi kao Bošnjake i Bosance, a njihov bosanski jezik kao bošnjački i bosanski jezik. Tako Evlija čas spominje da su stanovnici Bosne i bosanskih mjesta Bošnjaci, a čas da su oni Bosanci, odnosno da govore bosanski, tj. bošnjački jezik. Evlija također priča o Bošnjacima, odnosno Bosancima, kako ih nekad naziva, i u današnjoj Hrvatskoj (Ilok, Osijek, Pakrac, Kara Orman kod Knina i dr.), Srbiji (Užice, Kladovo, Morović kod Šida, Srem. Mitrovica, Kovilj kod Novog Sada, Novi Pazar i dr.) Crnoj Gori (Herceg-Novi), Ugarskoj (Kanjiža, Budim i dr.)

Evlija govori o rumelijskom jeziku koji se priča, kako on sam kaže, u Rumelijskom ejaletu. Očevidno je da Evlija pod rumelijskim jezikom podrazumijeva bugarski jezik. (Vidi primjer: Skoplje, 286)

Nakon pojašnjenja Evlijinog nazivlja glede etniciteta i jezika ljudi južnoslavenskih prostora, navest ćemo 36 pasusa "Sejahatname" koji su u vezi sa južnoslavenskim zemljama, u kojima Evlija izričito spominje Bošnjake/Bosance i bosanski-bošnjački jezik. To su njegova osobna svjedočenja o obitovanju Bošnjaka i prisustvu bosanskog jezika u Bosni, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori.

Pasuse donosimo hronološkim redom:

- Kasaba Jagodina: Cjelokupno njeno stanovništvo su poturi koji govore **bošnjački**. (*Putopis*, 68)

- Grad Beograd: Premda su beogradski muslimani poturi, oni ipak znaju srpski, bugarski, **bošnjački** i latinski način govora (istilah). (91)

- ...Brojevi su im opet kao u **bošnjačkom** jeziku. (92)

- Grad Srebrenica: Stanovnici su **Bošnjaci**, a raja su im Bugari i Srbi. (99)

- Selo Počinje kod Han Pijeska: To je **bošnjačko** selo na visokoj planini. (100)

- Han Mokro kod Pala: Mokro **bošnjački** znači kamenito i teško prolazno mjesto. (101)

- Grad Sarajevo i Bosanski ejalet: Narod govori **bosanski**, turski, srpski, latinski, hrvatski i bugarski. (116)

...Narod se u ovim krajevima u pučkom govoru zove **Bošnjaci**. Samo draže im je kad se kaže **Bosanci**. Kao što je čist njihov jezik, tako su, zaista, i oni sami bistri ljudi koji sve ispravno prosuđuju. Jezik im je blizak latinskom (misli na hrvatski). (120)

- Kara Orman kod Knina (današnji Crni Lug): Ona je kod **Bošnjaka (Bošnjakluk)** poznata kao Kara Ova. (159)

- Menzil Suha Vrba: **Bošnjaci** ovo mjesto zovu Vrbov Gaj. (178)

- Sastanak sa generalom Splita: Vaš prijatelj, hrabri paša, izvolio je reći:

"U njihovoj tamnici nalaze se u sužanjstvu jedan naš svirač, dva janjičara i šest gazija **Bošnjaka**. Neka nam ih preda." (199)

- Grad Jajce: Jajce na **bošnjačkom** jeziku znači jaje. (205)

- Kasaba Varcar Vakuf: **Bošnjaci** je zovu Varcar Vakuf. (209)

- Grad Banja Luka: Jezik im je **bosanski**. Oni svoja imena skraćuju pa Hasanu kažu Haso, Musau-Muso, Memiji-Memo, itd. (214)

- Grad (Stara) Gradiška: Gradiška na **bošnjačkom** jeziku znači "mali grad". (216)

- Grad Pakrac kod slav. Požege: Ovaj grad **Bosanci** pišu "Pakriče". (232)

- Kasaba Vučitrn: Stanovništvo toga šehera je rumelijski narod. Oni ne znaju da govore **bošnjački**, nego govore arbanaski i turski. (274)

- Uzroci ubojstva Gazije Sejdi Ahmet-paše: Kad je, međutim, naišao budimski vezir Ismail-paša, s pompom i sjajem, i prošao pokraj leša paše Sejdije, rekao je: "Ej, đaur, hej prokletnik!", i upotrebio neke psovke svojim **bošnjačkim** dijalektom. (321)

- Grad (Sremska) Mitrovica: Za vrijeme vašara govori se **bošnjački**, srpski i bugarski. (353)

- Kasaba Osijek: Tu je bilo sto dvadeset naoružanih i dobro obučenih kapidžibaša, dvije stotine dostojanstvenih ..., tri stotine muteferika, dvije stotine delija, dvije stotine gonulija (đonlija); dvije stotine Tatara, stotinu češnegira, stotinju vanjskih kilardžija, dvije stotine paževa sarača, tri stotine saridžija pod puškom, sedam stotina i sedamdeset sejmena, Hrvata, **Bošnjaka** i Arnauta, od kojih je svaki pojedini ličio na jednog starog lava. (368)

- Kasaba Požegadžik (Požega u Srbiji): Ovdašnja raja su Poturi, **Bošnjaci**, Srbi i Bugari...Svo muslimansko stanovništvo nosi kratke čohane dolame i kalpake raznobojne čohe, a govore **bošnjački**, srpski i bugarski. (377)

- Grad Rudnik: Svo stanovništvo govori poturski, kao Poturi...To je srpska i **bošnjačka** raja, vrlo ugledna i bogata. (375)

- Grad Užice: Govori **bosanski**. (383)

- Kasaba Prijepolje: ...govore **bosanski**, srpski, bugarski i latinski. (391)

- Kasaba Čajniče: Svi stanovnici govore **bosanski**. (398)

- Grad Foča: Govore **bosanski**. (405)

- Kasaba Stolac: Govore **bosanski**. (414)

- Kasaba Ljubinje: Njegovi stanovnici su porijeklom iz Novoga. Oni imaju nošnju kao Novljani...međusobno govore **bošnjački** i latinski. (416)

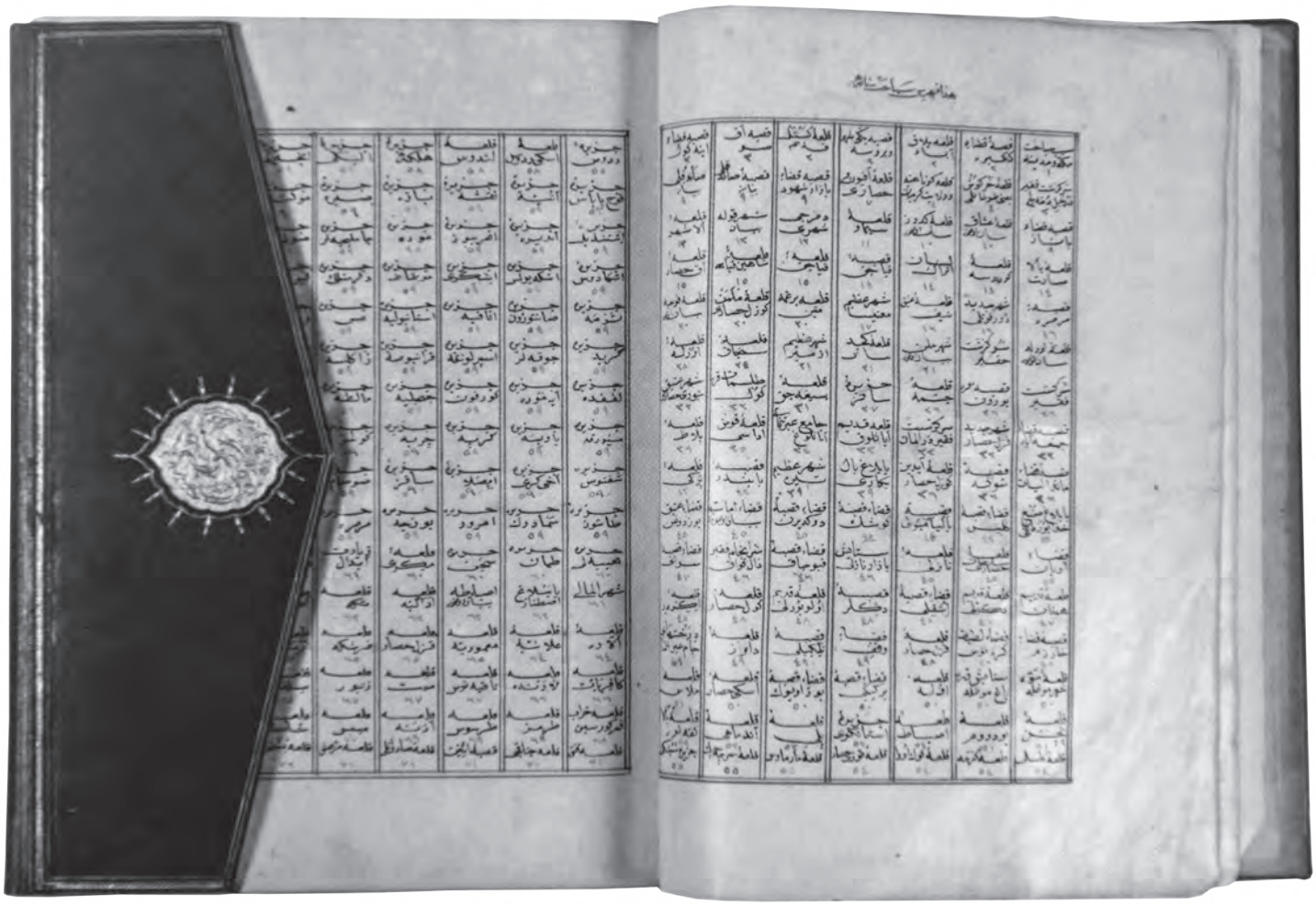

- Grad (Herceg) Novi: Većina stanovnika su arnautski, **bosanski** i hrvatski junaci, koji nose tijesnu odjeću poput Alžiraca... (429) Klima ovog grada je jako prijatna, stanovništvo dobro. Govori **bosanski**, srpski i latinski. (433)

- Grad Zvornik: Svi njegovi stanovnici su **Bosanci**. Nošnja im je dolama i potijesne serhatske čakšire. To je trgovački svijet koji govori **bosanski.** (478)

- Grad Morović kod Šida: Svo stanovništvo su **Bošnjaci**. (481)

- Grad (Sremski) Karlovci: Svi stanovnici su **Bošnjaci**. (511)

- Grad Ilok: Svi stanovnici su **Bošnjaci**. (517)

- Grad Bač: Stanovnici ovoga Bača su **Bošnjaci**, koji govore i poturski. (526)

- Palanka Kovilj kod Novog Sada: Na latinskom (tj. hrvatskom), srpskom i **bošnjačkom** jeziku Kobila znači konjski grad, jer ove zemlje ne spadaju u Mađarsku, to su srpske i **bošnjačke** zemlje. (527)

- Grad Hram kod Banatske Palanke: Stanovništvo se oblači na rumelijski način, a govori **bošnjački**, srpski, bugarski i turski. (540)

- Grad Kulič kod Smedereva: Među stanovnicima ove krajine ima vrlo mnogo posjetilaca svetih mjeseca i hadžija koji su proputovali kopna i mora. To su **Bošnjaci**, vrlo mirni, darežljivi ljudi, uljudni, prijatelji stranaca. (541)

- Grad Kladovo (Feth-i Islam): Svo stanovništvo govori **bošnjački** i turski, a znaju i vlaški. (545)

Evlija je prilikom obilaska južnoslavenskih prostora bilježio prisustvo i drugih naroda pored Bošnjaka, te postojanje drugih jezika pored bosanskog jezika. Zanimljivo je spomenuti da je prilikom opisa južnoslavenskih krajeva koje je posjetio Evlija Bošnjake i bosanski jezik spomenuo 36 puta, a sve ostale narode i njihove jezike svega 54 puta (osmanski južnoslavenski prostori 48 puta). Tako je spomenuo u Makedoniji nebošnjake i nebosanske jezike 16 puta, a Bošnjake i bosanski jezik nijednom; u Bosni nebošnjake i nebosanske jezike 2 puta, a Bošnjake i bosanski jezik 12 puta; u Srbiji nebošnjake i nebosanske jezike 25 puta (uključujući i Kosovo, Srbija bez Kosova 24), a Bošnjake i bosanski jezik 15 puta (Srbija bez Kosova 14); u Hrvatskoj nebošnjake i nebosanske jezike 9 puta (računajući i neturs ku Hrvatsku, samo turska Hrvatska 3), a Bošnjake i bosanski jezik 6 puta (samo turska Hrvatska 6); u Crnoj Gori nebošnjake i nebosanske jezike 2 puta, a Bošnjake i bosanski jezik jedanput. Također, Bošnjaci se spominju u kontekstu 2 vojna pohoda. To dovoljno govori koliko su Bošnjaci i bosanski jezik bili brojno zastupljeni i rašireni za vrijeme osmanske uprave u južnoslavenskim zemljama.

Ne bi bilo na odmet navesti u nastavku mjesta u vezi kojih Evlija spominje nebošnjake i nebosanske jezike.

Bosna: srpska i bugarska raja u Srebrenici, 99; 10 mahala Srba, Bugara i Vlaha u Sarajevu, te 2 mahale Jevreja, robinje u Sarajevu, većinom Srpkinje i Bugarkinje, a ima mnogo i Hrvata, 105, 117.

Hrvatska: Hrvati i muslimani u Nadinu kod Zadra, 160; hrvatska posada u Rinicama kod Šibenika, 183; italijanski u Splitu, 202; latinski u Dubrovniku, 420.

Srbija: bugarska raja u Pirotu, 61; po tri mahale u Beogradu Cigana, Grka, te Srba i Bugara, 1 mahala Jermena, Jevreji pored tvrđave, srpski, bošnjački, latinski u Beogradu, 84, 91; nekadašnje srpsko i bugarsko selo Zavije kod Beograda, 96; ne znaju bošnjački u Vučitrnu, već govore turski i arbanaski, 274; srpski i bugarski u Kruševcu, 308; srpsko i bugarsko selo Bistrica kod Lazarevca, 331; bugarsko selo Ovčar Banja kod Čačka, 332; nekadašnje srpsko selo Kojnica kod (Srem.) Mitrovice, 350; mađarski u Osijeku, 367; srpsko selo Rušanj kod Beograda, 374; Srbi u Gojnoj Gori kod Gornjeg Milanovca i srpsko i bugarsko selo Čestobrdica kod Požege, 379; srpska i bugarska sela Otanj i Tvrdići kod Požege, Dobri Do kod Ivanjice, Sevojno kod Užica, 380; tri mahale Latina, Srba i Bugara i jedna mahala Jevreja u Užicu, 382; oko manastira Maržić kod Priboja žive Srbi i Bugari, 387; sedam muslimanskh i četiri srpske i bugarske mahale u Rači, 480; šest muslimanskih i tri srpske i bugarske mahale u Nemcima, 481; Srbi u Kovilju kod Novog Sada, 527, vlaška i srpska raja u Bečkereku, 534.

Makedonija: rumelijski i arbanaski jezik, te turski jezik u Skoplju, 286; bugarska sela Nagoričane kod Kumanova i nekadašnje Muradovo Selo kod Krive Palanke, 293; bugarsko selo Izvor kod Čaške, 302; bugarski u Prilepu, srpska i bugarska raja, 303; nekadašnje arnautsko selo Omoras kod Ohrida, 334; nekadašnje juručko selo Kapudžioglu između Kratova i Velesa, 338; turski jezik i juručki dijalekat u Štipu, raja Srbi i Bugari i govore srpski i bugarski, 343; juručko muslimansko selo Balvan kod Štipa, 344; muslimani, Bugari i Grci u Strugi, 550; bugarski, grčki i turski u Ohridu, 561; nekadašnje bugarsko selo Čeribaši kod Ohrida 562; nekadašnje bugarsko selo Paž kod Prespe, 567; nekadašnje bugarsko selo Beslu 568; bugarska raja u Radovišu, 569; bugarska raja nekadašnjeg Tikveša, 570; Juruci u Strumici, 576.

Crna Gora: - arnautska posada Bara, 336; Arnauti, Bosanci i Hrvati u Herceg-Novom koji govore bosanski, srpski i latinski, 429, 433.

Nakon kratkog osvrta na Evlijina izvješća o prisustvu Bošnjaka i bosanskog jezika na južnoslavenskim prostorima, kao i prisustva drugih naroda i njihovih jezika u tim krajevima, nije teško zaključiti da su muslimanski Bošnjaci bili apsolutna većina u Bosni, kako u gradskim sredinama, tako i u onim seoskim, te relativna ili apsolutna većina u gradovima turske Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Preciznije rečeno, u Bosni su povlašten sloj (beraja) činili muslimanski Bošnjaci, a nepovlašten sloj (raja) muslimanski i hrišćanski Bošnjaci, te doseljeni Vlasi i Srbi. U ostatku Bosanskog ejaleta (Dalmacija, Lika, Krbava, Udbina, Slavonija, Stara Hercegovina), Crnoj Gori, Vojvodini, zapadnoj Srbiji, dijelu Kosova, te Unđurovini (turska Ugarska i Slovačka), muslimanski Bošnjaci su činili relativnu većinu beraje (u nekim krajevima apsolutnu), dok su raju činili poturi, Vlasi i starosjedilački hrišćani. ■

KRŠĆANSKI NIŠANI

"Kršćanski nišani" jedna su od memorijalnih posebnosti Bosne i Hercegovine. U dosadašnjoj znanosti smatralo se da pripadaju uglavnom bosanskim katolicima. Istraživanja provedena za potrebe studije "Od stećka do nišana" pokazuju da su također zastupljeni i u muslimanskim mezarjima, kao muslimanski nišani, što znači da "kršćanski nišani" jesu i "muslimanski nišani". Nastali u prvim stoljećima osmanske vlasti u Bosni, otkrivaju istorodno porijeklo bosanskohercegovačkog stanovništva čiji će se nadgrobni spomenici, po svom obliku i simbolici, postepeno udaljavati jedni od drugih; od stećka preko "kršćanskog nišana" do muslimanskog nišana i krstače

Piše: Ibrahim Pašić

Kako piše Šefik Bešlagić, "kršćanski nišani" su nadgrobni spomenici "koji se po svojim oblicima ne razlikuju od spomenika nad muslimanskim grobovima, ili su s njima slični." Osnovna razlika između "kršćanskih nišana" i muslimanskih nišana ogleda se u tome što "kršćanski nišan", nad grobom umrlog, ne dolazi u paru, kao uzglavni i nožni nišan muslimana. "Kršćanski nišan" iznad groba dolazi u singularu, kao jedan nadgrobnik, i postavljen je iznad glave pokojnika. Međutim, kao što se u poglavlju koje slijedi posebno otkriva i što je dosadašnjim istraživačima ostalo nepoznato ili nejasno, prvi muslimanski nišani u Bosni nad muslimanske grobove također dolaze u jednini. Kao i stećci, postavljani su kao jedan nadgrobnik iznad mezara, kao uzglavni biljeg nad grobom umrlog.

Prema zapažanju slikara i polihistoričara Đoke Mazalića, "kršćanski nišani" asociraju "zapravo na oblik preslice". Asocijacija ima historijsko utemeljenje. Kao i nišan, i preslicu su u srednjevjekovnu Bosnu donijele Osmanlije. Na bosanskome tlu nišan i preslica su se ukrstili s križem. Tako je nastala jedinstvena forma tipično bosanskih "kršćanskih nišana", koji se po svom izgledu bitno razlikuju od klasične krstače. I ono što je do sada bilo nepoznato i o čemu će kasnije biti više riječi, jeste: "kršćanski nišani" nisu isključivo kršćanski nadgrobni spomenici. Situirani su i u muslimanskim mezarjima i oni su, također, nadgrobni spomenici muslimana Bošnjaka.

"Kršćanski nišani", iako ne uvijek i kao pravilo, sadržavaju kršćanski simbol križa. Njihov oblik, u osnovnim crtama, slijedi oblik muslimanskog nišana, s tim što neki primjerci u gornjem dijelu ponekad imaju poprečna ispupčenja u obliku polujabuke koja su u funkciji naznake poprečnih stranica križa.

Proces prelaska bosanskohercegovačkog stanovništva na islam, kao i u ostalim balkanskim zemljama, nije išao brzo ni jednostavno. Prolazio je kroz više etapa u kojima su novi muslimani nastojali da sačuvaju veze sa starom vjerom. Kako navodi osmanista Adem Handžić, u prvim decenijama osmanske vlasti na tlu Bosne "prihvatanje islama imalo je deklarativni karakter, sastojalo se samo u preuzimanju muslimanskog imena". Pritom, "prihvatanje islama u prvim decenijama bilo je više politički gest kojim se na najubjedljiviji način izražavalo priznanje osmanskog poretka i prihvatanje osmanske državne misli, nego što je mogao predstavljati stvarno ostavljanje svoga, a prihvatanje tuđeg kulta."

Religija je najdublja brazda ljudske svijesti i ne briše se lahko. Jednom prihvaćenu religiju čovjek vrlo teško ostavlja i mijenja u drugu. Stoga, do kraja 16. vijeka, kod prvih bosanskohercegovačkih muslimana prisutna je "ideološka i religijska zbunjenost", što je izazivalo podsmjeh pravih Turaka. Nove muslimane Turci su nazivali "poturima, neznalicama, neotesancima i dvovjernicima".

> **Prema zapažanju slikara i polihistoričara Đoke Mazalića, "kršćanski nišani" nalaze se "skoro uvijek na katoličkim grobljima, obično u društvu stećaka, ali za one starije, nešto bliže po formi turskim nišanima, iako leže u katoličkim grobljima ili u neposrednoj blizini, narod veli da su 'grčki' što zapravo znači – po Mazalićevom mišljenju – patarenski**

Jedan osmanski izvor iz 1585. godine, koji je obznanio Mehmed Handžić, opisuje način na koji su Bošnjaci prihvatali islam. U izvoru stoji da je muharir Mesih-paša došao u vilajet Bosnu da napravi popis stanovništva. U Bosni je zatekao "raskomadano, rastrgano i razbijeno stanovništvo", koje je živjelo u velikom strahu od džizje i povećanja državnih poreza. S bošnjačkim prvacima dogovorio se "nek iz svakog sela po jedan muškarac primi muslimansko ime, te da im se zbog toga imena oprosti džizja. Uglavnom se slože i uvide da im je u tome korist. Svaki jednostavno svoje ime prevede na turski jezik. Kome je bilo ime 'Živko' prozove se 'Jahja', kome je bilo ime 'Vuk' uzme ime 'Kurt', a kome je bilo ime 'Gvozden' uzme ime 'Timur'. Čim se prozovu muslimanskim imenima, džizja bude ukinuta, a mjesto nje na posjede kojima su raspolagali i koji se zvahu 'baština' odrede po jedan dukat."

Promjena kršćanskog imena u muslimansko, kako stoji u izvoru iz 1585. godine, ipak nije u potpunosti riješila problem. Podijelila je bosansko stanovništvo u tri grupe: na one koji su iskreno prihvatili "svjetiljku Božije Upute"; na drugu grupu koja ipak "ostade u propasti bezvjerstva"; i na "kolebajuću grupu" u čijem je "nestaložnom vjerovanju ostalo kolebanje i sumnja, pa niti su tačno primili islamske propise niti su bili otvoreni kršćani. Ova se grupa danas naziva 'Poturima'".

Različita vjerska simbolika pripadnika poturske "kolebajuće grupe" na svoj način odražava njihov kolebljiv vjerski karakter, kako na

ovom tako i na onom svijetu. Kako stoji u izvoru iz 1585. Godine: "Između njih ima ih dosta sa dvovrsnim zapisima. Ispod pazuha mu krst ne izlazi, nego se i buni protiv odbacivanja krsta." "Ispod pazuha" križ će kao simbol preći i na njihove "kršćanske nišane", uporedo s muslimanskim polumjesecom.

"Kolebajuća grupa" prvih muslimana stvorila je jedinstvene nadgrobne spomenike svojih pripadnika. Na jednom stubu-krstači iz Ledića, u općini Trnovo, čiji kratki poprečni kraci odražavaju vezu s klasičnom krstačom, nalazi se predstava turskog krivog luka sa strijelom a iznad njega je polumjesec. Spomenik očitava "kolebajuću simboliku": krstaču u nestajanju i nišan koji nastaje iz krstače. Polumjesec, koji se nadvio nad poprečnim krakovima križa, dolazi pod zaštitom turskog krivog luka i strijele. Na krstači iz Dračeva, kod Trebinja, ispod polumjeseca, umjesto luka i strijele, nalazi se osmanska sablja.

Krstača iz Dračeva

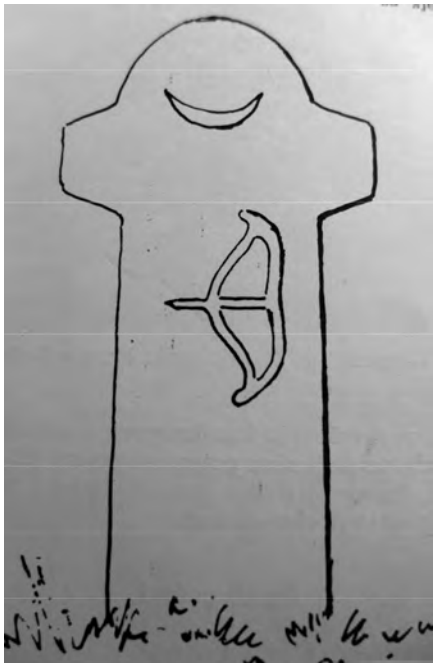

Stub-krstača iz Ledića

"ALAHOVI KRŠĆANI"

Kriptokršćansvo, prema grč. *krýptō* "skrivam", je "skriveno kršćanstvo", koje se prikriveno ili tajno slijedi. Njegovi sljedbenici su kršćani koji su, dolaskom Osmanlija na Balkan, deklarativno prešli na islam a tajno ostajali u staroj vjeri. U prvim stoljećima osmanske vlasti kriptokršćani se susreću na jednom širem prostoru, od Albanije do Bosne. Pritom, svima je zajedničko to što tajno slijede kršćanske propise, ali i javno čuvaju i obilježavaju stare praznike i običaje, uz korištenje svog dotadašnjeg "nevjerničkog" jezika. Francuski historičari B. i L. Bennasar nazivaju ih "Alahovim kršćanima" (Les chretiens d' Allah).

Albanija je tipična kriptokršćanska zemlja. U albanskom jeziku sinonim za kršćansko-islamski dualizam je riječ *laramane* "šareni" "raznobojni" (di vari colori), kako se nazivaju albanski kriptokršćani čija je vjera "šarena" i "raznobojna". Od Albanije – preko današnjeg Sandžaka ka savremenoj Bosni i Hercegovini – kriptokršćanstvo postepeno slabi. To je zbog toga što je islam u srednjevjekovnoj Bosni, usljed *vjere bosanske* koja mu prethodi, pružio znatno jače zasade nego u drugim balkanskim zemljama. Prihvaćen je iskrenije i masovno, kao ni u jednoj drugoj balkanskoj zemlji.

Vladislav Skarić zabilježio je da neki novi muslimani u Bosni "нијесу дефинитивно прекидали са свим успоменама на стару вјеру, иако су, без сумње, показивали велику ревност у вршењу исламских обреда. Те везе са прошлошћу подражавају, макар и

Kršćanski nišan Mihoia Grahovčića

Nišan iz Malog Mošunja

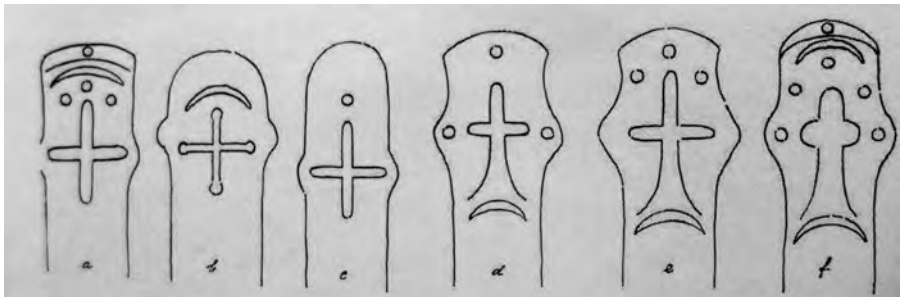

Oblici kršćanskih nišana iz okolice Rostova, srez travnički

ријетко, у именима њихове дјеце. У једног муслимана из Пресјенице има син *Келимен*; један се муслиман зове *Богдаило*. Ни једно ово име није муслиманско." Kako su izgledali nadgrobni spomenici navedenih ljudi, teško je reći. Pošto su njihova imena kršćanska, vrlo je vjerovatno da su nad njihovim grobovima stajali "kršćanski nišani".

Stara latinska poslovica kaže *Nomen est omen* "Ime je znak". Kršćansko ili muslimansko ime, poslije smrti njegovog nosioca, svodi se na muslimanski ili kršćanski nadgrobni znak. Kod kršćana to je krstača, kod muslimana nišan, kod onih koji su se kolebali između *vjere bosanske*, islama i kršćanstva – kršćanski nišan.

Jeronim Zlatarić je putopisac koji je krajem 16. vijeka prošao kroz Bosnu. Tom prilikom, on je zabilježio: "U toj provinciji s njenim krajevima nalazi se pod brigom fratara oko 20 hiljada kršćana, od nekog značaja i veliki broj Potura koji bijahu nekada kršćani, a zbog velikog tiranstva neprijatelja postadoše muslimani, ali nisu dobri Turci niti kršćani (...). Oni su sebi sačuvali ime kršćana za svaki slučaj, da bi mogli reći da su još kršćani unutra, ali od straha od neprijatelja nisu smjeli da to ispovjedaju otvoreno."

Razumije se, prelazak na islam nije bio nasilan, tako da se Zlatarićevi navodi o "velikom tiranstvu" zbog kojeg mnogi u Bosni postali muslimani, ne mogu prihvatiti. Međutim, za nas su od posebne važnosti navodi u kojima se kaže da su Poturi "sebi sačuvali ime kršćana", što je svojevrstan antroponomastički bilingvitet. Tragove tog bilingviteta autor ove studije pronašao je kod muslimana u selu Dusina, kod Fojnice. No, vrijeme je da se, s aspekta historije umjetnosti i u historijsko-etnološkom smislu, podrobnije zabavimo "kršćanskim nišanima", prvo u središnjoj Bosni.

***

Prema zapažanju slikara i polihistoričara Đoke Mazalića, "kršćanski nišani" nalaze se "skoro uvijek na katoličkim grobljima, obično u društvu stećaka, ali za one starije, nešto bliže po formi turskim nišanima, iako leže u katoličkim grobljima ili u neposrednoj blizini, narod veli da su 'grčki' što zapravo znači – po Mazalićevom mišljenju – patarenski. Takav je slučaj u Kremeniku, Malom Mošunju, Stojkovićima, Zagriju i Rostovu. Ti spomenici u dosta slučajeva nisu ni označeni krstom ili imaju pored maloga krsta i oznake polumjeseca, sunca i zvijezda, a nije zanemarena ni tordirana vrpca. Oni se nalaze redovno na

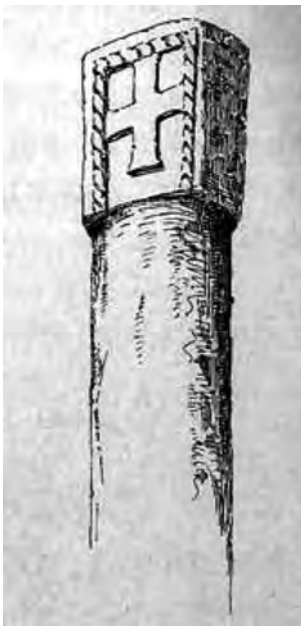

Nišan s krstom kod Kovačina (Popovo polje)

Stup na Prijevoru (kod Bileće)

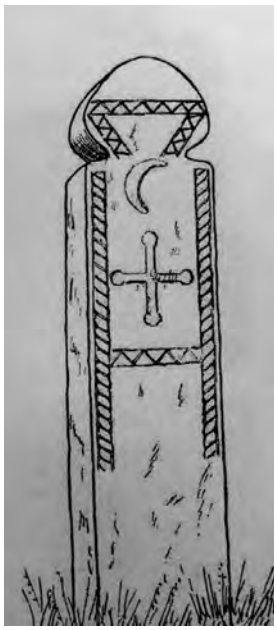

Kršćanski nišan iz Ljubine

srednjovjekovnim nekropolama uz stećke ili na mjestu starih nekropola srednjeg vijeka sa kojih su stećci odneseni, a i u današnjim hrišćanskim grobljima s krstovima i stećcima (Donja Večeriska, Brajkovići, Guča Gora, kod Krnjića, Rostovo, Ričice itd."

Najstariji "kršćanski nišani" za koje "narod veli da su 'grčki'", kako s pravom primjećuje Đoko Mazalić, jesu "patarenski" nišani, odnosno nišani nekadašnjih sljedbenika *vjere bosanske* ili Crkve bosanske. Oni su posljednjih decenija srednjevjekovne Bosne, a posebno za vladavine kralja Tomaša, bili izloženi žestokim katoličkim progonima. Pod prisilom i kao kripto-katolici, krili su se za života i poslije smrti. Da bi zavarali progonitelje, nad svojim grobovima podizali su nadgrobne spomenike sa znakom križa.

Na kršćanskom nišanu u obliku preslice, s natpisom i predstavom križa, iz Grahovčića južno od Travnika, u epitafu stoji: "sie leži mih(o)io grahovčić prave vire rimske (...)". To znači da je bio istinski i pravi katolik, za razliku od kripto-katolika čija vjera nije bila "prava". Međutim, njegov nadgrobnik nije katolički i nije "pravi". Nadgrobni spomenik Mihoia Grahovčića tipičan je kršćanski nišan. I pored toga, Dubravko Lovrenović smatra ga križem, što se nikako ne može prihvatiti. Navedenu vrstu križa kršćanska arheologija ne poznaje. Zapisano ime na nišanu, pak, nije *Mihovio*, kako Lovrenović "čita", već *Mihoio*, višestruko posvjedočeno na jugozapadnom Balkanu. Kršćanski nišan iznad groba Mihoia Grahovčića najvjerovatnije su postavili bosanski kripto-katolici. Obilježili su ga svojim tipskim nadgrobnikom u obliku preslice, uz naznaku da se Mihoio po svojoj vjeri ipak razlikovao od njih, te da je bio "prave vire rimske."

Bosanski kripto-katolici, dolaskom Osmanlija, upoznaju novu vjeru islam, koji će u Bosni i Hercegovini ubrzo pustiti snažne korijene. Kako pokazuju osmanski defteri, do 1604. godine preko 90% srednjebosanskog stanovništva primilo je islam. U prelaznom periodu, iz kršćanstva ka islamu, znatan broj "kolebajućih" nadgrobnih spomenika poprimio je formu preslice, odnosno kršćanskog nišana, što se posebno očitava na nekropoli u Malom Mošunju.

U *Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, u selu Mošunj – što je današnji Gornji i Donji Mošunj sjeverozapadno od Viteza – popisana su 32 muslimana sa baštinama. Selo je tada bilo u potpunosti muslimansko. Kršćanska imena očeva popisanih muslimana – u popisu Jusuf – Vladosava; Mustafa – Marka; Ferhad – Radka; Mustafa – Živka; Iskender – Vukelje; Ibrahim – Abdulaha – ukazuju na skori prelazak njihovih sinova na islam. Razumije se, popisani muslimani, poslije smrti, sahranjivani su u muslimansko mezarje a iznad njihovih grobova postavljani su muslimanski nišani. Nadgrobni spomenici njihovih djedova i očeva, pak, bili su stećci i kršćanski nišani. Stoga, mošunjska nekropola je jedna je od brojnih bosanskohercegovačkih multikulturalnih nekropola na kojima se, na

istom memorijalnom prostoru, nalaze stećci, kršćanski nišani i muslimanski nišani.

Đoko Mazalić piše da "u Malom Mošunju imamo slučaj gdje su uz staru bosansku nekropolu stajali pored stećaka hrišćanski nišani, par muslimanskih nišana i, napokon, novovremeni krstovi. Stećci su s te nekropole odavno odneseni, ali im se poznaju ležišta, a muslimanski nišani uklonjeni su prije tridesetak godina, ali je od jednog sačuvan fotosnimak, a od drugog crtež."

"Novovremeni krstovi" s nekropole u Malom Mošunju pripadaju nadgrobnim spomenicima recentnog katoličkog stanovništva, koje se u Mali Mošunj doselilo iza 1604. godine.

Sela Donja Večeriska, Brajkovići, Guča Gora, Krnjići, Rostovo, Ričice, za koja Mazalić informira da se u njima nalaze "groblja s krstovima i stećcima", do 1604. godine postala su muslimanska. Iste godine u selu Večerička popisan je 81 musliman; u selu Guča Gora 60 muslimana i 5 nemuslimana s baštinama; u selu Ričica 53 muslimana i 3 nemuslimana s baštinama. Razumije se, poslije stećaka, u nekropole navedenih sela uporedo dolaze kršćanski i muslimanski nišani. Vremenom, usljed epidemija kuge i sl, muslimansko stanovništvo tih sela sela biva prorijeđeno, a početkom 20. vijeka u ista sela, procesom čiflučenja i sl., doseljavaju se katolici. Oni će u istim selima podići novija katolička groblja, ponekad i uz nekropole stećaka.

Đoko Mazalić utvrdio je osnovne oblike kršćanskih nišana i njihovu teritorijalnu rasprostranjenost. S tim u vezi, on piše: "U vlaseničkom i zvorničkom kraju bile su to ploče dosta široke i visoke do 1 m, Oko Srebrenice steće ploče i stupci, oko Foče kvadratične prizme, koje već prelaze u stupce, oko Rogatice su to visoke prizme i obelisci. U Sarajevu (jaka turska sredina) zadržaše pravoslavni sve do kraja 18. vijeka stariju formu turskih nišana. U visočkoj nahiji imali su i pravoslavni i katolici po svojim grobljima dosta spomenika iste forme, od kojih se do danas sačuvao znatan broj. Iznimka je onaj stub iz Zgošće. U zapadnoj Bosni su to stupovi i steće od ploče (nekropola pod Komarom). U Hercegovini stupovi i visoke tumbe (Radimlja). U travničkoj okolini su to visoke ploče koje podsjećaju na oblik preslice (…)."

GRČKI KRIŽ NA KRŠĆANSKIM NIŠANIMA NIJE KATOLIČKI

"Kršćanske nišane" Đoko Mazalić podijelio je na nišane koji na sebi nose znak križa i nišane bez tog znaka. Uglavnom, riječ je o grčkom križu čije stranice su jednake dužine. Nišane s križem pripisao je bosanskim pravoslavcima i katolicima; bez križa – patarenima. Podjela je pogrešna, stoga što je *vjera bosanska* ili Crkva bosanska arijansko-gotskog porijekla. Naime, Mazalić nije objasnio zbog čega kršćanski nišani, za koje je smatrao da su katolički i koji se nalaze u katoličkim naseljima, uglavnom sadržavaju tzv. grčki križ, koji nije katolički i ne može biti katolički. Riječ je o najbrojnijem i najrasprostranjenijem srednjevjekovnom križu u Bosni, čije porijeklo je arijansko-gotsko.

"Kršćanske nišane" Mazalić je povezao s kulturnim i vjerski motiviranim običajima koji su poslije osmanskog osvajanja Bosne zaživjeli u Bosni: "Svakako je vjerovatno da su široke mase Bošnjaka pod uticajem turske sile u ovim krajevima, pod uticajem nove kulture i želje za mirom poprimale pristupačnije turske običaje pa i oblik ove vrste nišana kao nadgrobnog spomenika, dok su mnogi prešli i na islam."

Oblici kršćanskih nišana, koji se svojim izgledom sve više približavaju tipično muslimanskim nišanima, počesto sadržavaju sinkretističke simbole kršćanskog križa i muslimanskog polumjeseca, posebno u oblasti Travnika. Polumjesec na nišanu predstavljen je iznad križa, sa krakovima okrenutim prema zemlji, a ponekad se nalazi ispod križa, sa istom orijentacijom krakova. Oblik križa je grčki i on slijedi najrasprostranjeniju vrstu bosanskog srednjevjekovnog križa zastupljenog na bosanskom novcu i na stećcima. U katoličkim grobljima grčki križ nije i ne može biti katolički, ali nije ni pravoslavni. Grčki križ na tle Bosne donijeli su istočnjački arijanci i on je arijansko-gotskoga porijekla. Ta vrsta križa vjerovatno je dolazila i na neke nadgrobne spomenike prevjerenih bosanskih katolika, ali kao tradicionalni bogumilski križ.

Vjerska pripadnost bosanskih "kršćanskih nišana" 15. i 16. vijeka složena je i kompleksna. Po svoj prilici, najveći broj "kršćanskih nišana" podizali su potomci nekadašnjih kripto-katolika i prikrivenih bogumila, kojima je grčko *krýptō* "skrivam", u iskustvenom smislu i poslije osmanskog zauzeća Bosne 1463. godine, obilježilo vjeru. Neki od "kršćanskih nišana", bez znaka križa, zasigurno su pripadali kripto-muslimanima, odnosno tzv. Poturima, koji su i poslije prelaska na islam zadržali mnoge bogumilske običaje. Početkom 16. vijeka u djelu "Rerum turcarum commentarius" putopisac Montalbano, između ostalog, piše: "est aliud eo in regno hominum genus Potur appellatum, qui neqe Christiani sunt, neque Turcae circumeiduntur tamen, pessimique habentur." Montalbanine navode u 17. vijeku potvrđuje engleski istoričar Ricaut, koji za Poture kaže da "štuju Isusa i Muhameda, a odbacuju ikone i križ." Odbacivanje križa upravo objašnjava brojne "kršćanske nišane" koji ne sadržavaju taj znak. Nema nikakve sumnje, mnogi "kršćanski nišani" pripadaju Poturima, posebno iz okoline Travnika u kojem se još uvijek jedna mahala zove Potur-mahala. S tim u vezi, Muhamed Hadžijahić piše da se određena segregacija prema Poturima ogleda "u opstojnosti posebnih poturačkih mahala, konkretno u Travniku, pa i posebnih poturačkih grobalja."

Za riječ *potur* Muhamed Hadžijahić informira da "neki tumače kao složenicu: polu-turčin. Takvo tumačenje već daje turski anonimus iz 1585. Možda je opravdanije postanak ove riječi izvoditi od glagola poturčiti se, pa bi dakle

Nišan iz Loznika (Visoko)

Nišan iz Bukovika, (hidžr. 1034.)1624. god.

ono *po* bilo prefiks." M. Hadžijahić, *Porijeklo bosanskih Muslimana*, str. 91. U rukopismom *Rječniku turcizama* Safvet-bega Bašagića *Potur* je "pataren", "bogumil"; *poturluk* "balinsko neotmeno ponašanje". Isto, str. 91. Ćiro Truhelka smatrao je da je u imenima *potur groblje* i *potur mahala* "ime potur zaostalo od starih patara – patarena." Ć. Truhelka, *Bosanska narodna* (*patarenska*) *crkva*, Povijest Bosne i Hercegovine, knjiga I, Sarajevo 1942, str. 792.

Kršćanski nišani nalaze se i na tlu Hercegovine, iako u znatno manjoj mjeri. U *Glasniku zemaljskog muzeja*, iz 1891. godine, Ćiro Truhelka donosi crteže dva kršćanska nišana koji su se nalazili na lokalitetima kod Kovačina u Popovom Polju i na Prijevoru kod Bileće. O bilećanskom nadgrobnom spomeniku piše: "Облик му је врло неспретан, нејасан, није крст а није нишан, те спада у ону врсту споменика коју је врло тешко протумачити, гдје ваљда ни сам кипар није знао, што управо представити мисли."

Kipar spomenika sa Prijevora dobro je znao "што управо представити мисли." Očito, on je s namjerom predstavio kršćanski nišan. Godine 1891, kad Truhelka piše o nadgrobnom spomeniku koji ga je doveo do dileme, o kršćanskim nišanima se skoro ništa nije znalo.

U selu Ljubina, ispod zaselaka Ulištovići i Čepiljače, nalazi se posebno zanimljiv nadgrobni spomenik u obliku četverostrane prizme, koji je Đoko Mazalić definirao "kršćanskim nišanom". Situiran je u nekropoli stećaka koja broji 8 spomenika (7 sljemenjaka i 1 stub). Na nišanu je zastupljena dvostruka vjerska simbolika; grčki križ a iznad njega polumjesec, čime je simbolički obilježen prelazni period od stećka – preko kršćanskog nišana – ka muslimanskom nišanu. Križ i polumjesec pomirljivo očitavaju nekadašnje posve izvjesne vjerske dileme bosanskoga čovjeka, koji se još uvijek nije odvajao od svog bogumilskog križa, ali nad kojim se nadvio muslimanski polumjesec. Svakako, povoljne političke prilike, koje su u Bosni nastupile poslije pada Srebreničke i Jajačke banovine pod osmansku vlast (1512 – 1529. g.), išle su u korist muslimanskog nišana, koji je nadvladao kršćanski. S tim u vezi, za nekropolu stećaka iz Ljubine, na kojoj se nalazi "kršćanski nišan" s polumjesecom ali i s križem, Milenko Filipović je zabilježio da "муслимани сматрају то гробље својим (…)."

Zajednički simboli križa i polumjeseca nalaze se i na stećcima, na koje su došli u prelazno vrijeme od stećka ka nišanu, kada je križ sa stećaka prelazio na muslimanske nišane a

Nišani u obliku preslice (Goruša, Visoko)

polumjesec s nišana na stećke. Na stećku iz Malog Polja nalazi se predstava štita i mača. Na štitu su zajednički predstavljeni polumjesec a iznad njega grčki križ.

Na Području Rame nalazi se više "kršćanskih nišana". U selu Gmići, na planinskoj kosi Borak, Milenko Filipović informira da se nalazi *Grčko groblje* na kojem se nalaze "kršćanski nišani": "ту су стубови с крстовима (као у Дружиновићима), звездама и полумесецима." Na nekropoli stećaka u ramskom selu Dobroš, "на раскршћу испод села је један стуб" na kojem su "руке у рељефу". U Duškom Polju, u Rami, na lokalitetu, koji se zove 'Grčko groblje', "споменици су у виду стубова, којих има и врло високих."

Jedna od vrlo čestih i tipično bosanskohercegovačkih memorijalnih pravilnosti jeste: stećci i nišani nalaze se na istom memorijalnom prostoru, jedni pored drugih. Ni kršćanski nišani nisu izuzetak. Kao što se na području Travnika očitava, "oni se nalaze redovno na srednjovjekovnim nekropolama uz stećke ili na mjestu starih nekropola srednjeg vijeka sa kojih su stećci odneseni, a i u današnjim hrišćanskim grobljima s krstovima i stećcima (Donja Večeriska, Brajkovići, Guča Gora, kod Krnjića, Rostovo, Ričice itd." U selu Sebešić, kod Travnika, na lokalitetu Krajinsko groblje, nalazi se "petnaestak stećaka, dobrim dijelom već utonulih i pet hrišćanskih nišana (…)".

KRŠĆANSKI NIŠANI U MUSLIMANSKIM MEZARJIMA

"Kršćanski nišani" i najstariji muslimanski nišani nastajali su u isto vrijeme, zbog čega je vrlo teško odvojiti jedne od drugih, posebno kad se "kršćanski nišani" nađu u muslimanskim mezarjima, kao muslimanski nišani. U muslimanskim haremima na svoj način otkrivaju multikulturalnu Bosnu. Pokazuju da Bošnjaci po svom porijeklu nisu Turci, već autohtoni evropski muslimani.

Goruša je visočko selo. Nedaleko od jame ugljenokopa u Goruši nalazi se staro muslimansko groblje, o kojem informira Mehmed Mujezinović: "Pored nišana sa turbanima, na kojima su isklesani tubasti mačevi i rozete, postoje i nišani slični preslicama ili pak podsjećaju na krstače. Jedan takav nišan visine 105 i osnove 35 x 13 cm sa polukružnim završetkom ima tri polulopte (jabuke). Nožni nišan je stela sa dvije jabuke. Grob je ograđen velikim kamenim pločama." Jedan nišan iz Goruše, također u obliku preslice, ima upisanu hidžr. 904. ili 1497/98. godinu.

Nišani u obliku preslice na tlu općine Visoko, prema istraživanjima Esada Durajlića, kao muslimanski nišani također se nalaze u mezarjima Nad Bedemom – Grajani, Tabakov do – Gračanica, Livade – Loznik, Šehidova luka – Lužnica, Tamnica – Bukovik. Na mezarju Sjeversko, u selu Šošnje, nalaze se "četiri nišana u vidu preslice, hidžr. godina 903 (1497./1498. godina.)."

Na lokalitetu Podgrebnjača, nedaleko od Ćatića i pored puta za Kraljevu Sutjesku, u starom i još uvijek aktivnom muslimanskom groblju, nalazi se nišan u obliku preslice, što je "kršćanski nišan" nad muslimanskim grobom. O tom nišanu Mehmed Mujezinović piše: "Karakterističan i rijedak je i nišan u formi preslice ili pak krstače u kojoj su bočni krakovi prikraćeni. Završni dio njegov je polukrug u kojem je sa jedne strane isklesana rozeta. Nišan je visok 170, širine 60 i debljine 20 cm." ■

BEHAR

ekonomski podlistak

godina II / 2015. / broj 3

Uvodnik

Makroekonomske debate

Piše: **Faris Nanić**, urednik ekonomskog podlistka

PREDIZBORNA KAMPANJA U HRVATSKOJ na površinu je izbacila stare prijepore o visini i svrsi PDV-a, tečaju domaće valute i generalno ulozi makroekonomske politike u koju spadaju i fiskalna i monetarna. Smanjenje PDV-a kao poreza na potrošnju smanjilo bi maloprodajne cijene, tvrde neki analitičari. No, s obzirom da u regiji ne djeluju stvarni tržišni zakoni, ukoliko takvi ne postoje samo u teoriji idealne konkurencije, poduzetnici bi samo povećali svoje profitne margine (marže), a maloporodajna cijena ostala bi ista. To se i dogodilo sa većinom cijena široke potrošnje kada je u Hrvatskoj uvedena međustopa za turističke proizvode i usluge. Prave konkurencije i nema na malenome tržištu, poduzetništvo se ne isplati velikom broju građana jer su porezna opterećenja teška, nepredvidiva u duljem roku, a banke (osim HBOR-a) nisu sklone financirati srednji realni sektor, posebno ne u proizvodnoj djelatnosti.

Banke inače preferiraju financirati državu jer ona samo tehnički može bankrotirati, odnosno reorganizirati svoje dugove i za njih jamčiti vrijednom imovinom. Kao u Grčkoj, gdje je krenula rasprodaja resursa (privatizacija) kao uvjet za nove kredite za otplatu starih kredita koji su uzeti za otplatu još starijih kredita, pod sve nepovoljnijim uvjetima i nemoralnijim aranžmanima. Drugi sektor koji će banke radije financirati, posebno u krizi koje su velikm dijelom same izazvale je onaj sektor koji je "too big to fall", poput prezaduženog Agrokora u Hrvatskoj i regiji, čiji je dug koji je dospio na, kako se to lijepo kaže, refinanciranje oko 4 milijarde eura. Ta firma zapravo živi na dug od početka, poput Grčke, ali njoj se, iz pomalo nedokučivih razloga i dalje taj dug tolerira. Koja je to vrsta računice, bankarske aritmentike u kojoj se jednom Agrokoru, krhkom koncernu s malom glavom na tržištu tzv. regije vjeruje više nego državi staroj barem 2500 godina? Bankari o tome šute, najavljuju ustavne tužbe zbog zakona o konverziji nemoralnih kredita u švicarskim francima u eure, iako je njihov glavni čovjek, šef tzv. nezavisne monetarne vlasti u Hrvatskoj, Boris Vujčić vladi sugerirao konverziju u eure,a a ne u kune jer bi utjecaj na monetarnu stabilnost time bio najmanji, što je mantra svih bankara.

Zbog toga je opasno usvojiti euro kako nacionalnu valutu jer njegove odnose određuje najveća i najefikasnija privreda EU, Njemačka, pa će i kamate, fiskalna i monetarna politika biti u službi te privrede, što je pokazao slučaj slabijih EU privreda koje su ušle u Eurozonu (Italija, Grčka, Portugal, Irska, Španija). Umjesto stablizatora, euro postae rušitelj nacionalne privrede

Ljubo Jurčić, profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu je pojasnio ulogu monetarne vlasti, odnosno novca kao robe bez intrinsične vrijednosti, čija "vrijednost" (što ne znači i cijena) proizlazi iz vrijednosti nacionalne privrede. Na stranicama ovog, ali i drugih listova u kojima su pisali njegov urednik i ostali suradnici zalagali smo se, baš poput Jurčića ovih dana, za uvođenje reda u odnose realnog i financijskog sektora ekonomije, za njihovu ravnotežu. Novac proizveden bez proizvodnje upotrebnih dobara nema vrijednost (bez obzira kako se proizvodi – štampanjem poput eura, kreiranjem kredita od komercijalnih banaka ili eskontnom stopom). Proizvodnja dobara bez novca se ne može razvijati. Regulator tog odnosa je cijena novca – kamatnjak u domaćoj privredi. U svjetskim odnosima, nacionlana valuta, ako je interesantna, postaje roba s kojom se trguje a cijena joj je tečaj prema drugim valutama. Ovdje je bitno postaviti pitanje pravih ciljeva ekonomske politke. Ako je to stopa rasta brutto nacionalnog proizvoda, kolika je i s kojom strukturom. Ako je pak cilj puna zaposlenost, koliko je realno moguća, odnosno što je to podnošljiva stopa nezaposlenosti. Instrumenti su na domaćem tržištu monetarna i fiskalna politika, a na stranom tečaj i carine. Zbog toga je opasno usvojiti euro kako nacionalnu valutu jer njegove odnose određuje najveća i najefikasnija privreda EU, Njemačka, pa će i kamate, fiskalna i monetarna politika biti u službi te privrede, što je pokazao slučaj slabijih EU privreda koje su ušle u Eurozonu (Italija, Grčka, Portugal, Irska, Španija). Umjesto stablizatora, euro postae rušitelj nacionalne privrede. Uvođenje eura traži postizanje razine razvijenosti privrede na razini Njemačke (produktivnost, zaposlenost, obrazovanje, izvoz, investicije, zaduženost unutarnja i vanjska, javna i privatna, deficit platne bilance, budžeta). Eurizacija, nizak tečaj i valutna klauzula imaju negativne učinke. Rastu svi dugovi (vanjski i unutarnji). Stoga je, za privrede u razvoju, bitna nacionalna valuta kao nacionalni novac i regulator. Dugovi manje razvijenih država u eurozoni su zapravo posljedica razlike njihove produktivnosti u odnosu na njemačku. Eurizacija ekonomije i dugova zapravo onemogućuje pametnu tečajnu politiku realnog tečaja nacionalnih valuta koje bi povećale udio izvoza u BDP-u. ■

Svijet pred najtežom financijskom krizom u potrazi za alternativama

Vrijeme je ironije

Piše: **Faris Nanić**

Ponavlja se ista priča jer se od krize 2008/9 nije dogodila nužna i neizbježna promjena paradigme. Promjena paradigme se, prije svega, ogleda u promjeni globalne financijske arhitekture. To znači odvajanje komercijalnog i investicijskog bankarstva, odnosno zakonski regulirana zabrana depozitarnim bankama da se bave spekulacijama s egzotičnim vrijednosnicama i na tome gube stotine milijardi pasive, dakle tuđeg uloženog novca štednje građana i depozita realnog ekonomskog sektora. Drugo, potrebno je vratiti princip monetarne suverenosti i kreiranja razvoja kroz kreditno poticanje realnog sektora, posebno proizvodnog

ULAZAK U RAZDOBLJE VELIKE NEIZVJESNOSTI, dodatno je ubrzan nedavnim ovogodišnjim padom kineskog izvoza, ispuhivanjem balona spekulantskih očekivanja od neprirodnog rasta dionica kineskih sektora, stvarno neučinkovitim mjerama ECB-a, tzv. kvantitativnog otpuštanja, odnosno masovnog otkupa državnih obveznica zemalja eurozone od Evropske centralne banke, posljedičnim rastom dolara i padom cijena osnovnih roba. Na obzoru se naziru alternativni odgovori na sve dublju krizu. Tako su zemlje BRICS-a osnovale Azijsku razvojnu banku za infrastrukturu, pod nazivom Nova razvojna banka kojoj se pridružilo 57 zemalja, unatoč protivljenjima SAD i MMF-a, a Kina je osnovala fond za plaćanje oprosta dugova najsiromašnijim zemljama te sa Rusijom, Indijom i Iranom i ostalim partnerima izradila širok program globalnog infrastrukturnog razvoja koji želi sufinancirati. Taj Novi Put svile u mnogočemu podsjeća na još davno predstavljen program Evroazijskog kopnenog mosta, nastalog nakon pada Berlinskog zida i nove nade koja se izjalovila agresivnim nastupom financijskih predatora na nova tržišta, kriminalnim pretvorbama i privatizacijama i grabežom resursa.

Nove financijske alternative

Ruski ekonomski institut "Plehanov" predložio je uvođenje nezavisne nadnacionalne valute, pod nazivom realis, što bi trebalo pomoći da se smanji značaj američkog dolara u svjetskoj trgovini. Znanstvenici Instituta smatraju da će uvođenje realisa doprinijeti stabilnosti nacionalnih i globalnih financija. Ta bi valuta bila negotovinska, odnosno obračunska. Time bi se sačuvali nacionalni monetarni suvereniteti, a dobivale prednosti nadnacioanlne obračunske valute. Bivši SSSR je svoja vanjska plaćanja balansirao tzv. klirinškim dolarom. Ova valuta bila bi nešto moderniji klirinški dolar. Ekonomist Andrej Bistrov je izjavio kako mane svjetskog monetarnog sistema koče ekonomski razvoj većine država i zbog njih su države u političkom smislu nejednake. On smatra da u trenutnim okolnostima, država emitent svjetske valute, poput dolara, bez ikakvog razloga ima preferencije. Greška u procjeni kupovne moći valuta na burzi dostiže čak 300%, kaže Bistrov, zbog čega su mnoge države zabrinute dominacijom dolara na međunarodnom monetarnom tržištu. Sve države Šangajske organizacije za suradnju i BRICS-a razmišljaju o eventualnom odustajanju od dolara, što bi omogućilo korisnu konkurenciju valuta.

Kina je u oktobru pokrenula svoj međunarodni sistem plaćanja CIPS (China International Payment System). Time je počela prva faza potpune internacionalizacije kineske valute yuan, odnosno renminbi kako se zvala u međunarodnim obračunima plaćanja. Sistem osigurava namirenje sredstava i usluge odobravanja prekograničnih transakcija u yuanima za domaće i strane financijske institucije. Kinezi smataju da će poboljšati efikasnost i povećati globalnu upotrebu kineske valute, snižavanjem troškova i vremena procesuiranja. CIPS će imati značajnu ulogu u podupiranju kineskog realnog u sektora strategiji "širenja u inozemstvo" domaćih poduzeća. CIPS je razvijen i nalazi se pod upravom Narodne banke Kine. Omogućava trgovcima na tržištima izvan Kine da direktno odobravaju transakcije u yuanima kineskim partnerima svakog radnog dana od 9 do 20 sati po pekinškom vremenu koristeći format za kodiranje u skladu s međunarodnom praksom.

Nova međunarodna banka kojom upravljaju zemlje BRICS-a, od proljeća je započela s radom. Nova razvojna banka ima početni kapital od 50 milijardi dolara te se smatra konkurentom Svjestkoj banci i Međunarodnom monetarnom fondu, a cilj joj je financiranje razvojnih projekata u zemljama BRICS-a i šire. Sjedište Nove razvojne banke (New Development Bank - NDB) bit će u Šangaju. Prvi predsjednik Nove razvojne banke je Indijac, Kundapur Vaman Kamath. Kineski ministar financija Lou Jiwei izjavio je da je Nova razvojna banka alternativa postojećem međunarodnom financijskom sistemu, s ciljem inovacija u upravljanju. Niti jedna zemlja koja je zatražila članstvo u Novoj razvojnoj banci nije odbijena, osim Tajvana koji Peking smatra dijelom svog teritorija. Posljednjih sedam zemalja kojima je odobren status suosnivača prije isteka roka za prijave su Švedska, Izrael, Južna Afrika, Azerbajdžan, Island, Portugal i Poljska.

Kina je osnovala fond za plaćanje oprosta dugova najsiromašnijim zemljama te sa Rusijom, Indijom i Iranom i ostalim partnerima izradila širok program globalnog infrastrukturnog razvoja koji želi sufinancirati. Taj Novi Put svile u mnogočemu podsjeća na još davno predstavljen program Evroazijslog kopnenog mosta, nastalog nakon pada Berlinskog zida i nove nade koja se izjalovila agresivnim nastupom financijskih predatora na nova tržišta, kriminalnim pretvorbama i privatizacijama i grabežom resursa.

Kina je na UN skupu o ciljevima održivog razvoja najavila da će u sljedećih 15 godina investirati 12 milijardi dolara i poništiti dugove najslabijim svjetskim ekonomijama, uključujući male otočne države. Peking će u pet godina pomoći 600 projekata izvan granica zemlje i ponuditi više stipendija za školovanje. Kina smatra da se u cilju rješenja različitih globalnih izazova, uključujući recentnu izbjegličku krizu u Evropi, treba težiti traženju mira i ostvarivanju razvoja. Samo razvoj može eliminirati povode za sukobe. Kina je jedna od najzaslužnijih nacija za značajno smanjenje siromaštva prema prijašnjim "milenijskim ciljevima", zahvaljujući uzdizanju brojnih kineskih obitelji iznad praga siromaštva. Kina sada nudi pomoć drugim zemljama, pogotovo u Africi, da naprave sličnu transformaciju.

Istrošen postojeći model

Trend pada cijena hrane i ostalih roba zapravo je stvarni izraz krize koji potvrđuje staro pravilo da inflacija u financijskom sektoru rađa deflaciju u realnom. Što se tiče cijena nafte i plina, postoje i politički pritisak na Rusiju i arapske zemlje, uvođenje sankcija zbog Ukrajinske krize i pritisak na tzv. Saudijsku Arabiju da zadrži visoke kvote dnevne proizvodnje, čime, usprkos manjem porastu i stabilizaciji cijena, drži cijenu nafte još relativno niskom. Pad i stabilizacija cijena nafte na max. 60 USD/barelu je ekonomski i ekološki upitno vađenje nafte iz škriljaca učinio potpuno besmislenim. Cijena nafte od recimo 50 dolara za barel manja je za, u najboljem slučaju, 7 dolara od cijene koštanja izvađene iz škriljca. Arab light nafta u cijeni koštanja na crpilištu dostiže i znatno manje iznose.

Američki FED nije povećao eskontnu stopu, između ostaloga i zbog potrebe za likvidnošću prezaduženih spekulanata te zbog visoke dolarske zaduženosti mnogih kompanija u SAD i izvan njih zbog nulte eskontne stope već godinama. Procjene kažu da zaduženje izvan SAD iznosi oko 9 triliona dolara, dok je prije 15 godina ono bilo 4,5 puta manje. Rast javnog i privatnog duga postaje obrnuto proporcionalan rastu fiktivnih profita financijskih korporacija. Prema nekim teorijama i to je zakonomjerno i proizlazi iz osnovne jednadžbe BDP-a.

Stabilizirana je cijena nafte, nakon 38% rasta tokom proljetnih mjeseci zbog kratktrajnog slabljenja dolara, i suprotstavljenih spekukulantskih interesa proizvođača (posebno S. Arabije s jedne te Irana i Norveške s druge strane) i trgovaca na buduće isporuke. Očekuje se i daljnji rast cijena zlata i nafte. Zlato se smatra sigurnim utočištem, pa se očekuje zlatna groznica do 2030. Potražnja za zlatom bit će udvostručena do 2030. i porast će na 5.000 tona, sa sadašnjih 2.500 tona, što će povećati cijenu na 2.400 dolara za uncu, smatraju stručnjaci. Analitičari smatraju kako će za 15 godina cijena zlata dostići rekordan nivo. Potražnja za zlatom u Indiji i Kini dostići će po 1.000 tona ove godine, a njihove centralne banke kupit će najmanje 400 tona. Kratkoročna ciljana cijena zlata je oko 1.100 dolara, ali se dugoročno očekuje rast, i to zbog povećanja bogatstva u Aziji, rasta investicija i rasta rezervi centralnih banaka. Rusija je 2014. povećala otkup zlata na svjetskom tržištu i značajno popunila zlatne rezerve, pa je krajem 2014. imala više od 1.100 tona zlata. Najviše zlatnih rezervi imaju Sjedinjene Američke Države 8.100 tona, Njemačka 3.300 tona, Italija 2.450 tona i Francuska 2.440 tona. Bivši šef Federalnih rezervi i jedan od kreatora trenutnog kaosa, Alan Greenspan izjavio je da je zlato realno sigurno utočište. Njegova izjava jasan je znak mnogima kako će se kretati cijene zlata, a mnogi su hedge fondovi još proljetos počeli masovnije kupovati investicijsko i monetarno zlato.

Nema inflacije u EMU ni nakon plasmana preko 560 milijardi otkupljenih obveznica država članica Evropske monetarne unije od ECB-a, izjavili su predstavnice centralne evropske banke. No, pravo pitanje glasi gdje je taj novac koji je trebao pokrenuti ciljanu inflaciju od 2% do kraja godine kako bi se generirao makar i minimalan rast BDP-a. Odgovor nije dat, ali je svima poznat. Tako generiran novac ubačen je u burze, a a ne u realni sektor. Ponavlja se ista priča jer se od krize 2008/9 nije dogodila nužna i neizbježna promjena paradigme. Promjena paradigme se, prije svega, ogleda u promjeni globalne financijske arhitekture. To znači odvajanje komercijalnog i investicijskog bankarstva, odnosno zakonski regulirana zabrana depozitarnim bankama da se bave spekulacijama s egzotičnim vrijednosnicama i na tome gube stotine milijardi pasive, dakle tuđeg uloženog novca štednje građana i depozita realnog ekonomskog sektora. Drugo, potrebno je vratiti princip monetarne suverenosti i kreiranja razvoja kroz kreditno poticanje realnog sektora, posebno proizvodnog. Zbog ovih mršavih rezultata, u zemljama koje ga još nisu uvele, euro je sve manje popularan. Nekada je eurozona bila ekskluzivni klub u koji su željele ući skoro sve evropske zemlje. Nakon grčke krize i rigidnog ponašanja evropskih ekonomskih sila, zajednička valuta sve manje je privlačna zemljama koje ne koriste euro. Poljska, Češka i Mađarska uvođenje eura smatraju potezom punim rizika i troškova, uključujući i značajnu predaju suvereniteta, objavio je "The NewYork Times". Poljska još

nije uvela euro, a Britanija i Danska prije su odlučile da neće ulaziti u eurozonu.

Da stvari nisu pod kontrolom svjedoči i kontradiktorno ponašanje ECB. Centralna banka EMU bila je zadovoljna učincima svog programa "kvantitativnog popuštanja" na ekonomiju i inflaciju i nije imala namjeru završiti ga prerano. ECB od marta kupuje oko 60 milijardi eura mjesečno državnih obveznica i druge imovine s ciljem povećanja količine svježeg novca u ekonomiji i okretanja deflatornih trendova. "Mi vidimo da je zaustavljen negativan trend kreditiranja putem banaka i da novi krediti nalaze put u ekonomiju kroz bankarski sustav," izjavio je član Uprave ECB-a, Yves Mersch za radio Luxembourg, u maju. On je rekao i da ECB vidi učinak na inflaciju, jer je postojao rizik da će Evropa skliznuti u deflaciju. Iako na situaciju utječu i ciklički faktori, "ECB je prilično zadovoljan da je poduzeo odgovarajuće mjere u odgovarajućem trenutku i da je to jedan od razloga što je (program) toliko efikasan".

ECB je tada najavio da će kvantitativno popuštanje potrajati do septembra iduće godine, dok se dio mainstream ekonomista nadmeno pitao hoće li program završiti ranije zbog naširoko prepoznatog uspješnog početka. ECB je prognozirao da će se inflacija u eurozoni zadržati u blizini nule do jeseni ove godine, da bi se do njenog kraja približila razini od 1.5 posto. Samo tri mjeseca poslije, na portalima je osvanula vijest da je ECB zabrinut zbog izostanka inflacije i da je sprema proširiti program kupnje obveznica ako se za to ukaže potreba uslijed globalnog pada cijena i usporavanja rasta koji ugrožavaju ciljanu razinu inflacije do dva posto. Tu potpuno suprotnu procjenu "uspješnosti" programa ovaj puta je javnosti predočio drugi član Uprave, jednako pompezan neznalica, Peter Praet, ali je umirio "investitore" tj. spekulante da će, bude li potrebno, i dalje hiperinflatorno ubacivati helikopterski novac (Ben Bernanke, bivši šef Federalnih rezervi prije izbijanja krize 2008.) na "tržišta" kako bi oni mogli pokrivati svoje kockarske dugove. Euro je oslabio, a inflacija u eurozoni je u julu iznosila samo 0.2 posto. Dodatno je smanjena uslijed ispuhivanja balona očekivanja rasta kineske ekonomije, pada cijena nafte i popratnog kaosa na svjetskim burzama. Praet je izjavio da bi se rok trajanja "kvantitavnog popuštanja" mogao produžiti jer "program pruža dovoljnu fleksibilnost, pogotovo po pitanju njegove veličine, sastava i trajanja". Već sada ukupan iznos od 560 milijardi eura veći je od planiranog za prvih 7 mjeseci programa za 120 milijardi. Novac se proizvodi kao u Weimarskoj Njemačkoj. Iz ekonomske povijesti se zna da je takvo plaćanje neotplativih dugova inflatornim novcem rezultiralo tzv. Weimarskom hiperinflacijom 1923. koja je izazvala dugotrajnu krizu i siromaštvo u Njemačkoj i na koncu dovela naciste na vlast.

Banke nisu vratile niti 50% pomoći koje su primile od državnih budžeta za krizu 2008/9, što svjedoči da i dalje postojano ulažu u financijske spekulacije i gube novac. Inflacija je vidljiva u financijskom sektoru, bujali su indeksi, posebno ulaganja u nerealna očekivanja kineskog rasta. Taj je balon je pukao krajem augusta i početkom septembra, a Kina je nastavila rasti po realnim stopama, nešto manjim izvozom zbog krize, i okreće se domaćem i tržištima BRICS-a i Šangajske grupe. U međuvremenu, UBS i Deutsche bank kažnjeni su zbog malverzacija sa kamatama na tržištu, a već se vodi i postupak protiv Deutsche bank i nekih drugih banaka za namještanje cijena zlata. Bankarski sektor se nalazi u teškim i nenaplativim gubicima, zbog čega je je Grčkoj nametnuto teško i nemoralno otplaćivanje duga. Isti scenarij čeka Italiju i Francusku. Banke u svijetu otpustile su 59.000 zaposlenika samo 2014. Deutsche bank je procijenila gubitak samo u trećem kvartalu 2015. na 6,2 milijarde eura.

Istovremeno, era jednodecenijskog rasta deviznih rezervi centralnih banaka je prekinuta. Bloomberg je procijenio da su globalne devizne rezerve još u martu pale na 11,6 biliona dolara u odnosu na rekordnih 12,03 biliona dolara iz augusta 2014., čime je zaustavljeno veliko uvećanje rezervi započeto 2004. Iako je taj pad precijenjen, jer je jačanje dolara oborilo vrijednost ostalih valuta, ukazuje na zaokret, nakon što su centralne banke iz Kine i Rusije povećavale svoje devizne rezerve za prosječnih 824 milijarde dolara godišnje. Smanjenje deviznih rezervi bi, prema komentaru Bloomberga, moglo imati negativne posljedice po globalna tržišta, jer bi zemljama u razvoju moglo otežati podizanje svojih zaliha novca i podsticanje privrednog rasta, izazvati daljnji pad eura i umanjiti potražnju za američkim državnim obveznicama. Zemlje u razvoju koje drže oko dvije trećine globalnih deviznih rezervi su, kada se izuzmu efekti kolebanja deviznih tečajeva, potrošile 54 milijarde dolara zaliha u četvrtom kvartalu 2014., što je najveći iznos od početka globalne financijske krize iz 2008. godine, prema procjenama Credit Suisse. Zemlje poput Kine, Rusije Japana ili S. Arabije okreću se vlastitim aranžmanima, pa i intervalutarnim, bježe od dolara i eura.

Evropska unija

Njemačka privreda počela je skromno rasti zahvaljujući niskoj stopi nezaposlenosti, većim plaćama i slabom euru, ocijenila je u julu njemačka centralna banka, vrlo optimistično. Nakon što je lani ostvarila rast od 1,6 posto, najveća bi privreda eurozone u ovoj godini trebala porasti za 1,7 posto, a u 2016. može očekivati rast od 1,8 posto, koji bi trebao blago usporiti u 2017. godini, na 1,5 posto, radosno su pričali stručnjaci centralne novčarske institucije. Nakon gotovo stagnacije sredinom prošle godine, njemačka je privreda ojačala krajem godine, zabilježivši rast od 0,7 posto u posljednjem kvartalu i rast od 0,3 posto u prva tri mjeseca ove godine. Na strani domaće potražnje, u prilog idu "prednosti vezane uz povoljnu situaciju na tržištu rada i značajan rast osobnog dohotka". To je poduprlo osobnu potrošnju i graditeljske aktivnosti, tvrdili su u središnjoj njemačkoj banci. No, inozemno poslovanje opterećuju prigušujući učinci iz globalne ekonomije, ali njihov utjecaj neutralizira deprecijacija eura i oporavak u eurozoni. Kakakv je to "rast" njemačke privrede od 1,6 do max. 1,8%, uspješan? Kako pada izvoz, ključni oslonac njemačke privrede, isključivi faktor skromnog rasta je deprecijacija eura kroz Quantitative easening ECB-a. Stvarnog rasta nema, rastu spkeulativne kategorije, nekretninski biznis i osobna potrošnja, što će dati kratkoročne efekte. Isto tako, zbog sve veće deprecijacije eura prema dolaru, Evropska unija bilježi veće povećanje

Rastu robnog izvoza značajno je doprinijela deprecijacija eura prema dolaru te je najveće povećanje zabilježeno upravo na područje SAD-a (u prvih pet mjeseci za 22%). To je koincidiralo sa pritiskom SAD za potpisivanjem TTIP-a.

izvoza u SAD, posebno robnog. U ljetnim mjesecima je platna bilanca kao skup svih transakcija Unije sa svijetom pokazala poboljšanje u odnosu na prošlu godinu, s realizacijom suficita na podračunima roba i usluga te posljedično i na cijelom tekućem računu. Tako je u junu na području EU 28 realiziran suficit na tekućem računu platne bilance od 12,3 milijarde eura, u odnosu na prošlu godinu kada je realiziran deficit od 2,4 milijarde eura. Suficit na robnom podračunu je rastao intenzivno unatoč padu izvoza u Rusiju zbog "ukrajinskih sankcija" i to za 34%. Rastu robnog izvoza značajno je doprinijela deprecijacija eura prema dolaru te je najveće povećanje zabilježeno upravo na područje SAD-a (u prvih pet mjeseci za 22%). To je koincidiralo sa pritiskom SAD za potpisivanjem TTIP-a.

TTIP (Partnerstvo za transatlantsku trgovinu i ulaganja) je naziv trgovinskog sporazuma o kojem trenutno pregovaraju europske zemlje i SAD, a koji bi navodno trebao ukloniti prepreke u trgovini (carine, nepotrebni propisi, ograničavanje ulaganja...) u širokom rasponu ekonomskih sektora kako bi se olakšala kupovina i prodaja robe i usluge između EU i SAD. Predsjednik evroskeptične Nezavisne stranke Ujedinjenog kraljevstva Douglas Carswell tvrdi kako se radi o sporazumu koji nije onakav kakvim su ga predstavili njegovi predlagatelji. "TTIP nije slobodna razmjena, već korporativna muljaža", napisao je Carswell na Twitteru. Njegovu je objavu podržao konzervativac Zac Goldsmith. Jedan od kontroverznijih aspekata prijedloga sporazuma je osnivanje kvazisudbene trgovinske institucije. To bi dozvolilo velikim korporacijama da "tuže" nacionalne vlade za bilo koje politike koje bi potencijalno mogle naštetiti njihovom profitu". Kritičari TTIP-a tvrde kako bi to moglo narušiti demokraciju i povećati korporativnu moć. Sporazum je kontroverzan i zbog tajnog načina na koji se o njemu pregovara, a o kojem mediji informacije uglavnom doznaju putem curenja podataka. Glasnogovornik Carswellove stranke rekao je kako strahuje od uništavanja javnih službi zbog navedenog sporazuma."TTIP nije sporazum o slobodnoj trgovini, već stavlja interese velikih multinacionalnih korporacija iznad interesa manjih poduzeća, a najvažnije od svega, iznad demokratskog prava ljudi da politike kreiraju preko izbora", izjavili su iz stranke. Njemački ministar ekonomije obećao je da će blokirati klauzule u trgovinskom sporazumu između Evropske unije i Sjedinjenih Država koje su protive idealima Socijaldemokrata, uključujući i odredbu o rješavanju sporova između investitora i država koju žele Amerikanci. "Ono što SPD ne želi, neće se dogoditi," rekao je Sigmar Gabriel u intervjuu za Sueddeutsche Zeitung. Velik broj Evropljana i evropskih zastupnika izražava bojazan da će odredba s nazivom "Nagodba između investitora i države" (Investor-State Dispute Settlement, ISDS) pogodovati tvrtkama i korporacijama u nastojanju da se oslabe zakoni o radu, zaštiti potrošača i okoliša. SAD odbijaju prihvatiti sporazum bez ISDS-a. Javni dug EU zone 28 dosegao je 9400 milijardi eura odnosno 89% BDP. S time da Italija ima 134%, Portugal, Španija, Irska, Cipar, Grčka, imaju preko 100% učešća javnog duga u BDP-u. Hrvatska je dosegla 90% s tendencijom daljnjeg rasta, ali nešto manjeg nego u prethodnom razdoblju.

Foto: AFP

Hrvatska

Javni dug neki smatraju glavnim kreatorom malog rasta BDP-a u Hrvatskoj, od 1,5% u dva kvartala. MMF navodi da je javni dug povećan sa 35 posto BDP-a u 2008. godini, na 85 posto krajem 2014., što je odraz fiskalnih manjkova od 6,5 posto BDP-a od 2009. godine. Državni zavod za statistiku objavio je da je u 2014. deficit konsolidirane opće države iznosio -18,8 milijardi kuna, odnosno -5,7% BDP-a, dok je 2013. iznosio -17,7 milijardi kuna ili -5,4% BDP-a. Konsolidirani dug na kraju 2014. iznosio je 279,6 milijardi kuna ili 85,0% BDP-a, dok je za 2013. iznosio 266,1 milijardu kuna, odnosno 80,6% BDP-a. Najveći utjecaj na deficit opće države u 2014. imao je statistički tretman transfera socijalnih doprinosa iz II. u I. stup. Prema statističkim pravilima, ta transakcija ne priznaje se kao prihod u trenutku primitka te je za tri milijarde kuna uvećan deficit. Također, bitan utjecaj na povećanje deficita imalo je i preuzimanje duga HŽ Carga po osnovi trećeg poziva u iznosu od 955 miliona kuna. Uključivanje HBOR-a utjecalo na porast duga države u iznosu od 4,4% BDP-a. Oko HBOR-a postoje i neki prijepori. Kreditni portfelj im je vjerojatno problematičan. Naime, izdavali su se politički motivirani krediti u turizam ili restrukturiranje kao, u stvari pokriće operativnih troškova poduzeća u problemima (plaće). To je razlog ostavke nakon samo 9 mjeseci direktora Vladimira Kristijana. HBOR je 2012. Izdao 10,5 milijardi kuna kredita, 2013. 7,8 milijardi, a 2014. 4,1 milijardu. Za ovu godinu vlada je odredila kvotu od 5 milijardi. Stručnjaci ovdje propitkuju svrhovitost kvote, a ne ispitivanje isplativosti i opravdanosti investicije.

Primarni deficit opće države u 2014. iznosio je -7,4 milijarde kuna ili -2,2% BDP-a, dok je u 2013. iznosio -6,2 milijarde kuna ili -1,9% BDP-a. Fiskalni nadzor Evropske komisije nad zemljama članicama temelji se na izvještaju Državnog zavoda za statistiku. Europska unija ima dva glavna kriterija pri fiskalnom nadzoru. Udio budžetskog deficita opće države može biti najviše 3% BDP-a, a konsolidirani dug opće države ne smije biti veći od 60% BDP-a. Sve se to sve manje poštuje i u najrazvijenijim EU ekonomijama, a frizirane statistike će se otkriti kao i u slučaju Grčke. Slično je i s Quantitative easening u EU, koji je povećao javni dug (prodaja obveznica ECB-u) novac usmjerio u spekulacije, a tek djelomično u infrastrukturu i proizvodnju za izvoz u SAD zbog precijenjenog dolara u odnosu na euro, što je opet apsurdno jer je eskontna stopa FED-a godinama na nuli, dolara ima kao u priči, a inflacije navodno nema. Stvarno je ima jer se cijene korigiraju stalno, a realni prihodi padaju već godinama, ali nema galopirajućeg efekta pa se to ne primjećuje, a moguće je frizirati statistiku. Goldman Sachs je to pokazao u slučaju Grčke. ■

SELMO CIKOTIĆ za *Behar* govori o vezama ekonomije i obrazovanja, mjestu ekonomije u sigurnosnom sklopu država, dobrom i lošem liderstvu, političarima i državnicima

Liderstvo je opasan biznis

Koliko god uvažavamo to što je Erasmus kazao kako nema bolje investicije u budućnost nacije i države od kvaliteta obrazovanja njezinih mladih ljudi, mislim da jednako tako možemo reći da nema opasnije stvari za budućnost države od propadanja sistema obrazovanja

Razgovarao: **Faris Nanić**

Vi ste se u svojim teorijskim radovima usredotočili na ovisnost ekonomije o kvalitetnom obrazovanju. U kojoj je mjeri uspješna ekonomija povezana sa kvalitetom obrazovanja?

Za državu i za ekonomiju u cijelosti, obrazovanje danas, kao što je bilo u prošlosti i kao što će, zasigurno, biti i u budućnosti, predstavlja jednu od temeljnih vrijednosti i investicija. Zbog toga što vi obrazovanjem praktično profilirate, ne samo sistem koji želite da razvijate, već i vrijednosti do kojih držite, mehanizme koje želite da ugradite u svoju ekonomiju ili državnu organizaciju, standarde koje želite da postavite kao norme. Kroz obrazovanje diktirate način mišljenja svojih ljudi koje pripremate za različite izazove ekonomije, države i drugih struktura koje su povezane s ekonomijom. Ne možete nikada ekonomiju posmatrati izolovano od drugih ljudskih djelatnosti, a svi ljudi koji vode te različite poslove se kroz proces obrazovanja pripremaju. Komplementarnost koju želite imati u smislu povezivanja ekonomije sa državom prije svega, sa državnom strukturom i mehanizmima upravljanja u svim stubovima vlasti i svim drugim elementima društva i države praktično najbolje postižete kvalitetom obrazovanja, pripremom mladih ljudi za izazove koji ih čekaju u raznim poslovima. Postoji jedna vrlo direktna funkcionalna veza. Kroz vezu obrazovanja i ekonomije postižete praktičan kvalitet i primjenjivost znanja koje studenti stiču na univerzitetima i drugim oblicima specijalističkih školovanja. Imate država gdje studenti ulože jako puno napora da bi završili fakultete, a praktično im skoro sva ta stečena znanja u životu ne trebaju. Ako integrirate ekonomiju sa obrazovanjem preko različitih instituta i istraživačkih projekata te tražite od nauke i obrazovnih institucija da vam daju svoje ideje a vi pri tomu njima dajete povratne informacije o tome šta je i kakvi su primjenjivost i kvalitet njihovog znanja, onda postiže funkcionalnu spregu između obrazovanja i ekonomije koja je znatno više od običnog zbira kvaliteta ekonomije i obrazovanja. Dobijate novu vrijednost, oplemenjen i uvećan čisti, fizički zbir ekonomije i obrazovanja. Zbog toga mislim da ljudi u ekonomiji trebaju biti osjetljivi i imati sluha za ono što im obrazovanje sugerira, a obrazovanje, s druge strane, treba imati isto tako interes i sposobnost da prepozna stvarne zahtjeve realnog života i ekonomije da bi svoje mlade kadrove pripremalo za ono što će im stvarno trebati.

Nismo li imali tu vrstu diskusija i prije 40 godina kada je uvođena takozvana Šuvarova reforma srednjoškolskog, pa kasnije i visokoškolskog obrazovanja, raspravu o vezi, kako se to onda zvalo, udruženog rada i obrazovanja?

Jesmo, ali sve velike ideje i svi veliki projekti opstaju ili nestaju u fazama primjene. Primjena rezultata tih diskusija tada nije bila najdosljednija. Mehanizmi te sprege su bili preglomazni. Postavljeni su bili na visokom nivou očekivanja, a u realnom se životu ta sprega nije osjećala, onako kako je to neko strategijski bio dobro koncipirao. Implementacija tog projekta onda bila je jako loša. No, ja mislim da fakultet koji ima sluha, pa svoje studente šalje redovno na internship ili neku vrstu prakse u firme koje se bave zanimanjima za koje oni pripremaju svoje studente, zaključuje da ima daleko više koristi i daleko kvalitetnije studente. Firme kažu da studenti koji su imali praksu u realnom ambijentu dođu daleko bolje pripremljeni od studenata koji su radili samo u obrazovnim institucijama ili nekim vladinim institucijama koji žive u jednom izolovanom svijetu u kojem misle da mogu diktirati načine mišljenja i ponašanja u određenom ambijentu. Iskoristiću jedan izvanredan primjer, Energoinvesta i njegova dugogodišnjeg direktora Emerika Bluma za ilustraciju. Kada su počeli od jedne, praktično radionice da postaju firma koja je imala ambiciju i kapacitet da konkuriše na svjetskim tenderima, vidjeli su da pored ogromnog broja agilnih, inventivnih i kreativnih inžinjera i majstora, nisu dovoljno kapacitirani da prate tempo po kojem su željeli da se kreću. To ih je navelo da pokrenu institut. Institut im je dao novu snagu i skok. Međutim, nekoliko godina nakon toga, shvatili su da imaju potencijal za novu vrijednost. Tada je Blum donio odluku da pokrene otvaranje Elektrotehničkog fakulteta u Sarajevu, sa smjerovima koji će pripremati inžinjere za specijalnosti koje su potrebne u zemlji i svijetu, ali po svjetskim standardima. Kada su birani profesori za Elektrotehnički fakultet u Sarajevu, onda se pitalo ko najbolje predaje određeni predmet u Jugoslaviji, bez obzira sa kojeg univerziteta poticao. Takvi su dovedeni u Sarajevo i za ono vrijeme i standarde dobivali nevjerovatne uslove. Ljudi oko Emerika Bluma ubrzo su uvidjeli da su se ta ulaganja isplatila, da su to bile izvanredne investicije. Taj je fakultet sa tri ili četiri smjera koje je profilirao, za par godina postao vodeći u Jugoslaviji jer je nudio rješenja za praktične probleme i svu teoriju koju je nudio stavljao u funkciju konkretnih rješenja, potrebnih za SAD, Meksiko, Sovjetski Savez, Indiju, Kinu, afričke zemlje i ostale i to u takmičenju sa najvećim svjetskim kompanijama toga vremena. To je sprega o kojoj govorim.

Promjene za spas obrazovanja

Šta to treba mijenjati u sistemu obrazovanja u Bosni i Hercegovini i šire?

Mislim da se svi u regiji nalazimo u opasnom stanju. Napustili smo jedan konzervativniji metod i sistem obrazovanja koji smo imali u zajedničkoj, bivšoj državi, a nismo niti izbliza usvojili Bolonjski proces u mjeri potrebnoj da bi ga mogli smatrati funkcionalnim sistemom obrazovanja. To što se nalazimo u tom procjepu je jako opasno za državu i kvalitet kadrova koje sadašnji sistem proizvodi, s jedne strane. Postoji još veća opasnost što smo otvorili prostor za privatne fakultete koji su čak znatno nižih standarda, vrijednosti i kvaliteta znanja koje proizvode od ovih državnih koji se nisu dobro snašli u reformi. Koliko god uvažavamo to što je Erasmus kazao kako nema bolje investicije u budućnost nacije i države od kvaliteta obrazovanja njezinih mladih ljudi, mislim da jednako tako možemo reći da nema opasnije stvari za budućnost države od propadanja sistema obrazovanja. Mislim da to vlasti moraju shvatiti te kvalitetu i standardima u obrazovanju posvetiti daleko više pažnje, a onda ići sa nadgradnjom da obrazovanje tješnje funkcionalno povežu sa mehanizmima vlasti i sa ekonomijom. Da se postigne cilj da obrazovni sistem proizvodi kadrove koji su usklađeni sa nekim državnim strategijama razvoja, potrebama države i da to potpuno korespondira sa kapacitetom, mogućnostima i zahtjevima ekonomije. Ako se taj trougao poveže u funkcionalnu vezu koja će trajati kroz vrijeme, imamo šansu zato što posjedujemo izvaredno talentirane i sposobne mlade ljude. No, ako ih ne budemo obrazovali i pripremali za izazove budućih vremena koja će biti sve kompleksnija od današnjih, onda ni kao država ni kao ni kao društvo ni kao obrazovni sistem nismo blizu očekivanja koja stoje pred nama.

Imamo dva problema. Jedan je činjenica da vi praktički nemate stvarnu, jasnu i nedvosmislenu državnu strategiju ni u zemljama regije, a kamoli u Bosni i Hercegovini. Drugo, prošlo je već dvadesetak godina proizvodnje kadrova na ovim fakultetima sa puno nižom razinom obrazovanja i znanja koje morate integrirati u društvo. Kako riješiti tu aporiju?

Pitanje je vrlo kompleksno da bi se na njega dao jednostavan odgovor. Mislim da se mnoge institucije ili neke vrste drugih, manje institucionalnih oblika praćenja bave tim problemom, pa nemaju neke jasne odgovore. Smatram da će život nametati potrebu da se ovim pitanjem bavimo ozbiljnije, konkretnije. Bosna i Hercegovina ima složenu situaciju da je obrazovanje de facto i de iure u nadležnosti kantonalnih vlada u Federaciji, odnosno etnitetske u RS-u i da praktično nemate standardizacije nekih vrijednosti i principa te nekih

Tehnologija se u principu i po definiciji kroz historiju primarno razvija za potrebe naoružanja i vojne opreme, pa onda dobiva svoju civilnu ili društvenu primjenu. To je suštinska veza između ekonomije i odbrane, odnosno sigurnosti određene države. Tako po definiciji imate situaciju da su ekonomski razvijene zemlje opremljene i naoružane najmodernijim sistemima ili ako uzmete i analizirate sve države koje imaju savremeno oružje i savremene sisteme koji predstavljaju oslonac odbrane i sigurnosti tih država, po pravilu, sasvim sigurno ćete vidjeti da iza njih stoje stabilne i razvijene ekonomije

normi u obrazovanju na nivou države, a da ne govorim o kapacitetu države da prati sve trendove daleko šireg prostora. Evropska unija ima problema, da ne spominjem zemlje regiona i da opet posebno ne izdvajam Bosnu i Hercegovinu. Nadam se da će država sve više prepoznavati značaj obrazovanja za budućnost države i funkcionalnost njenih institucija i mislim da će se svaka investicija u ovoj sferi višestruko pozitivno potvrđivati u smislu povrata investicije.

Spomenuli ste Bolonjski proces obrazovanja. Jesu li prema vašim spoznajama, zemlje koje su primijenile ozbiljne reforme školstva na svim nivoima doista i uspjele u ovome o čemu smo govorili, funkcionalne veze vlasti, ekonomije, njenog realnog i financijskog sektora i obrazovanja?

Prvo, valja prepoznati činjenicu da je Evropa na putu izgradnje Unije pošla od pretpostavke da će standardizacija obrazovanja biti jedna od temeljnih standardizacija koje treba provesti na nivou EU. Mislim da to treba biti vodilja i državama u regionu. Ta standardizacija obrazovanja, koliko god je djelovala jednostavno na početku, pokazala se veoma kompleksnom u velikom broju evropskih zemalja zato što u vremenima reformi sve mijenjate brže i lakše od navika ljudi. Velik broj starih profesora od autoriteta, reputacije i ugleda na mnogim renomiranim univerzitetima zadržava svoj način predavanja, ispitivanja, saradnje i interakcije. Ideja neposrednije angažovanosti studenata u procesu obrazovanja, prohodnosti i pokretljivosti studenata i profesora po prostoru Evrope, taj viši stepen njihove uključenosti kroz proces nastave i manje neizvjesnosti vezane za sam ispit je nešto što mnogi razumiju i primijenjuju na različite načine i ne postižu očekivane efekte. Stari sistem obrazovanja koji smo imali u bivšoj Jugoslaviji je možda bio konzervativan, ali je bio vrlo konsistentno izveden. On je zasigurno imao vrijednosti u sebi . Moglo se tačno znati šta znači diploma s kojeg fakulteta, šta znači određen prosjek ocjena, određena preporuka i tako dalje, što više nije slučaj čak niti na prostoru Evropske unije. Međutim, zemlje koje su provele Bolonjski proces po nekakvim pravnim normama do kraja, sada nastoje da prepoznaju praktične posljedice reformi i da čine potrebne korekcije da bi podizali kvalitet. Osjećaj odgovornosti i organizacija ljudi u sistemu obrazovanja, podržani spremnošću državnih institucija da ih svojim mehanizmima prate u namjeri da podižu kvalitet obrazovanja su itekako potrebni u svim državama, pogotovu kod nas u regionu, a ponajviše u Bosni i Hercegovini.

Tamo gdje dominiraju političari državnici imaju male šanse. Liderstvo je opasan biznis. Ja liderstvo razumijem kao sposobnost onoga koji vodi da, na bazi zajedničke vizije sa onima koji ga slijede, prihvati rizik promjene, da tu promjenu realizira i da ju institucionalizira. Pri tomu, način na koji ostvaruje uticaj na svoje saradnike je inspiriranje, motiviranje i ubjeđivanje. Liderstvo nije vezano ni za kakve mehanizme prisile. Kada govorimo o viziji onda govorimo o poželjnoj i ostvarivoj slici budućnosti. Dakle, liderstvo je vezano za realne mogućnosti

Ratove dobivaju ekonomije

Dio svojih teorijskih razmatranja posvetili ste ulozi ekonomije u općoj sigurnosti zemlje. To načelno znamo, ali vrlo vjerovatno ne razumijemo stvarni ponder zdrave ekonomije na rezultantu sigurnosti jedne zemlje. Koliki je taj ponder, barem relativno, u odnosu na druge faktore koji čine sigurnosni sklop jedne zemlje?

Dati ću dva-tri vrlo jednostavna komentara i malo ću to elaborirati. Prvo, moderni kriterijumi snage odbrane neke države ne idu više za prebrojavanjem vojnika, tenkova, raketa ili aviona, nego analiziraju i mjere snagu ekonomije. Dakle, snagu odbrane moderne države definira snaga njene ekonomije. S druge strane, ekonomija i sigurnost su u međusobnoj direktnoj korelaciji i vezi. Nema održivog ekonomskog razvoja bez garantovane sigurnosti kao što nema stabilne sigurnosti bez održivog ekonomskog razvoja. Te stvari idu prirodno jedna s drugom i jedna bez druge ne mogu. Kada analizirate sam rat kao posebno stanje gdje testirate snagu sigurnosti i ekonomije, onda dobri poznavaoci mehanizama rata kažu da bitke dobijaju vojnici, ali ratove dobijaju logistike, odnosno ekonomije. Mislim da sa ove tri kratke ilustracije možemo dobiti predstavu o tome koliko je ekonomija u vremenu mira i rata važna za opstojnost, odbranu i sigurnost jedne države ili jednog prostora. Naravno, više je tu drugih mehanizama koji ovo mogu da potvrde. Snaga i kvalitet ekonomije su direktno vezani sa stepenom tehnološkog razvoja određene države. Tehnologija se u principu i po definiciji kroz historiju primarno razvija za potrebe naoružanja i vojne opreme, pa onda dobiva svoju civilnu ili društvenu primjenu. To je suštinska veza između ekonomije i odbrane, odnosno sigurnosti određene države. Tako po definiciji imate situaciju da su ekonomski razvijene zemlje opremljene i naoružane najmodernijim sistemima ili ako uzmete i analizirate sve države koje imaju savremeno oružje i savremene sisteme koji predstavljaju oslonac odbrane i sigurnosti tih država, po pravilu, sasvim sigurno ćete vidjeti da iza njih stoje stabilne i razvijene ekonomije.

Veliko je pitanje na koji način to postići? Vi ne možete razvijati tehnologiju a da u nju ne ulažete. Ovdje u regiji imamo problem što već godinama, pa i desetljećima ne ulažemo u razvoj tehnologija. Znači li da smo mi time, zbog slabije ekonomije, pa posljedično i slabijeg obrambenog sistema doista sada ugroženiji nego što smo bili?

Valja zapaziti činjenicu da taj problem, koliko god brutalno pogađa zemlje regiona, na vrlo direktan način pogađa i zemlje koje su u znatno boljoj poziciji. Mislim tu na zemlje članice NATO i EU. Šta se u tim organizacijama događa? Ljudi su tamo shvatili da trend stalnog povećanja odbrambenih budžeta i investicija u tehnologije, tim stepenom prirasta više nije održiv, više nije moguć. Zbog toga su kazali da je logično i potrebno, u odnosu na trošenje u okviru tih organizacija i pojedinačnih članica tih organizacija, pristupiti modusu po

kojem ne treba trošiti više, nego pametnije. NATO je razvio koncept Smart Defence, a EU je nakon toga razvila koncept Pooling and Sharing. Koncepti su u pravilu vrlo slični, a suština je oba u sljedećem. Integrirat će se na nivou organizacije mnoge funkcije država da bi se smanjili troškovi. Tako će sve države članice Evropske unije razvijati jedan borbeni avion, jedan ili dva borbena helikoptera, tri ili četiri vrste transportnih ili višenamjenskih helikoptera, jedan ili dva glavna borbena tenka jer su istraživanja i razvoj takvih projekata jako skupi. Ranije su to činile zemlje koje su to sebi mogle da priušte. Sada i te države imaju problema održati taj tempo, pa onda vrše koncentraciju. NATO to radi na pametan način, pa proizvode standarde i komunikacijsku opremu za čitavu organizaciju. Procedure, tehnike, obrazovanje, obuke, edukacije, vježbi i provjera isto se standardizira i onda to svi jednostavno primjenjuju, direktno bez razvijanja vlastitih normi i tu se ostvaruju ogromne uštede. Pojednostavljuje se sistem, smanjuje se broj ljudi. Mi moramo prepoznati da se ambijent i uslovi u kojima živimo mijenjaju, da je disperzija ukupnog bogatstva savremenog društva daleko kompleksnija, šira i raznovrsnija i u okviru neke horizontalne distribucije, ali i kroz neku vertikalnu hijerarhiju raznoraznih zahtjeva koji se postavljaju. Ljudi moraju prepoznavati te trendove i ponašati se u skladu s njima. Mi nemamo baš najmobilnije državne aparate ovdje u regionu. Otprilike puštamo da nas nosi inercija prostora i vremena u kojemu živimo, a to onda ne sugerira dobru i aktivnu poziciju države u vremenima koja će biti sve više turbulentna.

Napokon, kao vojnik po primarnom obrazovanju, oficir koji je dosegao najviše činove i funkcije u obrambenom sistemu BiH, kasnije i profesor na sigurnosnim studijima, teorijski ste se posvetili i pitanju liderstva. Danas će mnogi promatrači reći kako živimo u vremenu lošeg leadershipa, nedostatka državnika i vizionara, a prevlasti korumpiranih političara sa vizijom jednog mandata. Gdje su lideri i kako ih prepoznati?

Tačno je da sam problemu liderstva pristupio davši mu primaran značaj. Čini mi se da ovih šest godina koliko se aktivno bavim liderstvom i otkako je, evo već pet godina, taj predmet na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, u početku kao izborni, a zbog velikog interesa studenata na svim nivoima i ciklusima obrazovanja postao obavezan predmet, problem liderstva iz moje perspektive je postao posebno značajan. Zbog činjenice da živimo u vremenu brzih promjena i da se tempo tih promjena sve više povećava, ubrzava, bez ikakvih znakova smanjenja. Naprotiv. On će, protekom vremena, u godinama koje dolaze postajati sve veći i taj prirast neće biti linearne, već eksponencijalne naravi. Jedino svojstvo sposobnosti, kapaciteta čovjeka i organizacije, koje ih direktno vezuje za mogućnost da se nosi sa izazovima promjene, jeste liderstvo. Liderstvo je suštinski vezano za promjenu. Ja ću Vas podsjetiti na puno raznoraznih definicija menadžmenta, ali menadžment je u suštini zadužen da sistem održava u funkciji. Liderstvo je primarno vezano za proizvođenje promjene, za kreiranje nove, bolje organizacije i novog, boljeg stanja od postojećeg. Sa svim što se događa na globalnom nivou i sa sve većom međuzavisnošću i međusobnim uticajem, mi jednostavno moramo biti spremni na sve brže i sve korjenitije promjene u svim sferama. Ako se danas desi da se na Jamaiki ili u Keniji uvede nov način treninga jedne atletske discipline, to već sutra treba biti relevantno i za sportske učitelje i trenere u Bosni i Hercegovini, i Hrvatskoj i Srbiji. To ranije ni izbliza nije bio slučaj. Taj fenomen traži mentalitet lidera, ljudi koji se ne plaše promjene. Kada govorimo o državama i politici trebamo imati u vidu da, pored mnogo podjela lidera, ovdje lidere dijelimo na državnike i političare. Državnici su oni koji sve svoje umne kapacitete , znanje, energiju i volju , bez straha od posljedica stavljaju u funkciju promjena koje su od interesa za državu, odnosno za narod koji predstavljaju. Političari su, s druge strane, oni koji čine sve da bi zadovoljili interese i očekivanja svojih glasača, da bi dobili vlast i na njoj ostali. Nažalost, koda nas ovdje u regionu dominiraju političari. Državništvo se ne ohrabruje ni opštim stanjem duha i svijesti akademske, intelektualne zajednice, društva i naroda. Slažem se sa tezom da svaki narod ima lidere kakve zaslužuje, ali s druge strane, lideri su dužni da profiliraju, vode i razvijaju svoj narod i njegovu svijest. Oni su dužni da svoj narod pripreme za viši nivo

Mislim da je naš najveći problem što se kao društvo ne krećemo brzinom vremena u kojem živimo. To kao posljedicu proizvodi mnoge praktične probleme. U određenoj će se mjeri to prepoznati kao duboku krizu zbog toga što smo daleko od standarda koji su ispred ili iznad nas, a mi se krećemo sporije od onih koji su već uspostavili te standarde. To znači, da bismo ih dostigli, moramo se kretati brže i jače od onih koji su postavili te standarde i koji će to nastaviti i dalje. Ako prepustimo da nas preuzme neko od onih koji nose te standarde, gubimo ne samo nezavisnost, već identitet. Onda, konačno, gubimo same sebe.

standarda, viši nivo izazova, viši nivo i očekivanja i ostvarenja. Ne bih krivio narod. Odgovornost vidim na strani lidera i liderstva. Mi imamo pojedinačnih svijetlih primjera ljudi koji su spremni da žrtvuju vlastitu karijeru i dobrobit zarad progresa države koju predvode i naroda koji predstavljaju, na različitim nivoima vlasti. Ali to su još uvijek incidenti, a ne pojave. Nadam se da će neka vrsta standardizacije koja je sveprisutna na jednom znatno širem nivou, dobivati čvršće i dublje korijene na ovom prostoru i da ćemo jačati osjećanje za značaj mogućnosti i svih pozitivnih posljedica liderstva. Moja odluka da tako snažno zagovaram ideju uvođenja jednog takvog predmeta, da jačamo svijest mladih ljudi o tome koliko i šta dobro liderstvo može da proizvede je jedan od malih dokaza, ali se nadam da zbog interesa koji sve više imamo na Fakultetu političkih nauka, na Univerzitetu i iz regiona, da će se slična praksa početi događati i na drugim univerzitetima u regionu.

Incidenti liderstva

Spomenuli ste incidente, a ne pojave liderstva, odnosno državništva. Kako prepoznate lidere promovirati u društvu koje je saturirano površnošću i senzacionalizmom u kojemu političari proizvode atmosferu površnosti da bi lakše došli i ostali na vlasti?

Tamo gdje dominiraju političari državnici imaju male šanse. Liderstvo je opasan biznis. Ja liderstvo razumijem kao sposobnost onoga koji vodi da, na bazi zajedničke vizije sa onima koji ga slijede, prihvati rizik promjene, da tu promjenu realizira i da ju institucionalizira. Pri tomu, način na koji ostvaruje uticaj na svoje saradnike je inspiriranje, motiviranje i ubjeđivanje. Liderstvo nije vezano ni za kakve mehanizme prisile. Kada govorimo o viziji onda govorimo o poželjnoj i ostvarivoj slici budućnosti. Dakle, liderstvo je vezano za realne mogućnosti. Hoću kroz ovu definiciju liderstva da dijelom odgovorim na ovo što pitate. Bez slijeđenja nema ni vođenja. Ovdje je jako bitno educirati širi krug ljudi da se, tamo gdje postoje mogućnosti, gdje postoji ideja, vizija, snaga i hrabrost da se se vizija realizira, te promjene mogu događati. Zasada, vrlo često imate usamljene pojedinačne slučajeve gdje ljudi osjećaju da nemaju situaciju, opšti ambijent u kojem mogu izvesti i institucionalizirati takve promjene. Potrebno je, zasad, razvijati svijest da je to moguće, kao prvi korak. Potrebno je prepoznavati te pojedinačne lidere. Imate kod istog lidera recimo pet postupaka koji su tipični politički, a onda se dogodi jedan pravi državnički potez, gest. Čak i u tom slučaju, kod ljudi kod kojih dominira politički način mišljenja i ponašanja, ali kada naprave državnički potez i zauzmu državnički gard to im treba valorizirati. Mislim da je neka vrsta saradnje na nivou regiona jako važna. Naime, nisu više ove naše državice toliko zatvorene. Ono što se događa u Bosni i Hercegovini itekako se prati, prepoznaje i ima posljedice i u Srbiji i u Hrvatskoj. Naravno, vrijedi i obrnuto. Mislim da bi bilo dobro razvijati atmosferu koja nudi kooperaciju kao bolji mehanizam od konfrontacije, da je uključenost bolji pristup od isključenosti i da integracije generalno posmatramo kao prosperitetniji ambijent od izolacije i fragmentacija. Onda ćemo stvoriti vrstu pozitivnog naboja koja će davati više hrabrosti liderima da prihvataju izazove i rizike promjena i da te promjene vrše. Kada sam kazao da je liderstvo opasan biznis, mislio sam na sljedeće. Kada činite promjenu, to radite u pravilu da bi jednom širem krugu, daleko većem broju ljudi proizveli nekakve benefite, korist. Međutim, kada god činite tu promjenu manji procenat ljudi ili krug ljudi biva uskraćen za neke privilegije, neke pogodnosti, , neke prinadležnosti koje ima postojećim stanjem. Šta se u principu događa. Vi kada pokrenete mehanizam promjene , široki krug ljudi ne prepoznaje ni jasno ni snažno šta su benefiti ni kada će oni početi da se ostvaruju. Oni koji gube, to prepoznaju odmah i jako žestoko, na sve kreativne vrlo konkretne načine čine sve da vas spriječe. Zato se kaže da lideri u pravilu dobijaju izvjesne neprijatelje i jako neizvjesne prijatelje. Zbog toga je liderstvo opasan biznis, zbog toga ga nije lako implementirati na ovaj neuređen prostor. Međutim, liderstvo u sebi, po pravilu i uvijek u historiji ima i jednu dimenziju misije. Lideri koji su činili najkrupnije promjene za svoje sljedbenike, pa i za čovječanstvo u cijelosti,

Bosna i Hercegovina ima složenu situaciju da je obrazovanje de facto i de iure u nadležnosti kantonalnih vlada u Federaciji, odnosno etnitetske u RS-u i da praktično nemate standardizacije nekih vrijednosti i principa te nekih normi u obrazovanju na nivou države, a da ne govorim o kapacitetu države da prati sve trendove daleko šireg prostora

Nadam se da će država sve više prepoznavati značaj obrazovanja za budućnost države i funkcionalnost njenih institucija i mislim da će se svaka investicija u ovoj sferi višestruko pozitivno potvrđivati u smislu povrata investicije

radili su to zbog osjećaja svetosti ciljeva za koje se bore, a ne zbog konkretnih benefita koje time trebaju da postignu, do najsvjetlijih primjera onih koji su za snagu svojih uvjerenja bili spremni dati i svoj život.

Koliko je dobro vodstvo važno za makroekonomsku i mikroekonomsku politiku? Kako procijeniti dobrog lidera?

Jedna od podjela liderstva je na dobro i loše. Činjenica je da je Hitler po svim kriterijumima liderstva bio izvanredan lider, izvanredan motivator. Uostalom, on je napravio ekonomsko, tehnološko, kulturološko, državničko i vojničko čudo u potpuno devastiranoj Njemačkoj u jako kratkom periodu. Jednim je svojim govorom znao milione ljudi poslati na front bez zadrške. Međutim, rezultati njegovog liderstva su jako loši, možda najlošiji za njemačku naciju, a i za čitav svijet. Liderstvo, prije svega trebamo mjeriti po rezultatima koje proizvodi. Na jednom nivou, po rezultatima rada, morate cijeniti kvalitet lidera i davati mu mogućnost, mada po pravilu lideri sami sebi proizvode, a ne traže posao. Lideri kreiraju šanse ili koriste ponuđene. Oni ne traže da to drugi rade za njih. Mislim da je tu ključna stvar prepznavati one koji rade dobar posao u svojim liderskim ulogama i ne kažnjavati ih zbog toga. Morate se složiti da se kod nas vrlo često desi da lider koji svojim mehanizmima promjene nametne standarde i vrijednosti biva kažnjen od društva, a pogotovo političara koji ga ne mogu pratiti. Često se montiraju afere. Lider biva kažnjen kako ne bi dobio šansu da tim načinom radi dalje jer sve više podiže letvu ukupnih društvenih vrijednosti koje političari ne žele, ne mogu ili neće da prate i onada je lakše skloniti njega nego podizati svoje vrijednosti i standarde.

Spomenuli ste rezultate. Rezultate možemo mjeriti tek ukoliko smo dosegli određenu fazu ostvarenja ciljeva. Šta je sa ciljevima u liderstvu? Dali ste primjer Hitlera. Evidentno su njegovi rezultati katastrofalni zato što su pogrešni bili ciljevi. Ciljevi prije svega moraju biti moralni, a onda možemo graditi kriterije u funkciji tih ciljeva.

Slažem se. Tu bih se vratio na jednostavno poimanje vizije kao poželjne i ostvarive slike budućnosti. Ti su kriterijumi jako važni kada govorimo o zajedničkoj viziji, da bude poželjna, bolja od sadašnjeg stanja, ali i da bude ostvariva. Hitlerovi ciljevi su godinama djelovali kao potpuno ostvarivi. Međutim, i većina Nijemaca, čak i u njegovo vrijeme je smatrala da oni nisu moralni. Nakon što su profunkcionisali i nakon što su počeli da prolivaju toliko krvi i razaraju sve dosege ljudske civilizacije, onda je to postalo očigledno. Ali, neke elemente vizije, odnosno ciljeva koji su integrirani u okviru vizije, valja temeljito provjeriti na razini sljedbenika, odnosno saradnika koji slijede određenu viziju. Kada govorim o dobrom liderstvu, govorim o pozitivnim, moralno održivim i opravdanim ciljevima. To znači da se, u principu, svaka vizija i svaki od pojedinačnih ciljeva sadržanih u okviru mehanizma promjene treba preispitati.

Zbog činjenice da živimo u vremenu brzih promjena i da se tempo tih promjena sve više povećava, ubrzava, bez ikakvih znakova smanjenja. Naprotiv. On će, protekom vremena, u godinama koje dolaze postajati sve veći i taj prirast neće biti linearne, već eksponencijalne naravi. Jedino svojstvo sposobnosti, kapaciteta čovjeka i organizacije, koje ih direktno vezuje za mogućnost da se nosi sa izazovima promjene, jeste liderstvo. Liderstvo je suštinski vezano za promjenu. Ja ću Vas podsjetiti na puno raznoraznih definicija menadžmenta , ali menadžment je u suštini zadužen da sistem održava u funkciji. Liderstvo je primarno vezano za proizvođenje promjene, za kreiranje nove, bolje organizacije i novog, boljeg stanja od postojećeg.

Na društvenim, društveno institucionalnim nivoima?

Na različite načine, kroz različite mehanizme, gdje god se osjeti da praksa i život mogu testirati valjanost tih vrijednosti. To će negdje biti na nivou kulturoloških vrijednosti i standarda koji proizvode raznorazne posljedice, negdje na nivou tehnoloških, ali po pravilu, filozofski, sociološki i moralni kriterijumi uvijek moraju biti prisutni.

To podrazumijeva uključenost čitavog društva?

Onih elemenata društva koji su relevantni za opasne mehanizme promjena.

Evolucija, ne revolucija

Nalazimo li se onda u dubokoj krizi ili tek jednoj od cikličkih recesija? Kako biste Vi to procijenili iz pozicije svih segmenata kojima ste se bavili i čime se trenutno bavite? Neki kažu da smo u dubokoj krizi koja nije tek ciklička recesija, već je ona duboko moralna, socijalna i ekonomska.

Mislim da je naš najveći problem što se kao društvo ne krećemo brzinom vremena u kojem živimo. To kao posljedicu proizvodi mnoge praktične probleme. U određenoj će se mjeri to prepoznati kao duboku krizu zbog toga što smo daleko od standarda koji su ispred ili iznad nas, a mi se krećemo sporije od onih koji su već uspostavili te standarde. To znači, da bismo ih dostigli, moramo se kretati brže i jače od onih koji su postavili te standarde i koji će to nastaviti i dalje. Ako prepustimo da nas preuzme neko od onih koji nose te standarde, gubimo ne samo nezavisnost, već identitet. Onda, konačno, gubimo same sebe. Da ne bih previše apstraktno komentarisao ovo pitanje, mislim da mi kao male države na ovom prostoru treba da prepoznamo gabarite i kvalitet obaveza kojima treba da odgovorimo. Ako se dobro integriramo u ambijent imamo dobre šanse da za relativno kratko vrijeme popravimo svoje sadašnje stanje, bez obzira da li je ono definirano kao duboka kriza ili jedan od stadija neke opšte krize koja, između ostalih, i nas pogađa. Mi ne možemo ništa od toga rješavati u izolaciji u odnosu na prostor Balkana, Jugoistočne Evrope, Evrope, pa i šireg prosotora. Nalazimo se u dijelu svijeta koji spaja Evropu i Aziju, Mediteran i centar Evrope i globalni trendovi su za nas vrlo značajni. Dakle, moramo prepoznavati zahtjeve tih trendova, nivo očekivanja koja se pred nas postavljaju, ali i kapacitet mogućnosti koji

mi na ovom prostoru imamo. Ako budemo nešto racionalniji, ako budemo pokazali više sklonost i i praktične spremnosti da zajednički kao region nastupamo u odnosu na određene procese i mehanizme, naše se šanse rapidno uvećavaju. Mislim da u ovom trenutku imamo krize liderstva koje u regionu još uvijek ne prepoznaju suštinu problema koje trebaju da rješavaju. Promjene treba da se događaju, prije svega, u sferi pristupa procesima u toku i koji nas sve pogađaju. Ako u tom pristupu prepoznamo kakve nam sve potencijale nudi integriran nastup regiona, već smo velik broj problema time riješili.

Vidite li u tome i one koji su već ušli u neke integracije? Govorim o Hrvatskoj koja se smatra izdvojenom iz regiona.

Naravno. Ona jeste izdvojena. Međutim, ta integracija ne bi trebala biti bazirana na nekakvoj ljubavi ili ideologiji, već na interesima. I oni treba da prepoznaju, Slovenija i Hrvatska, svoj interes integracija regiona, da definišu svoje prihvatljive i isplative zahtjeve ostalim učesnicima tih integracija, da ostali učesnici koji još nisu potpuno integrirani u te procese prepozanju koristi koje dobivaju ubrzanim tempom u tom smislu, a podizanjem vrijednosti vlastitih državnih, društvenih i drugih mehanizama koji su relevantni za politiku, sigurnost, pravosuđe, ekonomiju, obrazovanje, kulturu, tehnologiju i da kreiramo situaciju u kojoj svi dobijaju, pa čak ako ta podjela dobiti u svim fazama ne bude najbolja . Mislim da je daleko bolja i nešto lošija podjela dobiti nego najpreciznije definiranje odgovornosti za gubitke. Sada nam se to događa.

Tu se sada vraćamo na problem obrazovanja, obrazovanja lidera. Nije li onda vrijeme za ubrzanu evoluciju, ako već želimo izbjeći revolucionarni, a posebno postrevolucionarni haos o kakvima nas uči historija, od Francuske do Boljševičke revolucije, a i kasnije?

To je odlična opservacija. Ja bih primijetio da je bolje da idemo putem kontroliranih i progresivnih promjena nego mehanizmima nasilja, konflikta. Mislim da je dobro zapaziti da konflike ne treba posmatrati samo sa negativnog aspekta. Oni su pokretač ljudskog razvoja jer se svi tehnološki, organizacijski i drugi napretci, u principu, prave radi sposobnosti i kapaciteta određenih organizacija, država prije svega da čuvaju i štite svoje interese ili realiziraju svoje ciljeve u odnosu na druge suprotstavljene strane, države, politike, mehanizme, saveze i tako dalje. Isto tako, jako je bitno zapaziti da se ljudski napredak nikada nije događao u periodima rata, razaranja, devastacija i konflikata. On se uvijek događa u mirnim i kostruktivnim, a ne u burnim destruktivnim fazama. Mislim da je iz tih razloga daleko bolje ići jednim kontroliranim pristupom , a to ovaj region ne samo zaslužuje i može, nego prepoznaje na bazi svježih i veoma bolnih iskustava. Smatram da iz ratova koji su iza nas najkorektnije možemo govoriti o tome koliko je ko izgubio, a ne koliko je ko dobio. To poštena i objektivna analiza iz perspektive svake od državica ili svakog od naroda koji je na ovom prostoru, može da pokaže. Da ne bismo bili u situaciji da ponavljamo slične mehanizme , bolje nam je da uđemo u jedan mehanizam pozitivnog, konstruktivnog evolucijskog pristupa, gdje ćemo ono što je dobro dograđivati i unaprijeđivati, a ono što ne valja mijenjati , proizvoditi promjene za dobrobit svih koji učestvuju u tim mehanizmima, pa time dolazimo do toga da je svima korisno da u njima učestvuju. ■

Nakon početka pristupa BiH Evropskoj uniji

Sindikati u BiH u novim uslovima

Piše: **Kenan Spaho**

Tek sada sindikatu u BiH predstoji konstantna borba i učenje kako bi svome članstvu obezbijedili život dostojan čovjeka. Mi razumijemo i privatno vlasništvo i stvaranje profita, ali sve to treba urediti jednom socijalnom politikom

ZA SINDIKAT U BiH nastupilo je novo vrijeme. Kao što je poznato BiH je potpisala sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU a nedavno je i donesen novi Zakon o radu koji je izazvao različite reakcije i proteste. U kontekstu ova dva momenta treba posmatrati daljnje sindikalno djelovanje u Bosni i Hercegovini, jer bez obzira gdje živimo, u kojem entitetu ili kantonu, položaj radnika je trenutno svuda isti i osnovni zadatak sindikata jeste boriti se za što bolji položaj svojih članova i radnička prava uopšte. U sindikalnim redovima moraju biti ljudi odani borbi za radnička prava dok svi oni koji balansiraju između poslodavaca i uposlenika trebaju biti isključeni a sve u cilju jedinstva. Ovo ne podrazumijeva nikakve oštre nastupe ni prema kome jer takvim nastupima ne dobivamo ništa. Naprotiv, neophodno je razvijati kulturu dijaloga kao i raditi na dodatnim sindikalnim usavršavanjima a glavni fokus tih usavršavanja mora biti baziran na praktičnim sindikalnim iskustvima iz EU i SAD.

Trenutna situacija

Ovdje ćemo se kratko osvrnuti na trenutno stanje u sindikatu primjenom SWOT analize[1].

Snaga (Strength). Snaga današnjega sindikata su oni članovi koji su spremni da se aktivno uključe u rad sindikata i bore za ostvarenje radničkih prava koja su im zagarantovana.

Slabost (Weakness). Slabost predstavljaju također članovi, oni koji su pasivni i ne žele se uključiti u rad sindikata, ali traže ostvarenje svojih prava. Također, ne treba

[1] Strength, Weakness, Opprtunities, Threats

zanemariti ni one koji sindikat koriste više za vlastitu promociju, a manje za korist članstva, iako kod nekih članova ostavljaju dojam da su aktivni, dok u stvari svojom "aktivnosti" samo otežavaju rad sindikata.

Prilike (Opportunities). Danas sindikat svoje prilike mora tražiti sam, nastupajući otvoreno prvo prema političkim strukturama, a onda prema poslodavcima kako bi sebi obezbijedio poziciju da se uključi u kompletnu problematiku koja se tiče položaja radnika.

Prijetnje (Threats). Danas glavnu prijetnju predstavljaju političke strukture koje ne žele da razumiju radnike i ne bore se za radnička prava, iako to obećavaju kao i poslodavci koji se ponašaju kao da sindikata nema i misle da sa radnicima mogu raditi šta žele. Dodatnu prijetnju predstavljaju "sindikati" u privatnim kompanijama koji se formalno bore za prava radnika, a u stvari su produžena ruka menadžmenta i vlasnika.

Izdvojimo na kraju da je glavna prijetnja to što nema adekvatne socijalne politike kao u EU koja bi štitila radnička prava i omogućila odgovarajuća prava sindikata u procesima odlučivanja.

Iako je napravljen pogrešan red poteza sa usvajanjem zakona o radu (trebalo je paralelno usvojiti i zakone koji se tiču socijalne politike), sada treba raditi na "spašavanju" kolektivnih ugovora i njihovom dorađivanju u korist radnika

Potrebni koraci

Činjenica da je BiH popisala sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU, znači da je njena budućnost u EU integracijama. U tom kontekstu i socijalna politika u BiH treba biti usklađena sa socijalnom politikom EU pa se već sada treba zalagati za elemente socijalne politike sadržane u Socijalnoj povelji EU:

- Zaposlenje i nadoknada, pravo zaposlenika da prime adekvatnu naknadu za svoj rad. Treba se energično boriti protiv svih poslodavaca koji svoje uposlenike drže na minimalnoj naknadi, a imaju mogućnost isplatiti adekvatne naknade.
- Poboljšanje radnih i životnih uslova, uvođenje maksimalne satnice u toku sedmice (ne smije se raditi preko toga), pravo na slobodne dane u toku godine. Ova prava moraju biti zagarantovana svim uposlenicima, bez obzira da li su u stalnom radnom odnosu ili su uposleni na određeno vrijeme.
- Adekvatna socijalna zaštita, zagarantovana minimalna naknada za rad (popularni "minimalac") bez obzira na status (zaposlenje na određeno ili neodređeno vrijeme), i socijalna pomoć za one koji su iz objektivnih razloga van tržišta rada ili objektivno nemaju nikakvu pomoć.
- Sloboda udruživanja i kolektivnog pregovaranja. Svaki uposlenik ima pravo slobodnog udruživanja u sindikat ili strukovno udruženje. Preko sindikata uposlenici

pregovaraju sa poslodavcima (kolektivno pregovaranje) i zaključuju kolektivne ugovore kojima štite svoja radnička prava.

- Profesionalni trening. Svaki uposlenik mora imati pravo na profesionalnu edukaciju shodno potrebama tržišta rada kao i zbog prestanka potrebe za nekim zanimanjima. Za ovaj segment socijalne politike trebaju biti odgovorni svi, politika, javne ustanove, kompanije, sindikati kao i ostala udruženja uposlenika. Svjedoci smo da je u ovom novom vremenu zbog napredovanja tehnologije prestala potreba za nekim obrazovnim profilima (najčešće administrativne, a ponegdje i tehničke struke). Takvim obrazovnim profilima treba omogućiti prekvalifikaciju, a nikako ih proglašavati tehnološkim viškovima.
- Jednak tretman muškaraca i žena, za isti rad ista naknada bez obzira na spol. Ovaj princip je definisan u Rimskom ugovoru.
- Informisanje, konsultovanje i učešće radnika u upravljanju. Uposlenici moraju biti informisani i konsultovani o svemu na vrijeme, a treba im se i dozvoliti da učestvuju u donošenju bitnih odluka, posebno onih koje se odnose na sigurnost na radu, restrukturiranja i slično. U ovakvim situacijama sindikat mora biti ravnopravan partner i sve odluke koje se tiču ove problematike moraju se donositi u saradnji sa sindikatom.
- Zdravstvena zaštita i sigurnost na radnom mjestu. Svaki uposlenik ima pravo na sigurnost na poslu kao i zdravstvenu zaštitu. Svaki uposlenik mora dobiti adekvatnu naknadu za eventualne povrede na radnom mjestu kao i povrede koje su nastale na putu prema radnom mjestu.
- Zaštita djece i adolescenata. Omogućiti onima koji napuste školu dvogodišnji profesionalni trening kao i adekvatan posao, ali tek sa navršenih 16 godina i uz odgovarajuću naknadu.
- Prava za stariju populaciju. Zagarantovana penzija za one koji završe radni vijek, a za one koji nemaju pravo na penziju omogućiti minimalnu socijalni zaštitu kao i medicinsku pomoć.
- Osobe sa ograničenjima. Ovakvim osobama treba omogućiti profesionalnu edukaciju, rehabilitaciju kao i uključenje u društvene aktivnosti.

Socijalna povelja garantuje svim radnicima u EU članstvo u sindikatima koje oni izaberu, a poslodavci su dužni da to bezuslovno poštuju. Sindikat u EU je ravnopravan partner sa kojim poslodavac zaključuje kolektivne ugovore. U slučaju

Činjenica da je BiH popisala sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU, znači da je njena budućnost u EU integracijama. U tom kontekstu i socijalna politika u BiH treba biti usklađena sa socijalnom politikom EU

da se poslodavac i sindikat ne mogu dogovoriti dozvoljena je i arbitraža.

Za ostvarenje gore navedenoga neophodna nam je profesionalna edukacija kao i konstantna međunarodna saradnja sa sindikatima u regionu i svijetu. Kako bismo pokazali ozbiljnost našega djelovanja neophodno je primiti bar jednu sindikalnu delegaciju iz regiona kao i raditi na organizaciji međunarodnih sindikalnih skupova. Dobar potez bio bi primiti neku od delegacija iz Republike Hrvatske ili Republike Slovenije.

Djelovanje sindikata u novim uslovima

Kao što smo već naveli jedan od principa socijalne politike EU jeste omogućiti učešće radnika u upravljanju. Za početak neophodno je uspostaviti tijesnu i konstantnu saradnju sa osobljem zaduženim za ljudske resurse u firmama. Briga o uposlenicima mora biti zajednička u duhu koji se naziva "novi realizam". U ovoj saradnji sindikat mora tražiti da se bez pogovora zaštite sva radnička prava.

Druga bitna stvar jeste profiliranje sindikalnih lidera. Sindikalni lideri moraju njegovati demokratski stil vođenja sindikata i biti u konstantnoj komunikaciji sa svojim članstvom. Bez obzira u kakvom je statusu član sindikata (u rukovodstvu sindikata ili samo član) on mora imati ravnopravan status u davanju prijedloga i mišljenja. S druge strane, što se tiče znanja koja trebaju imati sindikalni lideri, obim tih znanja je širok. Sindikalni lider modernoga doba (a takvoga želimo) mora biti:

- Dobar predstavnik. Sindikalni lider u svim situacijama mora bezuslovno štititi interese svoga članstva;
- Dobar organizator. Sindikalni lider treba organizirati različite sindikalne aktivnosti i time motivisati članstvo na aktivno učešće u radu sindikata. Veoma je korisno organizirati događaje na kojima članovi sindikata mogu

Sindikalni lideri moraju njegovati demokratski stil vođenja sindikata i biti u konstantnoj komunikaciji sa svojim članstvom. Bez obzira u kavom je statusu član sindikata (u rukovodstvu sindikata ili samo član) on mora imati ravnopravan status u davanju prijedloga i mišljenja

pokazati ono što znaju. Tako, ako u članstvu sindikata imamo ljude koji se bave nekom vrstom umjetnosti, odličan potez bi bio da se takvim članovima pruži prilika da naprave neku izložbi svojih radova u firmi u kojoj rade;

- Dobar regruter. Sindikalni lider mora znati prepoznati ko i u kojem obimu može dati doprinos boljem radu sindikata;
- Dobar administrator. Današnji sindikalni lider mora znati raditi kako sindikalne tako i administracijske poslove. Vrijeme je da se ovaj pristup promijeni i da se sindikalne aktivnosti delegiraju kako bi bilo više prostora za glavne sindikalne aktivnosti;
- Dobar učitelj. Sindikati moraju postati organizacije koje uče kako bi uskladile svoje djelovanje sa aktuelnim potrebama članova kao i političkim, ekonomskim i društvenim okruženjem. Sindikalni lideri trebaju biti ti koji će motivisati članove sindikata na stalnu edukaciju, posebno one koji pokazuju entuzijazam za rad u sindikatu;
- Nosilac promjena. Sindikalne organizacije su podložne promjenama u skladu sa uslovima iz okruženja. Sindikalni lideri moraju unositi novine u rad sindikata i biti nosioci svih promjena na bolje;
- Graditelji organizacijske kulture. Sindikalna organizacija kao i poslovna, ima svoju kulturu, a svaka organizacijska kultura je podložna promjenama. Sindikalni lideri moraju mijenjati organizacijsku kulturu sindikata iz tradicionalne u otvorenu, a svoju viziju moraju prodati samouvjereno, ali ne i nadobudno i prepotentno. Članstvo mora osjetiti da ima lidera a ne diktatora;
- Upravitelj različitostima. Sindikalni lider mora biti svjestan da je njegovo članstvo po mnogo čemu različito i da on mora znati da upravlja tim različitostima. Različitosti ne smiju dovesti do diskriminacije nego upravo tu različitost treba iskoristiti u smislu podjele sindikalnih aktivnosti. Drugim riječima, svako treba raditi ono što najbolje zna, a onda to znanje treba ujediniti u cilju dobrobiti ukupnog rada sindikata.

Slijedeći ove principe kao i povećanjem članstva sindikata postižemo da sindikat bude uticajniji u društvu. Paralelno treba raditi na stalnoj modernizaciji sindikata kao i konstantnoj komunikaciji sa sindikalnom ciljnom grupom, a to su pored članova: poslodavci, vlada, organizacije civilnog društva itd.

Umjesto zaključka

Kada je u pitanju budućnost sindikata u Bosni i Hercegovini, kraj priče ne postoji. Tek sada sindikatu u BiH predstoji konstantna borba i učenje kako bi svome članstvu obezbijedili život dostojan čovjeka. Mi razumijemo i privatno vlasništvo i stvaranje profita, ali sve to treba urediti jednom socijalnom politikom. Iako je napravljen pogrešan red poteza sa usvajanjem zakona o radu (trebalo je paralelno usvojiti i zakone koji se tiču socijalne politike), sada treba raditi na "spašavanju" kolektivnih ugovora i njihovom dorađivanju u korist radnika. Paralelno sa tim treba imati stalni dijalog sa članstvom sindikata sa sljedećim ciljevima:

- Stvoriti svijest kod članstva da sindikat može uspješno djelovati i ostvariti rezultate, ali samo onda ako iza sebe ima proaktivno članstvo
- Boriti se za zaštitu radnika koji su žrtva loše privatizacije u BiH
- Aktivno se boriti protiv "privatnih" sindikata koji rade protiv interesa radnika prepuštajući ih tako na milost i nemilost poslodavcima

Postoji više metoda sindikalnih aktivnosti, ali prvo treba pokušati kolektivnim pregovorima a štrajkove i proteste ostaviti kada se iscrpe sve dijaloške mogućnosti.

Literatura:

Miroslav Prokopijević: Evropska Unija – uvod, Službeni glasnik, Beograd, 2009

Nina Pološki Vokić i drugi: Evolucija sindikata – uloga sindikata u suvremenom društvu, Ekonomski fakultet, Zagreb, 2012

Simon Mercado i drugi: European business, Prentice Hall, London, 2001

Neil Harris: European business, Palgrave, London 1999 ■

Kinezi kupili Pirelli

KINESKA KOMPANIJA China National Chemical Corp (ChemChina) kupila je italijanski Pirelli, petog po veličini svjetskog proizvođača guma, za 7,1 milijardu eura. Sporazum, kojim je taj 143 godine star simbol talijanske prerađivačke industrije pao u kineske ruke, dogovorili su u martu dioničari Pirellija.

Državna kompanija ChemChina, na čijem je čelu predsjednik uprave Ren Jianxin, time je dobila pristup tehnologiji za proizvodnju guma vrhunske kvalitete, što bi moglo pomoći Kini, globalnom igraču u telekom i internet sektorima, da razvije i automobilsku industriju. Zauzvrat, Pirelli, čije gume se nalaze na vozilima Formule 1, će dobiti više prostora za konkuriranje Michelinu i Continentalu, koji traže prilike za rast u Aziji. Po podacima agencije Thomson Reuters, ostvarenjem sporazuma, dogodila se peta akvizicija nekog državnog kineskog poduzeća na globalnoj razini, te prva velika akvizicija nakon što je kineski MMG lani predvodio konzorcij koji je od Glencorea kupio veliki rudnik bakra u Peruu Las Bambas.

Skupi Zagreb grad

LJUBLJANA JE JEDINI glavni grad u Evropi gdje za struju, vodu, plin i ostale režijske troškove daju više nego u Zagrebu, objavio je zagrebački Večernji list u martu, pozivajući se na podatke internetske stranice Numbeo.com. Nakon što zaradi prosječnu plaću od 6.656 kuna (871 euro), svaki Zagrepčanin će izdvojiti 1.595 kuna (208 eura) za režije. Da bi pokrio te osnovne troškove, zbog čijeg su neplaćanja danas računi mnogih stanovnika i blokirani, mora raditi 38 radnih sati. U Helsinkiju žitelji plaćaju 75 eura, a zarađuju mjesečno 2.290 eura, što znači da za plaćanje svih komunalija građani finske metropole moraju raditi tek pet sati. Zagreb je i jedan od gradova u Evropskoj uniji koji ima najvišu cijenu režija, a jeftiniji je čak i London, čiji će stanovnici platiti 196 eura. Ali, njima je zato prosječna plaća 2.856 eura. Ljubljana je jedini grad u Evropi koji ima veće režije od Zagreba - 213 eura, prema podacima s internetske stranice Numbeo.com, koja sadrži najveći broj podataka za svjetske gradove, a uspoređuju trošak stanovanja, stopu kriminaliteta, stanje zdravstva, zagađenja...

Problemi bogatih: Dubai muče napušteni skupi automobili

U POSLJEDNJIH PET GODINA, luksuzni automobili, Porsche, Ferrari i Mercedes Benz, stoje parkirani i napušteni na ulicama Dubaija ili su ostavljeni na parkiralištima oko aerodroma nakon bankrota njihovih vlasnika zbog financijske krize. Ujedinjeni Arapski Emirati nemaju stečajne zakone tako da nema nikakve dvojbe trebate li platiti ostatak otplate za automobil, kreditne kartice ili hipoteku. Rezultat toga je da su iseljenici i lokalni stanovnici ostavili svoje skupe automobile kako bi izbjegli zatvor, često s ključevima u bravi.

Primjerice, 2011. godine 2 miliona dolara vrijedan Ferrari Enzo pronađen je napušten na parkiralištu zračne luke. Prema pisanju lista Gulf News, svake godine vlasnici u Dubaiju tako ostave između 2.000-3.000 automobila. Najprije se izdaje obavijest o upozorenju, pa ako se vlasnik ne pojavi nakon 15 dana, automobil se potom plijeni i prodaje na aukciji po cijeni koja je mnogo manja od njegove izvorne cijene. Dubai se bori s posljedicama globalne financijske krize i pada cijena nafte, pa mnogi napuštaju grad jer se ne mogu nositi s visokim troškovima života. Ali, to je dobra vijest za sve ljubitelje automobila koji na taj način na rasprodajama mogu jeftino doći do nekih od najluskuznijih i najkupocjenijih automobila na svijetu.

Kod Londona otkrivene velike rezerve nafte

ENGLESKA ENERGETSKA kompanija UK Oil and Gas Investments, saopćila je u aprilu da su u blizini londonskog aerodroma Gatwick otkrili nova nalazišta nafte, za koje se pretpostavlja da sadrže rezerve i do 100 milijardi barela. Iz ove kompanije su saopćili da su sondažna bušenja na prostoru Horse Hilla započeta prošle godine i da su do sada došli do rezerve od 158 miliona barela nafte, ali naglašavaju da je to samo mali dio znatno većih rezervi, koje sadrže i do 100 milijardi barela nafte. Generalni direktor UKOG-a Stephen Sanderson je na internet stranici kompanije podsjetio da su prva iskopavanja u Londonu započeta prije 30 godina, te da se razvijenom tehnologijom uspjelo doći do otkrića nafte na ovom području.

Ukazujući na činjenicu da je Velika Britanija u Sjevernom moru u protekle četiri decenije proizvela ukupno 45 milijardi barela nafte, stručnjaci tvrde da je posljednje otkriće rezervi kod Londona veoma važno za razvoj tog sektora u Velikoj Britaniji. Inflacija u Velikoj Britaniji usporila je u decembru prošle godine zbog pada cijena nafte na najniži nivo od 0,5 posto, saopćio je Zavod za statistiku u Londonu.

Koliko vrijede sve dionice na svijetu?

PREMA PISANJU JAPANSKOG poslovnog lista Nikkei, ukupna globalna tržišna kapitalizacija, temeljena na podacima Svjetske federacije burzi i na burzovnim indeksima diljem svijeta, dosegnula je razinu vrijednosti cjelokupne svjetske ekonomije u 2015. godini, odnosno 74.500 milijardi dolara, prema procjenama Međunarodnog monetarnog fonda. Monetarno popuštanje potaknulo je snažan uzlet cijena dionica i to na rekordno visoke razine u SAD-u i Njemačkoj, a na mnogim se burzama cijene kreću na najvišim razinama u niz godina. U posljednje vrijeme snažan rast cijena dionica bilježe i kineska tržišta, zahvaljujući dodatnim poticajnim monetarnim mjerama. U 2007. godine globalna je tržišna kapitalizacija dionica bila dosegnula rekordnih 64.000 milijardi dolara, nakon čega se njezin iznos smanjivao, da bi opet 2013. godine dosegnuo novu rekordnu razinu.

ČASOPIS ZA KULTURU I DRUŠTVENA PITANJA | BEHAR | KNJIŽEVNI PODLISTAK • GODINA IV • 2015. • BROJ 10

BEHAR

broj 10 | KNJIŽEVNI PODLISTAK | 2015.

SADRŽAJ:

Edin Urjan Kukavica:
240 godina od rođenja Šejh Abdurrahman Sirri sin Mehmedov sina Fadlullaha Balta-zade, Bošnjak (1775. – 1847.)

Šejh Abdurrahman Sirri (k.s.)
240 godina od rođenja

Priredio: Edin Urjan Kukavica

Šejh Abdurrahman Sirri

sin Mehmedov sina Fadlullaha Balta-zade, Bošnjak*

(1775. – 1847.)

Abdurrahman Sirri sin Mehmeda sina Fadlullaha Balta-zade (kasnije Sikirić) rođen je u Fojnici, oko 1775. (prema nekim izvorima 1785.) godine. Njegov otac Mehmed-efendija Balta-zade i djed Fadlullah (Fadil) efendija Balta bili su visoko obrazovani ljudi, zvanjem *kadije* (šeri'atske sudije), dok u nekim izvorima njegov djed uz svoje i ime svoga oca ima i odrednicu *Mevlevi*, što znači da je bio i mevlevijski šejh, te se spominje i kao *muftija* grada Amasije u Turskoj. Osnovno obrazovanje (*mekteb*) i srednje (*medresu*) Abdurrahman Sirri (kod nas uobičajenije *Sirrija*) završio je u Fojnici, u kojoj je, opet prema usmenim izvorima u to vrijeme kao *muderis* radio i čuveni šejh Husejin-baba Bošnjak.[1] Naporedo s angažmanom u medresi, šejh Husejin je bio i pročelnik mjesne tekije gdje je mladi Abdurrahman stekao prva znanja o sufizmu i tarikatu, da bi ih kasnije produbio u tekiji u Vukeljićima-Živčićima (Hukeljićima),[2] dva sata hoda istočno od Fojnice, gdje se povukao ovaj čuveni šejh. Šejh Husejin je svoga posinka i svoga jedinog derviša uveo u nakšibendijski tarikat[3] i dao mu nadimak *Sirri*, *Tajnoviti* odnosno *onaj koji zna tajne života i svemira*, usmjerivši njegovo obrazovanje, posljedično i životni poziv ka tesavvufu i tarikatu. Narodna predaja koja, kao i svaka legenda, sadrži zrnce istine:

> ***…u Fojnici je živio kadija Mehmed Balta-zade sa svojom ženom. Jednog jutra, kad su ustali kadinica reče svome mužu da je usnila jedan lijep san. "Dođe mi visok šejh, pa mi reče: 'Rodit ćeš muško dijete i nadij mu ime Abdurrahman'." Kadija pogleda u svoju ženu pa reče: "Pa i ja sam to isto usnio." Bilo je to iznenađenje u kući. Kadinica je bila pri porođaju, pa je vrlo brzo iza tog sna rodila sina i dala mu ime Abdurrahman. Kad je djetetu bilo oko šest godina, došao je šejh Husejn-baba u Fojnicu. Jednog jutra zakucao je na vrata kadijine kuće. Kadija reče malom Abdurrahmanu da vidi ko kuca na vratima, a mali Abdurrahman je odmah otišao i otvorio ih. Kad je ugledao visoka šejha, brzo se vratio i rekao: "Eno onog šejha što je meni ime nadio."***

---

* Zanimljivo je, sa istraživačkog aspekta, da su podaci, među ostalim i o ovom čovjeku, velikoj i znamenitoj ličnosti 18. i 19. stoljeća, ne samo islamske ili tesavvufske nego bosanskohercegovačke historije općenito, apsurdo oskudni, te posljedično svedeni i oslonjeni na legendu i narodnu predaju, kazivanja nasljednika, sljedbenika i poštivaoca, da je doista teško povjerovati u slučajnost. S jedne strane, intimno i emotivno, lakše je, takvo stanje pripisati i za to okriviti historijske i druge okolnosti, ratove i zlonamjerno uništavanje tragova i znakova materijalne historije, dokumenata i bilo kakvih (svih!) pokazatelja i dokaza višestoljetnog, autohtonog i nedvojbenog prisustva i doprinosa muslimana u Bosni i Hercegovini, šejhova i derviša naročito. S druge strane, međutim, poznajući mentalitet naroda, historijske i druge okolnosti, nažalost, vjerovatnije je ovakvo stanje pripisati krajnjem i posvemašnjem nemaru, sujeti, beskompromisnoj ljudskoj gluposti i samoživosti, nego prvoj skupini razloga i uzroka.

1 Šejh Husejin-baba *Tavil* (Visoki) Bošnjak (el-Bosnevi, kasnije Zukić) rođen je u selu Vukeljićima (Hukeljićima). Prema vjerodostojnim usmenim izvorima obrazovanje je započeo u medresi u Fojnici, a zatim je produžio školovanje u Kuršumliji-medresi u Sarajevu. Za vrijeme studija u Istanbulu u nakšibendijski tarikat uvodi ga šejh hafiz Muhamed Hisari (p. 1785), tadašnji šejh tekije Muradije u Istanbulu, koja je ime dobila po šejh Muhamedu Muradu Buhariju (p. 1719), učeniku Hodža Muhameda Masuma. U cilju upotpunjenja svoga duhovni odgoja i obrazovanja, te posjete mezarima istaknutih svetih ljudi, a po savjetu i zapovijesti šejh hafiza Hisarija, Husejin napušta Istanbul i kreće na dugogodišnje putovanje. Najprije je otišao u Kon'ju i tu u središnjoj mevlevijskoj tekiji uz mezar Mevlane Dželaluddina Rumija (k.s.) proveo tri godine, duhovno se obrazujući i učeći kod vrhovnog mevlevijskog šejha u Kon'ji Ebu Bekra Ćelebija, koji mu je i preporučio da krene prema Turkestanu, izvorištu tarikat-i nakšibendijje. Nakon nekoliko mjeseci boravka u nakšibendijskoj tekiji u Semerkandu, uputio se u Kasr-i Arifan (*Kolijevka arifa*) kod Buhare i tu u tekiji, vezanoj za mezar pira nakšibendijskog tarikata Šah Muhammeda Behaudina Nakšibenda (k.s.), ostao sedam godina da bi se potom, preko Irana, Bagdada, Kon'je i Istanbula, vratio u Bosnu. Poslije više od trideset godina studiranja, duhovnog usavršavanja i putovanja svijetom, šejh Husejin se vratio u svoj rodni kraj i u svom selu Vukeljićima podigao džamiju i tekiju. Šejh Husejin-baba preselio je u Vukeljićima godine 1214 (1799/1800.) i ukopan je u turbetu koje mu je podigao šejh Sirija.

2 Natpis na desnoj strani glavnog ulaza u tekiju glasi: *Ovu dervišku tekiju sagradio je baštinik znanosti učitelj i sluga tarikata nakšibendija, duhovni učitelj i vodič, šejh Husejin Zukić Bošnjak 1195/1780-81. godine.*

3 *Tarikat-i nakšibendijje*, sunitske i vjersko-moralne orijentacije, zasnovan na vraćanju prvobitnoj umjerenosti i izvornom moralnom aspektu islamskog učenja; uči da je najveći cilj ljudskog života spoznaja Boga, izvora života i svjetla, iz koga su potekle ljudske duše kao božanske iskre, koje teže da se vrate svom izvoru i da nestanu u njegovom plamenu. Nakšibendijski red posebno karakteriše tihi i bezvučni zikir, koji je osnivač reda preuzeo od starijih učitelja, čime se veže za prvog halifu Ebu Bekra i njegov boravak u pećini Sevr, za vrijeme seobe iz Meke u Medinu, kada ga je Allahov Poslanik Muhamed (s.a.v.a.) podsjećao da se moli "tiho" i "u sebi".

Primili su ga sa velikim poštovanjem, a on im je rekao da će mali Abdurrahman kad odraste, njemu na nauke u Živčiće. Kadija i supruga mu, bili su čvrsta uvjerenja da treba izvršavati sva šejhova uputstva i naređenja i da trebaju poslati svoga sina njemu u Živčiće. Poslije završene fojničke medrese odlazi u Živčiće na nauke kod šejh Husejn-babe.

Jedne večeri, kad je šejh pošao spavati, rekao je Sirriji da mu donese mlijeka da se napije. Kad je donio mlijeko šejh je spavao. Čekao je da se probudi. Tako je čekajući, dočekao zoru. Kad je vidio šejh Husejn-baba da Abdurrahman još stoji sa mlijekom rekao mu je: "Sve ispite si položio."

Temeljito osposobljen u tesavvufskoj znanosti, Abdurrahman Sirri krajem 18. stoljeća se, po nalogu svoga šejha oženio i na svom posjedu Oglavak,[4] dva sata hoda jugoistočno od Fojnice, osnovao tekiju:

Tu je sagradio tekiju, po nalogu svoga šejha, koji mu je dao sjekiru i rekao da ide na Oglavak. Po tome Sirri-baba i njegovo potomstvo nose prezime Sikirć. Sirri-baba i njegova žena su na ruji vidjeli gdje će praviti tekiju, a kad su ustali i izašli napolje ugledali su pobodene direke u zemlji. Ova tekija je postala jedan od naglasovitijih tekija na Balkanu.

Tu, kao autoritativni Sirri-baba, osobnim ugledom i umješnošću, formira popularno tesavvufsko i tarikatsko središte koje zaslugom svoga šejha postaje jedna od najglasovitijih tekija u ovim krajevima, ali i u cijeloj Bosni i Hercegovini. Prema nekim izvorima:

…šejh Abdurrahman Sirija je oženio bogatu udovicu i na njenom posjedu u Oglavku, između Fojnice i Kiseljaka, osnovao tekiju. Po nalogu svoga šejha, Sirrija se oženio Lejlom, kćerkom Mula Ahmeda, imama iz Ostružnice, čiji su roditelji imali imanje na Oglavku. Sirri-babina prva žena Lejla rađala je samo žensku djecu, a i ta su djeca rano umirala. Sama je predložila da se Sirri-baba ponovo ženi. Sama je našla i djevojku Latifu, kćerku imama iz Pločara, koja je rodila Sirri-babi dva sina **(Abdullatifa i Šakira)** *i tri kćeri* **(Vasviju, Šaćiru i Aišu).**

Kronogram povodom preseljenja Lejle-hanume, supruge šejh Sirije
(Muhamed Šakir-efendija Muidović)

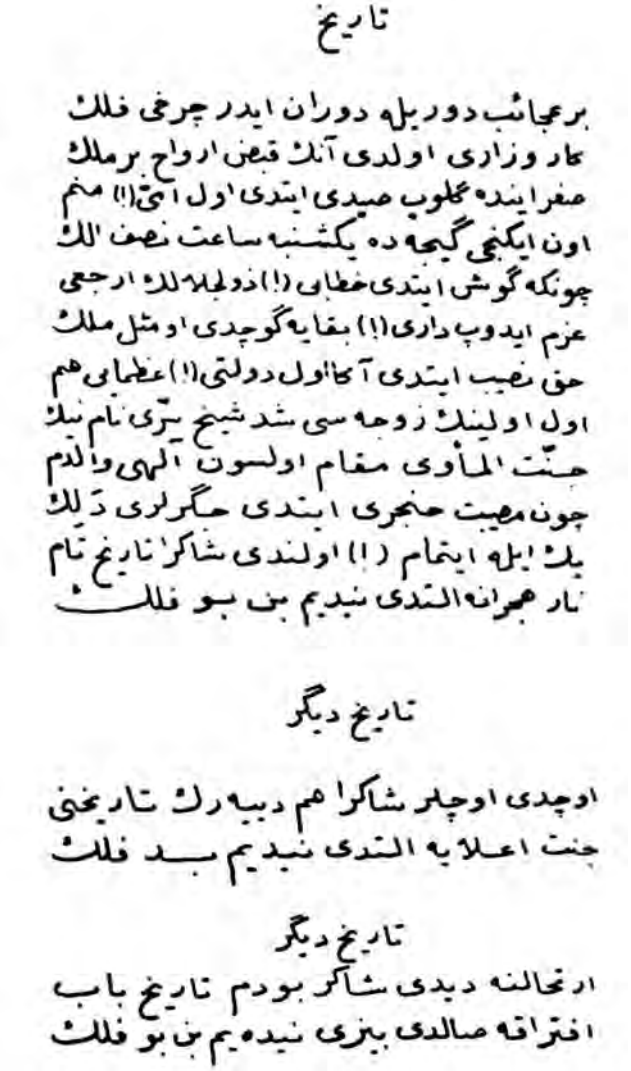

Prijevod:

Točak vasione se okreće na čudan način;
njegova borba se odvija u znaku uzimanja duša
preko jednog anđela.

Dođe u mjesecu saferu i ugrabi onu "moju majku"
dvanaestu noć, u nedjelju, u dvanaest i po sati.
Kada je čula riječ Uzvišnog: "Vrati se!"
odmah krenu vječnoj kući, preseli se poput anđela.
Bog joj je udijelio onu veliku sreću i
umrije žena onog bogougodnika, šejha Sirri uglednoga.
Rajsko naselje "Me'va" neka bude boravište »mojoj majci«
jer neumoljivi handžar načini joj iznenada ranu na jetri.
Dodajući jedan, upotpunjen je datum (njene smrti), Šakire!
Ova sudbina (nebo, vasiona) me baci
u vatru rastanka, a ja šta
da radim!?

4 Trako, S. *Kronogrami sarajevskog muftije Muhamed Šakir efendije Muidovića*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, I, Sarajevo, 1972. "Pošto se Sirrija oženio udovicom koja je posjedovala imanje na Oglavku, šejh Husejn mu naloži da tamo podigne tekiju u znak poštovanja prema jednom drugom šejh Husejnu koji je u vojsci osmanskog sultana Mehmeda II Fatiha (1451—1481) kao heroj (šehid) pao prilikom osvajanja Bosne (1463), u pohodu sa Milodraškog polja na Kozograd na obranku Zec planine poviše Fojnice."

Drugi kronogram

Vinuše se *učleri*, Šakire, izgovarajući tarih:
Okrutna sudbina (nebo) je baci u raj *A'la*,
a ja šta da radim!

Treći kronogram

O njenom preseljenju Šakir tog časa izreče tarih:
Ova sudbina nas baci u rastanak, a ja šta da činim!

Još jedan kronogram povodom preseljenja Lejle-hanume, supruge šejh Sirije

(Muhamed Šakir-efendija Muidović)

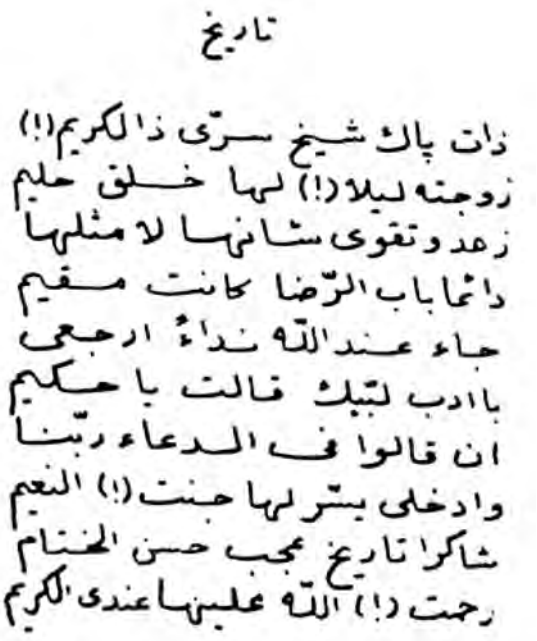
تاريخ

ذات پاك شيخ سرّى ذا لكريم(!)
زوجته ليلا(!) لها خلق حليم
زهد وتقوى شانها لا مثلها
دائما باب الرّضا كانت مقيم
جاء عند الله نداءٌ ارجعى
باادب لبّيك قالت يا حكيم
ان قالوا فى الدعاء ربّنا
وادخلى يسّر لها جنت(!) النعيم
شاكرا تاريخ عجب حسن الختام
رحمت(!) الله عليها عندى الكريم

Prijevod:

Kreposne osobe, šejha Sirrije plemenitog i darežljivoga,
žena njegova Lejla, dobroćudna, blaga;
U pobožnosti i ćudorednoj čestitosti nema joj ravne:
uvijek je bila pred vratima Božjeg zadovoljstva.
Od Allaha stiže poziv: »Vrati se!«
Ona najuljudnije reče: »Odazivam ti se
i pokoravam, Premudri!«
Ljudi su u dovi molili: »Naš Bože,
uvedi je i olakšaj joj ulazak u raj!«
Šakire, tarih je: Kako lijep kraj (života)!
Neka se milost Plemenitog izlije na nju!

Iz ova dva kronograma ispjevana povodom smrti šejh Sirrijine supruge doznaje se da ju je autor Muidović neobično cijenio; on je na dva mjesta naziva "svojom majkom", smatra je zaslužnom da ispjeva *tarih* o njenoj smrti (i na turskom i na arapskom jeziku). Nadalje, u kronogramu na turskom *tarih*, naime godinu njenog preseljenja 1265. (1849.) iskazao je sa tri kronostiha, a u onom na arapskom iznosi taj *tarih* i u prvom i u drugom polustihu kronostiha. To sve govori o njegovu velikom poštovanju prema toj osobi kao i o njegovoj velikoj sposobnosti u ovom pjesničkom žanru.

*

Vremenom šejh Abdurahman Sirija se razvio u ozbiljnog i znamenitog duhovnog pregaoca i prosvjetitelja koji je svojim moralnim životom i principijelnošću izaziva simpatije i poštovanje muslimana širom Bosne i Hercegovine. Postoji predaja da je *sam krčio zemlju i zato što su ga u svako doba viđali sa sikirom, dobio je nadimak Šejh Sikira* odakle Sikirić. Čini nam se da je ovo povoljna prilika da pokušamo rasvijetliti i ovaj nedovoljno jasan podatak iz životopisa šejh Abdurrahman Sirrija, ali i cijele porodice Sikirić. Naime, Fehim Nametak[5] piše:

> **"Rukopisna zbirka Bošnjačkog instituta u Cirihu[6] sadrži nekoliko rukopisa koji su početkom dvadesetog stoljeća pripadali Sirrijunu unuku šejh Behauddin-efendiji Šehoviću Sikiriću, a koji sadrže značajne podatke o ovoj porodici…**
> **Rukopis MS 382 Bošnjačkog instituta, naslovljen na prepisivača kao Divan Abdurrahman Sirrije Bošnjaka (*Hada diwanu qutb-i al-aqtab mawlana 'Abdurrahman Sirri al-Bosnawi al-madfun fi turbah ka'inah fi qaryati Oglavak fi qada'i Fojnica*), sadrži uglavnom poznate Sirrijine pjesme na turskom i bosanskom jeziku, zatim pjesme drugih, uglavnom tesavvufu orijentiranih bošnjačkih i osmanskih pjesnika…**
>
> **Predstavljanje porodice Sikirića počet ćemo silsilom nakšibendijskog reda, onako kako su je zabilježili ovi oglavački šejhovi. I ta silsila je zabilježena u spomenutom rukopisu. Iz ove silsile saznajemo da je šejh Abdurrahman Sirri prvi u svojoj obitelji pristupio nakšibendijskom tarikatu, a i iz ostalih dokumenata ćemo vidjeti kojim su derviškim redovima pripadali njegovi preci. Da je Abdurrahman Sirri bio utemeljivač tekije na Oglavku, nakon što se već afirmirao**

---

5 F. Nametak, *Porodica Sikirića u rukopisima Bošnjačkog instituta u Cirihu*, POF 47-48, 1997-1998, Orijentalni institut u Sarajevu.

6 Sada u Sarajevu u okviru Bošnjački institut - Fondacija Adil-beg Zulfikarpašić.

kao šejh, poznato je od ranije. Naime, nakon što je šejh Abdurrahman Sirri bio utemeljio derviški red nakšibendija na Oglavku, Ali-paša Rizvanbegović mu je sagradio tekiju koja će ostati u svojoj funkciji do posljednjeg rata, kada je srušena od hrvatskih ekstremista 1993. godine. U silsili koju ovdje donosimo prati se kretanje ovog reda od njegova osnutka do Sirrijevih nasljednika u oglavačkoj tekiji početka 20. stoljeća. Kao što je to uobičajeno i u predstavljanju drugih redova i ovdje se ide od samog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.), jer svaki red svoje utemeljenje veže za Vjerovjesnika. Ta silsila ide ovim redom:

Božiji Poslanik, neka je spas i mir na njega
od njega,
Siddik Akbar
od njega,
Salman Farisi
od njega,
Dža'fer Saddik
od njega,
Kasim b. Muhammed b. Abu Bakr Siddik, neka je Allah njim zadovoljan
od njega,
Bajazid Bistami
od njega,
Abu'l-Hasan Harkani
od njega,
'Ali Farmidi
od njega,
Ja'kub b. Jusuf Hamadani
od njega,
Sajjidu't-Taifah 'Abdu'l-Halik 'Adžduvani
od njega,
Havadža Rif Kari
od njega,
Mahmud Indžir Fagnavi
od njega,
'Ali Ramitini, poznat kao Havadža 'Azizan
od njega,
Baba Simasi
od njega,
Amir Kalal
od njega,
Šah Muhammed Nakšibendi al-Buhari
od njega,
Ma'ruf Karhi
od njega,
'Abdullah Tašandi
od njega,
Muhammed Zahid
od njega,
Šejh Muhammed Derviš Vali
od njega,
Havadža Imekteki
od njega,
Muhammed Baki
od njega
Ahmed Faruki
od njega,
Muhammed Murad Buhari
od njega,
Halil Birgivi
od njega,
Hafiz Muhammed Hisari
od njega,
***Gavsu'z-Zaman* Husejin-baba Bosnavi**
od njega,
***Kutbu'l-Gavs* imam Abdurrahman Sirri**
od njega,
***Kutbu'z-Zaman* Šejh Abdullatif-efendi**

od njega, njegov sin Šejh Muhammed Behauddin, sluga Pejgamberov

od njega, njegov sin Šejh Abdulmedžid Hilmi

od njega, njegov sin Abdulfettah Hamdi

od njega, njegov brat Šejh Muhammed Halid

Iz ove silsile proizilazi da je oglavački šejh Abdurrahman Sirri koji je živio u 18. i 19. stoljeću (1785-1847) dvanaesti u slijedu nakšibendijskih šejhova iza osnivača ovoga reda Šah Muhammeda Behauddina Nakšibenda, po kome je red i dobio ime, a koji je živio u 14. stoljeću (1318-1389). Ovaj red je nastao u Centralnoj Aziji, u gradu Buhari, odakle je i njegov osnivač Šah Muhammed Behauddin Nakšibend… Kod nas je bio priznat i prije šejha Sirrija, ali je on najpoznatiji predstavnik toga reda u Bosni i Hercegovini. Također se iz ove silsile može zaključiti da su trojica prethodnika šejha Muhammeda Behauddina Sikirića i to njegov otac Abdullatif-efendi i dva njegova brata šejh Abdulmedžid Hilmi i Abdulfettah Hamdi ovlastili Behauddina da vodi nakšibendijsku tekiju na Oglavku, a Abdullfetah Hamdi je ovlastio i drugog brata, šejha Muhammeda

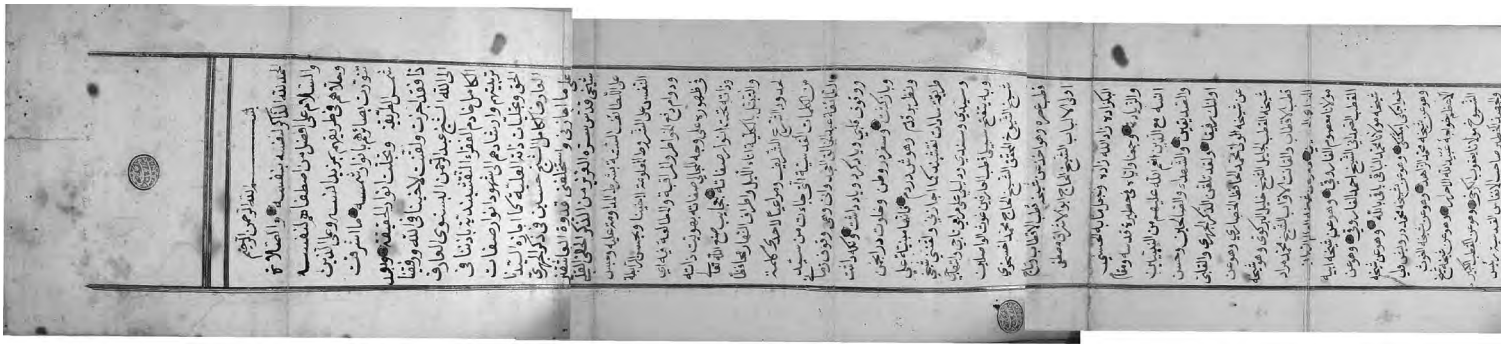

Halida. Poslije ovoga mjesto šejha je pripalo prof. dr. Šaćiru Sikiriću (p. 1966, sin Muhammed-ef., a unuk šejh Šakira, sina i drugog nasljednika Sirri-babina), a onda njegovom bratu Hilmi Sikiriću (posljednji voditelj tekije na Oglavku smatrao je sebe *vekilom*, a ne šejhom). Posljednja dvojica nisu spomenuta u silsili koju je sastavio Behauddin Sikirić koji je i prepisivač ovog rukopisa.

Isti rukopis nudi i podatak da je i kod šejh Sirrije Bošnjaka Fojničanina stupi u tarikat Anadolac Mejli-baba (vidi napomenu 3). Na više mjesta u ovoj *medžmui* zabilježeno je da joj je sastavljač i prepisivač šejh Behauddin Sikirić koji koristi *mahlas* Bahai.

U istoj *medžmui*, u izboru pjesama koje je donio ovaj sastavljač u drugoj polovici rukopisa nalazi se jedna ilahija koja je naslovljena *Ilahi li-Hadrat-i Fadil Bosnavi džedd-i Hadrat-i Šejh Sirri* (Ilahija časnog Fadila Bošnjaka, djeda časnog šejha Sirrije). Ilahija je posvećena Muhammedu Behauddinu Nakšibendu. Na istoj strani je i ilahija šejha Hamdi-babe, brata sastavljača *medžmue* šejha Behauddina Sikirića. Dakle, u ovoj *medžmui* zastupljeni su od Sikirića Fadil Bosnevi, šejh Sirri, šejh Behauddin i šejh Hamdi. Inače se ovaj Fadlullah (Fadil) Bosnevi, pojavljuje kao autor komentara *Ar-risallah fi ajati'l-Kursijji*, koju je napisao Muhammed-ef. Guzel Hisari (MS 265/6, L. 187b-190b).

Ova medžmua sadrži i tarih smrti šejha Abdullatif-ef. Sikirića, sina Sirrijinog, koji je spjevao u osam distiha šejh Hafiz Omer Paloš s pjesničkim *mahlasom* Uftade. Tarih smrti izražen i stihom i napisan na kraju brojem je 1300 (1882) godina.

Na jednom slobodnom listu uz rukopis MS 364 nalazi se pismo u *mesnevi*-stihovima koje je spjevao Muhammed-ef. (ili Mehmed-ef) Balta-oglu (Sikirić). Iz Stihova ne možemo zaključiti radi li se o kadiji Muhammedu sinu Fadlullaha, fojničkom kadiji a ocu Sirrijinom. Ako je o njemu riječ, onda u istoj porodici imamo slijed autora stihova, da ne kažemo pretenciozno pjesnika, od Fadlullaha, djeda Sirrijinog do Behauddina unuka Sirrijinog. Ova *mesnevija* ima 25 *bajtova* i nema tesavvufski karakter kao što je većina drugih tvorevina nastalih u krugu ove porodice. Muhammed sa potpisuje kao Balta i u rukopisu 2069 u Orijentalnoj zbirci HAZU u Zagrebu i tu stoji da je sin Fadullaha, muftije iz Amasije. Iz ovoga proističe da je obitelj Sikirića porijeklom iz Amasije u Turskoj. Rukopis predstavlja pjesmu o Ibrahimu, sinu Muhammeda (s.a.v.a.), a napisao ju je na bosanskom jeziku Sulejman Tabaković 1278/1861. godine.

Muhammed-efendi sin Fadlullaha je potpisao i kao vlasnik rukopisa koji se ovdje vodi kao MS 267, a na kome stoji *Al-faqir al-muhtadž ila rahmeti rabbihi'l-kadir Kadi Muhammad ibn Fadlullah al-Mawlawi* (Siromah, potrebit milosti Gospodara Svemoćnog, kadija Muhammed sin Fadlullaha Mevlevije).

Rukopis MS 267 zanimljiv nam je ovdje samo zbog činjenice da je bio u vlasništvu kadije Muhammeda sina Fadlullahovog i što ostavlja trag o ovoj dvojici predaka Sirrije Sikirića. Kako je i ovaj kodex u Bošnjačkom institutu dospio iz kolekcije Sikirića, nema sumnje da se radi o dvojici predaka šejha Sirrije. Ta zabilješka glasi: *Al-muhtadž ila rahmati rabbihi'l-kadir kadi Muhammad b. Fadlullah al-Mawlawi 'afa 'anhumma Allah* (Potrebiti milosti Gospodara Svemoćnog, kadija Muhammed sin Fadlullaha Mevlevije, neka im obojici oprosti Allah).

Iz ovog se zaključuje da je Fadlullah ili kako se u ovim rukopisima spominje još kao Fadil Bosnevi bio *mevlevija*.

Bilješka o vlasništvu na rukopisu koji se u Bošnjačkom institutu vodi pod brojem MS 364 proširuje saznanja o ovoj obitelji pa tako saznajemo čak i ime Fadlullahovog oca. Ta bilješka glasi: *Summa istashabahu al-fakir Abu Muhammad Baha'uddin b. aš-Šajh 'Abdullatif-efendi baba b. aš-Šajh 'Abdurrahman Sirri baba aš-šahiran bi karamati'l-kasirati al-fahirati b. aš-Šajh Muhammad al-kadi b. Šajh Fadlullah b. šajh Abdullah Razi kaddasa asrarahum, al-ma'mur bi mar-*

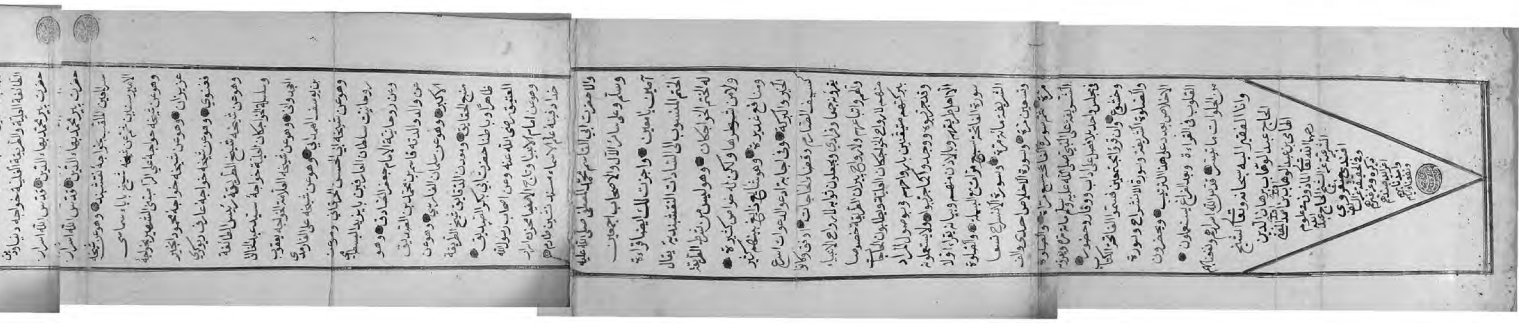

Šejh Sirri-babina hilafetnama

kazi vilajati Bosna va'l-mu'allim bi-maktabi nuvvab va maktabi 'askari. 'Afa 'anhu. 1329. **(Zatim je bila u posjedu siromaha Abu Muhammeda Behauddina, sina Šejha Abdullatifa-ef. babe, sina Šejha Abdurrahmana Sirri babe koji su poznati po svojim brojnim vidljivim kerametima. /Ovaj je Sirri baba/ sin Šejha Muhammeda, kadije koji je sin Fadlullaha, sina Abdullaha Razije – neka im Allah svim posveti njihove tajne! / Behauddin/ je službenik u Bosanskom vilajetu, nastavnik u *Mekteb-i nuvabu* (Šerijatskoj školi) i vojnoj školi. Neka mu Allah oprosti! Godine 1329 (1911).”**

Cijeli ovaj odjeljak iz naveli smo u cilju potkrijepe zaključka da je prezime šejh Sirrijinog djeda Fadlullaha bilo *Balta*, a oca Muhammeda *Balta-oglu* (ili *Balta-zade*), kao što nema sumnje da je šejh Sirri-baba bio iznimno vrijedan čovjek, te da mu nije bilo ni *ispod časti* niti mrsko osobno zasukati rukave i krčiti šumu, ali ta narodna predaja i legenda u vezi s njom, nažalost, nemaju nikakve veze sa kasnijim prezimenom *Sikirić* ove znamenite porodice. Prije će biti da se i u ovom slučaju, kao i u tolikim slučajevima radi o još jednoj posljedici austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine za Bošnjake.

Naime, okupacijom od strane Austrougarske 1878. godine, Bosna i Hercegovine i Bošnjaci, nakon četiri i po stoljeća neprekinutog života u islamskom kulturno-civilizacijskom i duhovno-političkom ozračju Osmanskog sultanata doživljavaju veliki kulturološki, civilizacijski i politički preokret, kako u smislu reorganizacije vjerskog života tako i u određenim aspektima svakodnevnog života. Nastojeći što je moguće prije uspostaviti novu vlast u zemlji, a pri tome izbjeći konflikte, osobito s muslimanskim stanovništvom, najavljujući slobodu cijelokupnom stanovništvu, garanciju imovine i ravnopravnost svih pred zakonom. Tako, još u tijeku okupacije general Filipović 27. juli 1878. godine, izdaje proklamaciju u kojoj se kaže da '*car i kralj zapovijeda da svi sinovi Bosne i Hercegovine uživaju jednako pravo po zakonima obećava potpunu slobodu ličnosti, vjere i imanja*', a po članu 2. konvencije od 21. juna 1879. bosanskohercegovackim muslimanima jamči se potpuna sloboda vjere, '*naročito punu slobodu u saobraćaju s njihovim vjerskim poglavarima u Carigradu, da će se strogo kazniti svaki napad na čast, običaje, osobnu sigurnost i vlasništvo muslimana, da će i dalje u javnim molitvama ostati sultanovo ime i da će se na minaretima izviještavati osmanske zastave.*' Već u oktobru 1882. godine uspostavlja se autonomna Islamska zajednicu sa zasebnom strukturom i hijerarhijom, sa Reisu'l-ulemom na čelu, a upravu vakufa stavlja pod strogi državni nadzor…

Nakon što je u otporu koji je organizirala ulema, bila dokrajčena i uništena muslimanska državna, politička, vojna, upravna, policijska i intelektualna elita, Bošnjaci se povlače u sebe, u početku potpuno bojkotiraju javni, politički i državni život i što je najtragičnije, za one koji ostaju u Bosni, prestaju upisivati i slati djecu u škole. Tako Bošnjaci, do tada najpismeniji narod u Evropi, čiji su mnogi pripadnici uz bosanski poznavali turski, arapski i perzijski jezik, preko noći postaju nepismen narod. Samo zbog takvih iracionalnih, na emocijama zasnovanih i ishitrenih reakcija moglo dogoditi da 1910. godine u cijeloj Bosni i Hercegovini bude svega deset Bošnjaka sa fakultetskom diplomom, ako se ne računa ulema školovana u Istanbulu. Jedini oblik neke organizirane kulturno-političke, iako potpuno negativne i samorušilačke reakcije na nove prilike bio je neprekidni proces iseljavanja Bošnjaka u Sandžak, Makedoniju i Tursku. To iseljavanje, kako pokazuju četiri austrougarska popisa stanovništva u Bosni vodilo je ne samo stalnome smanjivanju bošnjačkog stanovništva u ukupnoj demografskoj i etničkoj strukturi, nego je imalo i neke druge posljedice. Prvi službeni popis stanovništva izvršen je gotovo odmah nakon okupacije, 1879. godine, a zatim periodično nakon 6, 10 i 15 godina, odnosno 1885, 1895. i 1910. godine.

U najkraćem, u ovim popisima Bošnjaci su dobili prezimena odnosno porodična imena koja su se završavala na –*ić*, a koja su u najvećem broju slučajeva bila rezultat onoga što su popisivači čuli, mahom imena očeva, zanimanja i loše prijevode značenja onoga što bi uspjeli razumjeti.

Tekije u Vukeljićima-Živčićima, Fojnici i Oglavku
rasadnici druge etape razvoja sufizma u Bosni i Hercegovini

Tekija u Vukeljićima

Tekija u Vukeljićima, osnovana 1780. godine, velika je dvospratna građevina u pravougaonog tlocrta, nekoć pokrivena ćeremidom, a danas crijepom. Cijeli donji sprat je jednostavna duga sobe koja služi za objedovanje za vrijeme mjeseca ramazana i proslave bajrama, te rođenja Allahovog Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.). Na gornjem spratu nalazi se *semahana*, mali *mahfil* i *mejdan odaja*. Premda ne postoje nikakvi pisani podaci o izgledu tekije koju je svojevremeno podigao šejh Husejin-baba, pretpostaviti je da je bila znakovito manja i skromnije građevina.

Jednako nisu poznati ni razlozi zbog kojih se šejh Husejin-baba iz Fojnice, koja ni danas a kamoli tada nije bila prometno mjesto, povukao u planinu, gotovo dva sata hoda od urbavog središta, ali se zna da je od samog početka djelovanja tekija u Vukeljićima imala značajnu ulogu u daljem razvoju *nakšibendizma* i utjecajima koje je ovaj red imao u Bosni i Hercegovini. Usljed velikog ugleda šejha Husejina, ni potpora bosanskih valija nije izostajala. Kako tekija nije imala svog vakufa, šejh Husejin je primao plaću iz *vilajetske* blagajne. Nakon preseljenja šejh Husejin-babe položaj šejha u tekiji zauzeo je šejh Mejli-baba, murid šejha Sirije.

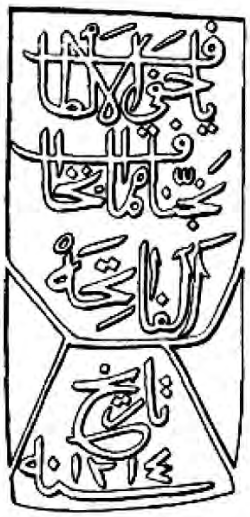

Natpis na nišanu šejh Husejin-babe Zukića[7]

On (Bog) je Vječni Tvorac.
Umrli, potrebit Allahove milosti,
šejh nakšibendija Husejin.

O (Bože) koji si utočište svih tajni,
spasi nas onoga čega se plašimo.
Fatiha. 1214/1799/80

Kronogram povodom preseljenja Šejh Husejin-babe *Tavila* Zukića, Bošnjaka[8]
(šejh derviš Abdušekur Šakir, sin šejha Sirije)

Šejh Husein je vladar carstva tajanstvenosti (*ilm-i ledun*),
vojnik Božje dobrote i tvrđava misticizma, šejh Husein.
On je odraz svjetla Božjega i odabrano zrno bisera,
poznavalac Božjih tajni i ujedno riznica, šejh Husein.
Predvodnik nakšibendija, šejh Husein.
Na vratima sreće (Istanbulu) u tekiji Mula Murata,
drugog pira nakšibendija,
bijaše odabrani sluga, šejh Husein.
U kojoj tekiji bijaše tada šejh Hisari Hadžegan
šejh Muhamed, koji odgajaše šejha Huseina.
Visoka ličnost u pročelju skupine odabranih
bogougodnika,
ličnost čista roda i poroda, šejh Husein
Bosnevi (Bošnjak).
Carigrad, Kon'ju, Bagdad, Buharu, Semerkand posjetivši
bio je četrdeset godina svjetski putnik, šejh Husein.

---

7 Mujezinović, M. *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, tom II, str. 493-494. Ovaj natpis isklesan je sa dvije strane dosta jednostavnog nišana sa nakšibendijskim turbanom. Pismo, obični krupni *nesh*.

8 Mujezinović, M. *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, tom II, str. 494-495. U turbetu šejh Husejin-babe i danas se čuva levha sa tekstom ispisanim na papiru, nalijepljenom na dasku, a koji je spjevao šejh derviš Abdušekur Šakir, sin šejha Sirije.

U rodnom kraju počeo je kao pročelnik i otvorio
vrata (tekiju),
a bijaše odabrani dragulj Pir, šejh Husein.
Sa izvora njegove dobrote dobio je sa Kevsera napitak
šejh Sirija,
poput Hidra našao je izvor života pročelnik, šejh Husein.
Svom duhovnom djedu dodi reče Šakiru
potpuni kronogram preseljenja šejha Huseina je
u riječima,
džamiun mugni.
(1214/1799/1800)

Sročio i pisao fakir (siromah) derviš Abdušekur Šakir, sin šejha Abdurahmana Sirije, Nakšibendije, Bosnevije (Bošnjaka), godine 1294 (1877).

Kronogram povodom preseljenja Šejh Husejin-babe *Tavila* Zukića, Bošnjaka

(sarajevski muftija Muhamed Šakir-efendija Muidović)[9]

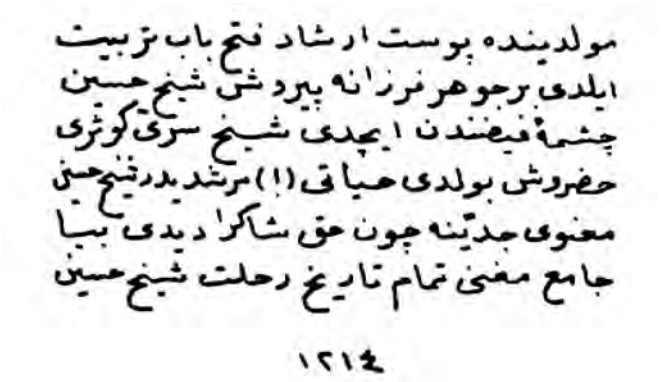

Prijevod:

Car zemlje mistične nauke, Šejh Husejn,
nevidljiva tvrđava vojske Božje dobrote, Šejh Husejn.
Izvor božanskog svjetla, majdan najvrednijeg bisera,
riznica blaga Božanskih tajni, Šejh Husejn.
Ukras prijestola nasljedstva, vrelo Božanskih tajni,
okrunjena glava prijestola careva velajeta, Šejh Husejn.
Krem sufija prečistih i savršenih,
prvak, vođa nakšibendija, vojskovođa Šejh Husejn.
U hanikahu mulla Murada u Istanbulu,
drugog pira nakšibendija,
bio je poslužitelj tog odabranog hanikaha, Šejh Husejn.
Pobožni, svjetlo mjeseca u gradu učenjaka
Hafiz Muhameda, Odgojenik šejha Šejh-Husejn.
Ugledni, pročelnik u odabranoj družini bogougodnika,
Bošnjak po porijklu i rodu, Šejh Husejn.
Konju, Bagdad, Buharu, Samarkand,
poput sunca, četrdeset godina obilazio je učenjak,
Šejh Husejn.
U rodnom mjestu je upućivao i odgajao

9 Salih Trako, *Kronogrami sarajevskog muftije Muhamed Šakir efendije Muidovića,* Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, I, Sarajevo, 1972. Iskoristit ćemo priliku i navesti nekoliko kronograma koje je u 19. stoljeću ispjevao poznati sarajevski muftija Muhamed Šakir-efendija Muidović (p. 1859.), povodom smrti znamenitijih ličnosti svoga vremena. Kronogrami su zapisani u jednoj *medžmui* koja se čuva u rukopisnoj zbirci Orijentalnog instituta u Sarajevu, akoja je 1966. godine otkupljena od Ašide Sikirić iz Sarajeva, poslije preseljenja njenog muža šejha dr. Šaćira Sikirića, profesora arapskog i perzijskog jezika na Katedri za orijentalne jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Iz raznovrsnog sadržaja ove bilježnice, gdje su najviše zastupljene pjesme raznih autora sufijske sadržine dade se zaključiti da se radi o bilježnici koja je nastala u učenoj derviškoj porodici Sikirića na Oglavku kod Kiseljaka. Ne zna se ko je sakupljač ove bilježnice, ali nema sumnje da je to neko od bližih potomaka poznatog šejha nakšibendijske tekije na Oglavku, šejha Abdurrahmana Sirri (u narodu prozvan i poznat kao Šejh Sikira)…
Muhamed Šakir-efendija Muidović iz Sarajeva, sarajevski muftija u periodu od 1826-1855. godine, s malim prekidima. Bio je i pjesnik, naročito vrstan u pjevanju kronograma. Kao pripadnik nakšibendijskog derviškog tarikata ispjevao je više kronograma povodom smrti znamenitijih ljudi svoga vremena, također pripadnika nakšibendijskog derviškog reda. U gore spomenutoj medžmu'i zabilježeno je nekoliko Muidovićevih kronograma koje ćemo ovdje donijeti u originalu i prijevodu … jer nam oni predstavljaju Muidovića kao pjesnika, a uz to govore nam i o ljudima koje je Muidović kao učen čovjek cijenio, što znači da su svakako nešto značili u naučnom i kulturnom životu toga doba.

jednu razumnu i bistru prirodu u ulozi pira, Šejh Husejn.
Iz njegova obilnog vrela pio je Šejh Sirri »Kevser«,
i potput Hidra postigao je život muršida, Šejh Husejn.
Kada njegovom duhovnom djedu reče Bog: »Dođi!«
Šakir sastavi potpuni »tarih« odlaska Šejh Husejna.
Godina 1214.[10]

Šejh Muhamed Mejli-baba rođen je u zapadnoj Anadoliji, a kasnije je, tragajući za savršenim šejhom, dospio na Balkan. U Beogradu su mu preporučili šejha Siriju, pročelnika tekije na Oglavku. I kako legenda i sačuvana porodična tradicija kažu, Mejli-baba je, poslije šesnaest godina služenja i usavršavanja kod šejha Sirije na Oglavku, otišao u Vukeljiće kao šejh dotične tekije i tu umro u dubokoj starosti 1853/54. godine.

Na brežuljku iznad tekije nalaze se tri turbeta, male kockasto strukturirane građevine sa kupastim krovovima od drvene građe i bijelim zidovima, na kojima je napisano po jedno veliko *Hu*, što ih razlikuje od okolnih građevina. U najvećem od ovih turbeta nalazi se mezar šejh Husejin-babe, u drugom mezar Mejli-babe i u trećem šejh Hasan-babe i dvojice njegovih sinova Abdulatifa i Musa Kazima, te nekih od njihovih potomaka. Okolo turbeta su mezari derviša koji su željeli biti ukopani u blizini svojih šejhova, ali i seljana.

Kao i njegov prethodnik, šejh Mejli-baba je slovio kao pobožan i učen šejh, kome bosanski valija Vedžihi Mehmed-paša, svojom bujuruldijom od 5. džumade'l-ula, 1255./17. jula 1839. godine određuje plaću iz taksita u iznosu od 300 groša godišnje, ukazujući mu poštovanje i smatrajući ga zaslužnim za oživljavanje šejh Husejin-babine tekije. Istu pomoć potvrdio je i sljedeći valija Bosne Mehmed Husrev-paša bujuruldijom od 23. ramazana 1256/1840. godine. Nakon Mejli-babinog preseljenja vođstvo tekije ostaje u porodici Mejli-babe, ili Hadžimejlića, kako se sada nazivaju. Tako je na položaju šejha u tekiji u Vukeljićima Mejli-babu naslijedio njegov sin šejh Hasan-baba (p. 1898/1899). Poslije šejh Hasan-babe, položaj pročelnika tekije zauzeo je njegov bratić, šejh Muhamed, a zatim Muhamedov sin, šejh Abdulatif-efendija, i konačno Abdulatifov sin, šejh Behaudin-efendija, odnosno:

šejh Husejin-baba Bošnjak
od njega
šejh Muhammed Mejli-baba
od njega
šejh Hasan-baba Mejli-zade
od njega
šejh Muhamed Hadžimejlić
od njega
šejh Abdulatif-efendija Hadžimejlić
od njega
šejh Behaudin-efendija Hadžimejlić

Tekija u Fojnici

Starija tarikatska tradicija u Fojnici vezana je za fojničku *musafirhanu* u Atik-mahali. Po tome što je podignuta u prvom urbanom nukleusu, u Atik-mahali, po svojoj namjeni kao i arhitekturi, vjerovatno je nastala kada i džamija, a svakako u drugoj polovini 16. stoljeća. U toj musafirhani nastala su i do danas sačuvana dva rukopisna primjerka Kur'ana iz 1615. i 1648. godine, što je izvjestan pokazatelj da je tu bio svojevrsno kulturno središte Fojnice. Jedan od ovih primjeraka, onaj iz 1648. godine, još je u Fojnici, dok se drugi poslije Drugog svjetskog rata našao u Dubrovniku.

Zasebna tekijska zgrada nastala je tek po izgradnji Čaršijske džamije, u drugoj polovini 17. stoljeća, vjerovatno na poticaj osnivača džamije, kadije, Šaban Ahmed-efendije, tačnije oko 1670. godine, iako tačan datum nije poznat. Prvi poznat čovjek čije se ime vezuje fojničku tekiju je Husejin-baba Zukić, koji je nakon školovanja došao opet u svoj kraj i počeo službu prvo u medresi, a zatim i u tekiji. Polovinom 19. stoljeća, djelovanje tekije u Fojnici oživljava i Arif-efendija Kurd, koji u Bosnu dolazi iz Carigrada i postaje muderis fojničke medrese. Tekijska zgrada u Fojnici se do požara 1945. godine nalazila na zapadnoj strani mezarja Čaršijske džamije. I danas jedna ulica, nosi naziv *Šehov sokak*, te se pretpostavlja da su u toj ulici živjeli šejh Sirri-baba, ili njegov otac kadija Mehmed Balta-zade.

Šejhovi i pročelnici tekije u Fojnici, te predstavnici tarikat-i nakšibendijje u ovom gradu, sve do 1950. godine bili su: šejh Nešatija-efendija Huzbašić, zatim Mustafa-efendija Varešlija, i na kraju šejh Džemil-efendija Numanagić. Njega je naslijedio šejh Halid Salihagić. Vrijedno je spomenuti da su Nešatija-efendija Huzbašić i Mustafa-efendija Varešlija šejhovske idžazezname primili od šejha Skender-pašine tekije u Sarajevu Arif Sidki-babe.

10 Brojčana vrijednost riječi *gami'i mugni* iz kronostiha iznosi 1214 (hidžretskih godina), što znači da je šejh Husejn preselio 1799. godine po miladi Isa'a (a.s.).

Sirri-babina tekija na Oglavku[11]

Tekija na Oglavku je manja pravougaona zgrada sa niskim drvenim krovom. Od vrata na sjevernoj strani vodi hodnik prvo ka semahani - maloj dekorisanoj prostoriji i do nje mejdan odaji, gdje se derviši skupljaju i zadržavaju prije i poslije zikra. Visoko ognjište tradicionalnog turskog tipa postavljeno je u jednom zidu, a niski divan ide duž dugih zidova. Tu se nalazi i mala ćelija zvana *halvetgah*, gdje se derviš može povući u četrdesetodnevnom periodu meditacije i pokajanja. U ćeliji se nalazi željezni predmet oblikovan tako da derviš može da nasloni glavu da bi izbjegao san. Sada se *halvetgah* ne upotrebljava, nego služi kao drvarnica.

Oglavak je selo desetak kilometara nizvodno od Fojnice, na terasi podno planine Zahor (u nekim izvorima Šćit, a u nekim opet Zec), koje se prema nekim navodima formiralo oko tekije koja je stalno bila otvorena za putnike i namjernike, a posebno za sirotinju, kojoj je nesebično ukazivao gostoprimstvo i koju je bezgranično pomagao. Zbog okolnosti poslije osnivanja tekije na Oglavku, preseljenja šejh Husejin-babe Zukića, kao i zbog vlastite umješnosti u postavljanju prema ljudima i događajima, Sirri-babina tekija postaje ubrzo značajan centar koji posjećuju svi znamenitiji Bošnjaci. Šejh Sirri-babin ugled i utjecaj bili su toliki da je svaki novi namjesnik Bosne smatrao svojom dužnošću posjetiti velikog svetitelja. Poznato je da su u tekiju na Oglavku da izraze svoje poštovanje šejhu Siriji i njegovim nasljednicima dolazili među ostalim bosanske *valije* Mehmed Vedžihi-paša, Morali Namik-paša, Mehmed Kamil-paša, upravitelj Hercegovine Galib Ali-paša Stočević, i drugi prvaci onog vremena, poput vođe pokreta za samostalnost i samoupravu Bosne i Hercegovine i prvi od naroda izabrani bosanski vezir Husejin-kapetan Gradaščević, na čijoj je strani bio i koga je, kao noradnog borca, podržavao šejh Sirija, ali i brojni učeni ljudi toga doba poput sarajevskog muftije Muhameda Šakir-efendije Muidovića (p. 1859), mostarskog muftije Mustafe-efendije Sarajlića (p. 1847.). Posjete tekiji i turbetima na Oglavku nisu prestale ni poslije Siri-babinog preseljenja, a historija posebno bilježi posjetu čuvenog Omer-paše Latasa.

Pošto njegovi prihodi nisu bili dovoljni za održavanje tekije, obratio se tadašnjem namjesniku Selim-paši za pomoć, koji mu bujuruldijom iz 1239/1824, zbog njegove naročite pobožnosti i pjesničke umjetnosti, iz prihoda (*taksita*) fojničke *nahije* odobrava pomoć od 100 groša godišnje za održavanje tekije i njene musafirhane. Godine 1251/1835. šejh Sirri, *Pobožni* je, na osnovu sultanskog *fermana*, sultana Mahmuda II (1808-1839.), oslobođen od svih vrsta poreza i davanja. Poslije toga, 1838. godine travnički vezir Mehmed Vedžihi-paša (bosanski namjesnik, 1835-1840), na Oglavku gradi svoj konak, koji je postojao sve do 1914. godine, kada je iz temelja obnovljen, a drugi je mnogo veći i ljepši, 1845 ili 1846. godine sagradio bosanski namjesnik Morali Kamil Mehmed-paša, za koje se pretpostavlja da su bili Siir-babini *muridi*. Kasnije su oba konaka služila za *musafirhane*.

---

11 SHEICH SEJFUDIN EF. KEMURA UND DR VLADIMIR ĆOROVIĆ, ZÜR KÜNDE DER BÁLKANHALBINSEL II. QUELLEN UND FORSCHÜNGEN; HERAUSGEGEBEN VON DR CARL PATSCH - LEITER DAS BOSN.-HERC. INSTITUTS FÜK BALKANFOESCHÜNG IN SARAJEVO, HEFT 2 SEBBOKROATISCHE DICHTÜNGEN BOSNISCHIR MOSLIMS AUS DEM XVII., XVIII. UND XIX. JAHRHUNDERT MIT 6 ABBILDUNGEN IM TEXT, SARAJEVO, 1912; IM SELBSTVERLAGE DES B.-H. INSTITUTS FÜR BALKANFOBSOHUNG BOSN.-HERC. LANDESDEUCKEKEI ALLE RECHTE, EIN (CHLIESZLICH DES ÜBEESETZÜNG) KECHTES, VORBEHALTEN

Građevina šejha Sirije tekija Oglavak je i danas, kako se može vidjeti iz bilješki dr. C. Patsch (od 31. Avgusta 1911), najpoznatiji muslimanski *samostan* u Bosni i naočita građevina, ništa manja od *samostana*, smještena u sredini nepreglednog porodičnog imanja koji se sastoji od polja, šume i gaja, u dolini Fojnice, na strmoj, brežuljkastoj visoravni. Nikakva gospodska građevina nego, kao i katolički samostan Maria Stern u Banjoj Luci, kompleks stambenih i gospodarskih zgrada, koji cjelokupan s potomcima (uglavnom *redovnici*) pripada šejhu Siriji. U središtu je tekija, prizemna kuća sa prostorijom za molitve ukrašena tepihom, u kojoj se inače svakog četvrtka i nedjelje skupljaju budući derviši koji rade u susjednim mjestima, te velikom prostorijom za goste i kuhinjom. Nasuprot tekiji, s druge strane puta, ispod starog, granatog hrasta se nalazi gore pomenuto turbe, kvadratna, kamena građevina sa strmim krovom od šindre, koji se sastoji od jedne jedine prostorije, osvijetljene sa četiri rešetkasta prozora, kupolasta i ukrašena levhama, i sa dva, na plafonima oslikana spomena i svjetiljkama, u kojoj se nalaze dva duga, zeleno presvučena i mahramama pokrivena drvena kovčega šejha Sirije i njegovog sina i nasljednika šejha Abdu'l-Latifa koji je umro 1300/1883.

Titula šejha je nasljedna u familiji. Nadležni Odbor tekije određuje još za života nasljednika. Tako je treći šejh, Šakir (do 1305/1887/88) bio brat drugog, a sadašnji četvrti, šejh Halim, sin drugog. Ovaj naočiti, stariji čovjek u nošnji i vlastelin rukovodi tekijom na Oglavku. U tekiji vlada red i čistoća, rade se popravke, dovod vode je u izgradnji. On mora biti i dobar koordinator jer je tekija dužna svakom ko navrati, besplatno pružiti krov i ugošćavanje bez obzira na vjeru i dužinu boravka. Posjetili su je i još uvijek posjećuju mnogi, čak iz Male Azije, Sirije i Arabije, jer je šejh Sirija bio poznat u cijelom muslimanskom svijetu. Naročito velika posjeta je u vrijeme Mevluda, rođendana Poslanika Muhammeda (s.a.v.a.). Ipak, ima i posjetilaca koji ništa ne traže. U prošlosti su dolazili veziri sa dugim, natovarenim karavanama, a ni danas ne manjka priloga: i manje imućni donose kafu, šećer, duhan i sl. Od gradske Uprave tekija dobija 100 K mjesečno i kao u vrijeme Osmanskog carstva, oslobođena je svih vrsta poreza. Nekih pola kilometra istočno od Oglavka, u breziku, na Pločniku, nalazi se turbe šejh Husejin-babe iz Horosana, Perzija, koji je tu poginuo za vrijeme turskog osvajanja Bosne. Ono je bilo povod osnivanju tekije na Oglavku od strane šejha Sirije.

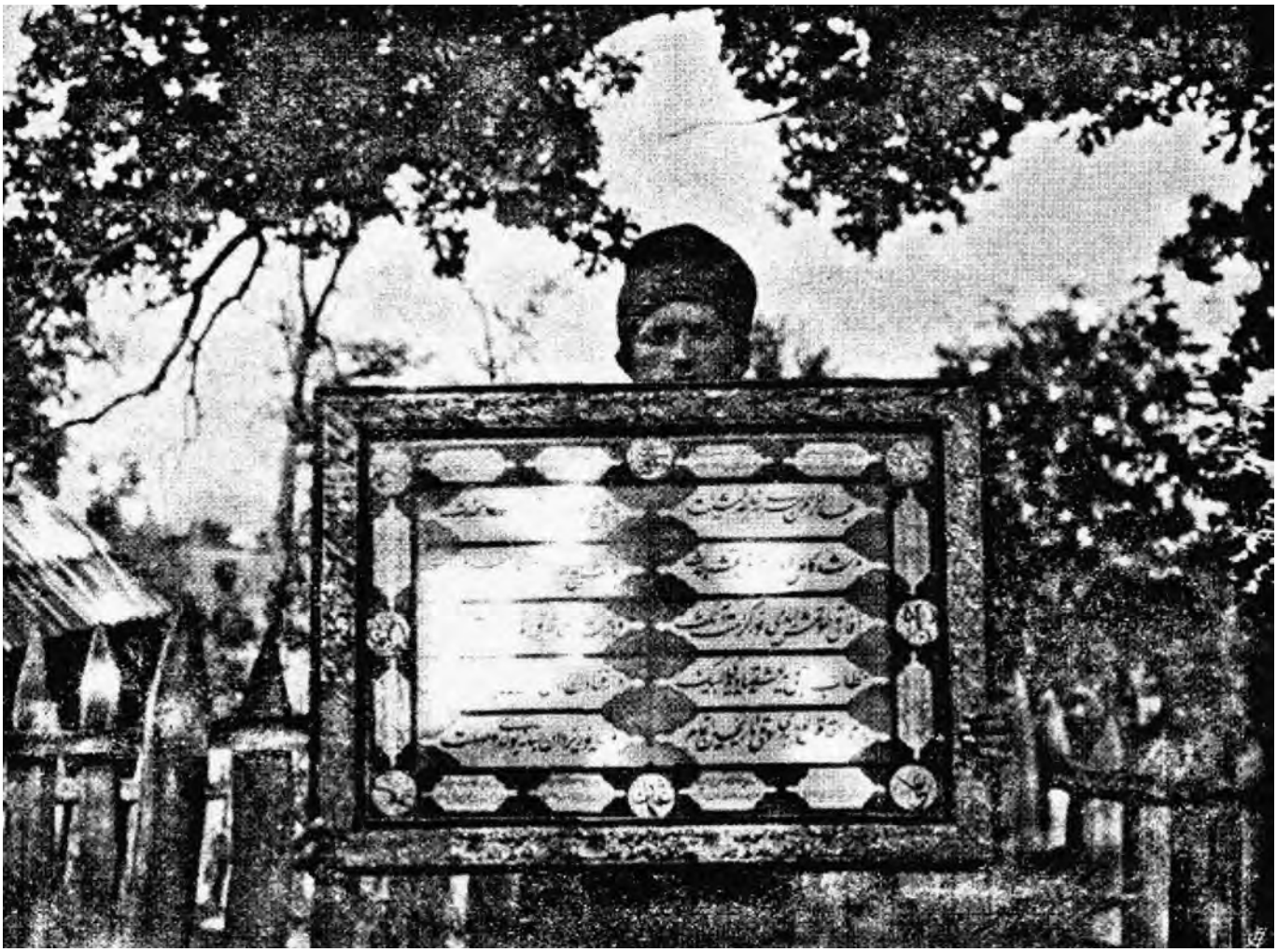

Kronogram o gradnji konaka Morali Kamil Mehmed-paše na Oglavku
(kaligrafijai kronogram: Abdul Kerim Suhdi-efendija Bešlukefendić iz Sarajeva)

Kronogram o gradnji konaka Morali Kamil Mehmed-paše na Oglavku[12]

Ne treba brinuti kad bi ovog časa iščezlo blistavo sunce,
jer je zemlji dovoljan carski namjesnik,
baklja svjetla pravednosti.
Ako pitaš ko je ta ličnost koja je oličenje
pravde i pravičnosti,
on je stjecište lijepih osobina i izvor darežljivosti.

Imenjak je ponosa svijeta (Muhammeda)
Muhammed Kamil raspoložena srca.
On je svijetla zraka kuće pobožnosti savršenog vođe,
šejha Sirije, čija tekija je mjesto dubokih tajni.
Njegova čista ljubav upućuje na dobra djela.
Oči svemira nisu u mogućnosti da vide njemu slična.
Odraz njegove časne ličnosti je njegovo kao
ogledalo čisto srce.
Njegovom uviđavnom oku ne ostaju
skrivene ljudske tajne.
Kada se zatalasaše kapljice mora njegove darežljivosti,
sazida se svijetli *dergah* molitve (spominjanja Boga).
Njegova iskrenost i odanost jasan su učenima,
a suze radosnice teku iz očiju zanesenih,
odanih i zaljubljenih.
Šakire, iz dva kraka tvoga pera iziđe potpun kronogram:
Mušir Kamil Muhammed-paša sagradio je dvorac.
(1262/1846)

12 Mujezinović, M. *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, tom II, str. 486-487. *Kronogram o gradnji konaka Morali Mehmed Kamil-paše na Oglavku*. Ovaj kronogram ispisan je lijepim talik pismom na debljem papiru, veličine 83x55 cm, naijepljenom na dasku sa ramom. Prvobitno je kronogram stajao nad ulazom u glavnu prostoriju konaka. Konak Morali Mehmed Kamil-paše porušen je poslije Drugog svjetskog rata, a levha sa natpisom danas se čuva u tekiji. U ovom kronogramu godina gradnje konaka nije označena brojkama, ali preračunom brojne vrijednosti slova posljednjeg polustiha, dobiva se hidžretska 1262. godina. (preneseno iz, dr. Šaćir Sikirić, Tekija na Oglavku, Kalendar Gajret za 1941. Sarajevo, 1940, str. 46-47).

Kronogram povodom preseljenja šejh Abdurrahmana Sirri Sikirića[13]

(Muhamed Šakir-efendija Muidović)

"Abdurrahman Sirri, ser halkei mešihat,
Piš kudumi takva mahbubi sirri hazret.
Muršidi kamil idi tariki nakšibendink,
Hoš ike nazar itmiš Dženabi Rabbi izzet.
Afak dutmiš idi nuri keramet anek.
Vir mešdi šark ve garbe džud vesehaji šuhret.
Hitab irdžii je aškile didi lebbejk,
Dari fenadan ol zat bekaje kildi rihlet.
Biri čikdikte zuhdi oku tarihin etmam:
Ruhile nuri jezdan džinane buldi vuslet."

"Abdurrahman Sirri, pročelnik skupine šejhova,
Prvak je pobožnih i ljubimac tajne.
Bijaše savršeni učitelj nakšibendijskog reda,
Na kojeg je svoj ugodni pogled upravio
Uzvišeni Stvoritelj.
Svjetlo njegove nadnaravne vrijednosti
obuhvatilo je svijet.
Njegova darežljivost je poznata na istoku i zapadu.
Božijem pozivu "Vrati se" odazvao se s ljubavi,
Pa iz prolazne odseli u vječnu kuću ta ličnost.
Oduzimajući jedan, Zuhdijina strelica pokaza
potpuni kronogram:
Njegova duša prispjela je u svjetlo božjeg raja."
(1263/1847)

Povodom smrti šejh Sirrije, u ovoj *medžmui* zabilježena su druga dva kronograma ispjevana povodom tog događaja. Prvi kronogram je na turskom a potječe iz pera pjesnika sa pseudonimom Riza'i o kome nemamo podataka. Drugi je ispjevan na perzijskom jeziku od anonimnog pjesnika.

Premda ovi kronogrami ne potječu od muftije Muidovića, mi ćemo ih ovdje donijeti, jer bilježe smrt popularnog Šejh-Sirrije.

Kronogram povodom preseljenja šejh Sirije (Riza'i)

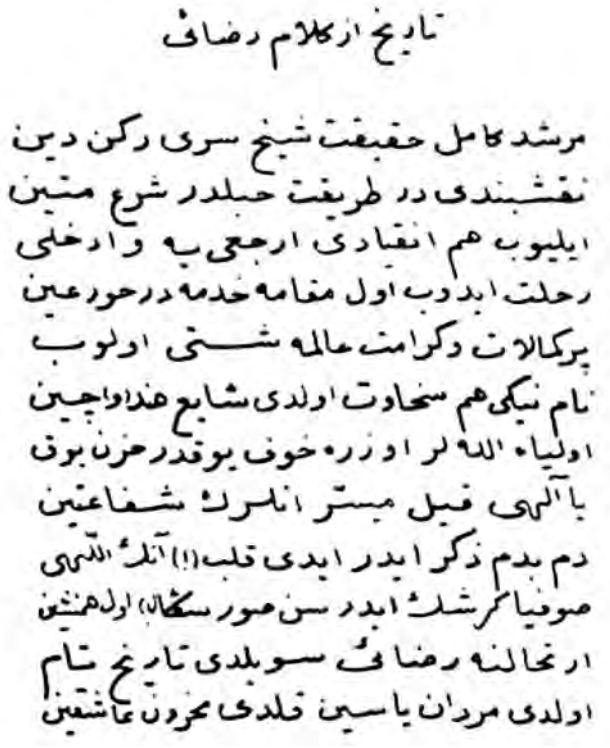

Prijevod:

Pravi *muršid* istinske spoznaje, šejh Sirri, stup vjere,
***tarikat* mu je nakšibendijski, a uže mu je čvrsti *šeriat*.**
Odazva se (pozivu): "Vrati se i uđi (u raj)!"
otputova na ono mjesto gdje služe rajske ljepotice.
Savršenstva i *keramet* (njegov) čuli su se
na sve strane svijeta,
dobri glas o njemu i njegovoj derežljivosti
doprije do Indije i Kine.
Za bogougodnike nema straha niti žalosti.
Bože, omogući nam njihov zagovor (*šefaat*)!
Iz časa u čas njegovo je srce spominjalo Allaha.
O sufi (dervišu), ako sumnjaš u to, onda pitaj onog
nerazdvojnog druga. O njegovu preseljenju
Riza'i izreče potpuni tarih:
Umrije onaj vrli sljedbenik Muhamedov,
a ostaše tužni ašici (derviši).

13 Kronogram je ispisan lijepim nesh-talik pismom na papiru, veličine 90x65cm, nalijepljenom na dasku sa ramom. Kronogram se čuva u turbetu Šejha Sirrije.

Drugi kronogram o preseljenju šejh Sirije (neka mu Uzvišeni posveti njegovu tajnu!)

تاریخ وفات را حضرت شیخ سرّی قدس الله تعالی سره

قطب آفاق جهان مردان شاه معنوی
نقشبندی عبد الرحمن شیخ سرّی بسنوی
ذات پاک سایهٔ حق تاج فرق اولیا
طوطئ اسرار حق مانند صاحب مثنوی
بود در کوه حقیقت طائر عنقا زمان
فخر میکردی ببوسش پاگدا و غزنوی
چون رسید عمرش بسال هفتاد و چار دعوت شنید
کرد اجابت امر ایزد را شنو تو از نوی
یازده شب یکشنبه ساعة (!) سوم ربیع آخر که شد
تاریخش در غین و را و سین و جیم تام بشنوی

سنه ۱۲۶۳

Prijevod:

Stožer svih krajeva svijeta, šah duhovnih junaka,
Nakšibendi Abdurrahman šejh Sirri, Bosanac.
Prečisto biće, sjena Istine, kruna bogougodnika,
papagaj božanskih tajni kao što je bio pisac Mesnevije.
U planini istinske spoznaje bio je
Feniks svoga vremena.
I siromah i bogataš se ponosio tim
da mu poljubi stopu.
Kada je doživio sedamdesetčetiri godine, čuo je poziv
i odazva se Božjoj naredbi, čuj i ti novost
koja se dogodi jedanaestu noć rebiu'l-ahiru,
uoči nedjelje, u trećem satu.
Čuj puni tarih o tom:
1263. (godine).

Iz ovog kronograma (koji je anonimni autor spjevao) na perzijskom jeziku, doznajemo potpuni datum smrti Šejh Sirrije Sikirića. Taj datum pada 23. marta 1847. godine po miladi Isa'a (a.s.). Napominjemo da se u ovoj *medžmui* nalaze zapisana još dva kronograma iz pera pjesnika Šakira. Prvi je vezan za smrt nakšibendijskog šejha Nešati Ali-efendije

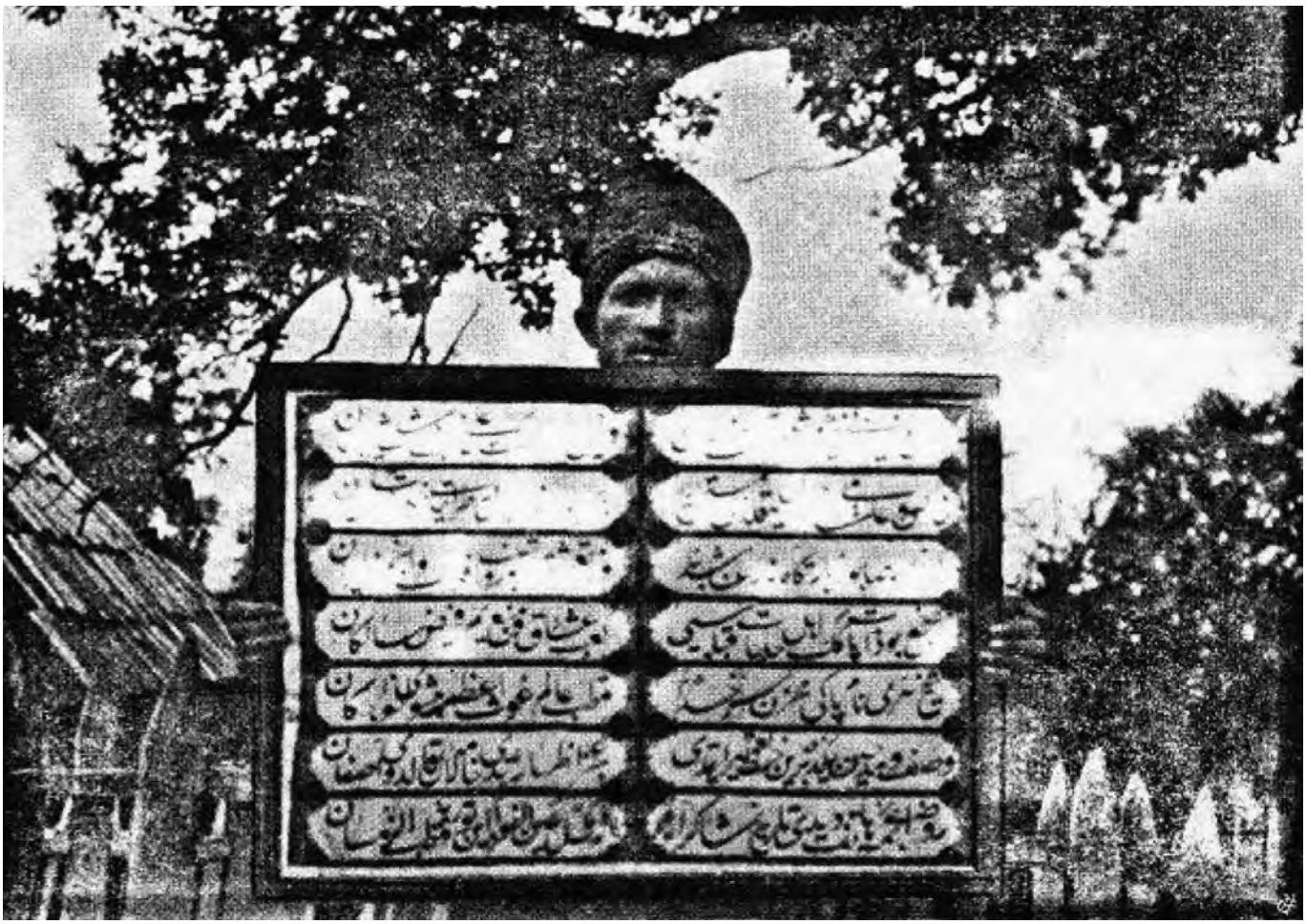

Kronogram o gradnji turbeta nad mezarom šejh Abdurrahman Sirri-babe na Oglavku

iz 1282/1865-66. godine, a drugi se odnosi na smrt nekog učenog Hamid-efendije, koji je umro od kuge u kasabi Visoko 1283/1866-67. godine.

Kako se vidi, oba kronograma su napisana poslije smrti muftije Muidovića, što znači da im je autor neki drugi pjesnik Šakir. Postoji velika vjerovatnoća da se radi o Šejh Sirrijinu mlađem sinu Šakiru, koji je dobro poznavao turski i perzijski jezik i koji je starijeg brata Abdullatifa naslijedio na šejhovskom položaju oglavačke tekije. Ovaj Šakir nam je ostavio i kronogram o gradnji Šejh-Sirrijina turbeta (mauzoleja) koje je na Oglavku podigao Ali-paša Rizvanbegović Stočević.

Naime, nakon Sirri-babinog preseljenja (1263/1847), nad njegovim mezarom na Oglavku izgrađeno je turbe, a po želji i zapovijesti njegovog poštivaoca, a po svemu sudeći i derviša, hercegovačkog vezira Ali-paše Rizvanbegovića. O gradnji turbeta nalaze se tu na posebnoj tabli spomen stihovi na turskom jeziku, koje je spjevao Sirrijin mlađi sin Šakir-efendija. Turbe ima oblik četverougla sa bijelim okrečenim zidovima, dekorisanim velikim *Hu* (On) i kupastim drvenim krovom.

Kronogram o gradnji turbeta nad mezarom šejha Abdurrahmana Sirije na Oglavku[14]

(Tekst kronograma sastavio Šejh Šakir ef.)

"Ol vezir bi nazir, Džem šim, Asafi zeman,
Vali Hersek, Ali Galib-paša, širi džihan.
Has ve ammi saje adlile kildi musterih,
Bahri džudiden tekatir itedi hajrati hisan,
Kim hususa bu zijaretgah neri ina šeddi bina,
Oz teaššuk ruz ve šeb eflak ve endžum zairan,
Muddžea buzati pakin ehli hadžet kiblesi,
Kabe i ašik ve menbeai jemmi fejzi sultan,
Šej Sirri nami paki mahsen Sirri Huda,
Kutbi alem Gausi eazam piševai hadžegan,
Vasef ve medhin bunde mirin hatti tamir itmedi.
Adžezi izhar ittedi hame lal kaldi vasifan.
Reude ebbime hatif didi tarihi Šakira:
Mukhal ajnul fuad ajin turbei kutbi zeman."

Vezir bez premca, Džemovih vrlina, Asaf svog vremena,
Namjesnik Hercegovine, Ali Galib-paša, lav svijeta.
U sjenci njegove pravednosti našli su mir odličnici i puk.
Iz mora njegove darežljivosti kaplju dobra djela.
Pa, evo, posebno sagradi i ovo divno posjetilište,
koje danonoćno posjećuju s ljubavlju sfere i zvijezde.
Počivalište ove čiste osobe je kibla nevoljnika.
Ono je Ka'ba zaljubljenih
i izvor mora blaženosti upućenih.
Šejh Sirijino čisto ime je riznica božanske tajne.
On je *kutb* svijeta, veliki *gavs*, predvodnik *hadžegana*.
Pero nije u stanju izreći ni hiljaditi dio
opisa u njegovu pohvalu,
pero se pokaza nemoćnim, a opisivači zamuknuše.
Mezaru moga oca tajanstveni glas
reče kronogram: Šakire,
ovo turbe je surmedan srčanog oka i *kutba* vremena.
(1263/1847)

Kronogram povodom preseljenja šejh Abdulatifa, starijeg sina šejh Sirri-babe[15]

Sin Sirije, bez premca je među šejhovima, naš šejh.
Njega je Stvoritelj obdario darežljivošću i blagom ćudi.
Bilo mu je milo da danonoćno druguje sa zaljubljenima,
a kod njega bijaše jednak i bogataš i siromah.
Stalno je bio zaokupljen pobožnošću,
pa, neka mu Bog božanskim svjetlom osvijetli mezar.
Volio je derviše, savjetovao ih i prednjačio im,
pa, neka mu Bog podijeli mjesto u visokom džennetu.
Ti bijedni nisi znao vrijednost svoga vođe,
a dervišima naknadno kajanje ne donosi korist, bijedniče.
Preseli se vođa u kuću vječnu, njegova duša odlepršа,
a nas ostavi da čeznemo i rastavi se s nama
uz spominjanje Boga.
O njegovu preseljenju,
sa njegovim imenom Šukri reče tarih:
šejh Abdulatif-baba predade dušu izgovarajući: Allah.
(1300/1883)

14 Mujezinović, M. *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, tom II, str. 488-489. *Kronogram o gradnji turbeta nad mezarom šejha Abdurrahmana Sirije na Oglavku*. Kronogram sa ovim tekstom, ispisan lijepim talik pismom na papiru, veličine 58x83 cm, nalijepljen na dasku i uramljenom, i danas se nalazi u turbetu šejh Sirije. U kronogramu je godina gradnje turbeta izražena samo u *ebdždu*. Preračun brojnih vrijednosti slova podsljednjeg polustiha daje hidžretsku 1263. godinu, dakle, upravo godinu u kojoj je šejh Sirija preselio. (preneseno iz, dr. Šaćir Sikirić, *Tekija na Oglavku*, Kalendar Gajret za 1941. Sarajevo, 1940, str. 48).

15 Mujezinović, M. *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, tom II, str. 490-491. *Kronogram povodom preseljenja šejh Abdulatifa, starijeg sina šejh Sirri-babe*. Na papiru nalijepljenom na dasku. veličine 50x60 cm, ispisan lijepim talik pismom ovaj je kronogram koji se nalazi u turbetu. Kronostih daje zbir 1300, a to je hidžretska godina u kojoj je preselio šejh Abdulatif. On je stariji sin šejha Sirije, pa ga je on i naslijedio u dužnosti šejha. I za Abdulatifa se zna da je bio pobožan i veoma popularan. Njegov skut ljubio je i Omer-paša Latas. (preneseno iz, dr. Šaćir Sikirić, *Tekija na Oglavku*, Kalendar Gajret za 1941. Sarajevo, 1940, str. 48).

Na Pločniku, prostoru udaljenom nekih 200 metara od tekije, u ograđenoj zelenoj površini punoj visokih stabala, nalazi se turbe šejha Huseina iz Horosana, hrabrog junaka vojske sultana Fatiha, koji je tu poginuo za vrijeme osvajanja Bosne od strane Turaka 1463. godine. Turbe mu je podigao bosanski namjesnik Ali Namik-paša (1829.-1831.), što se vidi iz stihovanog kronograma, koji se nalazi na lijevom zidu u turbetu.

*

I u tekiji na Oglavku, kao i u Vukeljićima, funkcija šejha je postala nasljedna i ostala u porodici Sikirić. Tako je na mjestu pročelnika tekije šejh Siriju naslijedio njegov najstariji sin Abdulatif i tu funkciju obavljao sve do svoga preseljenja 1882/83. godine. Poslije njega tekijom rukovodi njegov mlađi brat Šakir (p. 1889./90.). Obojica su sahranjeni uz oca, prvi u turbetu, a drugi u mezarju pored turbeta. Šejh Šakir-efendiju je naslijedio šejh Abdulatifov najstariji sin, Abdulhalim (p. 27. septembra 1917.), a njega njegov mlađi brat Abdulhalim-efendija, njega šejh Hamid (Hamdi, Hamdija, p. 1939), kojega je opet naslijedio njegov sin šejh Šaćir-efendija Sikirić (p. 1966), istaknuti orjentalista. Sada tekijom na Oglavku rukovodi Hilmija Sikirić, koji sebe smatra vekilom, a ne šejhom. Prema tome, genealogija šejhova u tekiji na Oglavku je sljedeća:

šejh Abdurahman Sirri-baba (p. 1846/47)
od njega,
šejh Abdulatif-efendija Sikirić (p. 1882/83)
od njega
šejh Šakir-efendija Sikirić (p. 1889/90)
od njega
šejh Abdulhalim-efendija Sikirić (p. 1917)
od njega
šejh Hamdi-efendija Sikirić (p. 1939)
od njega
šejh Šaćir-efendija Sikirić (p. 1966)
od njega
Hilmi-efendija Sikirić

Zikr u tekiji na Oglavku obavljao se poslije svakog namaza, za vrijeme ramazana uveče poslije teravih namaza, povodom proslave oba Bajrama i proslave rođenja poslanika Muhammeda, kada se skupljalo mnogo svijeta, što je ostalo sve do sada kao tradicija. Sada se, međutim, zikr obavlja samo uoči petka i ponedjeljka, kao i za ramazan, prilikom proslave oba bajrama i rođenja Allahovog Poslanik Muhameda (s.a.v.a.).

Silsle tarikat-i nakšibendijje u Bosni i Hercegovini

Bosanske nakšibendije razlikuju se od svih ostalih pripadnika i sljedbenika tarikat-i nakšibendije u svijetu, ne samo po objedinjavanju oba načina obavljanja zikra, *džehri* (glasni) i *hafi* (tihi), nego i po tome što imaju dvostruku silsilu. Naime, svi tarikati svoju vezu sa Allahovim Poslanikom Muhammedom (s.a.v.a.) potvrđuju neprekinutim slijedom šejhova pri čemu se razlikuju: *zlatna* (*alevijska*, *aklska*, *ilumska*) silsila, koja počinje sa Allahovim Poslanikom i nastavlja preka Imama Alija (s.a.) amidžića i zeta Allahovog Poslanika Muhammeda i prvog Imama Ehl-i Bejta (s.a.). Ova silsila naziva se i *džehrijska* silslila, po prakticiranju glasnog zikra; te, *sreberna* (*siddikijska*, *kalbska*, *imanska*) silsila, koja počinje sa Allahovim Poslanikom Muhammedom (s.a.v.a.) ali se nastavlja preko prvog halife muslimana Ebu Bekra, a naziva se i *hafijska* silsila, po prakticiranju tihog zikra.

Džehrijska-alevijska-zlatna *silsila*

od Imama Alija (s.a.) hazreti Pira Šah Muhammeda Behauddina Nakšibenda (k.s.)
Sejjid Imam Alijju'l-Murteda (s.a.)
Sejjid Imam Husejn (s.a.)
Sejjid Imam Zejnu'l-Abidin (s.a.)
Sejjid Imam Muhammed el-Bakir (s.a.)
Sejjid Imam Dža'feri's-Sadik (s.a.)
Sejjid Imam Musa el-Kazim (k.s.)
Sejjid Imam Aliju'r-Rida (s.a.)
Ma'ruf-i Kerhi, (k.s.)
Es-Sirri es-Sekati (k.s.)
Ebu Kasim Džunejd el-Bagdadi (k.s.)
Šejh Ebu Ali Rozbari (k.s.)
Ebu Alijju'l-Katib (k.s.)
Ebu Usman Magribi (k.s.)
Ebu Kasim Gergani (k.s.)
Ebu Ali Fermedi (k.s.)
Jusuf el- Hamdani (k.s.)
Abdul-Halik el-Gadžduvani (k.s.)
Arif er-Rivkeri (k.s.)
Mahmud Indžir Fegnevi (k.s.)
Ali Ramiteni (k.s.)
Muhammed-baba Semasi (k.s.)
Emir-i el-Kilal (k.s.)
Šah Muhammed Behauddin En-Nakšibend (k.s.)

"Abdurrahman Sirri, pročelnik skupine šejhova,
Prvak je pobožnih i ljubimac tajne.
Bijaše savršeni učitelj nakšibendijskog reda,
Na kojeg je svoj ugodni pogled upravio Uzvišeni Stvoritelj.
Svjetlo njegove nadnaravne vrijednosti obuhvatilo je svijet.
Njegova darežljivost je poznata na istoku i zapadu.
Božijem pozivu "Vrati se" odazvao se s ljubavi,
Pa iz prolazne odseli u vječnu kuću ta ličnost.
Oduzimajući jedan, Zuhdijina strelica pokaza potpuni kronogram:
Njegova duša prispjela je u svjetlo božjeg raja."
(1263/1847)

Turbe šejha Abdurrahmana Sirrije podigao je njegov derviš Ali-paša Rizvanbegović. Uz šejha Sirriju leži njegov sin i nasljednik šejh Abdullatif. Na fotografiji je Kenan ef. Sikirić (r. 1983. u Sarajevu), koji je trenutno pročelnik tekije na Oglavku s izun-namom od šejha Halila Brzine, šejha nakšibendijske tekije na Mejtašu u Sarajevu, čiji je derviš od 2001. godine. Mladi nasljednik znamenite oglavačke tekije trenutno obavlja muallimske i hatibske dužnosti te predvodi zikir u tekiji na Oglavku. Jednom se godišnje na Oglavku održava okupljanje koje predvodi šejh Halil Brzina, zajedno sa svojim dervišima i ljubiteljima izvorne duhovnosti.

Šakir Sikirić (1893.–1966.) rođen je na Oglavku kod Fojnice. Potječe iz ulemanske porodice koja je generacijama davala vrsne alime. Abdurrahman Sirri bio je Šakirov pradjed. U Sarajevu pohađa Gazi Husrev-begovu medresu i Šerijatsko sudačku školu. Na Univerzitetu u Budimpešti završava studij orijentalistike 1919. godine, a na istom Univerzitetu doktorira s tezom o derviškim redovima u Bosni i Hercegovini. Nakon povratka u Sarajevo držao je predavanja u Šerijatskoj gimnaziji, Šerijatskoj sudačkoj školi, Višoj šerijatsko-teološkoj školi, Gazi Husrev-begovoj medresi te Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Obavljao je dužnost direktora Šerijatske sudačke škole. Jedan je od najznačajnijih gramatičara arapskog jezika, ali je njegova gramatika ostala marginalizirana jer je primjere za arapsku sintaksu navodio iz Kur'ana i hadisa. Zbog poštovanja prema kaburistanu, u kojem je ukopan Sirrija, zamolio je da ga ukopaju uz Huseina Horosanija.

Tekija na Oglavku

Hafijska-siddikijska-srebrena *silsila*

od prvog halife Ebu Bekra (r.a.) do hazreti Pira Šah Muhammeda Behauddina Nakšibenda (k.s.)

Ebu Bekr es-Siddik (r.a.)
Sejjid Selmani-Farsi (k.s.)
Ebu'l-Kasim (k.s. Ebu Bekrov unuk)
Sejjid Imam Dža'feri's-Sadik (s.a.)[16]
Ebu Jazid Bistamni et-Tajfuri (k.s.)[17]
Šejh Ebu Hasan Harkani (k.s.)
Ebu Ali Fermedi (k.s.)
Jusuf el- Hamdani (k.s.)
Abdu'l-Halik el-Gadžduvani (k.s.)
Arif er-Rivkeri (k.s.)
Mahmud Indžir Fegnevi (k.s.)
Ali Ramiteni (k.s.)
Muhammed-baba Semasi (k.s.)
Emir-i el-Kilal (k.s.)
Šah Muhammed Behauddin en-Nakšibend (k.s.)

Ove dvije silsile, *zlatna* i *srebrena* prvi put se spajaju kod Sejjida Imama Dža'feri's-Sadika (s.a.), a drugi put kod Ebu Ali Fermedija (k.s.). U ova dva nastavka šejhovi su isti i obostrani sve do šah Nakšibenda, kada on ostavlja iza sebe dvojcu halifa Alauddina Attara (k.s.) i Hodža Parsu (k.s.)

Sislsila nakšibendijskih šejhova

od hazreti Pira Šah Nakšibenda do Husejn-babe Zukića Bosnevija

Šah Muhammed behauddin En-Nakšibend Uvejsi (k.s.)
Alauddin el-Attar (k.s.)
Ja'kub el-Čerri (k.s.)
Ubejdullah el-Ahrar (k.s.)
Muhammed ez-Zahid (k.s.)
Derviš Muhammed (k.s.)
Hodža Muhammed Imekneki (k.s.)
Muhammed el-Baki bi'Llahi (k.s.)
Ahmed Faruki Suhrendi (k.s.)
Muhammed Ma'sum el-Faruki (k.s.)
Sejfuddin Halil el-Mudžeddidi Birgivi (k.s.)
Nuri-Muhammed Hissar-i el-Bedavini, (k.s.)

Šejh Husejn-baba el-Bosnevi, (k.s.)[18]

Šejhovi tekije na Oglavku

1. *Gavsu'z-zeman* šejh Abdurahman Sirri-baba (k.s.)

2. Kutbu'z-zeman šejh Abdullatif-efendija, (k.s., stariji sin šejh Sirri-babe, k.s.)

3. Šejh Šakir-efendija, (k.s., mlađi sin šejh Sirri-babe, k.s.)

4. Šejh Abdulmedžid Halim-efendija (k.s., stariji sin šejh Abdullatif efendija, (k.s.)

5. Šejh Abdulfettah Hamdi-efendija, (k.s., mlađi brat šejh Halim-efendije, k.s.)

6. Šejh Abdullatif-efendija, (k.s., stariji sin šejh Halim-efendije, k.s.)

7. Šejh Ibrahim-efendija, (k.s., mlađi sin šejh Hamdi-efendije, k.s.)

8. Šejh dr. Šaćir-efendija, (k.s., stariji unuk šejh Šakir-efendije, k.s.)

9. Šejh Hilmija-efendija, (k.s., mlađi brat šejh dr. Šaćir-efendije, k.s.)

10. Šejh Husejn-efendija, (k.s., sin šejh Abdullatif efendije, k.s.)

Šejhovi tekije u Sarajevu

Šejh Abdulfettah Hamdi-efendija Sikirić
(k.s., mlađi brat šejh Halim-efendije Sikirića (k.s.) iz tekije u Oglavku)
Šejh Behauddin Sikirić
(k.s., mlađi brat šejh Hamdi efendije, (k.s.)
Šejh dr. Šaćir-efendija (k.s.)
(stariji unuk šejh Šakir-efendije (k.s.), a praunuk šejh Sirri-babe (k.s.)
Šejh Abdullah-efendija Fočak (k.s.)
Šejh Seid-efendija Strik (k.s.)

Na osnovu hilafetname šejha Muhammeda Mejli-babe,[19] koja se čuva u tekiji u Vukeljićima, pored redoslijeda naslje-

16 Sejjid imam Dža'fer-i Sadik (s.a.) 116 godina nakon svoga preseljenja ruhanijjetskim putem sa podučava *zikr-i hafi* Ebu Jazida Bistamija et-Tajfurija (k.s.)

17 Ebu Jazid Bistami et-Tajfuri (k.s.) 149 godina poslije preseljenja, putem ruhanijjetskog sohbeta, aktivira *zikr-i hafijjem* šejh Ebu Hasana Harkanija (k.s.).

18 Poslije smrti Šejh Nuri Muhammed Hissar el-Bedavinija (k.s.) 1135. godine po hidžri, pojavila su se dva velikana tarikata koji su bili njegove halife, jedan u Indiji po imenu šejh Šemsuddin Habibullah Džan Džanani el-Mazher (k.s.), a drugi velikan se pojavio na Balkanu, u Bosni, šejh Husejn baba el-Bosnevi (k.s.) Šejha Šemsuddin Habibullah Džan Džanani el-Mazher (k.s.) nasljeđuje šejh Abdullah Delhevi (k.s.), a njega šejh Halid ibn Husejn Usmani Mudžeddidi (k.s.) koji je predvodnik i pir halidijskih šejhova Osmanskog sultanalaa, pa i u Bosni.

19 *Kada su kod Abdurrahmana Sikirića kadesallahu sirrehu došli nekakvi Arapi, probudili su se kasno (zakasnili na sabah namaz!) ujutru popili kahvu i doručak, koje je hizmećar Muhammed iz Horosana, kasniji Mejli baba spremio, zatim uzeli hilafetname i otišli... Muhamedu Mejliji bi to čudno, pa zapita šejha kako to da on godinama hizmeti, ispunjava sve derviške formalne obaveze, a nedobija nikakav papir da je sufija; a nasuprot njemu, Arapi koji čak ni sabah nisu klanjali na vakat, i koji*

Sirijine levhe koja se nalazi u Staroj drvenoj džamiji u Bužimu: "I da vam donesem radosnu vijest o poslaniku čije je ime Ahmed, koji će poslije mene doći." – (Bože) oprosti piscu, 5. džumadel-ula 1260. godine (24. maj 1844.)

đivanja, saznajemo i proceduru zikra koji se ovdje obavljao: (*Fatiha* sa *bismilom* 7 puta, *salavat* 100 puta, sure *Inširah* 99 puta, te sure *Ihlas* 1001 puta), ali i potvrdu činjenice da su šejhovi koji su djelovali u Vukeljićima, Oglavku, Fojnici, Visokom i Sarajevu (ali i širom Bosne i Hercegovine), objedinjavali *zikr-i hafi* (tihi zikr) i *zikr-i džehri* (glasni zikr), a po usulu šejh Husejin-babe, osnivača tekije u Vukeljićima, koji je to primio i prenio od svog šejha hafiza Muhameda Hisarija u Muradiji-tekiji u Istanbulu.[20] Iz ovoga slijedi da bosanske nakšibendije, kao ni nakšibendije Muradije-tekije nisu bili dosljedni sljedbenici mudžeddidskog *kola* (ogranka) tarikat-i nakšibendije, jer se, među ostalim, nisu dosljedno pridržavali upute/zapovijesti o obavljanju isključivo *hafi* (tihog) zikra. S jedne strane, ovaj podatak značajan je jer ovom osobitošću *bosanske nakšibendije*, ako i nakšibendije Muradije-tekije, na izvjestan način izdvaja iz prilično jednoličnog korpusa ovog tarikata, dajući im posebno i jedinstveno mjesto u ukupnom *nakšibendizmu*, a Husejin-babi kao prvom i Hasan-babi kao drugom reformatoru *usula* (pravila) tarikat-i nakšibendijje u Bosni i Hercegovini osigurava zasebno i osobno mjesto rumelijskih, naime balkanskih odnosno bosanskih *mudžeddida*. No, to je tema za zasebnu knjigu.

nisu proveli ni dana u hizmetu na Oglavku dobiše nakon jednog konaka. Tada mu Sirrija reče: "Evo je Mejlija spremljena za tebe" (pokazujući na hilafetnamu na polici) "samo čekam pečat od Resulullaha..."

20 *Miftahu'l- Me'ijje fi Tarikat-i Nakšibendijje* (Ključna spoznaja islamskog tarikatskog učenja), Hullasatu'l-evlijai'l-arifin Šejh Tadžudin Usami Hindi, izdavač Tekijski odbor Šejh Husejin-babine tekije Živčići, 1999. godine.

Književni rad šejh Abdurrahman Sirrija

Unutar nakšibendijskog bratstva, zapravo u tekijskim krugovima, njegovala se i stvarala literatura, a naročito poezija, koju karakteriše ideološka usmjerenost, mističko-filozofski pogled na život i svijet, pokušaj da se prodre u bit ljudske egzistencije i stvaranja na relaciji Apsolut kao kreator i njegova kreacija. Ova literatura opetovano govori o mističkom konceptu života, o životu kao kružnom toku, kao jednoj karici i biočugu u sveopćem procesu i tokovima u kojima se Apsolutno manifestira.

Književni sastavi naših nakšibendija pisani su u prozi i stihu, mada više u stihu, jer on pruža bolje mogućnosti za izražavanje emocionalnih i ekstatičnih stanja, a s tim u vezi pospješuje i buđenje emocija kod derviša.

Ta svoja djela i sastave naši mistici su pisali ne samo na turskom, koji je bio glavni medijum njihova razmišljanja i umovanja, nego i na arapskom, perzijskom, a onda i na našem-bosanskom jeziku.

Šejh Abdurrahman Sirrija ne samo da se isticao kao praktični mistik i šejh koji vodi derviše, obrazuje ih i odgaja na principima nakšibendijskog reda, nego je u emocionalno-ekstatičnim trenucima stvarao djela od literarnog značaja. Dok se njegove pjesme na turskom jeziku odlikuju misaonošću i refleksijama jednog zanesenog mistika, budući da su plod unutrašnjih njegovih razmišljanja i meditiranja o raznim temama mističkog života, njegovi sastavi na bosanskom jeziku su više imali praktični, odgojni ili didaktički cilj-da pouče, odnjeguju i razvijaju kod derviša sufijsku etiku i mistički ideal nakšibendijskog reda.

Posebna komponenta oglavačkog tekijskog kruga je pjesničko stvaralaštvo Sirri-babe (o Sirri-babi kao pjesniku prvi je pisao Safvet-beg Bašagić) i njegovog sina Šakira. Pjesnički opus Abdurrahmana Sirrija je, u usporedbi sa drugim usporedivim pjesnicima prilično skroman; obuhvaća 24 pjesme, od čega tri na narodnom (bosanskom) i 21 na turskom jeziku. Pjesme na turskom u originalu i prijevodu objavio je njegov praunuk dr. Šakir Sikirć poslije čega su one našle mjesta u više domaćih antologija alhamijado književnosti. Po sadržaju one su mistično-misaone, didaktične i pobožne. No, njegovo djelo nije ograničeno samo na literarnu sferu. Šejh Sirija je naravno poznavao orijentalne jezike. Kao dokaz njegovog poznavanja turskog jezika, podsjećamo na poetsku nišan-ilustraciju, koju je godine 1214/1799, posvetio svome rahmetli šejhu Husejin-babi Zukiću u Živčićima.

Ni kod jednog drugog pjesnika nema toliko promjena u varijantama. Koliko je postojan njegov uticaj bio dokazuje najpopularnija pjesma u cijeloj BiH, poučna pjesma Avdija od Jusuf-bega Čengića, čija je obrada Mehmed-bega Kapetanovića više puta bila izdavana. Pjesma se temelji, neovisno o nekoliko isjećaka iz Ilhamije, uglavnom na ilahijama Šejha Sirije. Na nekim mjestima su i cijele strofe preuzete.[21]

---

21 Scheich Sirija beherrschte natürlich die orientalischen Sprachen. Als Probe seiner Kenntnis des Türkischen teilen wir unter Fig. 6 die poetische Orabinschrift mit, die er seinem 1214/1799 ver-storbenen Lehrer, Scheich Husein Efendi in Živčići verfaBte. Die slawischen Dichtungen Sirijas, sámtlich didaktischer Natur, sind, entsprechend der Beriihmtheit des Scheichs, im ganzen Lande verbreitet, in der Urform, aber auch gekurzt, erganzt, kontaminiert und zu einem zusammenhangenden Oanzen ver-einigt1). Bei keinem anderen Dichter weichen die Varianten so weit ab. Wie nachhaltig sein Ein-fluB war, beweist das populärste Oedicht in ganz Bosnien und der Herzegowina, die Lehrdichtung Avdija von Jusuf Beg Cengić, die in der Um-arbeitung von Mehmed Beg Kapetanović mehrere Auflagen erlebt hat. Das Gedicht beruht, von einigen Reminiszenzen aus Ilhamija abgesehen, hauptsachlich auf Sirijas Ilahijen; stellenweise wurden ganze Strophen ubernommen.

IX. Šejh-Sirija	۹ شیخ ـ سری یا
i. *Ilahije* a.	الهیه آ
U pamet se ti obuj, Terk učini alčak huj, (Kap: *Ti ostavi* alčak huj) Dragom Bogu sve robuj, (Kr: Dragom Bogu *ti* robuj) Alah, Alah, aškile ja Hu.	او پامەت سه تی اوبوی ترك اوچینی آلچاق خوی دراغوم بوغو سوه روبوی الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Ti nikoga ne muči, Svoga nefsa poturči, (Kr: *svoje srce* poturči) Srcem tevhid sve uči, (Kap: *Bogu* tevhid sve uči) Alah, Alah, aškile ja Hu.	۵ تی نیقوغا نه موچی سوغا نەفسا پوتورچی سرچەم توحید سوه اوچی الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Sve nek ti je aškulah, Na jeziku zićrulah, A na srcu fićrulah, Alah, Alah, aškile ja Hu.	سوه نەق تی یه عشق الله ۱۰ تا یەزبقو ذکرالله آ تا سرچو فکرالله الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Nemoj biti binamaz Vaktom hajde na namaz, Puno čini ti nijaz, (Kr: *Bogu čini sve* nijaz.) Alah, Alah, aškile ja Hu.	نەموی بیتی بی نماز وقتوم حایده تا نماز ۱۵ پونو چینی تی نیاز الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Bez abdesta ne hodi, (Kr: *U gafletu ne budi.*) U džamiju prohodi, Srcu jezik ugodi, Alah, Alah, aškile ja Hu.	یەز آبدستا ز حودی او جامیبو پروحودی سرچو یەزیق اوغودی ۲۰ الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Ovi svijet kilukal, Ašk ne čini ti na mal, (Kap: *Nemoj gledat* ti na mal.) Već nauči ilmihal. (Kap: *Obazri se na svoj hal.*) Alah, Alah, aškile ja Hu.	اووی سویەت قیل و قال عشق نه چنی تی نا مال وەچ ناوچی «علم حال» الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Grjehova se ti pokaj, (Kap: *Na grjehe se ne vraćaj*) (Kr: *Grjehova se pokajati.*) Šerijatom sve gledaj, (Kap: *U šerijat* sve gledaj) (Kr: *Šerijata sve gledati.*) Od insana bjež u kraj. Alah, Alah, aškile ja Hu.	۲۵ غریەهووا سه تی پوقای شریەتوم سوه علەدای اود انسانا بیەژ او قرای الله ـ الله عشقیله یا هو ۰
Šućur čini daima, (Kap: *Zićir* čini daima) Bolje ništa neima, (Kr: *Srce nek ti je daima.*); I za muke last ima, (Kr: *i za muke last ima*) Alah, Alah, aškile ja Hu.	شکر چیی دائما ۳۰ بولیه نیەتا نه ایما ایزا موقه لاست ایما الله ـ لله عشقیله یا هو ۰
Ti Siriju poćuti, Pa po kalu ne muti, Srcem zakir ućuti, (Kap: *Veće hukći i šuti.*) Alah, Alah, aškile ja Hu.	تی سریه بوچوتی پا بو قالو نه موتی ۳۵ سرچەم ذکر اوچوتی لله ـ لله عشقیله یا هو ۰

Original nicht auffindbar. Abschrift im Codex turc.-s^v. 2 des Instituts fur Balkanforschung. Veroffentlicht von M. Beg Kapetanović, Istočno Blago II 232 ff. und Friedrich S. Krauss, Slavische Volkforschungen (Leipzig, 1908) 23.

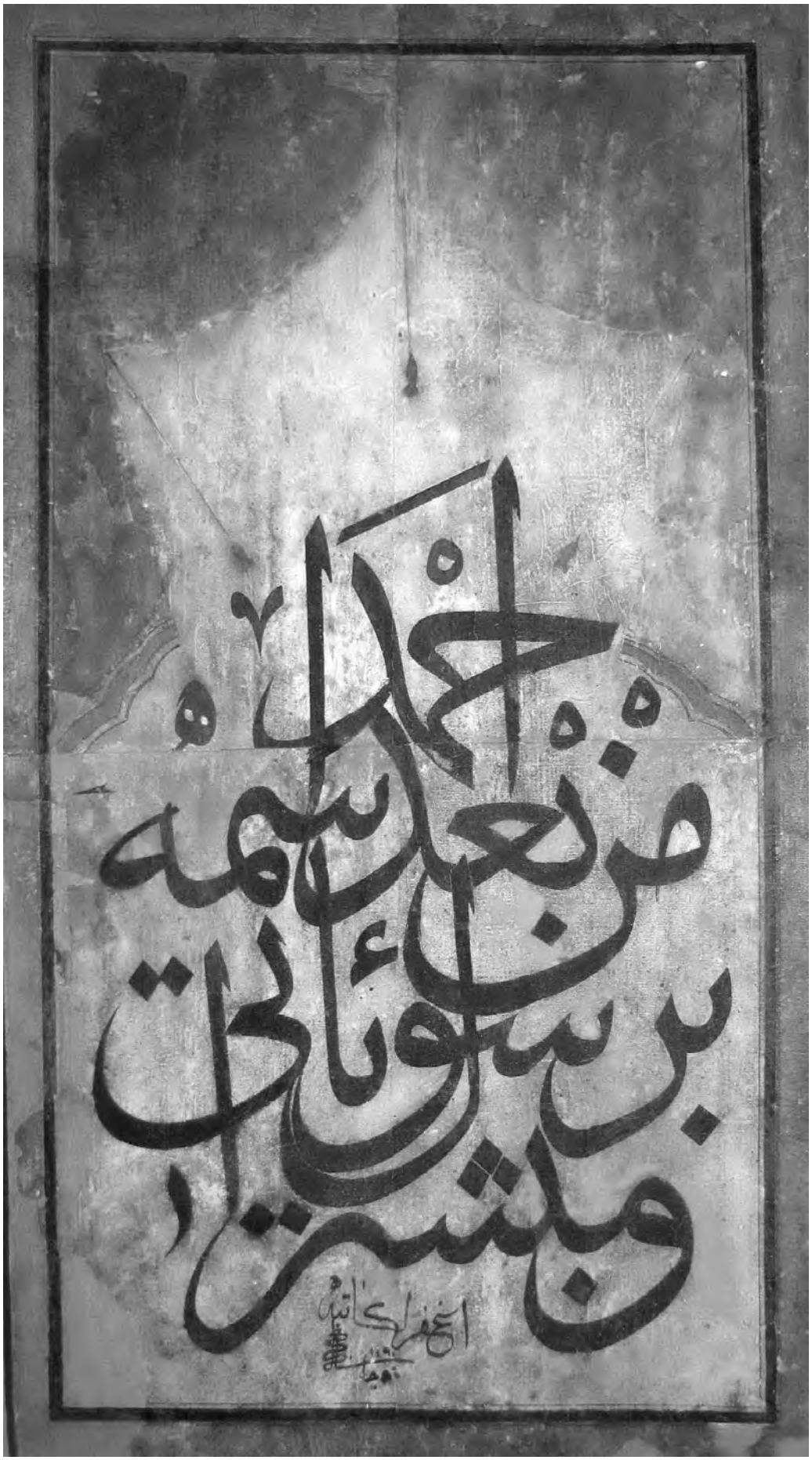

Sirijina levha koja se nalazi u Staroj drvenoj džamiji u Bužimu: "Allah će te sigurno od njih zaštititi, jer On sve čuje i zna." – (Bože) oprosti i smiluj se piscu, 26. rebiul-ahira 1260. godine (16. maj 1844.)

U pamet se ti obuj!

(prijevod i obrada šejh dr. Šaćir Sikirić)

Šućur čini daima,
Iza muke last' ima, Ja, Hu...
Srcem zićir daima,
Allah, Allah, aškile, Ja, Hu..)

U pamet se ti obuj
terk učini alčak huj,
dragom Rabbu ti robuj
Allah, Allah aškile, ja Hu.

Ti nikoga ne muči
svoga nefsa poturči
srcem tevhid sve uči
Allah, Allah aškile ja Hu.

Sve nek' ti je aškullah,
a u srcu fikrullah,
na srcu zikrullah,
Allah, Allah aškile, ja Hu.

U gafletu ne budi
bez abdesta ne hodi,
srcu jezik ugodi,
Allah, Allah aškile ja Hu.

Nemoj biti bi namaz,
vaktom hajde na namaz.
Rabbu čini sve nijaz,
Allah, Allah aškile, ja Hu.

Ovaj svijet je "kilu-kal",
ašk ne čini ni na mal,
već nauči ilmihal
Allah, Allah aškile, ja Hu.

Grijehova se ti pokaj,
Šerijatom sve gledaj,
od insana bež' u kraj,
Allah, Allah aškile, ja Hu.

Zikir čini daima,
iza muke last ima,
srcem zikir daima,
Allah, Allah aškile, ja Hu.

Ti Sirrijo poćuti
ter po kalu ne muti,
srcem zikir oćuti,
Allah, Allah aškile, ja Hu.

b.

Ah, dervišu, otvor oči (*Oh*, dervišu, otvor oči)
Batiluka ti ne čini, (Batiluka ti ne *uči*.),
Tevhid srcem pravo uči,
Sevab hoćeš nefsa muči
Gjefa nikom ti ne čini. (*Krivo* nikom ti ne čini)

Haka na hak ti ne čini
Hajir što je ono čini,
Dunjaluku meil ne čini,
Zikir bogu puno čini,
Riza njegov talab čini. (*Rizaluka puno* čini).

Za zikirom miso podaj (*I za zićir* miso podaj.)
Selameta duši gledaj,
Šukur čini kad je kolaj,
Sabur čini kad je belaj
Dalaleta ti se čuvaj.(Dalaleta ti *ne gledaj*.).

Tahret nefsu dobro podaj,
Zalim nefsu dizgin ne daj. (*Zulum* nefsu...)
Amel čini, sunet gledaj,
Gaflet digni te pogledaj
Farz što god je ne ostavljaj. (...*ono čini*.)

Kazajeta sva naklanjaj,
Kibur-čina ti se čuva,
Lipe huje sve ti primaj, (*Ti se drži ljepe huje*)
Murdar huje ne uzimaj. (*Sve se čuvaj mudar huje*).
Nehj što god je od njeg bježi[13])

Već se pravog puta drži,
Heman Šejha dobro traži[14]),
Laf ne čini i ne laži

Jer Sirija ne će laži,
U elifu sira traži.

(Kr: Subhan Allah, sultan Allah,
Her dertlere derman Alah.)*

ب

اه درویشو اوتوور اوجی
باطیللوقا تی نه چینی
توحید سرچهم براوو اوجی
ثواب حوچهش نهفسا موجی
جفا نیقوم تی نه چینی ۰

حقا ناحق تی نه چینی
خیر شتو یه اونو چینی
دنیالوقو میل نه چینی
ذکر بوغو بونو چینی
رضا نیهغوو طلب چینی

زا ذکروم میسو پودای
سلامتا دوشی غلهدای
شکر چینی قاد یه قولای
صبر چینی قاد یه بلای
ضلالتا تی سه چووای

طهرت نهفسو دوبرو پودای
ظالم نهفسو دیزکین نهدای
عمل چینی سفت غلهدای
غفلت دیغنی ته یوغلهدای
فرض شتو غود یه نه اوستاولیای ۰

قضیهتا سوا ناقلانیای
کبر چیا تی سه چووای
لیپه خویه سوه تی پرهای
موردار خویه نه اوزهای
نی شتو غود یه اود تیغ بیهژی ۰

وهج سه پراووغ یوتا درژی
همان شیحا دوبرو تراژی
لاف نه چینی ای نه لازی

یهر سریا نه چه لازی ۰
او ألیفو سرا تراژی

سبحان الله ـ سلطان الله
هر دردلره درمان الله ۰

* *Original in der Tekija Oglavak bei Fojnica. Eine Abschrift im Institute fiir Balkanforschung. Bei Kapetanović, Istočno Blago II 234 f. und H. Salih Ef. Gašević, Zeit-schrift Mevlud (Sarajevo) 1910 14 ff.*

O, dervišu, otvor oči, što ne valja, sveg se progji, Sevab hoćeš, nefsa muči, *Subhan Allah, sultan Allah,* *Her dertlere derman Allah.* Džefa nikom ti ne čini, Hajir što je, ono čini, Riza njegov talab čini, *Subhan Allah, sultan Allah,* *Her dertlere derman Allah.* Za zićirom miso podaj, Selameta duši gledaj, Sejtanu se varat ne daj, *Subhan Allah, sultan Allah,* *Her dertlere derman Allah.* Šućur čini, kad je kolaj, A saburi, kad je belaj, Na zlikovce ti ne gledaj, *Subhan Allah, sultan Allah,* *Her dertlere derman Allah.* Probudi se pa pogledaj, Zalum nefsu ne nagagjaj, Ti šejtanu maha ne daj, *Subhan Allah, sultan Allah,* *Her dertlere derman Allah.*	او درویشو اوتوور اوچی شتو نه والیا سوغ سه پروچی ثواب حوچه‌ش نفسا موچی سبحان الله ـ سلطان الله هر دردلره درمان الله . جفا نیقوم تی نه چینی خیر شتو یه اونو چینی رضا نیه‌غوو طلب چنی سبحان الله ـ سلطان الله هر دردلره درمان الله . زا ذکروم میسو پودای سلامتا دوشی علەدای شیطانو سه وارات نه دای سبحان الله ـ سلطان الله هر دردلره درمان الله . شکر چینی قاد یه قولای آ صابوری قاد یه بلای تا زلیقووچه تی نه غلەدای سبحان الله ـ سلطان الله هر دردلره درمان الله . پروبودی سه پا پوغلەدای ظالم نفسو نه ناغاجای تی شیطانو ماحا نه دای سبحان الله ـ سلطان الله هر دردلره درمان الله .

Ah, dervišu...!

(Prijevod i obrada šejh dr. Šaćir Sikirić)

(Ah, dervišu, otvor' oči,
Batiluka ti ne uči,
Šućur čini kad je kolaj,
Sabur kad je belaj!)

Ah dervišu otvor' oči,
Batillluka ti ne uči.
Tevhid srcem pravo uči,
Sevab hoćeš-nefsa muči.

Đefa nikom ti ne čini,
Hakka na hakk ti ne čini.
Hajir što je ono čini,
Dunajluku mejl ne čini.

Zikir Boga puno čini,
Riza njegov talab čini.
Za zikirom miso podaj,
Selameta duši gledaj.

Šukur čini kad je kolaj,
Sabur čini kad je belaj.
Dalaleta ti se čuvaj,
Tahret nefsu dobro podaj.

Zalim nefsu dizgin ne daj,
Amel čini, sunnet gledaj.
Gaflet digni ter pogledaj.
Farz što god je ne ostavljaj.

Kazajeta sva naklanjaj.
Kibur, kina ti se čuvaj,
Lijepe huje sve ti primaj,
Murdar huje ne uzimaj.

Nehj što god je od njeg bježi,
Već se pravog puta drži.
Heman šejha dobro traži,
Laf ne čini i ne laži;

Jer Sirrija neće laži,
U elifu sirra traži.
Subhan Allah Sultan Allah,
Her derdlere derman Allah.

c.

Ako hoćeš derviš bit, (Kr: Ako hoćeš *mumin* bit.)
Valja srce očistit, (Kap: *Po zlu putu ne hodit.*)
Bogu širka ne činit, (Kr.: *Boga zićir učiniti.*)
La ilahe ilallah.

Grihova se pokajat, (Kr: *Šerijata sve gledati.*)
Na grihe se ne vraćat, (Kr.: Na grihe se ne *varati.*)
(Kap: *Od grijeha sve bježat,*)
Dragom Bogu robovat, (*Treba Bogu svom robovat.*
Klanjat, postit, ne ležat,
La ilahe ilallah.

Božje farze ne ostavljaj,
A sunneta ne propuštaj,
Kazaeta sva naklanjaj,
Subhan Allah, sultan Allah,
Her dertlere derman Allah.

Ljepe ćudi vazda primaj,
Na vrat nikog ne uzimaj,
Cibura se ti sačuvai.
Subhan Allah, sultan Allah,
Her dertlere derman Allah.

Od grijeha vazda bježi,
Pravog puta ti se drži,
Da te vatra ne opržI,
Subhan Allah, sultan Allah,
Her dertlere derman Allah.

Pravog šeha sebi traži,
Ne kuni se i ne laži,
Gaibija ne će laži.
Subhan Allah, sultan Allah,
Her dertlere derman Allah.

ج

آقو حوچه‌ش درویش بیت
والیا سرچه اوچیستیت
بوغو شرکا نه چیفیت
لا اله الا الله ٠

غریبووا سه بوقایات
نا غریبه سه نه وراچات
دراغوم بوغو روبووات
لا اله الا الله ٠

بوژیه فرضه نه اوستاولیای
آ سنتا نه بروبوشچای
قضایه‌نا سوا ناقلانیای
سبحان الله ـ سلطان الله
هر دردلره درمان الله ٠

لیبه‌یه چودی وازدا پریمای
نا سپرد نیقوغ نه اوزیمای
کبرا سه تی ساچووای
سبحان الله ـ سلطان الله
هر دردلره درمان الله ٠

اود غریبه‌ها وازدا بیه‌زی
پراووغ پوتا تی سه درزی
دا ته واترا نه اوبرژی
سبحان الله ـ سلطان الله
هر دردلره درمان الله ٠

پراووغ شیخا سه‌بی ترازی
نه قونی سه ای نه لازی
غائبی‌یا نه چه لازی
سبحان الله ـ سلطان الله
هر دردلره دمان الله ٠

Robovat je ljepota
Ne poslušat grehota,
Iskat plaću sramota,
La ilahe ilallah.

روبووات یه لیه‌بوتا
نه پوسلوشات غره‌هوتا
ایسقات پلاچو سرموتا
لا اله الا الله ٠

Nijet što je sve Bog zna,
Jami, sofo, ti rija,
Talab čini sve riza (Kap: *Srcem traži* sve riza.)
La ilahe ilallah.

Sve znat valja od Boga,
Zaboravit drugoga,
Ispat činit sve njega
La ilahe ilallah.

Kjitab ovo govori:
Od hajvana je gori,
Ko god aškom ne gori, (Kap: *Koji* aškom ne gori.)
La ilahe ilallah.

Slušaj što je emrulah
Puno čini zikrulah (Kap: *Vazda zbori ti: Allah*!)
Srcem zbori: Ja Alah! (Kap: *Selamet je inšallah.*)
La ilahe ilallah.

Ovi svijet sad će proć (Kap: *Danas sjutra...*)
Po dušu će meleć doć,
Biće nama to pomoć (Kap: *Al je nami* to pomoć.)
La ilahe ilallah.

Nut pogledaj Sirije,
Sve derviše miluje
I dan i noć kazuje:
*La ilahe ilallah.**

نیت شتو یه سوه بوغ زنا
یای «صوفو» تی ریا
طلب چینی سوه رضا
لا اله الا الله .

سوه زنات والیا اود بوغا
زابوراویت دروغوغا
اثبات چینیت سوه نیه‌غا
لا اله الا الله .

کتاب اووو غووری
اود حیوانا یه غوری
قو غود عشقوم. نه غوری
لا اله الا الله .

سلوشای شتو یه امرالله
پونو چینی ذکرالله
سرچم زبوری: یا الله
لا اله الا الله .

اووی سوبیدت ساد چه بروچ
پو دوشو چه ملك دوچ
بیچه ناما تو پوموچ
لا اله الا الله .

نوت پوغله‌دای سربیه
سوه درویشه میلویه
ای دان ای نوچ فازویه:
لا اله الا الله .

Ako hoćeš derviš bit..

(Prijevod i obrada šejh dr. Šaćir Sikirić)

Ako hoćeš derviš bit
Valja srce očistiť,
Bogu širća ne činiť
La ilahe illellah!

Grihova se pokajať
Na grihove se ne vraćať
Dragom Bogu robovať
La ilahe illellah!

Robovat je ljepota
ne poslušat grehota
iskat plaću sramota
La ilahe illallah!

Nijjet što je sve Rabb zna
jami softo ti rija'
taleb čini sve Njega
La ilahe illallah.

Sve znat valja od Rabba
zaboravit drugoga
tesbih činit sve Njega
La ilahe illallah.

Kitab ovo govori
od hajvana je gori
ko god aškom ne gori
La ilahe illallah.

Slušaj što je emrullah
puno čini zikrullah
svijem srcem ja Allah
La ilahe illallah.

Ovaj svijet sad će proć'
po dušu će melek doć'
tu će nama biť pomoć
La ilahe illallah.

Nuť pogledaj Sirrije
sve derviše miluje
i dan i noć kazuje
La ilahe illallah.

* *Original in der Tekija Oglavak bei Fojnica; eine Abschrift im Institute fiir Balkanforschung. Veroffentlicht von M. Beg Kapetanović, Istočno Blago II 228 f.; ein Bruchstuck bei Krauss, Slavische Volkforschungen 23.*

Prijevod turskih pjesama

(šejh dr. Šaćir Sikirić)

Molitva

1.
Bože, vidu oka moga uvjerenja!
Ti mi pomozi do pobjede, jer si Ti moj pomagač.
Otkako sam, Bože, pao u majčinu utrobu,
Odgajan sam Tvojom dobrotom.
Kako o tvojoj dobroti ovisi moja prošlost i sadašnjost,
Nadam se da ćeš mi osigurati lijepu budućnost.
Ja nisam u stanju nabrojiti Tvoje darove,
Ali mi moji mnogi grijesi služe za ispriku.
Niti imam znanja niti djela, a ni savršenstva,
pa si mi Ti jedini oslonac u svakom slučaju.
Nisam poslušan (prema Tebi), pa da mi to posluži kao izlika,
Stoga svojom inčom pažnje zažeži moj fitilj.
Bio sam bolestan moj zadatak je tražiti lijeka
Siromah sam i moj pogled je uperen prema (Tvome) daru.
Ovaj Sirrija bolna srca, napušten i zabrinut,
Kuca halkom na Tvojim vratima i priznaje da Te nismo spoznali
Bože, podijeli lijek svojom dobrotom,
Jer mi bez tebe ne ide ništa od ruke.
Lično od Tvoje uzvišenosti očekujem lijeka,
Da bih se Tobom nasladio u tom lijeku.
Kako si ti spasitelj svakog nemoćnika
I utjeha svakog slabića,
Pruži mi jednu čašu napitka Tvoga miljenika
I daj mi vino rukom Tvoje dobrote.
Svakog časa iz srca spominjem Njega,
A moj je cilj da mi skineš sa očiju zastor.
Oči su mi bolesne, skini mi navlaku s njih,
Gospodaru daj lijeka i ne stavljaj poteškoća!
Svojim svjetlom podvuci vjeđe ovih očiju,
Da bi Tvojom dobrotom iz mojih očiju nestalo smetnje.
Premda sam prost čovjek, uzmi me za povjerljivog slugu
I spasi me od težnje moje strasti.
Oslobodi me smutnja ovog svijeta
I spasi me zemaljskih težnja.
Budući si nam od iskona dao vjeru,
Ti me ponovno spasi nevolje, Spasitelju.
Bujici iskušenja Ti svoju dobrotu stavi kao branu,
Otkloni potop pogrešaka i pomozi.
Ne prži moga srca na vatri naravi,
Ne ubrajaj me u one koji su zalutali,
Budi mi dobar, Plemeniti, Stvoritelju,
Mudri, Moćni, Bože, koji sve uzgaja.
Kako će rob ići sa Tvojih vrata na druga?!
Budući da je on Tvoj i lijek mu je kod Tebe.
Udijeli mi lijek od svake bolesti.
Ne napuštaj me svojom dobrotom od sebe,,
Pa da sam u sebi uvijek nađem lijek,
A da svakog ubogara ne smatram liječnikom.
Da izvor moga pića bude u ljubavi
Pa da se od ljubavi vari moje srce.
Oživi mi srce svjetiljkom ljubavi prema Tebi,
Uravnoteži moj karakter osjećajem prema Tebi.
Budi milostiv u čast Tvoga miljenika
I olakšaj propisivanje lijekova.
Tvoje ime je liječnik koji vida,
Ono je dovoljno za bolesti svih bolesnika.
Svoju uputu učini mojim drugom u ovoj prilici,
Da bi moje vođe bili prvaci moga reda.
Kako bih koračao pravim putem,
A da ne krenem krivom stazom?!
Bože, Tako Ti Tvoje veličine!
Tako Ti nenadmašive sile Tvoje moći!
Tako Ti čistog života odabranika!
Tako Ti svijetlog lica poslanika!
Tako Ti Tvoga miljenika, najboljeg od svih ljudi,
Koji je ovome svijetu dah zore!
Tako ti časne i poštovane porodice!
Tako Ti Sirrijina bliskog položaja Tvome pragu!
Ne svrni me s puta mojih vođa,
I ne ukloni mi iz vida trag Tvoga odabranika!
Bože, smiluj se mome šejhu!
Otvori pred njegovim licem vrata raja!
Bože, smiluj se mojim roditeljima
I svima vjernim muslimanima!
Bože sadanjeg vladara muslimana
Uzdrži dugo na životu, smiluj se Gospodaru!
Taj je u ovo doba od porodice Osmanovića,
A ime mu je veliki Mahmud han.
Bože učini obilnom njegovu pravednost,
Da se za njegove vlade ne bi vidio niko zabrinut!
Bože, Ti učini dobrim njegov početak i kraj,
Da taj vladar ni na jednom svijetu ne vidi štete!
Da se njegova težnja bude podudarala sa šeriatom,
Sirrija neprestano moli (Boga).
Budući da je ovaj sastav nastao u Bosni,

Uzmi Ti u zaštitu njegove stanovnike.
Pobožnim ljudima podijeli trud i nastojanje,
Da se među njih ne bi uvukla lijenost!
Sačuvaj blažene od iznemoglosti,
A mučenicima oprosti grijehe!
Primi ovu dovu Bože, jer si Ti oslonac i utočište svega
Ne napuštaj u razočaranju ovog siromaha,
Budi dobar, o Bogati, i budi mu Spasitelj.
I balgoslovi Allahu našeg Gospodina Muhammed Mustafa
I Njegove ashabe oličene darežljivošću u blagost

2.
Bože, tako Ti Tvoje čiste osobe i velikog imena!
Tako ti prarazuma i čiste duše onoga koji je ponos svijeta!
Tako ti čistog jadikovanja poštovanog Nuha!
Tako Ti časnog Ibrahima, koji je vatru pretvorio u perivoj!
Tako Ti uvaženog Ismaila, koji je svoj vrat stavio pod nož!
Tako Ti uzdaha Junusova slaveći Boga u utrobi ribe!
Tako Ti suza, koje su potekle iz očiju časnog Jakuba!
Tako Ti Jusufova uzdaha zbog slaba udesa!
Tako Ti daha Isaova, koji mrtve oživljuje!
Tako Ti žiga poslanika Sulejmana!
Tako Ti časnog Musa-a, s kojim je Bog govorio!
Tako Ti hrama, koji je sagradio Tvoj prijatelj (Ibrahim)!
Tako Ti žurnog hoda zaljubljenih (kod hodočašća), Safa-a, Merve i Zemzema!
Tako Ti Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije!
Tako Ti prolivene krvi mučenika na Kerbela-u!
Tako Ti duha Ibrahim Edhemova, pola ovog svijeta!
Spasi grob Kaimije iz nevjerničkih ruku,
Tako Ti uzvišenog Kur'ana, koji se u džamijama uči!
Neka ne zvone klepke i zvona nad njegovom glavom,
Tako Ti suza iz Očiju Muhammedovih pristaša!
Omogući da ga osvoje pripadnici islama,
Tako Ti molitve žena i djece!
Šejh Sirri se dan noć klanja Tvome predvorju,
Ne bi li se osvojila Nova Gradiška i u njoj obavila molitva!

3.

Gospodaru visokog položaja,
Učini nam sjećanje na Te izvorom života!
Otkloni od nas misao o drugome,
I užeži svijeću svjetlom Tvoga znanja!
Kada prispije dobrota Gospodara,
Tamo dalje nek' stane životinjsko svojstvo
Obraduj nas svjetlom (nurom) askeze,
Očisti nam srce od nepravde i nepokornosti!
Tebi je, Uzvišeni, poznato sve što je vidljivo, skriveno, tajanstveno i tajno.
Sjećanje na Te učini nerazdruživim drugom naše duše!
Učini nas odanim Poslanikovu zakonu,
Daruj nam ga, jer je to nepokolebiva riječ.
Podijeli nam smjernost,
Da nam dušu i srce ne zahvati oholost.
Osiguraj nas od ljudskog zla,
Osiguraj nas u uglu osamljenosti.
Duhovnog vođu u ljubavi učini našim miljenikom,
Udijeli nam povučenost srca.
Sjećanje na Te srcem učini nam duhovnom hranom
I omogući mu pristup našoj duši.
Opazi sam da je srce odano autoritetu,
Pa mi omogući da ispovijedam Tvoje jedinstvo.
Udostoji svoga roba Sirriju
Svim čim si Ti zadovoljan.
Bože, sačuvaj nas od pogrešaka,
Spasi nas od tmine nepravde i iskušenja.

4.
Egzistencija ovog svijeta je samo jedna vizija,
Nebo i zemlja su samo posuda jedne vizije.
U svemu što postoji, malom i velikom, nalazi se Jedan,
Svoj opstanak u ništavilu prikaza onaj koji nema znaka.
Tvoji izrazi "ja" i "ti" su samo jedna vizija,
I što god Ti rekneš samo je vizija u viziji.
Prema tome samo Tvoja egzistencija je vizija u viziji,
Ono što u tebi kaže "ti" nije li očevidno samo riječ?!
Ako gospodar riječi tebi oduzme svoju riječ šta će ostati?!
Kad se riječ izgubi, budi uvjeren, da će se izgubiti i oblik.
Veliki Poslanik je srce nazvao Božjom kućom,
I u tome je ponos svijeta otkrio mnoge tajne.
Njegova riječ je otkrila skrivene tajne,
A na njegovu se licu pokaza tajna (odredbe) "Budi, pa bi."

5.
Srce, ljubav prema Gospodaru i ljubav drugoga
Ne može se sastati u jednom srcu.
Suzdrži svoje srce od ljubavi drugoga,
Nek ti je uvijek Božja veličina veselje.
Nije moguće stupiti na gubilište ljubavi
Ne traže drugo osim lice Božje.
Jedno je sunce, pa u svaku kuću ne dopire svjetlo,
Kao što Bog u svako srce ne baca svoga pogleda.
Ljubav prema Bogu uništava zaljubljenika,
Ali mu u tom ništavilu daruje sto opstanka.
Inače je lijep svijet nestanak i ništavilo,
Bože, učini Sirriju dionikom toga!

6.
Pravi je derviš ko se uzda u Boga,
Koji strpljivo podnosi nepravdu prijatelja i trpi od neprijatelja,
Koji čvrsto pokupi u svoju ruku skut duhovnog vođe,
Padne licem na njegov prag skromno i ponizno.

Pravi je derviš, koji se stavi pod sjenu odanosti,
Da bi ga obasjalo sunce duha velikoga šejha.

Pravi je derviš, koji najprije postane kaplja ništavila
Da bi konačno dospio u more srca duhovnog vođe.

Pravi je derviš, koji se zanese i utopi u šejha
Da bi postigao veliku blagodat vječnosti.

Pravi je derviš, koji čuva šejhovu tajnu,
Pa da šejh u svome srcu shvati njegovu tajnu.

7.
Ko hoće poznanstvo s uzvišenim Bogom
Neka se iskreno druži s bogougodnicima.
Ko god sa pripravnošću uđe u (ovo) društvo,
Biće obasut pravom milošću i uputom Božjom.
Drugovanje s njima je alkemija veličanstva,
Robuj im bez licemjerstva s ljubavlju, dušom i srcem.
Iako su po vanjštini u društvu sa svijetom,
Uistinu su oni srcem svagda udaljeni od njega.
Ako neko pripravan s vana zatraži,
Pružiće mu pomoć vođa i uvešće ga unutra.
Vatra ljubavi i prijateljstva djelovaće na njegovu dušu,
I taj će biti nagrađen Božijim nadahnućem.
Za vođu treba uzeti prvaka svijeta i glavara Božijih ugodnika,
Pa je šejh Sirri iskreno pristao uz toga prvaka vjere.

8.
Kako ovaj svijet nije stalan,
Donesi krčmaru vina iz izvora života.
Kako je divno stanje toga ljubavnog zanešenjaka,
Koji opstanak vasione smatra neznatnim!
Srce, raspršti tu šahovsku kartu,
Jer u svakom polju postoji opasnost mata.
Dušo, ne čezni za životom,
Nego shavti smrt pravim životom.
Ako hošeć da naseliš nebo,
Odaj se ovim navikama i osebinama.
Čuvaj se, dušo, da ne izgubiš nade u njega,
A ti Sirrija ne napuštaj nade u spas!
Ako želiš da ti srce ne teži za oba svijeta,
Nastoj zabaciti za leđa ovaj svijet!

9.
Kada se prijatelj pojavi duši i ponovo nestane,
Njegova pojava uništi moje tijelo, razum i dušu.
Upućen nekud luta, a katkad se povuče u se,
Odričući se svoga srca postaje on sumnjiv protivnicima koji lutaju,
Njegovo poricanje će iščeznuti - to je nepobitno javljeno od Boga,
Njegovo srce je puno dragulja i pravi rudnik.
Kako si već stupio na ovo poprište, samo naprijed, pa nek ide glava i duša,
Jer koji se umijese u derviše, liše se svoga opstanka.
Kakvo je to stanje, Sirrija, niko nije u stanju protumačiti ovog bitka;
Filozofi, Galeni pred ovom mudrosti ostaju zapanjeni.

10.
Zaljubljeni koji neprestano Boga spominju,
Čija jetra plamte,
Koji su u zoru budni,
To su nakšibendije.
Koji zaljubljenog bacaju u čudo,
Koji svoja jetra prže,
Koji siromaha čine vladarem,
To su nakšibendije.
Lijek im je odanost Bogu,
Koji im je svakad na pomoći;
Upućeni u Božije tajne,
To su nakšibendije.
Držeći se vanjskih znakova,
Našli su put svoga pravca,
Njihova tajna je slava Božja,
To su nakšibendije.
Uče hatmu prvaka reda,
Duhovnim vođom vjernika
(smatraju) svoga patrona Behauddina,
To su nakšibendije.

11.
Bog nam je ukazao dobrotu,
Obasuo nas je svojim blagodatima,
Opojio nas pijanstvom vječnosti;
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

Rekao je i naredio:
"Sjećaj se svoga Gospodara mnogo!"
Sirrija je Bogu zahvalan;
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

On nas je stvorio
Muhammedovim sljedbenicima
i usrećio nas;
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

Poslao nam je Kur'an,
Da ga učimo,
Obdario nam je vjeru;
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

Naš Pejgamber je Muhammed
Naša vjera je Islam
Kur'an nam je vodja
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

Naš je pravac hanefijski,
Naš red nakšibendijski,
Behaduddin je naš patron (Pir);
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

Pri molitvi se okrećemo Božjem Hramu,
Stalno se sjećamo Boga,
Naše srce je puno ljubavi prema Bogu;
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

Bog je rekao u Kur'anu:
"Spominji me svakog časa
Sjedeći i stojeći!"
Hvala Bogu i blagodarnost Bogu,
Samo je Allah Bog (*šukur el-hamdu lillah, la ilahe ill' Allah*).

12.
Ko god bude pripadao boravištu Božijih ugodnika,
Postići će sreću odlikovanja od Gospodara sudnjeg dana.
Koji zasade mladicu jedinstva u vrtu jedinstva,
Plod će toga biti otvorena izjava :"Ja sam božanstvo."
Ko god spominje Boga na zajedničkom obredu,
Piće vječno vino iz ruke vječnog krčmara.
Sa zanosom treba spominjati Boga da do njega stižu povici,
Neka se od poklika tijelo pretvori u frulu, a prsa nek budu gusle
Tebe (čovječe) askete ljubavi vide u čovječjem liku,
Ja međutim smatram da si odraz tajne božanske pojave.

13.
Ako me pitaš, moj je trajni užitak iz čaše čistoće,
Moja je uputa u ovoj struci od Muhammed Mustafe.
Zatvorim li oči, gubim se u božanstvu, otvorim li oči, opstanak mi je s božanstvom.
Ovu dobrotu i blagodat udijelio mi je uzvišeni Bog.
Moje objašnjenje i istraživanje ne dolazi lično od mene,
Moja vanjština je zaljubljenik, a nutrina draga, nek ti je to poznato,
Jer moje stanje i moj uspjeh ne dolazi od velićine u mom srcu.
Bježi, asketa, tvoja pamet nije u stanju shvatiti našeg monoteizma,
Ovu je riznicu Sirrija osvojio pomoću velikana i Božijih ugodnika.

14.
Kada stupiš u njegovo predsoblje,
Ne vodi računa o časti i stidu.
Sjeti se dušo Gospodara svijeta,
Ti, prijatelju, sviraj uz bubanj i frulu,
Slušaj dušom i srcem spominjanje Boga,
Kapa Božjeg ugodnika pokrila je mihrab,
I prešla preko pojasa ovog snopa ruža,
Naš šejh Sirri je pao u božansko stanje,
Ti, prijatelju, sviraj uz bubanj i frulu,
Slušaj dušom i srcem spominjanje Boga.
Kada zaljubljeni usklikne: Moj Bože!
Otvoriće se njemu dostojna vrata,
Koja vode vrijednom liječniku i valjanom učitelju,
Ti, prijatelju, sviraj uz bubanj i frulu,
Slušaj dušom i srcem spominjanje Boga.
Krug molitve je mjesto "Kevsera",
Oni koji mole rajski su anđeli,
Sirrija je zaljubljen i upućeni pripadnik halvetijskog reda,
Ti, prijatelju, sviraj uz bubanj (kudum) i frulu (naj),
Slušaj dušom i srcem spominjanje Boga.

15.
Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more,
U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova sadržina.
Utonuo sam u svjetlost pojava božanstva,
Sunce je samo moja čestica, ja sam Zehrin Enver,
Stvor moga tijela opstoji s ljubavlju,
U meni se odrazuje sve, ja sam općenitost i pojedinost.
U meni je suština svih 18.000 svjetova,
…
Ja sam čuvar poprišta ljubavi i danas sam drugi Ešref
Ja sam odraz Alijine tajne, od svega sam viši ja.

16.
Dođoh govoreći, Bože!
Kao lepirica, Bože,
Ne obazirući se na dušu,
Jer tajni ugovor ima.

Srce mi je bolesno, Bože,
Ako upita onaj prijatelj, gospodare,
Šta ti je, vladaru,
Ja ujutru uzdišem.

Od ljubavi plačem, Bože,
Moja jetra se prže, gospodaru,
Ja sam razočaran, gospodine,
U mojoj duži je ostao trag.

Došao sam od žica njegovih solufa, Bože,
Iz njegova ružičnjaka, gospodaru,
Iz prijateljske zemlje, gospodine,
O svemu tomu imam vijesti.

Srce mi je ranjeno, Bože,
Dožao sam na vidanje, gospodaru,
Nađi izlaza gospodine,
U srcu je bol.

Ja sam s bolom zadovoljan, Bože
Pijan i začaran sam, gospodaru,
Od prijatelja sam došao, gospodine,
U mene ima dragulja.

Srce mi gori, Bože,
Imam svježih ruža, gospodaru,
Ja imam skirvenu tajnu, gospodine,
U mene ima vještine.

Gori moje srce, gori, Bože,
Vidi šta sve ima, gospodaru,
Među ovim svijetom, gospodine,
Ima ih koji nam se smiju.

17.
Trebamo srce učiniti kao blistavo ogledalo, dervišu,
Trebamo ga učiniti Turom gdje se javljaju zrake pojave, dervišu,
Gledajući u to ogledalo da posmatramo Boga,
Tajnu da krijemo od tuđina, dervišu,
Spominjanjem Boga i razmišljanjem o Njemu da ukrasimo zgradu srca,
Pa da je učinimo prijestoljem besprimjernog vladara, dervišu,
Da mudrošću pretvorimo srce u kutiju dragulja,
Pa da bude zatvoreno i osigurano od svega drugog, dervišu.
Uvelo srce, Sirrija, sa hiljadu ljubavi,
Da oživimo kličući "O živi", dervišu.

18.
Što god zatražim od Boga, spominjaću i stalno dozivati Njega.
Ako nekoliko godina budem živio, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Bože, kada iz palaće ovog svijeta krenem u vječnost,
Stigne me smrt i krenem na put, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Kada mi tijelo okupaju i očiste, pa mi molitvu obave zaljubljeni,
Donesu me i u grob stave, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Kada u grob dođu Munkir i Nekir i potanko me stanu ispitivati,
Pa kad im budem na pitanja odgovarao, spominjaću stalno i dozivati Njega.

Kada nastupi Sudnji dan i ožive sva stvorenja,
Pa kad budem sa sebe stresao zemlju, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Kada sva stvorenja svijeta skupno krenu na zborište Sudnjeg dana,
Koga god ja tamo vidim, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Kada me na pojedinim stanicama na koje prispijem budu pitali , šta si zaradio?
Kada tu zastanem i budem odgovarao, spominjaću stalno i dozivati Njega.

Kada krenem Tvome prijestolju i Ti me, Bože, pogledaš,
Ako budem gledao Tvoju spodobu, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Ljubav prema Tebi plamti u duši i ona bez Tebe nije nikad mirna,
Kad dođem i stupim u raj, spominjaću stalno i dozivati Njega.

Užitak koji pruža Tvoja pojava, ne može se naći na oba svijeta, Sirrija
I kad budem vidio rajska stvorenja, spominjaću i stalno dozivati Njega.

Sinan Ummi omar sinden ke zatin hakk ićun
Kada preda Te prispijem, spominjaću i stalno spominjati Njega.

19.
Ako sad tražite uzvišeni red,
Nema nijednog čovjeka kao što je Abdul Kadir
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Nijedan duhovni vođa, pristaša reda niti bogougodnik,
Niti gospodar nije ravan Abdul Kadiru;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Vode teku i salijevaju se u mora,
Sedam rječina nabuja i s njim se spaja;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

(On je) ocean koji sve okružuje i uvijek kipi,
Ne postoji duhovni vođa kao što je Abdul Kadir;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Sedam rječina je sedam prvaka redova,
Jedan od njih je Sejjid Ahmed Bedevi;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Druga rječina je Ahmed Rifai,
Nema duhovnog vođe kao što je Abdul Kadir;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Treća rječina je (Pir) patron Sadi,
A četvrta Šami Šejh Sumadi;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Jedan od njih je glavom Šejh Bagdadi,
Ali Abdul Kadiru nema ravna vladara;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Ako si sretan, bio ga vječan,
Oni su ispunili istok i zapad;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Jedan od njih je Šejh Ibrahim Desuki,
Ali prvaka nema ravna Abdul Kadiru;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

On bijaše pol (kutb) od 18 000 svjetova,
Sedam pojasa je puno njegovim pristašama;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Melekler joluna hajran olmušdir
Nema duhovnog vođe kao što je Abdul Kadir;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Na svijetu ima mnogo pročelnika redova,
Ali nema njemu slična ,koji je njegovu tajnu shvatio;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

On zaslužuje da bude svima glava,
Jer na svijetu nema gospodara slična Abdul Kadiru;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Praizvor i prvak Božijih poslanika
Muhammed ga je nazvao komadom svoje duše;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Njegovo je da uzima danak svjetova,
Nema vrijedna kao što je Abdul Kadir;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Kud on dopire, područje je panteizma,
Njegov nijedan pristaša ne dopire u pustoš;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

Ovog Sirrije voće je rano prispjelo,
Nema duhovnog vođe kao što je Abdul Kadir;
Bože, Bože, Bože, Bože, vjera je On. Bog je samo Allah.

20.
Sirrijina poslanica mostarskom muftiji

Da ste zdravo, da ste zdravo!
Dušu dajem za Vas i srce mi je uz Vas.
Učeni gospodine moj sine,
Nek Ti je, dragi moj, Bog na pomoći!
Neka cvatu ruže Tvoje znanosti!
Neka Ti se pojača ljubav prema pobožnosti!
Da sretno dođeš do svakog cilja!
Moli se dan i noć šejh Sirri.
Pismo koje si mi pisao,
Poput vrta lala i tulipana,
Došlo je do ruke Tvoga dobroželitelja, siromaha,
Pa mu je sadržaj ovaj bijednik shvatio.
Tužiš se na gomilu ništarija,
To je sadržaj Tvoga pisma.
Satanska vojska namjerava da zauzme pokrajinu srca
I hoće grdni satana (iblis) da zavlada.
Bu napis čare lazim ejlemgidir
I odbiti napadaj vojske lijenosti

Slušaj dakle ovaj raspored:
Ovo zlo je sigurno samo od Tebe poteklo.
Težnja za ovim svijetom dovodi do razdora,
Koji nastaje u tvrdoj tvrđavi srca.
Kada taj licemjerac bude u tvrđavi,
Nepouzdan je i nikako nije zgodan.
najprije njega istjeraj iz svoje tvrđave,
Dok nisu saznali tajni neprijatelji.
Dobra je za to prilika vrijeme tvoga života,
Dok je nije izmakla nastupom smrti.
Budući da Ti je on neprijatelj, otvoreno protiv njega istupi,
Jer u jednoj kući ne mogu biti dva gospodara.
Pusti uho i slušaj moj savjet,
Budi oprezan i ne dopusti da se neprijatelj osili.
(Slušaj) šta muftija reda na ovo odgovara
I na koji način daje svoju konačnu odluku:
Njegov je odgovor ovo (a Bog najbolje zna):
Ubij neman, pa da se spasiš.
To jest sabljom pobornika ubij strast,
Uništiti neprijatelja, to je razum svemira.
lijepo ćeš razumjeti podesnost svake besjede,
Moći ćeš se snaći u svakoj prilici.
Ako se ti ovog posla mašiš,
Siguran sam da ćeš uspjeti.
Došlo je opet Muhammedovo doba, ne varaj se,
Ne napuštaj borbe i ne izlazi iz bojno reda.
Ovo je vječna borba vjernika,
Ovo je bitka pristaša vjere.
Ti ovu borbu smatraj kategoričkom dužnošću,
Za ovu borbu paši sablju, kani se tvrdoglavosti.
Slušaj utočište i oslonac vjernika
Muhammed Mustafu, neimara vjere.
On je ukazao na ovaj znak
I rekao ovo, dobro znaj.
Hajde, dakle, kreni na tu vojnu,
Pa da se koristimo u perivojima tvoje lekcije.
Izjutra i u veče udaraj uz bubanja za kretanje,
U ovoj vojni nek ti je jednak dan i noć.
Budi brz kao mrav, a ne budi nemoćan
Opaši oko sebe sablju jedinstva (Božjeg),
I svoje nastojanje muški provodi.
Ne popuštaj iz ruku luka iskrenosti,
Čvrsto drži u ruci nenadmašivo koplje pouzdanja u Boga.
Božje ime (Dželal) "Uzvišeni" u tvom srcu nek ti služi kao handžar,
A naziv (Hafiz) "Zaštitnik" nek ti je kao kaciga na glavi.
Budući da te je satanska strelica uzela na oko,
Posluži se protiv duše štitom strpljivosti.
Top sa tvrđave tvojih usta
Neka grmi na neprijateljsku vojsku.
Ako se iskreno baciš u ovu brobu,
Bog će ti onog časa otvoriti put.
Pomoću Božjom ti ćeš razbiti liniju strasti,
Otvoreno ti je rečeno, dođi i shvati lekciju.
Ako ti usvojiš Božanska svojstva,
Oprostit će ti Bog sve grijehe.
Toga momenta će se tvoja strast pokoriti Bogu,
I u Božijoj pokornosti već neće malaksati.
Tvoj zao duh će postati sigurno vjernik,
I ti ćeš u svakom nastojanju uspjeti.
Tvojim bićem će kolati islamske zasade,
I tada će ga svako poštovati i cijeniti.
Nam je neminovna potreba da se uvijek
Nalazimo u Božijoj blizini.
Mi se svakako trebamo lišiti tijela,
Pa da onda mognemo shvatiti pravu tajnu.
Ti mnogo griješiš govoreći "ti", "ja",
S tim pojmovima nastoj raskinuti svaku vezu.
Kad iz srca izagnaš sve osim Boga,
Tek si tada iz ništavila postao.
Ako nastojanjem dopreš do ovog stepena,
Tvoje će biće postati svetištem svih ljudi.
Ti ćeš tako postati mjestom hodočašća,
Postaćeš Kaba, divno utočište.
Kad ti srce bude čisto, ne vodi brige,
Pa da u tvom srcu prostruji "Zemzem" saznanja.
Kako ovom Božjem hramu nema kraja,
Ti samo nastavi put prema cilju.
Malo ih je ušlo u ovu tajnu,
Čije biće bude obdareno (Kimen zatinde varise kabilijet)???
Njegova je vrijednost i savršenstvo.
Ovaj put se zadovoljavam ovim,
A ti ovaj Sirrijin savjet usvoji.
Saslušaj ovaj savjet srčanim uhom,
A ovog siromaha ne zaboravi svojim blagoslovom.

21.
Sirrijina riječ o duhanu

Neznalica je i glupan ko duhan grdi,
Taj nikako ne zna šta je užitak.
Za duhan u samom zakonu nema izričite zabrane,
Pa zašto bi onda bio zabranjen jedan suhi list!

Dozvoljenoj se stvari ne može reći da je nedozvoljena,
Ko bi tako rekao, bio bi obični otpadnik od vjere.
Bježi licemjerni i neiskreni pobožnjače,
Ko ovako što govori, ne treba ga slijediti.

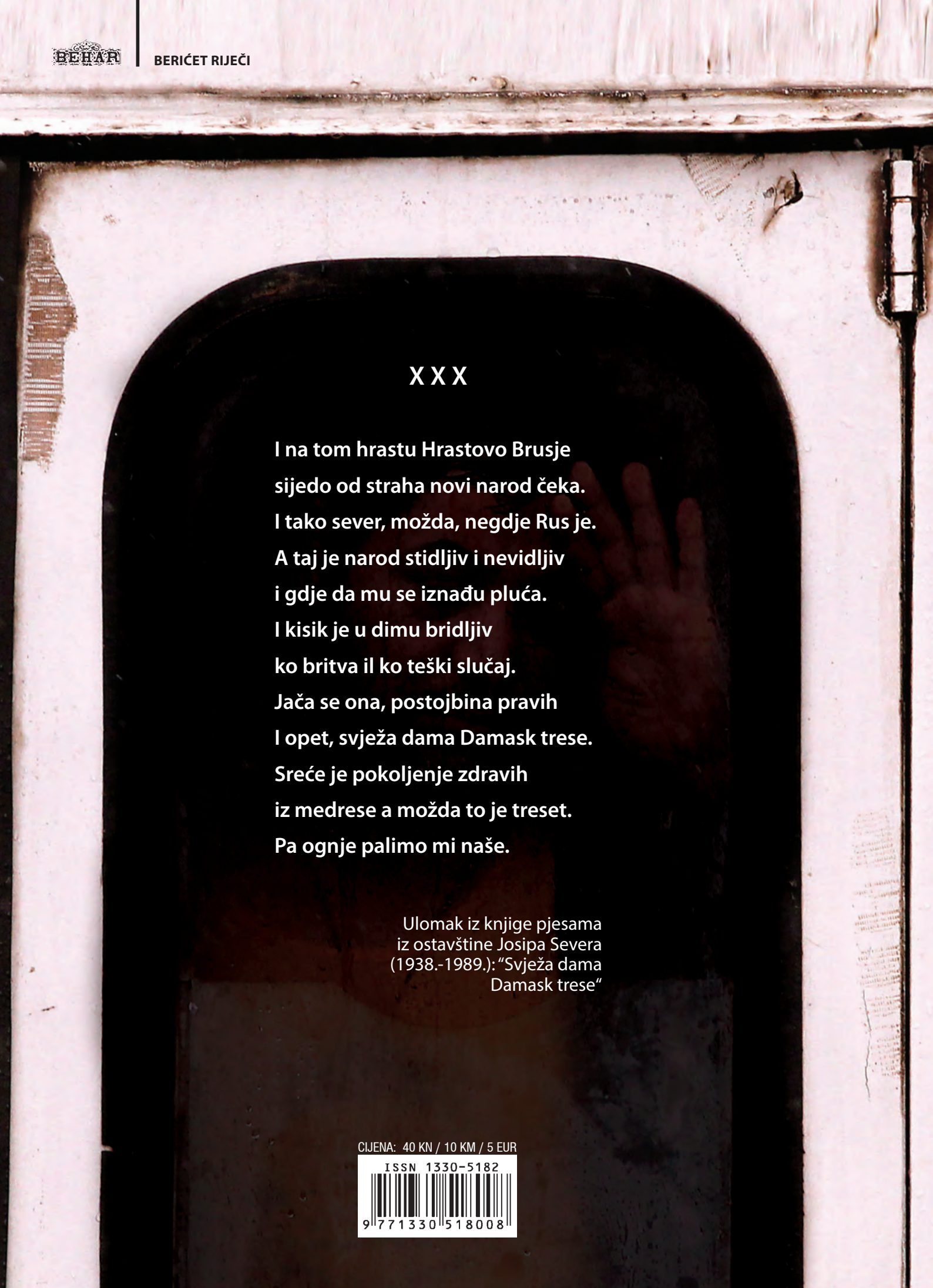

X X X

I na tom hrastu Hrastovo Brusje
sijedo od straha novi narod čeka.
I tako sever, možda, negdje Rus je.
A taj je narod stidljiv i nevidljiv
i gdje da mu se iznađu pluća.
I kisik je u dimu bridljiv
ko britva il ko teški slučaj.
Jača se ona, postojbina pravih
I opet, svježa dama Damask trese.
Sreće je pokoljenje zdravih
iz medrese a možda to je treset.
Pa ognje palimo mi naše.

Ulomak iz knjige pjesama
iz ostavštine Josipa Severa
(1938.-1989.): "Svježa dama
Damask trese"

CIJENA: 40 KN / 10 KM / 5 EUR
ISSN 1330-5182
9 771330 518008